

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ**

САВО Б.ЈОВИЋ

**МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП
ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА
СА ЈЕВАНЂЕЉСКИМ МОТИВИМА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

БЕОГРАД, 2013.

**TEACHER-TRAINING FACULTY
OF THE UNIVERSTIY OF BELGRADE**

SAVO B. JOVIC

**THE METHODOICAL
APPROACH TO EPIC FOLK POEMS
WITH GOSPEL MOTIVES**

DOCTORAL DISSERTATION

BELGRADE, 2013.

Ментор:

Др Александар Јовановић, редовни професор
Учитељски факултет Универзитет у Београду

Чланови комисије:

1

2

3

4

Датум одбране

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Живимо у времену када нам се ретко пружи прилика да истакнемо нечија добра дела и примере оних личности које су нам с љубављу и истрајношћу помогле. Стога, мада у *Упутству* „Шта докторска дисертација мора да садржи“ пише да *Изјава захвалности* није обавезна, исказујем своју искрену захвалност ментору и члановима Комисије који су, вођени самарјанским принципима човекољубља, не жалећи ни време, ни лични труд, несебично ми пружили помоћ при писању овог рада.

Први разлог што ово чиним јесте управо та њихова помоћ; а други је то да не будем убројан у оне људе које је Христос излечио, и који су отишли од Њега не захваливши се, сем једнога који се вратио и заблагодарио Му, на шта га Господ пита: *А где су остали?* (в. Лк 17, 12-17).

Према томе, да Господ и за мене не би питао *где сам* искрено и најљубазније благодарим: ментору професору др Алексасндру Јовановићу, протојереју-ставрофору професору др Драгомиру Санди, професору др Зони Мркаљ, професору др Петру Пијановићу и професору др Вељку Банђуру на саветима и подршци коју су ми све време пружали, и тиме ме подсетили на речи древне мудрости која каже: *богатису они људи којима је Бог омогућио да помажу другима*. Захваљујем Господу што их је учинио *богатим*, и њима што су мени помажући то *богатство* умножили.

Београд, 2013.

Докторанд

С а в о Б. Ј о в и ћ

**МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЕПСКИМ
НАРОДНИМ ПЕСМАМА
СА ЈЕВАНЂЕЉСКИМ МОТИВИМА**

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА СА ЈЕВАНЂЕЉСКИМ МОТИВИМА

– Р Е З И М Е –

У овом раду су обрађене епске народне песме с јеванђељским, хришћанским мотивима које је српски народ вековима, поред паганских мотива, највише у њих уграђивао исказујући тако своје погледе на свет и на живот. Кроз њих је поимао шта је добро, а шта зло; шта је правда, а шта је неправда. Кроз њих се огледа живот народни, његова мука и патња, јунаштво, радост и лепота, али и чежња за слободом и жртва за њу. Захваљујући тим јеванђељским мотивима генерације људи су се управо преко епских народних песама упознале са Јеванђељем. У почетку хришћанства, историјски услови прогона хришћана довели су до тога да се Јеванђеље (Ευαγγέλιον) ширило мање по синагогама, а много више по приватним кућама широм Римског царства. На сличан начин, прогони у турско доба довели су да се код српског народа, као на почетку хришћанске историје, Јеванђеље шири у приватним домовима кроз епске народне песме. Последице оваквог историјског и културног приступа су евидентне и ми смо покушали да их покажемо кроз овај рад. Тако на пример у песмама где год има јеванђељских мотиванеупоредиво је мање крви, мржње, бритких сабљи, тешких буздована, поломљених јуначких костију, а више је љубави, правде, милосрђа, покајања, праштања и поштења.

Многипроучаваоци српске народне књижевности нису узимали у обзир православну веру и њен утицај, на песму, на живот нашег народа, његовог делања и стварања. Далеко више су проучавани митолошки и пагански мотивинего јеванђељски. Неки су чак тврдили да и нема толико блискости између Јеванђеља и епске песме што је и разлог да се, и поред уложеног труда, није долазило до озбиљних и утемељених резултата. Уколико се и наглашавао хришћански утицај, он се обично сводио на проналажење мотива Старог завета у њима, а никако, или сасвим ретко Новог завета. Стога, ова дисертација полази од указивања на поменути проблем до налажења праве мере између ових крајности. Наиме, специфичност јеванђељских мотива огледа се у њиховој двострукој семантици – књижевној и теолошкој. Паралела између епске поезије и Јеванђеља је уочена и овај рад смо доживели као изазов спајања методике, књижевности и наставе веронауке, са циљем да помогне ученицима да разумеју не само верско градиво, већ да, управо помоћу тог знања, разумеју и друге предмете који ће им помагати да примене научено градиво у свакодневном животу. Корист коју деци пружа верска настава у разумевању епских народних песама са јеванђељским мотивима је вишестрана и веома значајна, јер ће им она помоћи да их правилно и целовито разумеју.

Овај рад је покушај да се споји оно што је у једном времену било раздвојено и докаже да је та раздвојеност неприродна и неодржива. Циљ рада, дакле, јесте да се уз помоћ научне апаратуре покрије једна постојећа празнина у овој области и да се из доживљаја Цркве изнесе и протумачи Свето Јеванђеље које се налази у епским народним песмама.

Епске песме које смо проучавали на једноставан, али у исто време, и дубок начин, откривају нам суштину хришћанског живота. Каткад то чине много боље, него поједине теолошке студије и зборници. Народне песме наглашавају управо јеванђељски мотив као срж целокупне хришћанске науке. Другим речима, бит хришћанства нису обичаји или одређена морална или дисциплинска правила. Јер хришћанство није идеологија, нити философија која смирује човека, дајући утеху и спокојство, већ нови живот, живот у Исусу Христу и сталном ишчекивању Његовог другог доласка када Он од нас неће тражити оно што нисмо извршили

како треба, овај или онај обичај, већ ће нас питати како смо се односили према човеку који живи поред нас и са нама: *што њега нисмо нага оденули; гладна нахранили; жедна напојили; болесног и у тамници посетили. И када Га ми будемо питали: када Га видесмо, нага, гладна, жедна, болесна и у тамници, Он ће нам одговорити: Што учинисте једном од ове Моје мале браће, Мени учинисте* (ср. Мт 25, 36–45). Управо како се то и каже у народним песмама у које су ове јеванђељске речи преточене.

Кључне речи: Исус Христос, Јеванђеље, метод, методика, методологија, епске народне песме, покајање, праштање, љубав, милосрђе, правда, завет, катихизис, црква, литургија.

THE METHODOICAL APPROACH TO EPIC FOLK POEMS WITH GOSPEL MOTIVES

– R É S U M É –

This work is about Serbian epic poetry with evangelical, Christian motives, which were embedded throughout the centuries, alongside pagan motives, into the epic poetry. In this way Serbian people have expressed their outlook on world and life. Through this poetry they also perceived what was right and what was wrong; what was just and what was unjust. They expressed the way of life at the time and people's troubles and sufferings, heroism, joy and beauty, longing for freedom and sacrificing for it. Thanks to these evangelical motives, the following generations were introduced to the Gospel. At the beginning of Christianity, historical circumstances of the persecution of Christians led to the fact that the Gospel (Ευαγγέλιον) was heard at private houses alongside Roman Empire, much more than at synagogues. In the similar way, during the Turkish reign, Serbian people - just like the early Christians in the Roman Empire - spread the word of the Gospel at private homes through epic poetry. The consequences of this historical and cultural approach are evident, and we tried to distinguish them in this work. For example, wherever evangelical motives are present there is far less blood, hatred, sharp swords, heavy maces, heroes' broken bones, and there's much more love,

justice, charity, repentance, forgiveness and honesty. Many scholars who studied Serbian poetry have misunderstood Orthodox religion and its influence on people's lives and work through poetry. They focused more on mythological and pagan motives rather than on evangelical ones. Some even claimed that there's no similarity between the Gospel and the epic poetry, which was a reason why no one came to serious conclusions on this subject. Even if they tried to point out Christian influence, it ended up being an Old Testament motive, almost never one from the New Testament. Therefore, this doctoral dissertation has a starting point at indicating this problem and finding the right ratio between these two extremes. Evangelical motives are specific for their double semantics – literal and theological. A parallel between epic poetry and the Gospel has been recognized and this work represents a challenge of joining methods, literature and religious education, with the aim to help students to get to know not only religious material, but also to understand other subjects, which will help them apply this knowledge in everyday life. The benefit students get from religious education in understanding epic poetry with evangelical motives is multiple and very important, because it will assist them in understanding this kind of poetry in the right and complete way.

This work is an attempt to join what was apart during the time and to prove that this apartness was unnatural and unsustainable. The aim of this work, thus, is to cover a gap in the aforementioned area and to explain the Holy Gospel in the epic poetry from the Orthodox point of view, through scientific methods.

Epic poems which we studied in a simple, but profound way reveal the essence of Christian life, sometimes even better than theological studies and corpus. Epic poems emphasize evangelical motive as the essence of the whole Christian Science. In other words, the essence of Christianity does not lie in customs or certain ethical or disciplinary rules, because Christianity is not an ideology or philosophy which appeases men by giving them comfort and tranquility, but by giving them new life, life in Jesus Christ and awaiting His Second Coming, when He won't ask us if we have done every custom right, but if we have treated our fellow human being in the right way: *why we clothed Him when He was naked; gave Him something to eat when he was hungry; gave Him drink when He was thirsty; when He was sick we visited Him; when He was in prison we came to Him. And when we ask Him: when did we see Him naked, hungry,*

thirsty, sick and in prison, He will answer saying: “Truly I say to you, to the extent that you did it to one of these brothers of Mine, even the least of them, you did it to Me” (cf. Mt 25:36-45) -just as the epic poems say, accepting and implementing these Gospel words.

Key words: Jesus Christ, Gospel, method, epic poetry, repentance, forgiveness, love, charity, justice, Catechesis, Covenant, church, liturgy.

С А Д Р Ж А Ј

	стр.
0.0 Увод	1
1.0 Јеванђељски мотив о праштању као сили која је победила и преобразила свест епског јунака.....	28
1.1 Наставни циљеви.....	52
2.0 Јеванђељски мотив самарјанског милосрђа у епским народним песмама	55
2.1 Наставни циљеви	80
3.0 Прослављање Крсне Славе као јеванђељски мотив у епским песмама.....	83
3.1 Наставни циљеви	117
4.0 Методички приступ јеванђељском мотиву људског греха, казне, покајања и Божјег праштања у епским народним песмама.....	120
4.1 Наставни циљеви	147
5.0 Јеванђељски мотив правде и чувања себе од греха и вечне	151
5.1 Наставни циљеви	160
6.0 Јеванђељски мотив храма, као места где се сабира црква	163
6.1 Наставни циљеви	170
7.0 Јеванђељски мотиви: Тајне вечере, Евхаристије и Царства Божјег у различитим конадима косовских епских песама.....	172
7.1 Наставни циљеви	208
8.0 Методички приступ јеванђељском мотиву односа господара према робовима (слугама) у епским народним песмама.....	211
8.1 Наставни циљеви	219

9.0 Љубав према Богу и ближњем која се огледа кроз задужбинарство у епскимнародним песмама	222
9.1 Наставни циљеви	235
10.0 Црквени празници и светитељи као јеванђељски мотив у епским народнимпесмама.....	238
10.1 Наставни циљеви	251
11.0 Хришћанска вера православна и неодрцање од Христа као јеванђељски мотив у епским народним песмама.....	254
11.1 Наставни циљеви	260
12.0 Методички приступлитургијскомзначају у епским народним песмама	262
12.1 Наставни циљеви	283
13.0Закључак.....	289
14.0 Литература.....	297
15.0Народне епске песме у школским програмима – табеларни приказ	306
16.0 Биографија аутора	313
17.0 Додатак (Изјава о ауторству, Изјава о истоветности штампане и електронске верзије, Изјава о коришћењу).....	315

У В О Д

Заслугом хришћанских мисионара, посебно Свете браће Кирила и Методија¹ и њихових наследника, петочисленика², а нарочито и свакако најплодоноснијим радом Светога Саве,³ првог архиепископа и просветитеља српског, заживело је Свето Јеванђеље међу Србима. Прве књиге које су дошле у Србију биле су: Јеванђеље, Апостол, Службеник и друге богослужбене књиге. Али и прве књиге које су написане у Србији и које су пошле из ње у свет била су Житија светих чији је темељ било Свето Јеванђеље и свети људи који су према њему живели. Срби су са одушевљењем примали нову веру, коју су потом уграђивали у свој живот, у своје делање и стваралаштво. Та нова вера је попут животног огња прожела целокупно народно биће наших предака и доносила плодове у свему што су стварали. Јеванђеље је било темељ целокупног народног живота. Све се мерило Христом и његовим учењем. Једном речју људи су се

¹ „Били су браћа, родом из Солуна. Отац им је био Грк, а мајка словенског порекла, па су вероватно од ње научили језик тамошњих Словена. Старији брат Методије, био је прво официр, али се убрзо повукао у један манастир на Олимпу у Малој Азији и замонашио. Млађи брат Константин, у монаштву Кирило (Ћирило) изучио је на Цариградском универзитету философију и филологију, и постао библиотекар патријаршијске библиотеке у Цариграду. Често је одлазио у манастир где је његов брат Методије био старешина.” (Никола Антић, „Беседе на празничне и светитељске дане”, *Православље новинско-издавачка кућа Српске патријаршије*, 1987. стр. 81).

² „Петочисленицима се називају петорица ученика Св. Кирила и Методија и то: Свети Климент, Наум, Ангеларије, Горазд и Сава.” (Епископ Николај, *Сабрана дела, IV, Православна црквена општина Линц – Аустрија*, 2001, стр. 160).

³ Свети Сава (1175–1235) је био зачетник организовања аутокефалне Српске Православне Цркве која је битно допринела учвршћивању српске националне и државне свести и самосталности. Од Светога Саве се хришћанска вера и црква идентификују са народом, а јеванђеоска духовност постаје етика читавог народа. (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Београд, 1992, стр. 238,239).

трудили да живе Јеванђељем. Свештеници су ту Благоу вест у храму проповедали и њоме хранили – питали верне који су се сабирали на молитву. Свето писмо и Старог и Новог завета било је веома читана књига код Срба у средњем веку. Наравно нису сви знали да читају Библију, али је било довољно писмених који су то чинили и, свакако неупоредиво више оних који су их слушали.

Дакле, семе Светог Јеванђеља је доносило своје плодове у многим видовима и на многим пољима људског стваралаштва. Један од тих вредних и корисних плодова у српском народу су и народне песме којима су се генерације храниле и којима се и ми данас хранимо и напајамо. Само народ у коме је заживело Свето Јеванђеље могао је изнедрити песме за које би се слободно могло рећи да су препевано Јеванђеље. Овде ћемо илустрације ради навести део из песме *Мајка Светога Петра*⁴, из које ћемо видети духовни узрост српског народа тога времена:

„Свети Петар у рај пође,
За њим мајка теком тече,
Па беседи стара мајка,
Стан', почекај, сине Петре,
Да ја с тобом у рај идем.
Ал' беседи Свети Петар
Врат' се натраг моја мајко,
Колико си живовала,
Ниси раја достајала,
Ниси гладног нахранила,
Ни жеднога напојила,
Нит' си гола преодела,
Нити боса преобукла,
Нит' си слепом уделила,
Ни за душу наменила...”⁵

⁴Вук Стеф. Карацић, „Мајка Светога Петра”, *Српске народне пјесме*, Књ. 1. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 100.

⁵Исто, стр. 100.

Овде су буквално унете Христове речи којима је наговестио свој други долазак, наглашавајући шта ће се од нас тада тражити: *Јер огладњех, и не дадохте ми да једем; ожедњех, и не напојисте ме; странац бијах, и не примисте ме; наг бијах, и не одјенусте ме; болестан и у тамници бијах, и не посјетисте ме. Тад ће му одговорити и они говорећи: Господе, када те видјесмо гладна или жедна, или странца или нага, или болесна или у тамници, и не послужисмо ти? Тада ће им одговорити говорећи: Заиста вам кажем: кад не учинисте једноме од ових најмањих, ни мени не учинисте.* (Мт 25:42–45). Дакле, само народ који је био задојен Јеванђељем могао је спевати овакву, као и многе друге сличне, песме. И овај период духовног успона народног подарио нам је многа дела чији је темељ било Свето Јеванђеље Христово. Тај напредак и то духовно богатство најзаслужнији су што смо се после Косовске битке и пада под Турке тако дуго одржали и опстали као народ.

Међутим, претпоставља се да су Срби свакако, уосталом као и многи други народи, имали своје песме пре досељавања на просторе где сада живе, вероватно још у својој старој прапостојбини, али ми, нажалост, немамо поузданих података о томе, па чак ни из времена њиховог досељавања у крајеве Рашке, старе српске државе,⁶ али се може поуздано тврдити да у њима није било јеванђељских мотива.

„Први јаснији помени о српској народној песми и народним певачима помињу се у XV веку, а најстарија белешка о српским гусларима је из 1415. године.”⁷

⁶ „По једном податку византијског историчара Теофилакта Симокате (који је живео у првој половини VII века), види се да су тадашњи балкански Словени (*Склавини*) волели свирку и песму, да су имали један музички инструмент који он зове цитра, и да су уз ту цитру певали неке своје песме. Поп Дукљанин, један католички свештеник, родом Зећанин, који је живео и писао код архиепископије у Бару, како се мисли у другој половини XII века, послужио се знатно, што сам признаје, српским народним предањима, у своме покушају да на латинском језику изложи тамну прошлост нашу (*Летопис попа Дукљанина*); како неки данашњи научници мисле, његова причања заснована су понајвише на народним песмама у којима је српски народ, и у то далеко време, опевао на песнички начин важније догађаје своје историје. С краја XIII века имамо казивање калуђера Теодосија, који у свом животопису Светога Саве помиње како је Сава још као младић избегавао штетне световне песме и друштво које их је певало; из његова причања види се да је на двору Стефана Првовенчаног, као и на дворовима других владара његова времена, било нарочитих певача који су о обеду певали разне песме.” (Војислав Ј. Јовановић, *О српском народном песништву*, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професорског друштва, Београд, 1937, стр. 14).

⁷ „Гуслари се помињу на двору пољског краља Владислава и краљице Јадвиге. Песник Каспар Мјасковски (1549-1622) описује у стиховима српског гуслара како је тужан накривио главу и

„У рукопису немачког писца Стевана Герлаха, који је путовао по Турској од 1573. до 1578. године забележено је да је на путу за Ниш гледао у једном селу како су жене и девојке после службе Божије играле у колу и певале.”⁸

„У једном старом српском спису о Косовском боју, из 1714–1715. године, не само да се описује тај бој по народном предању, већ се наводе и извесни стихови из народних песама (на пример: *тко е вера, тко ли е невера*), из којих се види да су у то доба постојале песме о Косовском боју сличне онима које су доцније и записане.”⁹

У овим песмама српски народ је поред других, паганских мотива, највише уграђивао јеванђељске – хришћанске мотиве кроз које је исказивао своје погледе на свет и на живот. Кроз њих је поимао шта је добро, а шта је зло; шта је правда, а шта је неправда. Кроз њих се огледа живот народни, његова мука и патња, јунаштво, радост и лепота, али и чежња за слободом и жртва за њу. Ови мотиви снаже, храбре, подстичу и бране од заборавља основну поруку песме.

У раду се нећемо задржавати на анализи текстова епских песама, сем на онима у којима се налазе јеванђељски мотиви. Читајући епске народне песме лако се закључује да се у њима налази много измишљених догађаја. У њима се појављују бића, као што су: виле, дивови, змајеви итд. Препуне су старих веровања која потичу из незнабожачког периода нашег народа. Мада и у историјским песмама, у којима преовладавају јеванђељски, хришћански мотиви и где се помиње Христос и Богородица, анђели, Свети Јован Крститељ, Свети Никола, ми опет често срећемо: вилу, змаја, или соко птицу која говори и постаје светитељ Илија што потврђује да се у нашем народу и после примања хришћанства, па чак би се могло рећи код једног мањег дела и до скоро задржала вера у митолошка бића. Многе епске песме описују догађаје који су се стварно десили и личности које су у њима учествовале, али народни песници често одступају од начина како се стварно нешто догодило. За песме са јеванђељским

превлачио дугачко гудало певајући стару јуначку песму о борбама против Турака.” (Војислав Ј. Јовановић, *О српском народном песништву*, Предговор књизи Српске народне песме, Задруга професерског друштва, Београд, 1937, стр. 15).

⁸ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професерског друштва, Београд, 1937, стр. 16.

⁹ Исто, стр.18.

мотивима би се могло рећи да су „најзнаменитији део српског народног песништва,”¹⁰ управо због порука тих мотива који се у њиманализе. И зато за нас неће бити важне историјске чињенице о догађајима које неке песме опевају, већ дух народни тога времена и народно веровање.

У раду ће се проучавати најстарије историјске народне песме које описују доба Немањића и Мрњавчевића, то јест, време пре Косовске битке. То су песме о Немањи-Светом Симеону, о Светом Сави, Светом Стевану Дечанском, Цару Душану, његовом сину Урошу, Краљу Вукашину, Угљеши, Гојку итд.

Затим ће бити разматране песме косовског тематског круга које говоре о српској погибији на Косову пољу 1389. године, али врло мало се осврћући на саму битку. Народни песници су опевали свој бол за изгубљеном слободом и патњу која их је снашла у турском ропству и за тај удес тражили су разлог и нашли га у издајству Вука Бранковића, поредећи га са Јудом и његовом издајом Господа Исуса Христа. За разлику од њега, Милоша Обилића су овенчали венцем славе, мучеништва и јунаштва као ни једног другог јунака пре, а ни после, Косовске битке:

„Милош згуби турског цар Мурата,
И Турака дванаест хиљада,
Бог да прости ко га је родио,
Он остави спомен роду своме,
Да се прича и приповиједа,
Док је људи и док је Косова.”¹¹

„Овај светли пример Милошев вековима је уливао храброст свим нашим ратницима. И зато не изненађује што је један од војних старешина уочи боја на Грахову 1858. године, бодрио војнике речима”¹²:

¹⁰ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професорског друштва, Београд, 1937, стр. 24.

¹¹ Вук Стеф. Карацић, „Цар Лазар и царица Милица”, *Српске народне пјесме*, Књ. 6. Државно издање, Београд, 1899. стр. 186.

¹² Тихомир Илић, *Немој сине говорити криво – Српска народна етика према народној књижевности*, Београд, 1975. стр.156.

„Не мислите ко ће погинути,
Но мислите који ће добити,
И учинит` велико поштење,
Помислите браћо на Милоша,
Што погибе на пољу Косову.....,
Нигда Милош умријети неће,
Док је људи и овога свијета.”¹³

У овим песмама се поред стварних историјских догађаја и личности, појављују и измишљени, како догађаји тако и личности. Ове песме, управо због јеванђељских, хришћанских мотива који се налазе у њима, „заједно са песмама о Марку Краљевићу (које су у далеко мањем складу са историјом од песама о Косовском боју) чине најлепши круг српских народних песама.”¹⁴

Пажња ће се потом посветити песмама у којима се помињу Бранковићи, Јакшићи, (браћа Дмитар и Богдан), затим Сибињанин Јанко који се истакао у борбама са Турцима и др.

У песмама о хајдуцима и ускоцима мало је јеванђељских мотива јер се много више славе и величају они, као јунаци који су одлазили од својих породица у шуму одакле су се обрачунавали са Турцима (при чему су показивали своју храброст, љубав и истрајност у нади да ће доћи бољи дани, а са њима и слобода). Најпознатији опевани хајдуци и ускоци су Старина Новак, Дели Радивоје, дете Грујица, Бајо Пивљанин, Костреш харамбаша, Јанковић Стојан, Смиљанић Илија, Сењанин Иво, Тадија, од Задра Тодоре, и многидруги. Потом ће бити разматране песме о Првом српском устанку у којима су опевани Карађорђеви јунаци и бојеви против Турака.

У овом раду ћемо се ограничити на епске песме кратког стиха, десетерачке, без анализе и тражења јеванђељских мотива у песмама дугог стиха, то јест бугарштицама, с обзиром на то да „су у бугарштицама ликови и догађаји, као и

¹³ Вук Стеф. Караџић, „Бој на Граховцу”, *Српске народне пјесме*, Књ. 9. Државно издање, Београд, 1936. стр. 206.

¹⁴ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга проферског друштва, Београд, 1937. стр. 25.

многи други елементи исти као и у десетерачким песмама.”¹⁵ Наиме, десетерачке песме обрађују се у основној и средњој школи те је смисао нашег бављења епским песмама појачано усмерен ка младом нараштају и закључци до којих се у раду долази имају велику васпитну функцију.

Постављена тема, *Методички приступ Епским народним песмама са јеванђељским мотивима*, чијој се разради приступа, представља срж наше епске народне поезије; њен најзначајнији слој у којем се поменути мотиви налазе, као основни, темељни део песме. Они нам помажу да народну епiku боље, и једино исправно схватимо и разумемо. Ти мотиви су, заједно са песмом у којој су коришћени и чији су вреднији део, преживели заборав преносећи се кроз певање с колена на колена, све док нису записани и тако сачувани до данас. Има се утисак да то нису стихови и речи, „већ ватрене птице које лете од нараштаја нараштају обасјавајући путеве кроз таму векова.”¹⁶

Захваљујући тим јеванђељским мотивима генерације (простих и неписмених) људи су се управо преко епских народних песама упознале са Јеванђељем, том благом речју Христа Спаситеља. Сабирали су се око огњишта и слушали гусларе који су те песме певали, или оне који су их рецитовали или пак читали. И не само прости, већ инаши најпознатији и најпризнатији научници Михајло Пупин и Никола Тесла су се напајали са овог извора.

Михајло Пупин описује посела која су се одржавала у кући његовог оца на којима је један угледни домаћин, кога су звали Баба Батикин, рецитовао песме. „Добро се сећам, каже Пупин, његових прича о Карађорђу, кога је лично познавао. Звао га је великим Вождом српских сељака, и никад се није умарао причајући о његовим херојским борбама против Турака на почетку деветнаестог века. Ове приче о Карађорђу су на поселима код суседа примане са више одушевљења него ли све његове друге заносне приче. Пред крај посела Баба Батикин би издекламовао неку од старих српских јуначких песама, од којих је многе знао напамет. За време рецитовања његово суво и наборано лице би озарила нека нарочита светлост, те је изгледао попут пророка. И још данас ми је пред очима

¹⁵ Јован Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, БИГЗ, Београд, 1987, стр. 55.

¹⁶ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1954, стр. 11.

слика његове главе без косе и дивног чела над густим обрвама кроз које су светлцуале његове дубоко утонуле очи, светлећи као месец кроз иглице старог бора. Од њега је народ Идвора учио историју српског народа, од битке на Косову пољу 1389. године до Карађорђа. Он је у Идвору одржавао у животу старе српске обичаје. Био је мој, закључује Пупин, први и најбољи учитељ историје.”¹⁷

Ова посела и епске народне песме које је радо слушао на њима, допринели су Пупиновом духовном одрастању, што ће и он сам касније истаћи рекавши: „Моралне вредности мога народа испуњавале су ме. Њима су ме научили моја мајка и они неписмени сељаци на сеоским поселима у Идвору. Никаква друга наука није на мене учинила дубљи утисак.”¹⁸ Јер „кроз стародревне звуке гусала није проговарала само једна историјска епоха, ни дух само једне друштвене класе, него дубља конституција душе карактера српског, душе која је овако реаговала на једну дуготрајну животну судбину и околину.”¹⁹

Док Мирко Добричанин сведочи да је Тесла, као познат научник примио у госте Гуслара Перуна²⁰ који му је отпевао неколико песама. Тесла је тада рекао да „воли гусле и народну песму и да има ћирилицом штампане све Вукове народне песме.”²¹ Сам гуслар Перун сведочи „да се Тесла у средини песме *Старац Вујадин*, мало занео и низ образ су му потекле сузе. После свршене пјесме, сведочи даље Перун, Тесла је устао и снажно ми стегао руку, затим се окренуо ка др Радосављевићу и рекао *Гусле су најача сила да освоје душу Србинову.*’ И потом додао `Велика је и снажна српска песма и да се њена снага не може измерити`.

¹⁷ Михајло И. Пупин, *Са паињака до научењака*, Матица српска, Велики Бечкерек, 1929, стр. 6–7.

¹⁸ Исто, стр. 9.

¹⁹ Владимир Дворниковић, цитирано код Атанасија, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 274.

²⁰ Петар Перуновић-Перун, родио се 7. маја 1880. године у селу Дреновштици, у Пјешивцима у Црној Гори. Преко 50 година он је, у миру и рату, неуморно певао, преносећи, а делимично и стварајући, народне песме. Учествовао је у Првом и Другом Балканском и у Првом светском рату, где се храбро борио и подстицао песмом борце, као у Карађорђеву устанку, Филип Вишњић, чија му је слика још из читанки прионула за срце, као и песме његове које је у детињству слушао од гуслара. Обишао је доста света и његова је велика заслуга што је упознао иностранство са гулама, посебно Америку где су му песме снимљене на грамофонске плоче. Упокојио се 10. јуна 1952. године у свом родном месту. (Опширније о гуслару Перуну: Аница Шаулић, *Петар Перуновић, народни гуслар*, Гласник Етнографског института САН, Научно дело, Београд, 1957. стр. 663– 685).

²¹ Мирко Добричанин, *Гуслар Перун*, Интерпрес, Београд, 2001, стр. 85.

Затим се Тесла сећао своје Лике и епских народних песама које је још као дете слушао.”²²

Мноштво сведочанстава имамо о одржавању оваквих посела где се рецитовало и уз гусле певало. Тако Полексија Д. Димитријевић Стошић у својој књизи *Посела у старом Београду* описује домове у којима су се посела одржавала и имена домаћина. Најпознатија посела, пише она, била су, „у Конаку кнегиње Персиде А. Карађорђевић Ненадовић, као и код краљице Наталије. Затим у Конаку Томаније и господара Јеврема, па у дому књижевника и дипломате Матије Бана. Нарочито су биле лепе вечери, каже она, у богатом и гостољубивом дому господар Јеврема. Собе су биле велике, простране, топле и богато осветљене милихерц свећама. На великом столу увек је било пуно дивних, слатких и сланих ђаконија за јело које су се тада у Србији могле наћи само у конаку господар Јеврема. Једно лепо расположење владало је међу домаћинима и присутним лицима. Читале су се народне песме, причало се, певало се и свирало се.”²³

Дакле, као што се Јеванђеље (Ευαγγέλιον)²⁴ у почетку, осим по синагогама, ширило и по приватним кућама,²⁵ тако се и код Српског народа, оно, осим у

²² Мирко Добричанин, *Гуслар Перун*, Интерпрес, Београд, 2001, стр. 85–86.

²³ Полексија Д. Димитријевић-Стошић, *Посела у старом Београду*, Београд, 1965, стр. 18.

²⁴ Ευαγγέλιον – Јеванђеље, грчка реч значи *благовест*, то јест добра, радосна вест. Јеванђеље чине четири књиге јеванђелиста Матеја, Марка, Луке и Јована. У њима се благовести о Божанству Господа нашег Исуса Христа, о Његовом доласку на земљу, о животу на земљи, о чудесима Његовим и спасоносном учењу, најзад о Његовој смрти на крсту, славном васкрсењу и вазнесењу на небо. Ове књиге се називају јеванђељима, јер за човека не може бити боље и радосније вести до вести о божанском Спаситељу и вечном спасењу. Зато је и читање Јеванђеља у цркви сваки пут пропраћано радосним ускликом: „Слава Теби, Господе, слава Теби!” *Појам*. Јеванђеље је, дакле, блага вест о спасењу човека кроз Исуса Христа, обећано „семену женином” (Пост 3,15), због чега се ово место у Библији назива „протојеванђеље”, прво Јеванђеље, на основу пророчанства (Ис 61,1) за које је Христос рекао да се испунило на Њему (Мт 11,5; Лк 4,18). У смисао речи Јеванђеље улази сав богати садржај повести о свеспасавајућој божанској благодати у Христу (Дап 20,24; Рим 1,1–2; Лк 1,15), и блавест о Царству Божјем (Лк 6,16; Мт 4,23; 9,35 и др.). Христос је центар благовести, и услед тога Његова личност и Јеванђеље никада се не могу одвојити (Мк 8,35; 10,29). Када ап. Павле говори да проповеда Јеванђеље Христово, то значи да он проповеда оно Јеванђеље које је проповедао Христос. Сам Христос употребљава реч Јеванђеље објашњавајући Исаијино пророчанство о Њему рекавши *Дух је Господњи на мени: зато ме помаза да благовести сиромасима; посла ме да исцијелим скрушене у срцу; да проповиједам заробљенима да ће бити пуштени, и слијетима да ће прогледати; да ослободим потлачене. И да проповедам пријатну годину Господњу* (Лк 4,18–19). Ап. Павле речју Јеванђеље назива целокупну проповед и науку о Христу (Рим 1,9), кога се Он

црквама и манастирима, кроз епске народне песме ширило и проповедало по приватним кућама. И као што су се многобожачки народи преображавали слушајући и прихватајући Јеванђеље, тако су се и Срби слушајући епске песме са јеванђељским мотивима мењали и преображавали на боље.

Нажалост, и поред ове чињенице има данас ставова којима се доказује да су епске песме штетне по децу и омладину, због тога што у њима има много убистава и крви. Тачно је да тога има, али управо јеванђељски мотиви у њима смањују крв, ублажавају мржњу, и све уче љубави, правди и поштењу. И цртани филмови који се данас препоручују и нуде деци су препуни убистава и много више имају крви него што их имају епске народне песме. „Дугогодишња истраживања показала су да се у цртаном филму сваких тридесет секунди догоди једно убиство, а сваких четрдесет секунди нека катастрофа. Рачуна се да дете до своје дванаесте године живота на телевизији види преко 10 000 убистава. Да не говоримо о игрицама којима се деца данас најчешће забављају, како у стану на рачунару, тако и у *играоницама*, у граду – и за које, нажалост, многи родитељи мисле да су безазлене, па чак и корисне за њих јер развијају интелигенцију и дечију машту не размишљајући о последицама које дете може имати од тог „задовољства”, у коме му се под видом забаве најчешће нуде, ратовање, међусобна борба и убијање. У тим играма (ако се тако и могу назвати због крви и комада људског тела који прште на све стране) деца се, а све у циљу „борбе специјалаца против тероризма”, сатима труде да униште противника и тако победе „мрског” непријатеља, који је обично њихов најбољи друг са којим су дошли да играју, односно против кога играју.”²⁶

не стици (1,16), него „све подноси да не учини какве сметње Јеванђељу Христовом” (ср. 1 Кор 9,12). Јеванђелист Марко и почиње своје Јеванђеље речима: *Почетак Јеванђеља Исуса Христа, сина Божјега* (Мк 1,1). (Опширније о овоме код др Војислава Јанића, *Увод у Нови Завет*, Београд 1924. и код др Емилијана Чарнића, *Увод у Свето Писмо Новог Завета*, посебни део, Патријаршијски управни одбор СПЦ, Београд, 1978).

²⁵ О Апостолу Павлу и значају куће у његовој мисији до сада најопсежнија студија: Roger W. Gehring, *House Church and Mission, The Importance of Household Structures in Early Christianity*, 2004, Peabody, Hendrickson Publishers, MA. (Цитирано код Растка Јовића, „Недостojни хришћани”, *Видослов*, Манастир Тврдош-Трeбиње, 2012, стр. 161).

²⁶ Опширније о овоме видети: Ц. Мендер, „Искључите телевизор”, Цетиње, 1994, *Светигора*, бр.26. стр. 36.

За разлику од цртаних филмова и „игрица” прво што примећујемо код епских народних песама у којима су коришћени јеванђељски мотиви јесте – да што је више њих, мање је бритких сабљи, тешких буздована, оштрих мачева, поломљених јуначких костију, крвидоколена, рвања „дуги дан до подне” итд. Јер Блага Реч Христова све преображава и уноси мир, љубав и добру вољу у душе људске, онај мир којим су анђели поздравили рођење Христово у Витлејемској пећини. (сп. Лк 2,13–14). Такве песме су изгониле мржњу из срца оних који су их слушали и једино што је остајало у њима то су били сукобиунутрашње, духовне природе где су победу односиле правда, љубав, истина и свако добро.

Нажалост, има и проучавалаца религиозних, посебно јеванђељских мотива у српској народној књижевности који су врло оскудно и надамне погрешно поимали православну веру и њен утицај у животу једног народа, његовог делања и стварања, па самим тим и у његовој књижевности. Једно време су истраживачи (Веселин Чајкановић, Миодраг Поповић²⁷ и др.) у нашој народној књижевности откривали само митолошке и паганске мотиве (што не споримо да их има) али је чињеница да су хришћански мотиви у њој веома заступљени, скоро би се могло рећи најзаступљенији, а најмање су проучавани. Све до недавно се неаргументовано говорило и писало о томе. Неки су чак, због своје непућености у ставове који сведоче аутентичну јеванђељску отвореност према свету и човеку, сматрали да и нема толико блискости између ових области. Ови ставови, који су често били научно некритички, и јесу разлог што се, и поред уложеног труда, није долазило до озбиљних и утемељених резултата.

Овај недостатак у проучавању српске књижевности на почетку трећег миленијума почиње да се исправља. Дакле, приметна је заинтересованост за хришћанску традицију у српској књижевности. Међутим, и поред тога још увек нема систематичне и целовите анализе заступљености хришћанских елемената у

²⁷ М. Поповић тврди да су Срби и у време Косовске битке „били далеко од правог хришћанства. Иако су формално поштовали цркве и манастире њихова свест је била у власти древних обичаја, чак и онда када су се, по инерцији, држали неких хришћанских обреда.” (М. Поповић, „Видовдан и часни крст”, *Слово љубве*, Београд, 1976, стр. 79). Он и за мученика Вита, на чији дан је, 15. јуна 1989. год. била Косовска битка тврди „да је био „словенски бог Вид”. (М. Поповић, „Видовдан и часни крст”, *Слово љубве*, Београд, 1976, стр. 59). Он, нажалост у свему види митологију и паганство па тако каже „да је и кнез Лазар у Милошу Обилићу препознао белог Вида”. (М. Поповић, „Видовдан и часни крст”, *Слово љубве*, Београд, 1976, стр. 88).

епским песмама. Стога, ова дисертација полази од указивања на поменути проблем до налажења праве мере између ових крајности и њиховог привођења објективном пристаништу. Наиме, специфичност јеванђељских мотива огледа се у њиховој двострукој семантици – књижевној и теолошкој. Паралела између епске поезије и Јеванђеља је уочена, али исцрпније бављење овом темом доживљавали смо као изазов спајања методике, књижевности и наставе веронауке, чији је циљ да помогне ученицима да разумеју, не само верско градиво, већ да, управо помоћу тог знања разумеју и друге предмете који ће им помоћи да примене научено градиво у свакодневном животу. Корист коју деци пружа верска настава у разумевању епских народних песама са јеванђељским мотивима је вишестрана и веома значајна, јер ће им она помоћи да их правилно и целовито разумеју.

Овај рад је покушај да се споји оно што је у једном времену било раздвојено и докаже да је та раздвојеност неприродна и неодржива. Циљ рада, дакле, јесте да се покрије једна постојећа празнина у овој области и да се из доживљаја Православне Цркве изнесе и протумачи блага вест Светог Јеванђеља која се налази у епским народним песмама.

До сада су се многи, али само делимично, бавили овом темом.²⁸ Међутим, с обзиром на то, да се нико од њих, сем у вези са песмама Косовског тематског круга, није бавио паралелизмом епа и Јеванђеља, односно није им прилазио на овај начин, уз помоћ научне апаратуре, проблем доживљавам и као изазов и као оригиналност.

Слојевитост епских народних песама, разноликост мотива којима оне обилују носећи у себи трагове различитих епоха, захтева да свака од њих буде проучавана као самосвојно и непоновљиво дело које на посебан начин подстиче уметничке доживљаје. У исто време, неминовно је успоставити везу између појединачне песме и тематског круга коме припада, као и историјских догађаја на

²⁸ Богдан Поповић, Драгутин Костић, Јаша Продановић, Иван Димитријевић, Никола Вулић, Радосав Меденица, Милан Ђ. Милићевић, Павле А. Ровински, др Радослав Грујић, др Димитрије Богдановић, П.П. Његош, Владика Николај Велимировић, ава Јустин Поповић, (сада оба унета у диптих Светих православне Цркве), Митрополит др Амфилохије Радовић, Епископ др Данило Крстић, Епископ др Иринеј Буловић, Епископ др Атанасије Јевтић, др Димитрије М. Калезић, Милош Ђурић, Бранко Лазаревић, Иво Андрић, С. М. Орхановић, Светозар Кољевић, Марко Марковић, Жарко Видовић, Миодраг Поповић, Снежана Самарџија, Војислав Ј. Јовановић и др.

које се односи. Таква узајамност обавезује нас да у приступу песмама имамо у виду колектив који их је стварао, особености његовог погледа на свет и вредности до којих је држао. Можда више од других мотива, јеванђељски мотиви указују на овај однос међузависности. Наиме, с једне стране их можемо видети у контексту преузимања књижевних мотива, а с друге се њихово појављивање мотивише јединственим разрешењем значајног историјског догађаја српског народа.

Јеванђељски мотиви – за разлику од митолошких који могу имати лице, али не и Личност – откривају нам Бога као Личност. Ово је, по свему судећи, познавао Вук Стефановић Караџић који је јасно разликовао епске народне песме са митолошким мотивима од оних са јеванђељским, или библијским уопште.

Вук је скоро сваку штампану песму имао у неколико верзија, али се упоређивањем види да је штампана увек најлепша, управо она која је у себи садржала јеванђељске мотиве, што показује да је Вук разумео њихову вредност и поруку у одређеној песми. Знао је да није све религија што је изнад стварности и сивила свакодневице и да само Исус Христос, који се оваплоћује и рађа у свету, јесте Реч која спасава човека. По овоме се закључује да је он знао да су јеванђељски мотиви носећи слој у одређеној песми, онај слој који јој управо и даје нови смисао и нову вредност. Ови слојеви нам, дакле, осветљавају све претходне, откривајући живог Бога, који се јавља песнику, попут Мојсију на Синају.²⁹

²⁹ „Овај Савез на Гори Синају који је склопљен између Бога и изабраног народа (Израиља) у време Мојсија временом се обнављао све до Новог Завета – Савеза, који је Христособновио до његове пуноће и савршенства објављујући радосну вест – спасоносну вест Свето Јеванђеље. Овим Савезом Бог тражи од нас слободну вољу, слободну сарадњу за наше спасење. Дакле, до Христовог рођења се очекивао Спаситељ, а после Његовог рођења се живи Христом. Јер се из Његових спасоносних ребара родила црква, „коју је Он створио као Своје Тело, као божанско–људску заједницу, као Стадо коме је Он Пастир, као Грађевину којој је Он Темел, као Лозе винограда којима је Он Чокот, а ми се као лозе накалемљујемо на Њега и живимо Њиме, и хранимо се Њиме, и не одвајамо се од Њега.” (Епископ Атанасије Јевтић, *Од Откривењадо Царства небеског*, Острог, Тврдош, Никшић, Врњци, 2010. стр. 210.) То је оно што Христос каже: *Ово је Нови Завет, односно Нови Савез у мојој крви*, (ср. Лк 22,20). И додаје: *да нема веће љубави од те да ко живот свој положи за пријатеље своје* (ср. Јн. 15,13) чиме нам показује да се Његова саможртвена љубав разапиње за друге. Дакле, Господ успоставља Нови Завет – Савез за који се жртвује до смрти на Крсту прољевајући своју невину крв. Овај Савез није као старозаветни нити је то неки споразум, договор са извесним заједничким интересима, двају равноправних или неравноправних страна, или партнера, који су у старини били праћени церемонијама и култним радњама (после потписивања савеза клале су се поједине животиње између чијих расечених делова су пролазили потписници, а крв тих животиња била је потврда важности договореног и потписаног савеза), већ Савез народа и Љубави Божије, оног Бога који је „ради нас људи и ради нашег спасења сишао с небеса, и оваплотио од Духа Светога и Марије Дјеве и постао човек”

Када су многи народи, па и Срби, примили хришћанство, примили су управо ту Благу вест – Јеванђеље, као нешто ново што раније нису знали ни имали. То примање је код нашег народа ишло споро до Светога Саве, а од њега много брже и организованије. Свети Сава оснива епархије, подиже цркве, манастире и школе. У храмовима се Реч Божија слушала и тумачила. Сејана је у душе људске у којима је потом ницала и расла доносећи многе плодове међу којима су и епске народне песме. Дакле, наши преци као народ почињу да живе, мисле и осећају по Речи Божијој која их изводи из таме мрака на светлост дана. Међутим, што је много важније, они нису били ти који су само говорили о Богу, већ су постајали богоносци – „они у којима је било могуће Бога срести.“³⁰

(*Служебник*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд, 2011. стр. 126.) и чија је воља да се сви људи спасу и дођу до познања Истине (ср. Тим 2,4).

„Ову вољу Божију записали су Јеванђелисти и сачували истину о Исусу Христу, о Његовом раду и животу за потоње генерације све до данас. Захваљујући њима Јеванђељска вест се кроз Цркву сеје на цео свет, на све народе, па и на наш српски народ, и наставиће да се шири све до краја света и века. Стога Свето Јеванђеље налазимо у свим порам народног живота па и у епским народним песмама у којима је уграђено да их оплемени и охристиви, како би и оне биле носиоци вечне, спасоносне и Благе вести Христове. „Епске народне песме без Цркве и ван Цркве се не би могле ни појавити, а ту је у питању духовна веза народа и Цркве, а не нека социјална или економска условљеност.“ (Марко Марковић – цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992. стр. 280).

„Дакле, Христос је остварио нови однос човека и Бога, или, међуоднос личности где имамо услов за остварење натприродног Божанског открочења које је тродимензионално:

- ретроспективно – када нам открива прошле, минуле, садржаје и догађаје,
- интроспективно – када нам говори о унутрашњим слојевима и структурама, нарочито,

духовним, душевним, етичким итд.

– перспективно – када нам говори о будућим догађајима, о тајнама, али не футуристичким, него есхатолошким: Маран ата – дођи Господе о ономе часу који ће доћи – када буде пуноћа времена, по истеку векова, када времена више не буде било (ср. Отк 10, 6). О часу који ће учинити актуелним и све друго време као и саму хришћанску поруку.

„Господ Исус Христос је испуњење старозаветних пророчких обећања. Он се рађа – не престајући да буде Бог, и у исто време је човек који је реалан, а не привидан. Учи, поучава, дела, ствара, страда, васкрсава и потом се враћа Оцу, не престајући да буде са нама, шаљући нам Духа Светога, који од Оца исходи, Духа Утешитеља који дела у свету и који у том свету оприсутњује Бога живог. Христос оснива и оставља нам Своју Цркву, којој је Он глава, Цркву, како учи Преподобни Јустин Ћелијски, која је „Богочовек Христос продужен кроз све векове и кроза сву вечност.“ (Архимандрит др Јустин Поповић, *Догматика православне цркве, књига трећа*, Манастир свете Ћелије код Ваљева, Београд, 1978. стр. 10.). Цркву која је чувар и тумач Благе Речи Христове Светог Јеванђеља, које је пуно љубави, праштања, наде и радости и чије речи, када се чују и приме у срце, „очишћавају, препорођавају, преображавају, освећују, охристовљују, обогочовечују, обојују, човека и чине га небеским још овде на земљи, у времену.“ (Архимандрит др Јустин Поповић, *Догматика православне цркве, књига трећа*, Манастир свете Ћелије код Ваљева, Београд, 1978. стр. 11).

³⁰Св. Григорије Нисијски каже: „Није Господ назвао блаженством знати нешто о Богу, него имати у себи Бога“, (цитирано код протојереја Љубивоја Стојановића, *Пастирско служење*, Богословски факултет, Београд, Екопрес, Зрењанин, 2003, стр. 18.).

Најшира и најдубља димензија нашег епа потиче из времена после Косовског боја (1389. год.). Падом српских земаља под Турску власт (Србија 1459, Босна 1463, Херцеговина 1482, и Зета 1499. год), пажња се окреће Пећкој патријаршији као општенародном ујединитељу. Народ се све више уграђује у Цркву као заједницу Бога и човека, што се огледа у његовом менталитету, образовању, култури... У то време (15. и 16. век) спеване су наше најлепше народне песме (косовског тематског круга) које представљају златну нит, куполу на тој народној грађевини. И писмени и неписмени су се окупљали у храмовима, слушајући Службе Божије и благу реч Светог Јеванђеља, коју су им потом монаси и свештеници тумачили. Народ је те речи слушао, памтио, а они даровитији, а њих је увек и у сваком времену било, су их стављали у стихове правећи тако нову песму, или су обogaћивали и преправљали стару песму која је у народу већ била заживела.

Захваљујући највише јеванђељским мотивима наше епске песме скрећу на себе пажњу културне Европе. Вук је уз помоћ кћерке Мине успео да наше епске песме упознају и други народи. Тако их за Немце (браћу Грим и Гетеа) преводи Тереза Албертина Луиза фон Јакобсон Талфи. Поред ње српске песме на немачки су преводили и: Вилхелм Герхард, Еуген Весели, Петер фон Геце, К. Г. Херлосзон, Ј. Венциг, Анастасиус Грин, Ј. Н. Фогл, Л. А. Франкл, Сигфрид Капер, Карл Гребер и други. Сви они су преводили ове песме у стиху, готово увек у стиху српског оригинала.”³¹

Један од најславнијих Немаца тога доба, Јаков Грим, написао је неколико чланака о српским народним песмама и учио је српски језик да би их боље разумео. Он чак пише „да немачке народне песме имају у својој форми нечег сировог, што је својствено простим народним дијалектима, а у садржају, пак, нечег незграпног и празнина, што постаје јасно кад помислимо откада су сви цивилизовани људи отерали из свога круга такве предмете и представе. Међутим, српске песме су испеване чистим племенитим језиком без празнина, у приповедању разговетне и јасне од почетка до краја. Нема у српским земљама

³¹Опширније о овоме: Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професорског друштва, Београд, 1937, стр. 39.

грубог, простачког народног говора, не бар да онако одудара као код нас.”³² Поред Браће Грим и Гете је био веома одушевљен тематиком и начином српског певања. Он је, чак, написао „да српски народ има песме изузетне вредности, као и да грчки еп својом песничком и садржинском особином није изнад њих и да се српско песништво најзад тако распространило у литератури Запада да му више није потребна препорука”.³³ Ово је вероватно и био разлог што он „Немцима, који хоће да студирају неки словенски језик, препоручује српски због његове лепоте и топлоте...”³⁴

Поменуто Талфи је написала „да Вукова збирка епских народних песама представља један од најзначајнијих књижевних догађаја модерног времена, јер у подручју епске народне поезије, међу свим европским народима Срби стоје потпуно издвојени и да нема савремене нације која се може упоредити са њима у епској производности и чини се да нова светлост пада на велике саставе античких народа”³⁵.

Оваква мишљења су имали и други велики песници, критичари, попут Висариона Григоријевича Бјелинског па, чак и историчари као што је Леополд Ранке и многи други великани европских народа који су читали српске народне песме. „Ово ће потврдити и многа новија посебно америчка истраживања наше народне поезије у XX веку.”³⁶

Иначе је познато да су српске народне песме превођене на стране језике далеко више од свег осталог дела српске књижевности. Оне су, као што смо већ поменули, биле веома цењене, и похвале о њима изrekli су најпознатији европски књижевници, песници, преводиоци, историчари... „Прва наша народна песма која је преведена на један страни језик, била је „Хасанагиница”, у путопису талијанског опата Алберта Фортиса, 1774. године (иначе је преведена на преко

³² Светозар Кољевић, *Ка поетици народног песништва*, Просвета, Београд, 1982, стр. 117.

³³ Исто, стр. 175.

³⁴ Исто, стр. 123.

³⁵ Исто, стр. 211.

³⁶ Опширније видети код Светозара Кољевића, у књизи *Ка поетици народног песништва*, Просвета, Београд, 1982, стр. 111–219.

четрдесет страних језика)³⁷. Поред већ поменутог превода наших песама на немачки језик, важно је рећи да су оне преведене и на многе друге европске језике.

На руски су их „преводили Александар Пушкин, А. К. Востоков, Н. Берг, Н. Г. Чернишевски, Гербел, и други; на пољски, Адам Мицкиевич, Богдан Залески, Ј. Фелдмановски; на чешки, Ф. Л. Челаковски, Вацлав Ханка, Јосиф Холечек; на словеначки, Јакоб Зупан, Лука Светец, Фран Цегнар, Фран Левстик; на талијански, Никола Томазо, Франческо Карара, Зарбарини, Ђакомо Кјудина, Анђело де Губернатис; на шведски, чувени шведски песник Јохан Лудвиг Рунеберг; на мађарски, Јожеф Секач, Ференц Казинци. Оне су, колико се зна, превођене и на холандски, дански и румунски језик и на још многе друге.”³⁸

На грчки језик су дошле преко књиге Доре д` Истрије коју је превела Амалија Скузе. „Истријин избор песама косовског боја, а посебно *Цара Лазара и Царице Милице*, надахнуо је Ахилеоса Парасхоса да да своје песничко виђење Косовског боја.”³⁹

И у Енглеској су многи преводили наше епске песме. Први је то чинио „чувени песник и романописац Валтер Скот, који је 1799. препевао (по Гетеу) „Хасанагиницу”, али се тај његов превод загубио. Године 1826, зет његов Џон Локхарт штампао је своје преводе српских песама у угледном часопису *Тромесечном прегледу*. Идуће, 1827. године, изашла је прва збирка енглеских превода наших песама од Џона Бауринга, и она је имала знатног успеха. Било је још и других енглеских преводаца, од којих су најпознатији: Оен Мердит (Едвард Роберт лорд Литон), који је своје доста слободне али лепе и занимљиве препеве штампао 1861. године под насловом *Serbsskipesme...*⁴⁰ И не само да су епске народне песме превођене у неко давно време, већ се и данас преводе. Управо, 2011. године истакнути енглески слависта Џефри Лок саставио једвојезичну

³⁷ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професког друштва, Београд, 1937, стр. 38.

³⁸ Исто, стр. 41.

³⁹ Јованка Ђорђевић Јовановић, „Цар Лазар и Царица Милица у грчкој књижевности”, *Прилози за књижевност, језик и фолклор*, књ. 76. Филолошки факултет, Београд, 2010. стр. 97.

⁴⁰ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву”, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга професког друштва, Београд, 1937. стр. 41.

антологију српских епских народних песама, које је сам одабрао и превео на енглески језик, а књига је изашла у издању издавачке куће *Танеси*.

Најлепше народне песме биле су оне које су описивале Косовски бој и живот после њега. Управо у тим покосовским годинама највише се у народу преносило и препричавало Откровење Јованово, и то у обе његове варијанте – канонској и неканонској⁴¹, што је наметало код народа страх од краја света, али и излаз, то јест тражење смисла у новој земљи и новом небу. И не само наша епска песма, већ уопште наша књижевност средњег века била је проткана јеванђељским мотивима, јер су то била претежно житија српских, и уопште хришћанских светитеља који су живели јеванђељским животом.

У раду се нећемо задржавати на прехришћанским слојевима који се налазе у епским народним песмама, већ ћемо показати да је јеванђељски утицај нераскидиво повезао хришћанство са српском историјом и културом.

Кроз излагање ћемо покушати, првенствено, да утврдимо и препознамо бројне јеванђељске мотиве. Затим да установимо њихову зависност. Потом, покажемо одакле је и шта узето, јер је некада узимана само идеја, а понекада читави стихови који су уз одређене модификације и незнатне измене стављани и уграђивани у десетерац. Аутори који су их уносили нису тиме показивали степен само своје учености већ, што је много важније, степен евангелизације, хришћанизације и црквености српског народа тога времена.

У појединим песмама налази се/скрива се, мотив Синаја и његових таблица закона,⁴² али преведених у другу форму и прилагођених другим условима. Књига од Богородице, коју Светитељ Илија доноси с неба, те су таблице. У овој песми се цар Лазар привољева Царству небескоме. У питању је, дакле, конкретна комуникација. На Синају имамо Десет Божијих заповести које садрже љубав према Богу и љубав према ближњем, а у Књизи која долази од Богородице, све је изражено у опредељивању између Царства земаљског и Царства небеског. Овим се „не осуђује царство земаљско као такво, или само зато што је *земаљско*, него му се

⁴¹ Канонско имамо на нашем говорном језику, а неканонско, једну његову варијанту је пре сто година издао Владимир Торовић.

⁴² Пророк Мојсије је на Синају примио од Бога десет светих заповести (2. Мој 20, 1–17).

даје крајњи и пуни смисао, његово вечно осмишљење чиме се превазилази његова пролазност (земаљско је *замалена* царство) и задобија се богоназначеност свету и човеку непролазност и вечност (а небеско *увек и довека*).⁴³

Утемељен у богочовечанском опредељењу, Свети кнез Лазар⁴⁴ јасно је видео праву меру свих човекових открића у светлости Божијег Откровења. Није се погордио својим положајем ни улогом која му је додељена, него је имао радост у служењу Богу и човеку, доприносећи тако стварном напретку свих и свега. Донета одлука честитог Кнеза да се определи за „царство небеско“ наша је највећа тековина; прва и најважнија победа коју је он однео на Косову пољу. То је победа чистога и правога духа, како његовог тако и свенародног. Међутим, ово Лазарево опредељење⁴⁵ за Небеско Царство није било само његово опредељење, већ опредељење за цео род, јер је он знао и држао се само једнога, Господа Исуса Христа, који је прави Пут, једина Истина и вечни Живот, (ср. Јн 14, 6).

Том Лазаревском мудрошћу, која се памтила и преносила из нараштаја у нараштај, побеђивало се оно што је пролазно и временско. Само на овај начин је могуће свако време осавремењавати вечношћу, што историји даје праву меру. Јер све што се догађа има историјску вредност, али и непрестану динамику остварења у вечности. Опредељење за Царство небеско је наш ход ка вечности где нема прошлости ни будућности, већ где је вечита садашњост.

⁴³ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 320.

⁴⁴ Рођен је око 1329. год. у околини Новог Брда, за владе Стефана Дечанског. Његов отац, Прибац, био је у служби на двору код Душана. И Лазар је имао утицаја на двору. Био је потомак кћерке краља Милутина, а ожењен је кћерком војводе Вратка (Југ-Богдана), Вуканова потомка. Још у детињству Лазар беше благе нарави, оштроуман и добродушан. Кад је настала отмица о престо међу велможама, по Урошевој смрти – децембра 1371. године састао се народни сабор под руководством патријарха Јефрема, и „на њем же избраша за достојњејшаго великаго књаза Лазара, мужа во свјех дјелех добрих освидјетелствована и во воинских дјелех силна и искусна”. Прича се да је Лазар био јаке физичке конституције, вешт мачевању, што донекле и сад потврђује величина његове шаке после више од 600 година. (Димитрије М. Калезић, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 198).

⁴⁵ „Ово трајно опредељење за Небеско царство владика Николај назива опредељењем за `небеску Србију`, али не у неком националистичком смислу, већ као духовно опредељење за следовање и идење за Србима Светитељима, који су већ постали становници вечног Царства Христовог. Јер, на позорници светске историје бивају у свако историјско време *жетве Господње*, то јест, Бог сабира у своју небеску житницу боголике и богоподобне људе Своје, богоугоднике и Христоносце. Косовско опредељење је опредељење за такву *Небеску Србију*, а то је онај вечни *Сабор Срба Светитеља* у вичном и свечовечном *Сабору Христовом* – *Цркви небеској*, Вишњем Јерусалиму, Граду Бога Живога и Божијих вечноживих светих боголиких и богоподобних људи.” (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 302–303).

Иван Паљмов, професор петроградске духовне академије и признати слависта у свом раду „О религијско-моралном погледу српскога народа по његову епу”, поред осталог каже: „О када би сте се ви Срби старали да из душе народне, као из неког радног рудника извучите то величанствено благо, или као из какве простране баште препуне дивног миомирисног цвећа, берете то чаробно цвеће у корист свога српског народа. Ето каква верска снага, каква ли морална свест српског народа лежи само у тим вашим епским народним песмама.”⁴⁶ Док наш књижевни критичар Бранко Лазаревић у једном од своја три есеја, под насловом, *Народна песма*, каже: да у нашој народној песми, „има много Бога”.⁴⁷

Ово његово увиђање односи се како на старозаветно поимање Бога, тако исто и на новозаветног оваплоћеног Бога, Логоса, Бога љубави, милосрђа и праштања. Бог који је распет и потом васкрсао, постао је ближи онима који су и сами доживели распеће и у њему били принуђени да препознају смисао истог. Управо косовски и покосовски тематски круг песама, насталих после губитка слободе, густо је прожет мотивима хришћанске духовности, а златну жицу, нит која свет народних песама везује за небо, чини песма *Цар Лазар се приволе Царству небескоме*.

Дакле, у епским народним песмама налазе се хришћански мотиви који су вековима поучавали народ који се окупљао око певача који их је усмено казивао или уз гусле певао⁴⁸. Ти мотиви говоре о Богу као Творцу свега видљивог и невидљивог.

Обожијој правди, истини, љубави, нади, милосрђу и непролазности добрих дела. О греху, покајању, смрти, о души и вечном животу. И из њих сазнајемо да су наши преци све догађаје ценили кроз призму свог хришћанског веровања и да се нису заустављали на пролазноме већ су тражили општи и вечни смисао свога постојања. Према томе, само из контекста Јеванђеља можемо разумети ово

⁴⁶ Протосинђел Виктор, *Исус Христос по српским народним песмама*, Београд, 1898, стр. 3.

⁴⁷ Бранко Лазаревић, *Три највише југословенске вредности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930, стр. 10.

⁴⁸ „Кроз стародревне звуке гусала не проговара само једна историјска епоха, ни дух само једне друштвене класе, него и дубља конституција душе и карактера српског, душе која је овако реаговала на једну дуготрајну животну судбину и околину.” (Владимир Дворниковић – цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 274.)

Лазарево *привољење*, и српску породицу – малу домаћу Цркву – тога времена и односе у њој.

Идући даље кроз епске песме пратићемо мотиве: о љубави према Богу и ближњему, о правди, истини, вери, нади, милосрђу..., који су угледни примери за васпитање на које свакако треба скренути пажњу, трудећи се да буду разумљиви као основ нашег укупног етоса: епике, педагогике, естетике итд. Кроз њих ће, првенствено ученици, а потом и други схватити да нема расцепљености већ да монолитна личност даје монолитне плодове, те да није учење једно, а живот друго, а васпитање, пак, нешто сасвим треће и слично, него је све то један велики и сложени комплекс и личност је та која све то обједињује, односно из које све то израста.

Јеванђељски мотиви нам говоре и наглашавају шта је потребно за живот овај земаљски, привремени, а шта за онај вечни. Они нам говоре осмислу живота, о љубави према Богу, затим о Богу као љубави, правди и истини. О љубави која подразумева жртву и која се огледа у служењу нашем ближњем, служењу које је мотивисано Христовом жртвеном љубављу. И док се Спаситељ, без икаквог сопственог греха и кривице, жртвује за грешни род људски, дотле се цар Лазар жртвује за *Крст часни и слободу* (свога народа) *златну*, а Косовка Девојка, која помаже другима не питајући их ко су, управо је образац Христове, самарјанске љубави.

Откривајући јеванђељске мотиве у епским народним песмама, ми ћемо их актуелизовати и показати да они нису били и прошли, већ да су живи и као такви вечно свежи и потребни. Добро је – добро, љубав је – љубав, истина је – истина, правда је – правда. Дакле, покушаћемо да укажемо на њихову непролазност, у исто време, повезујући веронауку, васпитање, образовање, књижевност и историју.

Овим јеванђељским мотивима прићи ћемо тако да ће они ученицима, као и сама песма, бити јасни до очигледности и надамо се да ће ученици кроз тај метод схватити и разумети да поменути мотиви нису празна фраза ни обична илустрација, него нешто чиме се живело и чиме се живи, јер се Богом увек обогаћујемо и Његовом речју обожујемо.

Како насловна тема овога рада подразумева методички приступ проучавању јеванђељских мотива у народној епској поезији, постоји више начина сагледавања овог проблема. Приликом развијања методичке апаратуре неопходне у раду са ученицима, обратиће се додатна пажња на текстове који су подразумевани у школским програмима, као и на факултативне (изборне) које дају аутори читанки, али је ово тема која се може разрадити у оквиру неке наредне студије.

Методика, μέθοδος⁴⁹ „која проучава задатке, садржај, методе, средства, облике и организацију у настави”⁵⁰ помоћи ће нам да јеванђељским мотивима у песмама где се они налазе приђемо на специфичан начин и приближимо их ученицима и уопште читаоцима. Сама реч метод, која је у основи методике, „може се дефинисати као пут, начин и поступак помоћу кога се стичу нова сазнања да би се дошло до неке истине.”⁵¹

Реч ће, као и методика наставе, у овом раду бити носећи материјал, форма која садржају даје достојанство. Трудићемо се да „схваћено искажемо јасно и разговетно”.⁵²

Методички приступ епским народним песмама са јеванђељским мотивима темељићемо на препознавању доминантне улоге тих мотива у структури песме.

Природа књижевноуметничког дела, његова естетика и поетика, полазишта су сваке ваљане наставне обраде. Зато је добро познавање књижевности и конкретног књижевног дела од пресудног значаја за успешност наставне обраде, за планирање наставних циљева и њихово достизање у интерпретативном процесу.

Ситуациона условљеност наставе обраде књижевног дела

⁴⁹ Μέθοδος – метод, пут, начин истраживања „означава наставни начин истраживања, смишљено и планско поступање ради постизања успеха, истине, сазнања, испитивања и мишљења у свим облицима наставе“ (Протојереј-ставрофор др Драгомир Сандо, Методика верске наставе, уџбеник за V разред Богословије, Свети архијерејски синод, 2012. стр. 5.). Свети Јован Златоусти каже да „све васпитне мере и методи имају само један циљ, да нас поуче љубави.” (цитирано код протојереја-ставрофора Драгомира Санда, *Богослужење као основа образовања и васпитања у Цркви*, Глобосино, Београд, 2009. стр. 59.).

⁵⁰ Опширније о овоме писали су Милија Николић у *Методици наставе српског језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, четврто издање, 2006.* и Вук Милатовић, у *Методици наставе српског језика и књижевности, Учитељски факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2011.*

⁵¹ Вук Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности – у разредној настави, Учитељски факултет – Универзитет у Београду, Београд, 2011, стр. 259.*

⁵² Renati Des-Cartes, *Principia Philosophie*, Amstelodami, Apud Jonannem Jansonium Juniozem, Anno M DC LVL.

подразумева: радне околности: дело, ученика (његово психоемоционално искуство и рецепцијске способности), наставника, услове рада; радну атмосферу (при чему се почетна пажња обраћа на мотивисање ученика за читање, доживљавање и тумачење књижевноуметничког текста), као и методичко обликовање. Добре радне околности нису дате, већ се креирају, формирају и стварају упорним и истрајним радом наставника. Природа књижевног дела пресудна је за одабир одговарајуће методологије, како књижевнонаучне, тако и наставне којом ће се оно проучавати. Књижевнонаучне методе потекле су, махом, из других научних области: филологије, психологије, социологије, историје, лингвостилистике, филозофије, теологије... Многе књижевнонаучне методе (ако не и већина њих) опробале су се најпре у подручјима изван књижевне уметности, што погодује повезивању књижевности са другим наукама и уметностима.

Већ опробани и усостављени приступи књижевном делу погодни су и за наставну праксу, али само кад имају одговарајућу научну компетенцију и методолошку поузданост. Примена једне методе доводи до осиромашења значења текста књижевног дела. У том смислу, корелација различитих метода омогућава функционалне приступе књижевним делима, при чему се врши усмеравање на битне чиниоце и водеће предметности уметничког текста. Писац се тако показује као најбољи методичар, као узор од кога наставник увек и стално ваља да учи, а преко пишчеве методичности књижевно дело се може сагледати као методичка творевина. У овом случају, реч је о гласу народног епског певача.

Егзактност у настави књижевности постиже се здруженошћу одабраних метода, бираних из корпуса обавештајних, логичких и стручних или специјалних, али тако да у свакој наставној ситуацију нека од њих може и треба да буде доминантна.

Ваљано наставно тумачење је и оно у коме се сви субјективни чиниоци поткрепљују одговарајућим објективним доказима. У овом раду разматраће се појава, улога, значење и значај јеванђељских мотива у народним епским песмама, где ће се тематско-мотивски корпус појавити као носећи интеграциони чинилац интерпретације одабраних дела народне епике, то јест као обједињујући чинилац њиховог тумачења. Притом ће се континуирано указивати на потребу повезивања

ученичког знања о књижевности са знањима из многих других предметних области, у оквиру или ван школског програма, па и са теолошким знањима.

Препознавање и тумачење сложених мотива из Јеванђеља у стиховима народних епских песама омогућава остваривање мноштва значајних наставних циљева, а пре свега доприноси елементу васпитности и поузданом обликовању младог нараштаја у духу најбољих и најснажнијих хришћанских особина.

У раду ћемо се, приликом тумачења епских народних песама, потпуно ослањати на јеванђељске мотиве како би ученицима отворили простор и амбијент у који ће сместити стихове, открити идеје и поруке. Знање које им пружа настава веронауке било би призвано у тумачење, тако да би јеванђељски мотив, у оквиру уметничке творевине својом естетском вредношћу деловао на њих.

Нашу пажњу ћемо усмерити и на мотиве који се налазе у епским народним песамама, а који нису узети директно из Светог Јеванђеља, већ који извиру из њега и претакају се у књиге Новог завета у целини. Као што је задатак епике из најранијих дана био да „сачува спомен на заслужене претке, на значајне људе и догађаје уопште, на храбре ратнике посебно,⁵³ јер су ратни сукоби били најчешћа судбина и свакодневица старих цивилизација, и „да васпитава млађе нараштаје у ратничком, херојском духу,⁵⁴ тако је задатак и јеванђељских мотива да сачувају учење Христово и њиме оплемењују и обогаћују нараштаје. И као што се у вавилонском епу о *Гилгамешу* каже: „Пријатељу мој, победили смо небеског звера, зар нас потомство неће славити?“⁵⁵ И док се у *Илијади* каже да ће се вечно причати и певати „међу потомцима“⁵⁶ о Хелени и Александру, у *Махабхарати* се очекује велика битка „о којој ће причати људи док земља стоји.“⁵⁷ Тако и у нашим народним јуначким песамама „срећемо стихове ове врсте“:⁵⁸

⁵³ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1954, стр. 9.

⁵⁴ Исто, стр. 10.

⁵⁵ Исто, стр. 10.

⁵⁶ Исто, стр. 10.

⁵⁷ Исто, стр. 10.

⁵⁸ Исто, стр. 10.

„Он остави спомен роду српском,
да се прича и приповиједа,
док је људи и док је Косова.”⁵⁹

Према томе и наш еп спада у сам врх људског умног стваралаштва изузетне појаве. Настајао је под нарочитим условима и околностима, које многи други народи нису имали. „Изузетно обдарени појединци – познати или легендарни песници – из богате песничке традиције и традиционалним стилским средствима створили су у потпуности или, бар највећим делом националну епопеју.”⁶⁰

Народни еп постаје народно Јеванђеље где се кроз јунаштво и подвиге указивало на постојаност и храброст појединаца, где се све мерило достојанством и вером у Бога и Његову вечну правду и истину. Отуда имамо многе мученике и светитеље који су својим подвигом достигали до тих небеских висина. Епом се, у изворности његовој, приближавало истинском идентитету богословског промишљања, које одговара вековном светоотачком предању Цркве. Божији праведници су неприкосновени ауторитети главних епских јунака које ми називамо практичарима вере и живота, јер представљају јединствену бригу за вечни живот и спасење човека.

Народни епски јунаци, опчињени дубље јеванђељским искуством, бавили су се непосредно истином која спасава и борили се за њу против лажи која за собом повлачи поругу, осуду и смрт. И управо та њихова непрестана, истинска егзистенцијална усредсређеност на потпуно подређивање вишим доменима човека чини сваку изговорену реч крајње озбиљном и толико животном. Тако уместо стихова који се изговарају, као да се отимају заветне речи, и добија се утисак „да то нису речи, него ватрене птице које лете од нараштаја, нараштају обасјавајући путеве кроз таму векова”.⁶¹

⁵⁹ Вук Стеф. Карацић, „Цар Лазар и царица Милица,” *Српске народне пјесме*, Књ. 6. Државно издање, Београд, 1899. стр. 186.

⁶⁰ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1954, стр. 13.

⁶¹ Исто, стр. 45.

„Марко, сине једини у мајке,
Не била ти моја рана клета:
Немој сине говорити криво,
Ни по бабу ни по стричевима,
Већ по правди Бога истинога!
Боље ти је изгубити главу,
Него своју огрјешити душу”!⁶²

Један од циљева овог рада јесте и усмеравање истраживачке активности којом се, поред препознавања проблема, указује на реалну упућеност епског стваралаштва на нешто што је утемељено једнообразно за сва хришћанска поколења. Зато ће овај покушај, као аспирација истраживања, бити окренут васпитно-образовној пракси, њеном квалитетнијем теоретском, а посебно практичном начину живота и то на описном нивоу.

Наравно, незаобилазна ће бити и национално историјска околност која је била једна врста инспирације на којој се утемељавао настајући еп. Да би се разумела наша епика потребно је дубље разумевање живљења нашег народа под Турцима, јер је највећим делом народна епика дуготрајан роптај и поклич за борбу против тиранства, насиља, против ропства и нечовештва. У целом том тематском кругу, „одјекује један исти непомирљиви, бескомпромисни, борбени зов на жртве, на погибију ради бољег, праведнијег, достојнијег живота”.⁶³ Народ „остављен самом себи вековима, без пријатеља, без савезника, окружен леденом равнодушношћу „културне” Европе чији је мир бранио, лицем у лице са једном мрачном силом која га је држала за гушу и давила, немоћан према природи”⁶⁴, испуњавао је злу коб свога живота окренут једино небу. Управо јеванђељски мотиви у народним песмама су му помагали да савлада у себи бес који га је терао на зло, на освету, утичући да увек и у сваком тренутку хришћански ради и поступа.

⁶² Вук Стеф. Караџић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975. стр. 123.

⁶³ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1954, стр. 9.

⁶⁴ Исто, стр.11.

Овим радом ћемо покушати да објединимо многе аспекте живота, како спољне тако и унутрашње. Схватањем догађаја у епској песми, без обзора колико они били веродостојни или не, показаћемо да порука јеванђељских мотива у њој никада не застарева него се она преноси на сва времена, па и ова наша савремена. Практичност њихове примене обично би требало да буде инклузивна: да укључује и преображава свако људско искуство дајући му нов смисао, приводећи га новом животу, у перспективу нових односа са Богом. Оданост предању нипошто не значи одбијање нечега што је времено, него напротив, захтева да испитујемо духове јесу ли од Добра, што у суштини отвара перманентну могућност употребе свеколиких данашњих достигнућа подвргавајући их људском достојанству, знању, култури и слободи. На овим тврдњама гради се и заснива хипотеза о потреби позитивног одговора на изазове савременог живота и данашње цивилизације која као да се налази на сметлишту ранијих култура и цивилизација. Карактер појединца и заједнице виђен оком епа даје компаративан увид у актуелно стање савременог живота, а то је борба против зла којим није мањкало ни једно време, па ни ово наше поготову.

Сматрамо да ће се обрадом ове теме допринети разумевању Јеванђеља у контексту српске народне књижевности, као и разумевању епске поезије као књижевне форме која на специфичан начин преузима мотиве из Јеванђеља. На тај начин увидеће се повезаност наставе књижевности и веронауке, а узајамни утицај ове две области показаће њихово продуктивније допуњавање у настави чиме ће се обогатити образовни и васпитни циљеви оба предмета, а све на корист оних којима се предају. Овај рад ће, надамо се, показати да „ће наша народна песма остати заувек. Времена су прошла и пролазе, али ће она остати.”⁶⁵

Исто тако, показаћемо да је за ту њену бесмртност највећа заслуга јеванђељских мотива у њој. Зато се за народу песму и каже да је она „међународна вредност,”⁶⁶ односно свевредност.

⁶⁵Бранко Лазаревић, *Три највише југословенске вредности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930, стр. 27.

⁶⁶Исто, стр. 27.

ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ О ОПРАШТАЊУ КАО СИЛИ КОЈА ЈЕ ПОБЕДИЛА И ПРЕОБРАЗИЛА СВЕСТИ ЕПСКОГ ЈУНАКА

Вероватно ниједна епска народна песма није имала тако различита тумачења нити била предмет дискусије као што је то била песма *Бановић Страхиња*. Још од Гетеа⁶⁷ траје чуђење Страхињином праштању жени која га је изневерила и која му је нанела чак и рану помажући Турчину. О овоме су многи писали и трудили се, али и поред тога труда, који је свакако користан и драгоцен, остала је неодгонетнута ова загонетка. Богдан Поповић, један од тумача ове песме, тврди да је сам песник – старац Милија – у спорним стиховима користио једну стилску фигуру (што је и иначе била његова карактеристична црта) у науци дефинисану као хистерологија⁶⁸, која као и парентеза прекида главну реченицу да у њу уметне неку нову мисао: рефлексiju, објашњење, ограничење, последицу – допуну које било врсте.⁶⁹

⁶⁷ „Почетак специјалног интересовања за песму везује се за Гетеов вајмарски круг и за самог Гетеа. Ту је извршена прва размена мишљења о песми, ту су се јавиле прве контроверзе о њеном значењу. Одјеке те књижевне дискусије налазимо у једном писму вајмарског кнеза Карла Августа Гетеу и у једном Гетеовом писму преводиоцу песме Герхарду (оба писма су из 1827. год.). Из тих писама види се да ту пажњу није изазвала песма у целини него искључиво њен завршетак, односно да српски јунак на крају песме узима у заштиту своју неверну љубу и прашта јој неверство. И Гетеу и његовом пријатељу учинило се то необичним, неспојивим са српским менталитетом, који су упознали из других песама. Кнез је посумњао у аутентичност превода, а Гете је иза поступка српског јунака видео, не племените побуде, него *варварску самовољу*”. (Јован Деретић, „Бановић Страхиња – структура и значење”, *Књижевна историја*, IV 15, Београд 1972, стр. 395).

⁶⁸ Хистерологија – инверзија природног реда мисли, *Хистерон – протерон* значи буквално *доцније–раније, потоње – пре*.

⁶⁹ Јован Деретић, „Бановић Страхиња – структура и значење”, *Књижевна историја*, IV 15, Београд 1972, стр. 395.

У неколико песама старца Милије имамо примере хистерологије. Чак и почетни, или иницијални стихови саме песме *Бановић Страхиња*,

„Нетко бјеше Страхињићу Бане
Бјеше Бане у маленој Бањској
У маленој Бањској крај Косова,
Да таквога не има сокола.”⁷⁰

указују да четврти стих долази одмах после првог,

„Нетко бјеше Страхињићу Бане,
Да таквога не има сокола.”

док су други и трећи уметнути ради разјашњења првога. Јован Деретић примећује да је „уметање споредних делова и нарушавање природног реда мисли поступак који је одликовао старца Милију као народног певача.”⁷¹

Ми ћемо се овде ипак задржати само на оним стиховима који су два века највише заокупљали пажњу стручњака и који су у песми овако поређани.

„Не дам вашу сестру похарчити,
Без вас бих је могао стопити,
Ал` ћу стопит сву тазбиину моју,
Немам с киме хладно пити вино,
Но сам љуби мојој поклонио”.....,

Међутим, када је Поповић спорне стихове поређао без коришћења хистерологије они гласе:

⁷⁰ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, год. стр. 166.

⁷¹ Исто, стр. 401.

„Не дам вашу сестру похарчити,
Без вас бих је могао стопити,
Но сам љуби мојој поклониио,
Ал` ћу стопит сву тазбиину моју,
Немам с киме хладно пити вино”...

Нажалост, поред заиста логичнијег низа ових стихова, ништа друго нисмо добили. Јер нам Поповић не даје објашњење Бановог поклањања живота супрузи, то јест, опраштања, које и јесте било и остало камен спотицања за многе критичаре. Он каже да се Баново праштање „не може решити самом песмом која не пружа објашњење, него самом чињеницом праштања, „које је само собом речито и открива своју психологију”. „Бан прашта зато што прашта”, каже Поповић; зато што има људи који праштају, и других који се свете; зато што има и песника који праштају и других који не праштају; зато што је то тако било у сва доба и у свим друштвима, сразмерно с друштвеним наравима”⁷².

Са овим његовим мишљењем се слаже и Јован Деретић, тврдећи да је Б. Поповић био у праву када каже да је „Бан човек који прашта, он „прашта зато што прашта”.⁷³

Богдан Поповић овом приликом наводи једну француску изреку која каже: *Тражи подне у два по подне*,⁷⁴ чиме упућује да је решење загонетке Страхининого праштања иманентно самом чину праштања. И не само он, већ и Драгутин Костић, Јаша Продановић, Иван Димитријевић, Никола Вулић, Радосав Меденица и др. који су се бавили овом темом, оставили су нас без траженог одговора. И нећемо га добити ако га будемо тражили без Христа и Јеванђеља које је потка ове песме о Стахињићу Бану и његовом опраштању супрузи.

⁷²Богдан Поповић, „О последњим стиховима песме Бановић Страхиниња”, *Прилози о проучавању народне поезије*, Издавачка књижарница С.Б. Цвијановића, Београд, 1936, III, 1. стр. 509.

⁷³Јован Деретић, „Бановић Страхиниња – структура и значење”, *Књижевна историја*, IV 15, Београд 1972, стр. 415.

⁷⁴Богдан Поповић, „О последњим стиховима песме Бановић Страхиниња”, *Прилози о проучавању народне поезије*, Издавачка књижарница С.Б. Цвијановића, Београд, 1936, III, 1. стр. 506.

Међутим, да бисмо пошли овим путем који ће нас довести до циља и до њеног разумевања, морамо прво рећи неколико речи о култу јунаштва у епским народним песмама, култу моћи, победе над противником, супарником и надмоћи над њим, над непријатељем, над другим. Овај култ обухвата скоро све епске јунаке без обзира на њихову веру којој припадају, управо зато што се већина њих понашала по правилима света јунаштва, а не по заповестима и правилима своје вере. Јеванђељски мотиви су заслужни што се неки јунак мењао у свом понашању; што је поступао витешки према своме противнику. Иначе, без тих мотива њихово утемељење и ослонац су се првенствено налазили у њиховој физичкој снази, у храбром срцу јуначком, у светломоружју, у коњу вичном боју и мегдану, једном речју у њиховој спремности и обучености за борбу, а на Бога су мислили и призивали Га у помоћ само онда када су били у опасности и када их је све напред речено издало.

Дакле, епски јунак је сав усмерен на другог, док је веома ретко усмерен на самога себе, на свој преображај који га мења, и не само њега, већ и друге људе, па чак и сам свет који га окружује.

Ово преображење свести епског јунака централна је тема песме *Бановић Страхиња*. Бан је, у ствари, најбољи пример како се од епског јунака постаје хришћански јунак, јунак који је победио самога себе, а потом и све друге око себе.

„У првом делу ове песме описује се живот, обичаји и друштвени односи епског света, света култа јунаштва: одлазак мужа у тазбину (без жене)”,⁷⁵ чак се супруга, па ни мајка у почетку песме уопште и не помињу.

„Слуге моје, хитро похитајте,
седлајте ми од мегдана ђога,
окитите што љепше можете,
опашите што тврђе можете,
јел ја, ђецо, мислим путовати:
хоћу Бањску оставити града,
мислим ђога коња уморити

⁷⁵Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 77.

и у гости, ђецо, одлазити,
у тазбину, у била Крушевца,
к милу тасту старцу Југ-Богдану,
ка шурева девет Југовића;
тазбина ме та жељкује моја”.⁷⁶

Мајка се тек после помиње када сину пише писмо, а љуба на крају песме, или како то каже Бошко Сувајџић, „на врхунцу радње, у сцени мегдана”.⁷⁷ Иначе, породица у епским народним песмама, дакле, не само у овој песми, и породични живот уопште, нису били честа тема. Тамо где се и помињу, помињу се понајвише да би се описао однос деце према родитељима. Ту су најпознатији као синови Марко Краљевић,⁷⁸ Иво Сенковић, Тодор од Сталаћа и др. Ако се пак и помиње породица, помиње се као што је то случај у овој песми.

Из описивања Страхининог гошћења види се „спољашње поштовање српске господе”,⁷⁹ које показује „устајалу атмосферу господства и сервилности тазбине”,⁸⁰ али се, у исто време, показује однос мушкарца према жени у том и таковом свету. Дакле, описује се патријархат тога времена. Кажемо, тога времена, јер се патријархат, као што је познато, развијао и кроз историју достизао различите своје степенe.

Оно што је патријархату особено и основно јесте мушкарац као глава породице. У антици постоји неколико модела патријархата који на крају излажу свој основни смисао: мушкарац је онај на којем почива кућа, домаћинство. Међутим, њему припада и јавни простор, за разлику од жене којој припада само кућа. У римском друштву патријархат се изражавао кроз *paterfamilias*, то јест

⁷⁶ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхинја”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 166.

⁷⁷ Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2005. стр. 31.

⁷⁸ „Марко Краљевић (1331–1391), српски средњовековни владар после Уроша, син Вукашина Мрњавчевића. После Маричке битке наследио смањену територију с главним градом Прилепом. Крунисао се и владао као турски вазал у врло тешким условима. Погинуо у бици на Ровинамаа, против влашког војводе Мирча. По Константину Фолозофу, Марко је уочи боја зажелио победу хришћана, макар и сам погинуо.” (Љиљана Бајић и Зона Мркаљ, *Читанка за V разред основне школе*, Завод за уџбенике Београд, (2011), стр. 26).

⁷⁹ Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 77.

⁸⁰ Исто, стр.77.

мушку главу куће, која је имала апсолутну власт у односу на све остале чланове.⁸¹ „Власт главе куће је апсолутна, што је подразумевало и власт над животом и смрћу над члановима своје породице.”⁸² Чак и сам назив породице *familia* долази од *famulus* - ‘слуга’.⁸³

Дакле, термин породица (фамилија) изражава власништво, контролу над њом. За децу је назив био како у грчком тако и латинском *παῖς/puer* што је могло значити такође и роб, слуга.⁸⁴

Патријархални брак са великом породицом која је под контролом мужа био је потребан да одсликава ред и поредак и у држави. Сам император је отац велике породице *paterfamilias*. Његови поданици требало би да му буду послушни на исти начин на који су послушни мушкој глави сваке куће. Према томе, из оквира породице моделирало се целокупно друштво.⁸⁵ Узурпација куће, самог темеља друштва сматрала се самим тим опасном. Узурпација патријархата јесте подривање моћи самог императора. „Хијерархија која је владала друштвом верно се одсликавала у породици, тако је породица била стриктно хијерархијска структура у којој је *potestas* била моћ коју је *paterfamilias* практиковао смањујући слободу мушкараца и жена који су под њим.”⁸⁶

Слично је било и у јеврејском културном окружењу. „Отац је глава куће па је и сама кућа дефинисана као ‘Bet Av’, очева кућа.”⁸⁷ Идентитет куће био је у свези са Јеврејима као изабраним народом. Стога је кућа морала да буде света, то јест породица стиче ауру светости.⁸⁸ У том контексту можемо разумети уклањање жене, после порођаја, из оквира социјалне интеракције. Дакле, она није могла

⁸¹ Eva Marie Lassen, „The Roman Family: Ideal and Metaphor“, у књизи: *Constructing Early Christian Families – Family as Social Reality and Metaphor*, прир. Halvor Moxnes, (1997), London and New York: Routledge, стр. 104.

⁸² Исто, стр. 105.

⁸³ John Boswell, *Same-Sex Unions in Premodern Europe*, (1994), New York: Villard Books, стр. 40.

⁸⁴ Исто, стр. 40. Право оца да убије дете укинато је тек 374 г. после Христа, Stephen J. Joubert, „Managing the Household”: *Modelling Early Christianity: Social-scientific Studies of the New Testament in its context*, прир. Philip F. Esler, New York, London: Routledge, (2005), стр. 210.

⁸⁵ Према: Stephen J. Joubert, наведено дело, стр. 210.

⁸⁶ Eva Marie Lassen, наведено дело, стр. 112.

⁸⁷ *Family*, прир. Naayim Schneid, Jerusalem: Keter Books, Popular Judaica Library, (1973), стр. 19.

⁸⁸ *The Jewish People in the First Century - Historical Geography, Political History, Social, cultural and Religious Life and Institutions*, Volume II, прир. by S. Safrai and M. Stem, Philadelphia: Fortress Press, (1976), стр. 748.

учествовати у молитви синагоге, храма, нити куће. Била је искључена из богослужбених јела у кући јер није могла испунити норме чистоће.⁸⁹ Богослужбени и молитвени живот био је такође прожет идеалима патријархата, а једна од јутарњих молитава била је и она у којој се Јеврејин захваљуивао Богу „што га није створио као жену.”⁹⁰ „Религијске дужности жена су биле изузетно мале, чак и правило да жене читају у синагоги није практиковано јер се сматрало да то руши углед заједнице.”⁹¹ У првом веку хришћанске ере јудаизам је имао негативан став према женама: „оне су зле, опасне, а могу и анђеле, па и самог Бога обманути.”⁹²

Правила о владању кућом која саветују мушкарца како да њом управља налазимо и код јеврејских писаца дијаспоре. Јосиф Флавије, *Antiq.* 2:199–202: цитира непостојећи текст Старог завета па каже: „Жена је инфериорна у односу на мушкарца у свим стварима” (2:200).

Овакав патријархални однос где су сви беспоговорно служили мушкој глави куће, која је имала апсолутну власт над осталим члановима породице, владао је и у другим народима. Иначе, према деци је у средњем веку, а и после, био однос као према слугама, робовима. Вук Караџић сведочи да је у његово време отац за свога сина говорио „ово ми је по гријеху син”.⁹³ Деца су скривана од гостију када дођу у домаћинин дом, тако да и не чуди што „тек у 19. веку имамо код нас портрет детета.”⁹⁴

И према жени мужевима су се односили веома надређено, то јест били су њихови господари, напосто њихови прави власници, што потврђују стихови у песми Марко Краљевић *укида свадбарину*:

„Где девојка има за удају,

⁸⁹*The Jewish People in the First Century - Historical Geography, Political History, Social, cultural and Religious Life and Institutions*, Volume II, прир. by S. Safrai and M. Stem, Philadelphia: Fortress Press, (1976), стр. 769.

⁹⁰*Family*, прир. Наууим Schneid, Jerusalem: Keter Books, Popular Judaica Library, (1973), стр. 87.

⁹¹Исто, стр. 87-88.:такође: *The Jewish People in the First Century - Historical Geography, Political History, Social, cultural and Religious Life and Institutions*, Volume II, прир. S. Safrai and M. Stem, Philadelphia: Fortress Press, (1976), стр. 921.

⁹² Значајна књига о овој теми са мноштвом извора и богатом библиографијом: Pieter W. van der Horst, *Hellenism-Judaism-Christianity*, (1994), Kampen: Kok Pharos Publishing House, стр. 73-95.

⁹³ Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Нолит, Београд, 1975, стр. 95.

⁹⁴ Владимир Симић, *Каталог Портрет детета у Српском сликарству 19. века*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 2004, стр. 13.

Нека тражи себи господара,
Нек с` удаје док је за младости,⁹⁵

Дакле, не каже се да себи тражи мужа, већ „господара” што је одмах ставља у неподређен положај. То њено потчињавање господару почињало је одмах после венчања. У епским народним песмама приликом свадбених обичаја невеста се украшавала, што је остало и до данас и давани су јој разни дарови како од њене тако и од мужевљеве фамилије. И док траје свадба сви су према њој, од стране младожење и његове фамилије, били веома пажљиви и лепо се према њој понашали. Међутим, чим би се обавило венчање и свадба завршила, уместо пажње како каже Зоја Карановић „почињало би њено унижавање, прво кроз ритуал надевања имена, након прве брачне ноћи, чиме се она додворавала свим члановима нове фамилије, потом прања ногу, свекру, куму и др.... „Тако се жена,” каже даље Зоја, „кроз свадбене обичаје, постепеним смењивањем похвала и завођења претњом не само припремала и учила, већ и дисциплиновала да живи са властитим угњетавањем. И она је то углавном прихватала.”⁹⁶

Вук Караџић пише да су у његово време „жене биле јако потчињене мужевима, а у Црној Гори да су биле готово као робиње.” „Када Србин,” наставља даље Вук, „пред каквим угледним човеком мора поменути своју жену, то најчешће каже: с опроштењем моја жена”. „И при свему томе,” каже даље Вук, „жена је срећна ако добије мужа који је, поред тога, не туче без икаква повода, само што му се тако прохтије.”⁹⁷

И у Душановом законуку је предвиђена много оштрија казна за жену него ли за мужа. Рецимо „када би властелинка учинила блуд са својим слугом одсецане су јој обе руке и нос. Овакав случај уопште се не разматра када је у питању однос властелина са служавком.”⁹⁸ Дакле, то је сматрано нормалном појавом. Чак из

⁹⁵ Вук Стеф. Караџић, „Марко Краљевић укида свадбарину”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 266.

⁹⁶ Зоја Карановић, *Небеска невеста*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2010, стр. 105.

⁹⁷ Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Нолит, Београд, 1975, стр. 94–95.

⁹⁸ Законик, 105, чл. 54, цитирано у *Приватни живот у Српским земљама средњег века*, приредиле: Смиља Марјановић – Душанић и Даница Поповић, СЛЮ, Београд, 2004, стр. 352–353.

појединих тестамената видимо да су мушкарци „остављали део имовине својој ванбрачној деци у Новом Брду, Руднику, Плани”.⁹⁹ „Ово је зато,” како тврди Свети Григорије Богослов, „што су законописци били мушкарци. Али Бог није тако одредио,” каже овај светитељ. „Један је Творац и мужа и жене. Обадвоје су из исте земље; једна слика (Божја), једна смрт, једно Васкрсење. Једнако се рађамо од мужа и жене, једнака дужност припада родитељима према деци”.¹⁰⁰

Свети Апостол Павле каже: *Нема мушко и женско, јер сте сви ви једно у Христу Исусу. Нити је жена без мужа што, ни муж без жене* (ср. Јев 13,4). Док Свети Јован Златоусти¹⁰¹ каже да „је пуноћа човечије личности само у хришћанском браку. Он је чак сматрао „да мушкарац или жена сами по себи не сачињавају потпуног човека, јер је творачка премудрост Божија од почетка поделила једно на двоје...нема једног човека, већ половина једног...јер жена и муж нису два човека већ једанчовек...јер ако је овај (човек) глава, а она (жена) тело – како су онда двоје”¹⁰² Само из ових речи наведених светитеља јасно је да Црква не подржава овакав патријархат. Али нико не може тврдити да у Цркви није било оваквог нецрквеног односа мужа према жени и деци, а нарочито према жени.

⁹⁹ С. Ћирковић, Р. Ћук, А. Веселиновић, Србија у тестаментима, 33, цитирано у *Приватни живот у Српским земљама средњег века*, приредиле: Смиља Марјановић – Душанић и Даница Поповић, СЛЮ, Београд, 2004, 353.

¹⁰⁰ Др Душан Јакшић, *Живот и учење Светог Јована Златоуста*, Ср. Карловци, 1934, стр. 240, 241.

¹⁰¹ „Св. Јован Златоустипатријарх Цариградски, рођен је у Антиохији 354. године од оца Секунда војводе и матере Антусе. Учећи грчку филозофију Јован се згнуша на грчко незнабоштво и усвоји веру хришћанску као једину и свецелу истину. Би Јован крштен од Мелетија патријарха Антиохијског, а по том и његови родитељи примише крштење. По смрти родитеља замонаши се Јован и поче се строго подвизавати. Тада написа књигу „О свештенству”, и тада му се јавише свети апостоли Јован и Петар проричући му велику службу, велику благодат, али и велико страдање. Када је требао бити рукоположен за свештеника јави се ангел Божји истовремено и патријарху Флавијану (после Мелетија) и самом Јовану. А када га патријарх рукополагаше, видеше сви бела и светла голуба над главом Јовановом. Прослављен због мудрости, подвига и силе речи, би Јован изабран по жељи цара Аркадија, за патријарха Цариградског. Шест година управљаше црквом као патријарх са несравњивом ревношћу и мудрошћу. Посла мисионаре незнабожачким Келтима и Скитима; сузби симонију у цркви збацивши многе епископе – симонисте; рашири милосрдну делатност цркве; написа нарочити чин свете литургије; постиди јеретике; изобличи царицу Евдоксију; растумачи Свето Писмо својим златним умом и језиком, и остави Цркви многе драгоцене књиге својих беседа. Народ га прослави, завидљивци га омрзоше, царица га два пут посла у изгнанство. У изгнанству проведе три године, и сконча на Крстовдан 14. септембра 407. године у месту Коману у Јерменији. Пред смрт опет му се јавише свети апостоли Јован и Петар, као и свети мученик Василиск, у чијој цркви прими последње причешће. „Слава Богу за све,” беху његове последње речи, и с тим речима душа се Златоустог патријарха пренесе у рај.” (Свети Јован Златоусти, *Златне струје, Златоусти*, Београд, 2005, стр. 92–93).

¹⁰² Др Душан Јакшић, *Живот и учење Светог Јована Златоуста*, Ср. Карловци, 1934, стр. 234.

Ово нам, поред других извора, сведоче и многе епске народне песме у којима имамо изузетан пример нездравог патријархалног односа између мужа и жене. Тај однос је понижавајући, а понегде и веома неприхватљив. Мноштво је таквих примера, а овде ћемо навести само неколико. На пример, у песми *Женидба краља Вукашина*, видимо како се Видосавазбог издаје коју је учинила према супругу и тиме учинила заиста велики грех, сурово кажњава:

„Ухватише кују Видосаву,
Свезаше је коњма за репове,
одбише их испод Пирлиторa,
те је коњи живу растргоше.”¹⁰³

Док у песми *Бан Милутин и Дука Херцеговац*, супруга Милутинова, Иконија још далеко горе пролази. Милутин је живу спаљује:

„Тако згоре кучка Иконија,
Саврх главе до зелене траве”¹⁰⁴.

Из напред реченог видимо да су жене, ако нешто погреше, имале само могућност да бирају између „свијетљења свијећом или целивања сабље”¹⁰⁵, какав избор нуди Грујо супрузи му Максимији.

„Или волиш свијећом свијетлити
Ил’ ми волиш сабљу целивати,”¹⁰⁶

после чега је живу спаљује да му „светли” док он „пије вино хладно”.

¹⁰³ Вук Стеф. Карацић, „Женидба краља Вукашина”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 74–75.

¹⁰⁴ Вук Стеф. Карацић, „Бан Милутин и Дука Херцеговац”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр.

¹⁰⁵ „Сабљу целивати значи посјечен бити, а свијећом или лучем свијетлити значи спаљен бити.” (Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме*, Књ. 3. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 34.)

¹⁰⁶ Вук Стеф. Карацић, „Невјера љубе Грујичине”, *Српске народне пјесме*, Књ. 3. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 34.

Један од најокрутнијих односа према жени у епским народним песмама записан је у песми *Сестра Леке капетана* из кога се види, са једне стране колико брат сестри даје слободу, (потпуно хришћански однос) а са друге, колико јој онај, који је хтео да је запроси, исту ускраћује. И док Леко капетан неће да прими прстен од Марка Краљевића, док не чује сестрину вољу;

„Не смијем ти прстен прихватити,
Ни попити просачку буклију
Ако сестра сутра не шће поћи
како ћу ти онда одговорит.“¹⁰⁷

дотле овај уместо да прихвати његово објашњење и да сачека да се Роксанда слободно изјасни хоће ли се удати за њега или неће, љуто збори Леки капетану:

„Кунем ти се и Богом и вјером,
Да је моја у Прилепу моме,
Па кад она не би послушала,
Ја бих њене руке одсјекао,
ил' њезине очи извадио.“¹⁰⁸

И камо среће да је Марко остао само на речима, већ када је Роксанда одбила његову понуду, он је то и учинио:

„Оштар пињал вади од појаса,
Те јој десну одсијече руку,
Одсјече јој руку до рамена,
Десну руку даде у лијеву,
И пињалом очи извадио
па их зави у свилени јаглук,

¹⁰⁷ Вук Стеф. Карацић, „Сестра Леке капетана”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 149.

¹⁰⁸ Исто, стр. 149.

па јој тури у десно њедарце.”¹⁰⁹

Дакле, не само да су мушкарци поступали окрутно према венчаним женама, већ су то чинили и према оним девојкама које нису хтеле да прихвате њихову понуду.

Дакле, мноштво је примера где су жене у епским народним песмама завршавале свезане коњима за репове, или живе спаљиване, али су и ови наведени довољни да би знали са каквом се врстом патријархата ухватио у коштац, једнако као и на бојном пољу, Бановић Страхиња. Дакле, и њега у почетку видимо како се, као глава породице, без супруге, данима гости у тазбини:

„Позадуго бане гостовао,
Позадуго бане зачамао,
Поноси се бане у тазбини.”¹¹⁰

Ово и овакво Баново понашање се износи у почетку песме управо због контраста како би касније видели величину његовог обрачуна са таквим патријархатом.

„Код готове совре засједоше,
те господску ријеч бесјеђаху;
навалише слуге и слушкиње:
неко двори, неко вино служи.
Што бијаше ришћанске господе,
посједаше те пијаху вино:
уврх совре стари Југ Богдане,
с десне стране уза рамо своје
сједе зета Страхинића бана,

¹⁰⁹ Вук Стеф. Карацић, „Сестра Леке капетана”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 153.

¹¹⁰ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 171.

и ту сједе девет Југовића,
низа совру остала господа;
ко л' је млаћи, двори господаре.
Но бијаше до девет шурњаја,
но шурњаје дворе упоредо,
дворе свекра силна Југ-Богдана,
и двораху своје господаре,
а највише зета поносита;
а слуга им једна вино служи,
служи вино једном купом златном,
златна купа девет бере литар';
ја да видиш друге ћаконије,
ћаконије, многе госпоштине —
како, брате, ће је царевина!
Позадуго бане гостовао,
позадуго бане зачамао,
поноси се бане у тазбини.”¹¹¹

Из ових стихова види се статус жена девет Југовића, али и Баново потпуно опуштање у тазбини и његова небрига за супругом која је остала сама са остарелом му мајком.

Међутим, захваљујући писму које му је мајка послала и којим му је јавила да је силни Влах-Алија ударио на Бањску:

„Те ти Бањску, сине, ојадио:
и живијем огњем попалио,
и најдоњи камен растурио,
вјерне твоје слуге разагнао,
стару мајку твоју ојадио,
са коњем јој кости изломио.

¹¹¹ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 167.

вјерну твоју љубу заробио,
одвео је у поље Косово, —
љуби твоју љубу под чадором,
а ја, сине, кукам на гаришту,
а ти вино лијеш у Крушевцу!
Зло ти вино напокоње било!”¹¹²

он се трезни и долази себи попут оног „Блудног сина” (Лк 15, 11–32) који је описан у јеванђељској причи, за коју многи тумачи мисле да је само њу, уз причу о *Милостивом Самарјанину* Христос испричао, било би довољно онеме ко жели да се спасе.

Овај почетак Бановог отрежњења видимо у молби коју упућује свом тасту:

„Но мој тасте, стари Југ-Богдане,
Молим ти се, и љубим ти руку,
да даш мене ђеце деветоро,
ђецу твоју, а шуреве моје,
да ја, тасте, у Косово пођем.
да потражим душманина мога,
а царева грдна хаинина.
који ми је робље заробио.”¹¹³

Међутим, ово трежњење се чак појачава одбијањем Југ Богдана и његових синова да пођу са њим на Косово и помогну му да врати отету супругу. И не само да одбијају да пођу са њим, већ га чак Стари Југ-Богдан и одвраћа од те намере:

„Знаш ли, зете, не знали те људи!
Ал’ ако је једну ноћ ноћила,

¹¹² Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 170,

¹¹³ Исто, стр. 170.

Једну ноћцу с њиме под чадором,
Не може ти више мила бити,
Бог ј' убио, па је то проклето,
Воли њему него тебе, сине;
Нека иде враг је однесао!
Бољом ћу те оженити љубом,
С тобом хоћу ладно пити вино,
Пријатељи бити довијека.”¹¹⁴

Ове речи Југ-Богдана најбоље приказују однос мужа према жени тога времена, али у исто време, оне нам показују и однос тазбине према Страхинићу Бану:

„Кад пијаху вино и ракију,
Сви се фале за добре јунаке,
Фале с' зету и Богу се куну:
„Волимо те, Страхинићу Бане,
Но сву земљу нашу царевину!“
Ал' да видиш јада на невољи!
Бану јутрос нема пријатеља.”¹¹⁵

Добро и исправно др Нада Милошевић Ђорђевић примећује када каже да: „Банову молбу за помоћ у ослобађању љубе одбијају сви Југовићи. Њихов и свој став стари Југ Богдан образлаже правилима патријархалног морала. У његовим речима се појављује и саветодавна мудрост људског искуства и саосећање, разумевање за Банову позлеђеност. Па ипак закони понашања преовлађују. Жена која се

¹¹⁴ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхинџа”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 171.

¹¹⁵ Исто, стр. 171.

огрешила о морални кодекс патријархалне заједнице није достојна јунака, ту опраштања нема, па макар та жена била и рођена кћи.”¹¹⁶

Ово и овакво понашање тазбине, са једне стране, а вера у Христа и љубав према супрузи, са друге стране, извели су Бана Страхињића из света култа јунаштва и потпуно преобразили. Његова вера није, као вера већине других јунака, само на речима, већ напротив делатна. Он је делом показао своју веру. И зато је његов поступак јединствен у целом нашем епу. Наиме, схватио је да је његов долазак у тазбину без супруге био велика грешка и да можда и не би све ово доживео да њу није оставио незаштићену код куће, односно да је Влах-Алијино харање Страхињиних двора и било само из једног јединог разлога, а то је да се дочепа прелепе Банове љубе. Тако преображен и покајан због тог и таквог свог понашања, Страхињић, „који је изгубио све, побеђује све: Влах-Алију, побеђује неверство женино, побеђује сву тазбину своју, побеђује цео свет у којем је до јуче живео.”¹¹⁷ А побеђује све, управо зато што је Христово Јеванђеље у њему заживело и што га је оно победило својом благошћу и љубављу.

Мора се рећи да је све ове победе, сем победе над Влах-Алијом, која је била јуначка, Бан извојевао опраштањем. Опростити – значи некога учинити простим, одрешеним од свих обавеза којима је био свезан. Зато неке опростити грех, значи учинити га неусловљеним, невезаним, односно слободним да прими благодат Божију. Такав човек ће се тада обратити Богу и покајати. Страхиња је управо тако поступио и тиме показао трезвеност и схватање да је наше спасење у заједници са Богом, а не да судимо, јер нас Христос управо учи, *Не судите и неће вам се судити; и не осуђујте, и нећете бити осуђени; опраштајте, и опростиће вам се.* (ср. Лк 6,37).

Дакле, победити себе, победити своје страсти и пориве је оно што је често понављао и наглашавао Господ Исус Христос, својим ученицима (апостолима) као и свима другима који су га следили и слушали. Ове речи записане од стране јеванђелиста су упућене свим људима и свим нараштајима до краја света и века.

¹¹⁶Нада Милошевић Ђорђевић, *Косовска епика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990, стр. 72.

¹¹⁷Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 81.

Тако Свети апостол Павле, који је због своје ревности назван апостолом нарџда, каже: *А који су Христови, распеше тијело са страстима и жељама.* (Гал 5,24). Човек побеђује себе непрестаним сараспињањем и самопреиспитивањем, истрајним духовним узрастањем *док не достигнемо сви у јединство вере и познања Сина Божијега, у човека савршена, у меру раста пуноће Христове* (Еф 4, 13). А ово ће се достићи светотајинским животом – охристовљењем и сједињењем са Христом – кроз Свето причешће на Светој литургији која је суштина хришћанског живота и слика царства Божијег.

Бан Страхињић јесте био јунак, али јунак који се сусрео са Христом, чија га је светлост обасјала попут Савла на путу за Дамаск. Васкрсли Христос га је преобразио тако да је, попут Савла, који је постао Павле, и он од епског, постао Христов јунак, Христов нови човек.

Наиме, ово се да закључити још пре Бановог опраштања жени, из његовог понашања према Дервишу кога је пустио из тамнице на вересију и уопште односом према њему док је овај код њега тамновао. Ово се види из речи самог Дервиша при сусрету са Баном:

„Иако сам био у тамници
Доста си ме вином напојио,
Бијелијем хљебом нахранио,
А често се сунца огријао,
Пуштио си мене вересијом.”¹¹⁸

Дакле, ослободио га је на вересију и никада га после тога није тражио да од њега наплати дуг. Управо онако како нас Христос учи када каже: *А господар се сажали на онога слугу, и пусти га и дуг му опрости.* (Мт18,27). И када је Бан тражећи супругу и Влах-Алију, случајно срео Дервиша, овај мислећи да је Страхињић дошао по дуг у страху вапије:

¹¹⁸ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр.175.

„А ти, Бане, данас к мени дође
Да ти узмеш твоје дуговање.”¹¹⁹

На ово му Бане одговара:

На поклон ти моје дуговање.”¹²⁰

Овим Страхињић убеђује Турчина да није због дуга дошао и да му је то давно опростио, управо онако како је Христос често позивао да се чини: *Ако ли пак ви не опраштате, ни Отац ваш који је на небесима неће опростити вама.* (ср. Мт 11,26). А када апостол Петар пита Господа Исуса Христа колико пута да опрашта брату своме Он му одговара: *Не велим ти до седам пута, него до седамдесет пута седам.* (Мт 18,22).

Овај Страхињићев поступак је уједно и мотив јеванђељске, самарјанске љубави коју је Бан показао према Дервишу. Иако се ради о љутом непријатељу, Турчину, Бан га није погубио, нити га је у тамници мучио, већ се према њему односио као што се и Милостиви Самарјанин односио према оном човеку *који је био запао међу разбојнике.*

Међутим, када је Бан угледао Влах-Алију у њему је узаврела јуначка крв. Није размишљао о свом животу нити је мислио да може изгубити главу, већ је само желео повратити жену коју воли. Дакле, он уместо да се, како каже Нада Милошевић Ђорђевић, „противнику обрати на турском”, с обзиром на то да се био пресвукао у турско одело и да је знао турски језик;

„Ја с Турцима могу проговорит,
Могу турски и могу мановски,
И арапски језик разумјети
И накрпат ситно арнаутски.”¹²¹

¹¹⁹ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 171.

¹²⁰ Исто, стр. 174.

¹²¹ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 170.

и да добије у времену”, он то чини на српском питајући противника:

„Чије ли си дворе похарао?

Чије ли си робље поробио?

Чију л` љубиш под чадором љубу?”¹²²

Потом два снажна и храбра јунака почињу мегдан у коме се полако показује Турчинова надмоћ. Њега, наиме, како каже песма, нападају „бијеле пјене”, док Бана „бијеле па кржаве”. И када је Бане видео да му понестаје снаге, он се обраћа љуби где јој даје слободу да сама одлучи коме ће од њих двојице да помогне. Овде се поново види рвање Страхињића Бана са самим собом. Слобода коју он даје својој љуби је слобода коју нам је Христос даровао¹²³. Он јој дакле не наређује, нити јој прети, нити је плаши, већ пушта је да сама по својој слободној вољи одлучи коме ће да помогне:

„Удри љубо мене, ја Турчина

¹²² Нада Милошевић Ђорђевић, *Косовска епика*, Завод за уџбенике и наставна средства. Београд, 1990, стр. 75.

¹²³ „Слобода човека као духовно-моралног бића, неодвојиви је део учења како Старог тако и Новог Завета. Већ наредба Божја, дата првим људима, изражава тај став (а исто тако заповести Декалога, као и остале), јер: *Не једи с њега, и у који дан будеш јео с њега умрећеш*, (1. Мој 3, 3) јасно претпоставља слободу – *да једе или не једе*– онога коме је упућена. На многим местима Свето писмо казује и директно да је у човековој власти избор: или да поступа у сагласности са вољом Божјом, то јест морално добро, или супротно томе - зло, попут овога: Ево сам ставио пред вас живот и смрт, благослов и проклетство; зато изабери живот да будеш жив (5. Мојс. 30, 19).

У Новом Завету, целокупно дело Спаситељеве пророчке службе, Његова проповед, упућено је човеку као слободном бићу, које може да врши оно што Бог жели и што га спасава, али и супротно томе. Из многих Христових речи то се види сасвим одређено: *Ко хоће да иде за мном, нека се одрече себе, и узме крст свој и иде за мном* (Мт 16, 24); *ако хоћеш да ућеш у живот, држи заповести...Ако хоћеш савршен да будеш...* (Мт 19, 17-21). Истина слободе човекове налази се јасно исказана у делима Светих отаца, онако као што на пример вели Свети Василије Велики: Душаљудска „не будући везана никаквом неопходношћу, и добивши од Творца живот слободан, пошто је створена по слици Божјој, разуме добро, уме се њиме наслађивати, обдарена је слободом и моћи... може да сачува живот који јој је природан. Но, такође има слободу да се уклони од добра“. А тако казују и многи други. Отуд учење православне Догматике да су људи и анђели створени као слободна бића, али с нижим типом слободе (моћи не грешити), с тим да узрастањем у добру доспеју до вишег (не моћи грешити)... (Патријарх Павле, *Да нам буду јаснија нека питања наше вере*, Књига прва, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 1998, стр. 26).

Мисли љубо кога теби драго”.¹²⁴

Свесна шта је и каква казна чека од мужа, она се опредељује за Влах-Алију и удара Бана. Страхинић тада добија снагу које ни сам није свестан, побеђује противника, али и себе, јер уместо, што је било за очекивати, да после Влах-Алије и супругу убије, он то не чини. Овај поступак је необјашњив многим, и може се схватити и разумети само и искључиво преображајем који је у њему учинио Христос.

Дакле, овде имамо чисту слику и поступак Христов према онима који су му довели жену ухваћену у прељуби¹²⁵ са намером да је каменују, јер по Мојсијевом закону прељуба се имала казнити смрћу оба учесника (3. Мој 20,10–15; 5. Мој 22,23).¹²⁶ И овде Христос поступа сасвим неочекивано за оне који су тражили женину смрт. Он се не дотиче Мојсијевог закона о делу прељубе већ истиче свест

¹²⁴ Вук Стеф. Карацић, „Бановић Страхинја”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 180.

¹²⁵ *А Исус отиде на Маслинску гору. И ујутру опет дође у храм, и сав народ долажаше к њему; и сједи и учаше их. А књижевници и фарисеји доведоше жену ухваћену у прељуби, и поставише је на средину. И рекоше му: Учитељу, ова жена је ухваћена у прељуби на дјелу; А Мојсеј нам у Закону заповједи да такве каменујемо. Ти дакле, шта велиш? Ово пак рекоше искушавајући га да би га имали за што окривити. А Исус сагнувши се доље, писаши прстом по земљи. А кад га упорно питаху, исправи се и рече им: Који је међу вама без гријеха нека први баци камен на њу. Па се опет сажде доље и писаши по земљи. А они чувши то, и покарани од своје савјести, излажаху један по један, почевши од старјешина до посљедњих; и остаде Исус сам и жена стојећи на средини. А када се Исус исправи, и не видјевши никога до саму жену, рече јој: Жено, гдје су они што те тужаху? Зар те нико не осуди? А она рече: Нико, Господе. А Исус јој рече: Ни ја те не осуђујем; иди, и од сада више не гријеши. (Јн 8, 1-11).*

¹²⁶ „Из осталих места старозаветног закона (3. Мој 20, 2, 27) као и из околности да је закон знао за смртну казну само каменовањем или убијањем мачем, то је на овом месту као начин смртне казне требало да буде каменовање. По јудејском праву одлуку о смртној казни требало је да донесе синедрион. Али ова група, која је довела жену, хтела је да галилејском Учителу, независном од угледних тумача закона, јавно постави отворено питање о важности закона. Јеванђелист примећује да су му питање поставили кушајући Га, да би имали разлога да га оптуже. Овај случај је био као поручен. Пре него што ће га изнети пред синедрион они су хтели да се Исус о томе изјасни. Треба ли ову жену прељубницу каменовати или не. Ако Христос каже не, изјасниће се против званичног поретка као бунција који поткопава и укида Мојсијев закон. Ако се, пак, изјасни за неумољиву одлуку – смрт каменовањем, то ће умањити Његов углед у народу. Ово питање су му поставили зато што је Он придавао велику важност милосрђу и благи. У својој мудрости Спаситељ даје прилику тужиоцима ове жене за један сасвим неочекиван преокрет. Не дотиче се прописа Мојсијевог закона о делу прељубе, него се задржава на конкретном случају и истиче шта треба да буде основ и мерило владања чланова Месијанског царства. Свест о сопственој грешности и заслуженој казни треба да уклони из људи свако надмено, самоуверено и немилосрдно осуђивање својих ближњих.“ (*Еванђеље по Јовану*, превео и протумачио др Емилијан Чарнић, Крагујевац, 1986, стр. 66,67).

о сопственој грешности која уклања из људи самоуверено, надмено и немилосрдно осуђивање својих ближњих што би требало да буде принцип владања свих оних који желе да иду за Њим. Затим каже онима који су му је довели: *Који је међу вама без гријеха - нека први баца камен на њу.* (Јн 8,7). Овом реченицом све их је разоружао и осујетио у њиховој намери: *А они чувши то, и покарани од своје савјести, излажаху један по један, почевши од старјешина до посљедњих.* (ср. Јн 8, 9). Из овога примера видимо да Исус није хтео да укине Мојсијев закон, већ да га допуни, да нагласи његов дубљи смисао. Потом жени каже: *Иди и од сада више не гријеш.* (Јн 8, 11).

Неизмерна љубав Христова према роду људском показује се у Његовом превеликом праштању, у стрпљењу и радости. Дакле, Бог је стрпљив, прашта и радује се сваком покајнику и свакоме ономе ко је стрпљив, ко прашта и ко се радује ближњему своме, због његовог покајања и повратка на Христов пут. Стрпљење (дуготрпљење), праштање и радост три су главне особине Божанске љубави и то су главне особине љубави Страхињића Бана и сваке друге праве, делатне љубави.

Најбољи пример Божијег стрпљења, праштања и радости имамо у, већ поменутој јеванђељској причи, о *Блудном сину*, која је једним својим делом потка у песми *Бановић Страхиња*. У тој причи Отац није хтео да чека да син од њега затражи опроштај већ док је још био *подалеко* од њега, *он га је угледао, сажалио се на њега, и потрчавши загрлио га и пољубио.* (ср. Лк 15, 20). Он му је, дакле опростио и пре него што је син изговорио речи покајања, које је био наумио да каже када је одлучио да му се врати: *Оче, сагријеших небу и теби, и више нисам достојан назвати се сином твојим: прими ме као једног од твојих најамника.* (Лк 15, 19). Отац то не чека, већ се радује што га види жива, прашта му и позива слуге да *изнесу најљепшу хаљину и обуку га, и да му дају прстен на руку и обућу на ноге.* (ср. Лк 15, 22).

Овај Христов пример је знао старац Милија када је описао Страхињића Бана који је управо тако поступио према супрузи. Бан јој опрашта јер има велику љубав према њој, љубав која разуме, која схвата, која није слепа, једном речју љубав коју је Бог имао и има, према грешном човеку. Он је, дакле, између

тадашњег схватања патријархата и Христа, рвући се са патријархатом попут Јакова у Старом завету (1. Мој, 32, 24–25) изабрао Христа и по Његовом закону: љубави, милосрђа и праштања радио и поступао. Према томе, како се Христос у оно време обрачунао са погрешним патријархалним односом у породици, тако се и Страхињић обрачунао у свом времену.

Овим стиховима нам је указано какав би требало да буде и наш однос у породици. Управо онакав какав је у Цркви Христовој – служење већих мањима у љубави, *како би сви заједно узрастали у Онога, који је глава – Христос, од кога је све тело састављено и повезано помоћу свих зглавака, тако да један другог потпомаже по мери сваког појединачног члана, чини да тело расте на изграђивање самога себе и свих у љубави* (ср. Еф 4. 16). Овде је веома важно истаћи стваралачку динамику служења „где свако има важно место и где различитост функција не дели заједницу на важне, мање важне и неважне чланове.”¹²⁷ У Цркви се, или у породици, то јест Цркви у малом, све догађа на корист њених чланова, *на изграђивање Цркве* (1. Кор. 14,12). На „изграђивање” у љубави, а не у страху, јер у љубави нема страха, *него савршена љубав изгони страх напоље; јер је у страху мучење, а ко се боји, није се усавршио у љубави.* (1. Јн 4, 18). Знајући ово онда нам је јасно зашто старац Милија свом јунаку Бану Страхињићу није дозволио да супрузи суди и пресуђује већ је то препустио Господу *који ће судити народу својему* (ср. Јев 10,30) на крају света и века.

Он је једини од свих епских јунака овако поступао и за њега се слободно може рећи да је породицу и односе у њој сматрао Црквом у малом. И ово његово праштање није његова слабост, како многи тумачи ове песме тврде, већ напротив његова снага. Јер много му је било лакше да је свеже „коњима за репове” и пусти да је растргну низ поље Косово, или да је ослепи, спали, као што се редовно радило у то време. Многи су се, попут Груја Новаковића крстили, помињали оца Николаја и Недељу и Васкрсеније и велико часно ванђелије,¹²⁸ али су ипак живу супругу спаљивали, или на неке друге муке ударали, не осврћући се на њене молбе и кајање.

¹²⁷ Љубивоје Стојановић, *Основи хришћанског учења*, Учитељски факултет, Врање, 2012, стр. 30.

¹²⁸ Вук Стеф. Карацић, „Невјера љубе Грујичине”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975. стр. 33.

Страхињићу Бану много је лакше било да исто поступи него ли да жени опрости и супротстави се тазбини. Међутим, он је овим праштањем управо показао да је велики, јер само велики праштају, следејући Господа који највише прашта зато што је највећи.

Нажалост, и сада можемо чути људе који замерају Бану што је жени опростио. Много је било оних који су говорили, а и данас кажу да је песма добра, али јој је крај лош, јер не могу да схвате и разумеју да Страхиња слуша Христа који не саветује *око за око, и зуб за зуб*, (Мт 5, 38), већ који заповеда да *љубимо и непријатеље своје, да благосиљамо оне који нас куну и да чинимо добро онима који нас мрзе, молећи се Богу за оне који нас гоне, да би били синови Оца нашега који је на небесима; јер Он заповеда своје сунцу, те обасјава и зле и добре, и даје дажд праведнима и неправеднима*. И који нас позива да *будемосавршени, као што је савршен Отац наш небески*. (ср. Мат 5.44, 45, 48).

Ово нас веома учвршћује у уверењу да се старац Милија сусрео са Христом и да је Његовим учењем задојио Страхињића Бана који је потом овако поступао. Дакле, Свето Јеванђеље је било темељ песме о Страхињићу Бану, она преображавајућа сила која га је учинила највећим јунаком управо због тога што је његово понашање било слично Христовом и које ни данас многи, који су само обичајни, површни хришћани, не могу да схвате нити да разумеју.

За разлику од њих, хришћани који су утемељени у вери знају колико је ова песма преобразила оне који су је слушали и колико је добрих и непропадљивих плодова донела у свом трајању и преношењу с колена на клено. Они су разумели зашто је „Помало такијех јунака, ка што бјеше Страхињићу Бане”¹²⁹ и зашто је својој љуби поклонио – опростио, као и зашто ју је заштитио од казне која јој је била намењена. Знали су да је Страхињино праштање његова величина и да се управо у томе „крије сва лепота наведене песме, као и сама лепота личности Страхињића Бана,”¹³⁰ али и тајна његовог праштања. И да је та тајна „изазов да се

¹²⁹ Вук Стеф. Караџић, „Бановић Страхиња”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 182.

¹³⁰ Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 82.

дело увек и изнова тумачи новим аналитичким кључем“,¹³¹ што смо овим приступом и учинили.

¹³¹Петар Пијановић, *Књижевност и српски језик, за Iразред гимназија и средњих школа*, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 80.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Напоменом о необичности песме *БановићСтрахиња*, која је напуштањем обрасца понашања епског јунака, те неочекиваношћу његовог поступка привукла пажњу проучавалаца епске поезије, мотивисати ученике за читање, доживљавање и тумачење песме. Призвати у сећање народне епске песме и дефинисати појам епског јунака – који су његови атрибути, какав је његов однос према типичним ликовима епске поезије – непријатељу, побратиму, мајци, сестри, жени и деци. На који начин се обликује епска биографија и у чему ова песма показује одступање од ње. Активирати знања о култу јунаштва из античке књижевности односно *Илијаде* и *Одисеје*.

Указати на одлике патријархалног модела културе, при чему се може успоставити корелација са наставом историје и другим делима књижевности у којима патријархат обликује међуљудске односе. Нарочито истаћи положај жене у таквом друштву (подсетити се песме *Женидба краља Вукашина* – и видети каква судбина очекује жену издајницу). Протумачити глагол *поклонити* у спорним стиховима и фразу „поклонити живот“.

Подсетити се на чињеницу да специфичност народне песме производи и од казивача (ко су Вукови певачи и од кога је забележена песма *Бановић Страхиња*). Увести појам хистерологије – да ли уклањање нејасноће прерасподелом првих, а нарочито завршних стихова доприноси самом тумачењу.

Анализирањем делова композиције песме, пратити исходишта сваког дела

понаособ (разрешење односа са дервишем, женом, тазбином). Нарочито истакнути преображај епског јунака у значењском преосмишљавању песме: да ли јунак који прашта и даље остаје епски јунак; како се може разумети почетак песме – „*Нетко бјеше Страхињићу Бане*“ и какву сугестивност има заменица „нетко“.

Тежиште интерпретације остаје на зачудном јунаку, његовом праштању и запитаности о таквом поступку.

Васпитни циљеви:

У центру пажње је морална дилема коју песма поставља и на посебан начин разрешава. На трагу водеће вредности песме, мотива опраштања наспрам освете и грубости, укључити хришћанско разумевање човековог односа према другима. Треба размотрити какав статус у хришћанској етици има опраштај. Успоставити корелацију са часовима веронауке и сетити се догађаја из Јеванђеља када Христу доводе жену ухваћену у прељуби. Упоредити овај Христов поступак о опраштању другоме, нарочито жени прељубници, са светом патријархалног епа. Уочити да ли има сличности између овог јеванђељског примера и Страхињића бана и да ли бан поступа по закону патријархата или хришћанства. Поређењем Христових речи о блудници са колективним мишљењем које проговара кроз Југ Богданов одговор Страхињићу бану и уочити у чему се огледа величина бановог поступка. Зашто су неки тумачи у овоме видели слабост? Указати ученицима да човек увек живи у оквиру одређене културе која подразумева вредносни систем и да је разумевање тога од изузетне важности за схватање другости и другачијег. Кроз разговор открити какве вредности афирмише хришћанска вера и да ли су те вредности у сагласју са поступком овог епског јунака.

Неговати код ученика понашање које је у складу са етичком пројекцијом песме. Образложити кога је најтеже победити и зашто је *помало* таквих јунака какав је био Страхиња. Подстицати ученике да читањем народне поезије открију и такве моделе јунаштва који се темеље на победи себе и друштва у коме живе.

Открити зашто је борба за универзалне вредности неретко праћена осудом друштва. Указати на условљеност човека друштвом и неусловљеност љубави. Подстицати разумевање за другога, за нашег ближњег.

Функционални циљеви:

Заинтересовати ученике за читање, доживљавање и разумевање народне епске поезије. Наводити их да размишљају о прочитаном и да слободно искажу своје утиске. Проблематизовањем одређених деоница песме, укључити стечена знања из народне епике. Кроз увиђање одступања од очекиваног, подстаћи их на апстраховање текста и откривање његове структуре. Запажањем, анализом и упоређивањем издвојити битне елементе композиције. Развијати мисаоне активности ученика и оспособити их за самостално анализирање и процењивање вредности.

ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ САМАРЈАНСКОГ МИЛОСРЂА У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Христова прича *О милостивом Самарјанину* једна је од најлепших јеванђељских прича за коју многи тумачи мисле да је темељ на коме се зида наш однос према Богу и ближњем, односно где се из односа према ближњем види и наш однос према Богу, Творцу и Свдржитељу. Она је потка у појединим епским народним песмама које ће бити предмет даљег рада.

Повод да Христос исприча ову причу било је питање једног законика – чувара закона, које је он поставио Христу у намери да га куша. Иначе, Господа Исуса Христа су многи кушали како би у Његовом одговору нашли било какав разлог да га осуде. Прво Га је ђаво кушао у пустињи,¹³² а потом сви они који су ђаволу служили. Међу најоданијима су били главари свештенички и старешине народне који су га кушали питањем: *Каквом влашћу то чиниш? И ко ти је дао ту власт?* (ср. Мт 21,23; Лк 20,2). Потом фарисеји и Иродовци: *Да ли треба или не плаћати порез ћесару?* (ср. Мт 22,17; Мк 12,14; Лк 20,22). А онда Садукеји: *Господе, Мојсије рече: Ако умре ко без дјеце да узме брат његов жену његову и*

¹³² Тада Исуса одведе Дух у пустињу да га ђаво куша. И постивши дана четрдесет и ноћи четрдесет, напосљетку огладње. И приступи к њему кушач и рече: Ако си Син Божији, реци да камење ово постану хљебови. А он одговори и рече: Писано је: Не живи човек о самом хљебу, но о свакој ријечи која излази из уста Божијих. Тада га ђаво одведе у Свети град и постави га на крило храма. Па му рече: Ако си Син Божији, скочи доле, јер је писано: Анђелима својим заповиједиће за тебе, и узеће те на руке, да како не заплеш за камен ногом својом. А Исус му рече: И ово је написано: Немој кушати Господа Бога својега. Опет га узе ђаво и одведе на гору врло високу, и показа му сва царства овога свијета и славу њихову, и рече му: Све ово даћу теби ако паднеш и поклониш ми се. Тада му Исус рече: Иди од мене, Сатано, јер је написано: Господу Богу своме клањај се и њему јединоме служи! Тада га ђаво остави, и гле, анђели приступише и служашу му. (Мт 4, 1–11).

подигне сјеме брату своме. У нас бјеше седам браће; и први оженивши се умрије, и не имавши породе, остави жену своју брату своме. А тако и други и трећи, све до седмога. А послје свију умрије и жена. О васкрсењу, дакле, којега ће од седморице бити жена? Јер је за свима била. (Мт 24–28; Мк 12, 19–23; Лк 20, 28–33).

И захваљујући овим кушачима Господ је својим одговорима отварао очи не само онима који су Га тада слушали, већ многобројним потоњим генерацијама које су читале или слушале Свето Јеванђеље, па и народним песницима који су те јеванђељске мотиве уграђивали у песме.

Поменути младић – законик, за разлику од других кушача, обратио се Христу веома учтиво: *Учитељу, шта ми треба чинити, да наслиједим живот вјечни?* (Лк 10, 25). Уместо одговора, Господ Исус Христос га пита: *Шта је написано у Закону? Како читаш?* (Лк 10, 26), што значи – како тумачиш, односно како извршаваш оно што је написано?

Младић тада одговори: *Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и свом душом својом, и свом снагом својом, и свим умом својом, и ближњега свога као самога себе* (Лк 10, 27).

Ако знамо да се прва од ових заповести налази у Петој књизи Мојсијевој, која се зове Закони поновљени (5. Мој 6, 5.) а друга у Трећој књизи Мојсијевој, која се зове Левитска (3. Мој 9, 18.) онда не треба да чуди што их се овај млади законик (чувар закона), тако брзо сетио, поготово ако се зна да је ова прва заповест била и саставни део јутарње и вечерње молитве код Јевреја.

Ове две заповести су везане једна са другом, или како каже Свети Николај Жички, „друга зависи од прве и истиче из ње”¹³³. *Јер не можеш*, како каже Свети Јован Богослов, *љубити Бога кога не видиш, а мрзети на брата својега кога видиш* (ср. 1. Јн 4, 20).

На ове законикове речи, Спаситељ каже: *Право си одговорио, то чини и живјећеш* (Лк 10, 28).

¹³³ Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. VI, Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976, стр. 253.

Живећеш, је овде одговор на његову жељу, да наследи живот вечни, али ово очито није задовољило овог кушача и зато он иде даље тражећи од Господа да му каже: *Ко је његов ближњи?* (Лк 10, 29).

Овим новим питањем кушач хоће да каже да он то зна, али да ипак жели од Христа да чује ко је његов ближњи.

Видевши ово Господ Исус Христос почиње да казује ову драгоцену причу о *Милостивом Самарјанину* корисну, не само овом кушачу, већ свим људима који пођу путем Христовим.

Човјек неки, почиње да говори Благи Господ, *силажаше из Јерусалима у Јерихон, и западе међу разбојнике, и ови га свукоше и ране му зададоше, па одоше, а њега полумртва оставише.*

Случајно пак силажаше оним путем неки свеишеник и видјевши га, прође. А тако и Левит, кад је био на оном мјесту, приступивши, погледа га и прође. А Самарјанин неки путујући дође до њега, па кад га видје сажали му се; И приступивши зави му ране и зали уљем и вином; и посадивши га на своје кљусе доведе га у гостионицу, и постара се око њега. И сутрадан полазећи извади два динара те даде гостионичару, и рече му: Побрини се за њега, а што више потрошиш ја ћу ти платити кад се вратим. Који је од оне тројице био ближњи ономе што бјеше запао међу разбојнике? А он рече: Онај који му милост учини. А Исус му рече: Иди, па и ти чини тако. (Лк 10, 30-37).

Иако је овим својим питањем ревнитељ закона хтео да наведе Исуса да у свом одговору каже нешто што би се противило Мојсијевом закону и предању ми смо му благодарни јер смо, захваљујући њему, добили ово упутство како да се понашамо, односно каква треба да буде наша права, истинска, делатна и истрајна љубав према ближњима. Овом причом нам Христос износи веома лепа поређења која су свакоме лако схватљива и разумљива. Ако знамо да су Јудејци у то време љубав према ближњем тумачили уско у националном смислу и која се често односила само на породицу, или на најближе сроднике, онда можемо претпоставити како је ова Христова прича, у којој се један Самарјанин¹³⁴ смисловао

¹³⁴ „Самарјани су мешавина народа Израиљаца, Асираца и Вавилонаца. То су, управо, они Израиљци који су за време асирско-вавилонског ропства остали у пределима своје постојбине

на чистокрвног, унесрећеног Јудејца¹³⁵, разбијала те оквире, поготово ако се зна да су Самарјане Јудејци сматрали за нечисте и непријатељски су се односили према њима.

Дакле, чистокрвни Јудејци су Самарјане презирали, иако су по вери били исти. И управо тај и такав човек је помогао несрећноме Јудејцу, који га, да је била обрнута ситуација, сигурно не би ни погледао. Међутим, Самарјанин се није питао ко је овај човек што лежи у крви? Куда је пошао? Ко га је пребио, опљачкао и тако унесрећеног оставио? Ко га је видео и поред њега прошао не пруживши му помоћ? Дакле, на сва ова питања он није тражио одговоре, већ само на једно – како му помоћи?

Овим је Христос показао да „није крв та која зближава већ милосрђе. Крвној браћи Бог је само Створитељ, а духовној браћи, рођеној од милосрђа Он је Отац.”¹³⁶ Према томе, ако нам је Он отац, онда смо међусобно браћа и другачије се не можемо нити смењати. Јер Христос каже: *да сви једно буду, као Ти Оче што си у мени и ја у Теби, да и они у нама једно буду...* (ср. Јн 17, 21). Дакле, да сви једно будемо – деца Божија.

Самарије и силом политичких прилика помешали, посредством брачних веза, са колонистима из Асирије и Вавилоније. Они, дакле, нису били чистокрвни Јевреји – Израилјци, иако су по вери остали монотеисти, то јест једнобошци и признавали су Мојсија и Закон Божји. Зову се Самарјани по називу земље у којој су живели – то је централни део Палестине са главним градом Самаријом – и једно време од 335. до 110. године пре рођења Христовог имали су и свој посебан храм на гори Гаризиму.” (Теохар Н. Теохаревић–*Бердан хришћанских врлина*, Православље, Београд, 1984, стр. 109).

¹³⁵ „Јудејци су били чистокрвни Израилјци и живели су у пределима Палестине јужно од Самарије – у Јудеји. Њихова једнокрвна и једноверна браћа су били Галилејци, који су, пак, живели у пределима Палестине, северно од Самарије – у Галилеји. Ови чистокрвни Израилјци – и Јудејци и Галилејци иако су одвођени у ропство и веома дуго живели под политичком влашћу: асирско-вавилонском, македонском, грчко-египатском, грчко-сирском и напоследку римском, нису изгубили ни своје национално обележје, ни веру. Остали су кроз сва страдања чистокрвни Израилјци и верници једнога Бога, фанатично привржени Мојсију и пророцима. По повратку из вавилонског ропства сазидали су поново разрушени храм у Јерусалиму и у њему се молили Богу и вршили жртвоприношења, у нади да ће доћи дан када ће њихов Месија раскинути све ланце ропства, зацарити се у Израилу и подјармити све народе света да служе Израилу – изабраном народу Божијем. Ови Јудејци и Галилејци са Самарјанима су били у великом непријатељству, чак толиком да су Јудејци, на пример, сматрали и пут самарјански нечистим, те су они Јудејци, који су морали да иду по њему, били обавезни да врше ритуална прања да би се очистили од нечистоће самарјанске.” (Теохар Н. Теохаревић, *Бердан хришћанских врлина*, Православље, Београд, 1984, стр. 109).

¹³⁶Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 6. Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976, стр. 336.

Ова прича преображава људе, што се види и код самог законика који је на питање Христово: *Ко је од оне тројице ближњи ономе што бјеше запао међу разбојнике?* – одговорио: *Онај који се смиловао на њега.*

Дакле, овом реченицом, овим одговором, он је показао да је променио своје мишљење о Самарјанима, иако није рекао онај Самарјанин, већ „онај који се смиловао на њега”, (Лк 10, 36) то је ипак било довољно за Спаситеља да му каже: *Иди и ти и чини тако.* (Лк 10, 37).

У овој причи се објашњава не само ко је наш ближњи, већ и које су наше дужности према њему. Она нам најбоље показује разлику између мртвог слова на папиру и стварног живота. Дакле, рађеноме нису хтели да пруже помоћ они који би то морали да учине, свештеници – пастири, духовни предводници народни – а ето пружио ју је један Самарјанин кога су Јудејци сматрали не само нечистим, већ и својим крвним непријатељем.

Колико је милосрђа и љубави изнедрила ова прича о роду људском од њеног казивања до данас, тешко је рећи, али ми ћемо се овде позабавити само њеним непропадљивим плодовима који се налазе у појединим народним песмама. Могло би се рећи да је Јеванђеље образовало менталитет људи који су певали овакве песме.

У песми *Наход Симеон*, имамо овај јеванђељски, самарјански мотив, који је у њој доминантан, у шта ћемо се брзо уверити из њених првих стихова.

„Уранио старац калуђере
На Дунаво, на воду студену,
Да завати воде на Дунаву,
Да с умије и Богу се моли.
Намјера је старца нанијела,
Нађе старац сандук од олова,
Истурила вода на обалу,
Млидијаше у њему је благо,
Однесе га у свог намастира.
Кад отвори сандук од олова,

Ал у њему блага не бијаше,
Већ у њему једно мушко чедо,
чедо мушко од седам данака
Из сандука чедо извадио,
Покрсти га у свом намастиру,
Лијепо му име нађенуо,
Нађенуо: Наход Симеоне.¹³⁷

У првим стиховима ове песме уочава се библијски мотив из Старог завета, када је кћи фараонова у реци Нилу пронашла Мојсија. Чак су им и имена слична. Мојсије значи извађен из воде – спасен, (види 2. Мој 2, 1–10), а и Наход Симеун, значи нађен – спасен Симеун. Међутим, основа ове песме јесте јеванђељски мотив о Милостивом Самарјанину. Јер стари калуђер, када је угледао у сандуку дете, није се питао чије је оно? Да ли је његовог рода, крви, вере или није? Не, он га, попут Милостивог Самарјанина, узима – спасава и о њему брине као о свом рођеном сину:

„Не шће дават чедо на дојиље,
Већ га рани у свом намастиру,
Рани њега медом и шећером.“¹³⁸

Ови стихови нам показују његову љубав према детету, управо ону и онакву какву је Самарјанин показао у Христовој причи. Стари игуман га не даје некој жени да о њему брине, већ он сам о њему преузима сву бригу. И то не само бригу, која подразумева храњење и одевање детета, већ праву, потпуну бригу која подразумева поред храњења тела и храњење душе и његово духовно узрастање:

¹³⁷ Вук Стеф. Караџић, „Наход Симеун“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 43.

¹³⁸ Исто, стр. 43.

„Кад је била чеду годиница,
Колик’ друго од три годинице
Кад је било од три годинице,
Колик’ друго од седам година.....¹³⁹

И потом следе стихови који говоре о његовом духовном напредовању:

„Чудно Симо књигу изучио,
Не боји се ђака ниједнога,
Ни својега старца игумана.“¹⁴⁰

Да је песник био упознат и са Новим и са Старим заветом видимо и по јеванђељској – Христовој слободи, коју игуман даје Симеуну када је одрастао. Наиме, уместо да га замонаши, с обзиром на то да је одрастао и живео у манастиру, он то ипак не чини. И када Симеун пита игумана да му дозволи да иде и потражи своје родитеље, јер је сазнао од друге деце да је нађен у реци, овај му то одобрава.

Из стиха у стих примећује се преплитање старозаветних и новозаветних мотива. Тако његова обљуба краљице-мајке, коју је пронашао „Симеуна вино преварило”, што значи у пијаном стању, слична је Лотовој обљуби своје кћери такође у пијаном стању (види 3. Мој 19, 32–38).

И када се Симеун вратио у манастир и исповедио игуману да је, не знајући, обљубио мајку, игуман га затвара у тамницу. Овде се опет појављује старозаветни мотив пророка Јоне кога је прогутала риба, у чијој утроби је провео три дана, после чега га Бог ослобађа, (види Јона 2, 1–11), што је опет слика Христа који три дана бива у гробу и трећи дан Васкрсава. За разлику од пророка који је био у риби само три дана, кључеви од тамнице, у којој је био затворен Наход Симеун, „јер је овако велики грех (обљуба мајке) могао бити опроштен само кроз један

¹³⁹ Вук Стеф. Карацић, „Наход Симеун“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 43.

¹⁴⁰ Исто, стр. 43.

натприродни, односно, надљудски – Божански захват”,¹⁴¹ су били у мору десет година, односно све док их риба није прогутала када су у њој, пошто је била уловљена, пронађени и потом Наход Симеун ослобођен.

На крају имамо још један мотив јеванђељске – црквене послушности коју показује Наход Симеун својим беспоговорним одласком у тамницу. Овде се остварује Реч Христова, која каже: *да ће сваки грех човеку бити опроштен ако се искрено покаје* (ср. Мк 3, 29), тако и Наход Симеун за десет година окајава свој грех:

„У тавници Сунце огрејало,
Симо сједи за столом златнијем,
У рукама држи Јеванђеље.”¹⁴²

Управо ове речи „у рукама држи Јеванђеље” нам говоре да се он од њега све време није одвајао, попут песника који је певао ове стихове.

У другој верзији ове песме, која је слична првој, Наход Симеуна налази, не игуман већ Свети Сава. Разлика постоји, али је она за нас небитна, јер су јеванђељски, па и библијски мотиви исти. Чак ни крај песме, где га Свети Сава, отворивши тамничка врата не налази жива са Јеванђељем у рукама, већ мртва:

„Ал се онде Сима преставио,
преставио и посветио се.”¹⁴³

не мења ствар, сем што смо добили још један драгоцен јеванђељски мотив, јер је жив пред Богом, као што и каже Христос, *да Он није Бог мртвих, него живих, јер су у Њему сви живи* (Лк 20, 38).

Јеванђељски мотив је присутан и у песми *Наход Момир* само је разлика у томе што га цар Степан налази у шуми, а не у води, иначе, све друго је пример

¹⁴¹ Димитрије М. Калезић, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиеп. Београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 127.

¹⁴² Вук Стеф. Карацић, „Наход Симеун”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 47.

¹⁴³ Исто, стр. 50.

самарјанске, делатне љубави. Цар није знао ни чије је дете, ни одакле је, али га узима и о њему брине, храни га, васпитава и подиже као да му је рођени син.

И песма *Косовка Девојка*, која спада у сам врх најлепших народних песама, препуна је јеванђељских мотива и хришћанске духовности.

Ова песма има свог главног јунака, односно јунакињу, Девојку која није одређена личним именом, него се приказује и показује као оличење – не апстрактни појам, већ живо оличење српских девојака.

Народни певач нам каже да је она: „поранила рано у недељу”, дан када се служи Света литургија, занемарујући чињеницу да је битка била у уторак. Дакле, он овде користи стих као опште место епске поезије, али не случајно већ да би њиме још више истакао и нагласио службу ове Косовке Девојке осветливши је Јеванђељем Христовим, како би и она сама добила литургијску висину и светост, јер „на литургији нам се дарује пуна истина и пуни живот Цркве.”¹⁴⁴

Овим наглашавањем и уздизањем њене службе она не бива само жаргонска служба. Напротив, ова Девојка носи са собом хлеб, вино и воду којима умива и храни рањене јунаке. Преврће њихова тела, па кога нађе у животу „умива га водом, затим причешћује вином и хлебом бијелијем.”

Народни песник нам говори и наглашава шта је потребно за живот овај земаљски, привремени, а шта за онај вечни и непролазни, јер су поменути елементи: хлеб, вино и вода, управо евхаристијски. Косовка Девојка, као женско лице, не може да служи Свету литургију и да приноси Богу на освећење дарове, али зато може да укаже, учини дело милосрђа што је њена литургија, јер је литургија, у ширем смислу и служба за друге, што нас упућује да свако има своје дарове које је добио од Господа, то јест своје место у Цркви.

Дакле, после причешћа, које нам је у животу најважније, јер се преко њега сједињујемо са вечно живим Богом, са Христом, следи служење ближњима, служење

¹⁴⁴ Протојереј-ставрофор Драгомир Сандо, *Богослужење као основа образовања и васпитања у Цркви*, Глобосино, Београд, 2009. стр. 14

које је мотивисано Христовом љубављу, љубављу самарјанском.

Занимљиво би било овде рећи да је Косовка Девојка претеча Црвеног крста, хуманитарне организације која је настала управо захваљујући јеванђељској Христовој причи о *Милостивом Самарјанину* и чији рад у српском народу представља пратећи садржај духовности – делатне љубави.

Србија оснива Црвени крст¹⁴⁵ веома брзо после оснивања ове организације од стране Анри Динана у Женеви.¹⁴⁶ Први председник ове хуманитарне организације био је митрополит Михаило Јовановић.¹⁴⁷ Помагање онима који су у било каквој невољи, код Срба има веома дугу традицију. Прва болница на Балкану је она коју је основао Свети Сава у манастиру Студеници. Прве лекове је набављао сам оснивач са Истока, а касније су набављани и са Запада преко Котора и Дубровника. У њој су болесници имали пуну негу, хигијену, одређену исхрану и лекове.¹⁴⁸

Идеја служења ближњима у српском народу има дугу традицију тако да Косовка Девојка, није само претеча Црвеног крста код нас, већ и кола српских сестара, помаже тешком рањенику Павлу Орловићу кога је нашла у животу. Он њу, чисто хришћански назива сестром и пита је:

¹⁴⁵ „У Србији је 6. фебруара 1876. године основано *Српско друштво црвеног крста за добровољну помоћ ратним рањеницима и болесницима у Београду*. Повод за ово оснивање је био Босанско-херцеговачки устанак; требало је указати помоћ великом броју рањених и оболелих војника на бојишту и избеглицама. Црвени крст у Србији је створен на иницијативу Владана Ђорђевића и на његов подстицај влада је 24. марта 1876. године приступила Женевској конвенцији.” (Опширније видети у *Енциклопедији Југославије*, књ II, Издање и накнада лексикографског завода, Загреб, 1956, стр. 502.)

¹⁴⁶ Анри Динан оснива Црвени крст 1859. год. (Теохар Теохаревић, *Ђердан хришћанских врлина*, Православље, Београд, 1984, стр. 111.)

¹⁴⁷ „Михаило Јовановић, митрополит Србије (1859–1881;1889–1898) у свету познат као Милоје Јовановић, рођен је 19. августа 1826. године у Сокобањи од родитеља Милована и Марије. Године 1876. изабран је за почасног члана друштва Црвеног крста у Бриселу. Умро је 1898. године и сахрањен је у београдској Саборној цркви.” (Опширније у *Енциклопедији православања*, Савремена администрација, Београд, 2002, стр. 1237,1238).

¹⁴⁸ „Болницу манастира Студенице основао је Свети Сава у времену од 1207. до 1216. године, када је као архимандрит живео у Студеници. Она је била уређена слично као и Хиландарска болница, и типик је написан по Хиландарском типичу који представља делимичан превод и прераду типика цариградског манастира Богородице Евергетиде”. (опширније о овоме видети: Реља Кагић, „Болница Светога Саве у манастиру Студеници”, у књизи *Осам векова Студенице – Зборник радова*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1986, страна 201–206).

„Кога тражиш по разбоју млада
Или брата, или братучеда
Ил’ по греху стара родитеља.
Проговара Косовка Девојка:
„Драги брате, делијо незнана,
Ја од рода никога не тражим:
Нити брата, нити братучеда,
Ни по греху стара родитеља;”¹⁴⁹

Овим речима „ја од рода никога не тражим” Косовка Девојка показује, за разлику од оног законика који се помиње у Светом Јеванђељу, да она добро зна ко је њен ближњи – сваки човек без разлике на порекло, нацију, веру – и да је следила пример Милостивог Самарјанина, који је помогао оном унесрећеном човеку који је био запао међу разбојнике.

Дакле, Христове речи: *Иди и ти и чини тако* (Лк 10, 37) Косовка Девојка је чула, прихватила и сместила у своје срце, а потом их и преточила у дело када је пошла на Косово равнo. Она је знала, не само ко је њен ближњи, већ и своје обавезе према њему, поготово ако је у невољи.

Питање Павла Орловића „ил’ по греху старог родитеља” пред нас износи и питање првороднога, прародитељскога греха.¹⁵⁰

¹⁴⁹Вук Стеф. Карацић, „Косовка Девојка”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 199, 200.

¹⁵⁰„Као што знамо човек је Божије створење које у себи носи слику самог Створитеља. Поред осталих особина, ту је и човекова слободна воља која је од стране човека злоупотребљена, јер се човек повео за змијом-сатаном у жељи да мимо Бога, пречицом, уз помоћ сатане, постане савршен – раван Богу. (видети 1. Мој 3.). То је учинио Адам, али се тај грех, та злоупотреба слободе, пренела на све његове потомке због чега је првородни грех, и уопште грех прожео сву људску природу. То лепо истиче Цар и псалмопевац Давид када каже:

*Гле, у безакоњу родих се,
И у гријеху затрудње матери моје мноме* (Пс 51, 5).

Дакле, грех је инфицирао људску природу. Слика Божија у њему је била деформисана и потамњена, као у прљавом и оштећеном огледалу, али човекова Боголикост није била уништена. Ово веома тешко питање из учења наше вере нико није у Православљу адекватније изразио од руског теолога, великог мислиоца и религијског философа Сергија Булгакова, који износи „да је грех прожео сву људску природу и нараштаје и сву творевину уопште. И човек се не може појмити никако изван континуитета греха. Он је паралисао и ослабио људску природу, али је није уништио.

Он овде мисли на сроднике по крви јер је код Срба била јака породична веза. Библијски мотив ближњег изражен је и кроз породичног ближњег, то јест кроз члана породице. Заједница је заједница јединки, њихово усаборчење, а саборност није аморфна маса без субјеката, него сједињење субјеката међусобно и са Богом – апсолутним Субјектом. Орловићево питање могло би се рећи да је умесно, али одговор Косовке Девојке је много шири – самарјански.

Она помаже многима не питајући их ко су нити одакле су. Пере и превија им ране, али се и интересује за тројицу отмених ратника из кнежеве војске – војвода – које помиње по имену: Милоша Обилића, Ивана Косанчића и Милана Топлицу, које је видела на причешћу у цркви Самодрежи.

Војвода Обилић јој је тада дао своје одличје „златну аздију” да би га се по њој сећала. Он свесно, после Светог Причешћа иде да погине „у табору честитог Кнеза”. Позива је да се за њега Богу моли и да ће је, ако се жив врати са Косова, узети за свог побратима Милана Топлицу, односно, биће им кум на венчању.

Други војвода, Иван Косанчић дарује јој бурму позлаћену, позивајући је, као и Обилић, да се моли Богу за њега, јер и он иде да погине у Табору честитог Кнеза, а да ће, ако се жив врати, и ако се она уда за његовог побратима Топлицу, бити јој ручни девер.

Затим је, после Причешћа, наишао и Милан Топлица који јој је дао копрену од злата да га по њој помиње. И он одлази свесно на саможртву као и претходна два витеза па и сва војска српска – саможртву за ближњег, за свој народ. А Христос каже *да нема веће љубави од ове да ко живот свој положи, дарује за ближњег свога* (ср. Јн 15,13).

И Топлица јој обећава да ће је, ако се здрав врати, узети „за верну љубовцу”.

Он више није добар човек, јер је све створено пре пада у грех било добро, него је он сада грешан човек. Клиса греха је наследна, а онда човек вучен њоме остварује тај наследни грех који прелази у најгрубљу реалност. У питању је тај унутрашњи недостатак, односно раслабљеност бића човека и целог стварног света. Од овога човека је могао – људски род и твар уопште, да ослободи – односно искупи и спаси – само Бог Творац кроз Богочовека Христа и Спаситеља.” (С. Н. Булгаков, *Невеста Агница, О Богочеловечестве, III УМСА PRESS*, Париз, 1945, стр. 127). Ово је данас свима лакше схватљиво с обзиром на то да су нам јаснији гени и генетика – који се преносе са предака на потомке и без њихове заслуге. Ван тога континуитета нико није ни зачет ни рођен сем Богочовека Христа. Зато је Он и био кадар да људску природу исцели – учини изнутра целом, здравом. Дакле, ослободио је човека од тог прародитељског греха. Управо ово је значењска подлога речи песме, односно питања Орловића Павла „ил по греху стара родитеља”.

Њих тројица су били побратими, што је схватано као да су рођена браћа, и то не ма каква рођена браћа, већ браћа која живе у љубави.

Они су, дакле, сродни душевно, а не по крви, што значи да су браћа по Христу Богу. Овде се асоцира и на Крштење на Јордану,¹⁵¹ где Свети Јован Крститељ крштава Исуса Христа. (Мт 3, 13–17) јер оба побратима тврде да су са Топлицом браћа по Богу и Светом Јовану.

Први дар који је добила ова Девојка – бурма или прстен – знак је заруке, верности и венчања. Верности вечне, као што је и прстен округлао и нема краја. Још је Аристотел у својој *Метафизици* круг сматрао за најсавршенију слику – тело коме се не може ништа ни додати ни одузети, а да се не поквари. Овде се прстеном означава брачна заједница чиме се изражава схватање да је брак Божанска установа и Света тајна назначена за вечност. Дакле, није у питању само биолошка веза.

Ову песму као целину гледано споља каква је у књизи не можемо у потпуности разумети без сагледавања јеванђељских – хришћанских мотива у њој. Само разумевајући њих можемо и песму правилно схватити, као што ни било коју другу књигу не можемо разумети ако у њој занемаримо један њен део, поготову ако је то њен важнији део.

Следећа епска песма у којој имамо овај пример самарјанске љубави јесте *Бакон Стефан и два анђела*. У њој видимо Ђакона Стефана како се не држи

¹⁵¹ У оне пак дане дође Јован Крститељ и проповиједаше у пустињи Јудејској. И говораше: Покајте се, јер се приближило Царство небеско. Јер то је онај за кога је рекао пророк Исаија говорећи: Глас вапијућег у пустињи: припремите пут Господњи, поравните стазе његове. А сам Јован имаше хаљину од камиље длаке и појас кожни око бедара својих, а храна му бијаше биље и дивљи мед. Тада излажаше к њему Јерусалим и сва Јудеја, и сва околина јорданска. И он их крштаваше у Јордану, и исповиједашу гријехе своје. А кад видје многе фарисеје и садужеје гдје долазе да их крсти, рече им: Породи аспидини, ко вам каза да бјежите од гњева који иде? Родите, дакле, род достојан покајања. И не мислите и не говорите у себи: Имамо оца Авраама; јер вам кажем да може Бог и од камења овога подигнути дјецу Аврааму. А већ и сјекира код коријена дрвећу стоји; свако, дакле, дрво које не рађа добра рода, сијече се и у огањ баца. Ја вас крштавам водом за покајање; а онај што долази за мном јачи је од мене: ја нисам достојан њему обуће понијети; он ће вас крстити Духом Светим и огњем. Њему је лопата у руци па ће отријебити гумно своје, и скупиће пшеницу своју у житницу, а пљеву ће сажећи огњем неугасивим. Тада дође Исус из Галилеје на Јордан Јовану да га овај крсти. А Јован му брањаше говорећи: Ти треба мене да крстиш, а ти ли долазиш мени? А Исус одговори и рече му: Остави сада, јер тако нам треба испунити сваку правду. Тада га остави. И крстивши се Исус изиђе одмах из воде; и гле, отворише му се небеса, и видје Духа Божијега гдје силази као голуб и долази на њега. И гле, глас са небеса који говори: Ово је Син мој љубљени који је по мојој вољи. (Мт 3, 1-17).

заповести Божије: *Шест дана ради послове своје, а у седми дан почини, да се одмори во твој и магарац твој, и да одахне син робиње твоје и дошљак* (2. Мој 23,12). Дакле, он у недељу (којом је замењена старозаветна субота) уместо да иде у храм и служи Свету литургију:

„Иде у то поље равно,
Те он сеје бјелицу пшеницу.”¹⁵²

У том се појављују два анђела у виду два путника који га питају:

„Бога теби ђаконе Стефане,
Која теби голема невоља
те си тако рано уранио
У недељу пређе јарког сунца
Пређе сунца и пре литургије,
па ти сејеш бјелицу пшеницу,
Или си се јунак помамио,
Или си се данас потурчио,
Часног Крста под ноге згазио,
Часног Крста и красног закона,
И своју си веру изгубио.”¹⁵³

Изнанађен овим прекором непознатих путника, ђакон Стефан им одговара да се он нијепотурчио, нити се крста одрекао и под ноге га ставио, нит’ се вере своје одрекао:

„Већ је мени велика невоља,
Зашт’ ја (х)раним у мојему двору,
Девет немо, друго девет слепо,

¹⁵² Вук Стеф. Карацић, „Ђакон Стефан и два анђела”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 11.

¹⁵³ Исто, стр. 11.

То ја раним с мојом верном љубом,
а Бог ће ми греха опростити.”¹⁵⁴

Ђакон Стефан је свестан да у недељу треба ићи у храм на литургију, али је, у исто време, наду своју положио у Божије човекољубље и речи Христове. *И гле ту бјеше човек са руком сухом; и запиташе Га (Исуса) говорећи: Ваља ли суботом лијечити? – да би га оптужили. А Он им рече: Који је међу вама човек, који има овцу једну, па ако она у суботу упадне у јаму, да је неће узети и извадити? А колико ли је човек претежнији од овце? Дакле, ваља суботом добро чинити. Тада рече човеку: Пружи руку своју. И пружи. И постаде здрава као и друга.* (Мт 12, 10–13).

Знао је, дакле, народни песник *да ваља суботом добро чинити*, односно да је законито, јер грчка реч *ζεσтив*, значи легално, законито¹⁵⁵ и да је овим у Христу старозаветни закон добио своје потпуно испуњење и једну нову димензију. Бог је постао човек тако да бисмо у сваком човеку нашли Христа. У Старом завету Бог захтева да се субота посвети Њему и да се у тај дан човек одмара. Христос, видимо у Новом завету, испуњава ову заповест – *посветити дан Богу* – значи чинити добро ближњем. Дакле, не само да је пожељно и лепо чинити добро, него је законито – самим тим и потребно. Уколико у другоме препознамо Христа и помогнемо му, тада смо тај дан посветили Богу. Наиме, у току радне седмице многобројне обавезе на послу нам не омогућавају да се посветимо нашем ближњем на најбољи могући начин и у довољној мери, али смо зато у слободан дан у много већој могућности да то учинимо. Према томе, Христос ослобађа људе

¹⁵⁴ Вук Стеф. Карацић, „Ђакон Стефан и два анђела”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 11.

¹⁵⁵ Глагол *ζεσтив* – легално, законито, нам говори да Христос не каже да се може радити суботом, него да је радити суботом *легално*, дакле, законито, уколико се чини добро. Овај Христов одговор за фарисеје је био не само неприхватљив већ и несхватљив. Наиме, субота је за Јевреје била дан одмора. *Бог ствара свет и одмара у суботу*, (ср. 1. Мој 2,2–3) те у Другој књизи Мојсијевој наводи се како је Бог *одредио суботу да се у њу човек одмара и да је посвети Богу*. (ср. 2. Мој 16, 23). И Декалог сведочи *да је Бог створио свет за шест дана, те је седми дан одмор који треба да се посвети Богу*. (ср. 2. Мој 20, 8–11). Стога је за Јевреје поштовање суботе било везано за сам њихов идентитет, поготово у местима где су били мањина. Стубови јеврејског идентитета су били: субота, правила хране (чиста и нечиста храна) и обрезање. Вековима се изграђивао овај идентитет којим су се Јевреји издвајали од других народа. Знајући ово, онда је сасвим логично што они устају против Христа, јер Он не поштује суботу и у тај дан помаже и лечи многе.

од формалног испуњавања закона и таквог схватања вере, и то чини кроз наглашавање љубави према ближњем као највишег закона и тиме је не само испунио него и потпуно превазишао Старозаветни менталитет фарисеја његовог времена.

Ове речи „Ваља суботом, то јест недељом,¹⁵⁶ добро чинити”, знао је Ђакон Стефан, али је радио, не да би спасио једну овцу, или једног болесног човека са сухом руком, већ да би са својом супругом прехранио „деветоро следе и деветоро неме деце”. У исто време, он је знао шта је Света литургија¹⁵⁷, али је знао, да је литургија, у ширем смислу и служба за друге, то јест да се изађе у сусрет потребама заједнице. Сам назив литургија и у античко време је означавао јавну службу, то јест помоћ богатих својој заједници. У античкој Грчкој, „богаташи су имали законску обавезу да преузму на себе ове јавне „литургије” и такмичили су се у приказивању своје дарожљивости пред народом.”¹⁵⁸ У том облику се користи и у Новом завету. Тако Свети Апостол Павле своје скупљање новца за Јерусалим описује као литургију, *јер вршење ове службе, каже он, не попуњава само*

¹⁵⁶ „На место старозаветне суботе, држећи се заповести Декалога да се један дан у седмици има посветити Богу, у хришћанској Цркви на место тога дана дошла је недеља са успоменом Васкрса и доласка Христовог, коју су Хришћани, према једнодушном сведочанству црквених отаца, од најстаријих времена празновали зато што је Господ Исус Христос у први дан јеврејске седмице васкрсао, а Васкрсење је основа хришћанске вере. Недеља је добила свој значај од успомене васкрсења Христовог које се слави у недељу, и према томе може се од IV столећа казати да је свака недеља као Васкрс у малом.” (Лазар Мирковић, *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника Источнеправославне Цркве*, Београд, 1961, стр. 26–27).

¹⁵⁷ „Литургија представља целу драму нашег спасења. Целокупно божанско откровење Старог и Новог завета живи у њој као сећање (*αναμνησις*– анамнеза) али и као стварност, кроз делање Духа Светог. То је јединствена стварност: да Христа сусретнемо попут двојице путника који су Га препознали на путу за Емаус када је преломио хлеб (Лк 24,13-33)... Тога ради литургијски и молимо: „Запали у срцима нашим, човекољубиви Владико, непролазну светлост Твога богопознања, и отвори очи ума нашег да бисмо разумели Твоје јеванђељске проповеди” (Службеник, *Божанствена Литургија Светог Јована Златоуста*, Свети архијерејски синод, Београд, 2011. стр. 102.)... Према томе у литургији ми препознајемо Христа као свог Учитеља, или боље речено Он препознаје и грли нас као Своје. (ср. Гал 4,9). Зато и певамо после учествовања у заједници с Телом и Крвљу Христовом „Видесмо истинску светлост и примисмо Духа небеског” (Службеник, *Божанствена Литургија Светог Јована Златоуста*, Свети архијерејски синод, Београд, 2011. стр. 153.)... Према томе, Света литургија, као савршена школа пројављује нам се не само као сећање на прошлост, него и сећајући се: „Крста, гроба, тридневног Васкрсења, седења са десне стране и другог и славног доласка.” (Службеник, *Божанствена Литургија Светог Јована Златоуста*, Свети архијерејски синод, Београд, 2011. стр. 131.), као сећање на садашњост, као знање о томе шта се дешава, и о томе шта ће се десити у будућности, то јест у вечности.” (Протојереј-ставрофор Драгомир Сандо, *Богослужење као основа образовања и васпитања у Цркви*, Глобосино, Београд, 2009. стр. 15).

¹⁵⁸ *Оксфордска Историја Грчке и Хеленистичког света*, приредили: Џон Бордман, Џаспер Грифин, Озвин Мари, СЛЮ, Београд, 1999, стр. 277.

недостатке светих него и побуђује многе на обилно захваљивање Богу (ср. 2. Кор. 9,12).

Два путника, чувши ђаконове речи, „да ће му Бог греха опростити”, јер он храни „деветоро деце немо, а деветоро слепо”, одлазе његовом дому да то провере и затичу ђаконову супругу како у недељу меси хлеб. И она путницима одговара: „да ће јој Бог грехе опростити.”

Овде морамо рећи да се не можемо сложити са тврдњом др Томе Маретића, када у својој књизи *Наша народна епика* тврди да су сва деца била ђакона Стефана и његове љубе,¹⁵⁹ умањујући тако њихову самарјанску љубав и жртву. Напротив, потпуно је јасно да су деца туђа и да је ђакон Стефан заједно са супругом бринуо о њима. Доказ за ово су речи самих путника, који кажу: „Дај ти нама твоје мушко чедо,” потом: „да закољем твоје мушко чедо,” где се јасно наглашава да је само ово мушко чедо њено, односно њихово дете. Према томе, ђакон и његова супруга су из самарјанске љубави према ближњем, поготову болесном, бринули о туђој деци као о својој.

И путници кушајући веру ђаконове љубе обећавају јој да ће после пошкропљења зидова куће крвљу њиховог детета, сва болесна деца оздравити:

„Што је немо проговориће ти,
што је слепо, све ће прогледати.”¹⁶⁰

Овом жртвом, коју путници траже од ђаконове љубе, народни песник користи познати старозаветни мотив из Светога писма где се од Аврама тражи да жртвује свог сина Исака (види 1. Мој 22). Међутим, у исто време, дете у колевци је и јеванђељски мотив који се појављује у народној поезији и своје корене вуче управо из литургијског контекста. Данас није довољно јасна та литургијска поука у времену када литургија нема своје истинске универзалне димензије, него се све више своди на култ. У времену када је Црква значила све и када је имала преображавајућу улогу у друштвеном животу заједнице, њен утицај је свакако био

¹⁵⁹ Др Томо Маретић, *Наша народна епика*, Нолит, Београд, 1966, стр. 241.

¹⁶⁰ Вук Стеф. Карацић, „Ђакон Стефан и два анђела”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 12.

много јачи. Литургија у себи садржи мноштво поука - поучавања,¹⁶¹ која бисмо могли свести на аудио-визуелна поучавања. Свима је јасно да су иконостаси и фреске у храмовима били својеврсна Библија и живот Цркве кроз векове, што су могли читати и неписмени. Исто тако витражи у великим црквама на Западу служили су за поучавање народа библијским причама, или пак апокрифним делима.¹⁶² Контекст литургије, појање, ритуали, заједно са иконописом били су медиј којима се народ напајао новим искуствима. Црква у Паризу Нотр Дам је имала преко хиљаду представа на својим витражима, готово цела Библија је препричана народу кроз њих, историја спасења је пренесена кроз уметност слике и звука.

У том контексту, морамо се позабавити и питањем мотива детета у колевци које се жртвује зарад других. Очигледан мотив који нам се у први мах намеће јесте већ поменути Аврамова жртва свог сина Исака, жртва зарад бољитка заједнице, а не појединца. Међутим, у епској песми изгледа да имамо нешто више, а то је синтеза како Аврамове жртве, тако и Христове жртве. Древна божићна богослужења преплићу мисли о Христовом рођењу и његовој смрти – његово оваплоћење и жртва.¹⁶³ Тако богослужења на Велики Петак и Велику Суботу, кроз оплакивање Христа наводе Богородицу која се „сећала времена кад га је грлила и љубила.”¹⁶⁴

Поред богослужбеног преплитања мотива рођења и жртве, који су се дешавали управо на дане најзначајнијих празника и највеће посећености цркава, потребно је подсетити се и Источне иконографије у вези са представом Христовог рођења. Упутство за сликање Христовог рођења налази се у *Ерминији* Дионисија из Фурне.¹⁶⁵

¹⁶¹ О литургијском поучавању погледати у: Митрополит Амфилохије, *Основи православног васпитања*, Свети Симеон Мироточиви, Врњачка Бања, 1993, стр. 177–193.

¹⁶² Више о функцији црквене уметности: Прибислав Симић, *Црквена уметност*, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд, 1994, стр. 136–137.

¹⁶³ Зоран М. Јовановић, *Азбучник православне иконографије и уметности*, Dina, Београд, 2005, стр. 356.

¹⁶⁴ Исто, стр. 356.

¹⁶⁵ Зоран М. Јовановић, *Азбучник православне иконографије и уметности*, Dina, Београд, 2005, стр. 353.

Традицију потеклу из византијског сликарства, без много Западних утицаја, наставили су да прате зографи који су стварали у срединама јужно од Дунава, у доба под Османлијама.¹⁶⁶ На овим традиционалним византијским иконама, у центру се налази пећина¹⁶⁷ у којој је смештена Богородица која лежи или седи поред Христа. Христове јасле обликом подсећају на ковчег (кивот) и овај мотив повезује рођење и жртву Христову, баш као што је истицано и кроз црквену поезију. Пелена у коју је увијен Христос, није ништа друго до платно у које је било увијено његово мртво тело.¹⁶⁸ Кроз иконографију Византије и литургијско песништво, слика Христа бебе у колевци која се жртвује за спасење целог света, а не појединца – снажно је присутна у животу људи оног времена. Другим речима, литургијске поуке које су добијане биле су усмерене ка спасењу и жртвовању појединца зарад бољитка заједнице. Најзначајнији модел таквог понашања био је сам Христос, беба у колевци, али и човек у ковчегу. Жртва и рођење, беба и човек, појединац и заједница – сви ови мотиви су испреплетани кроз црквени живот вековима пре настанка српске епске поезије.

Византијско наслеђе, филтер кроз који је пропуштана хришћанска јеванђељска прича, имало је значајан утицај на младу државу која је своје корене црпила управо из овог наслеђа.¹⁶⁹ Целокупни контекст живота под Османлијама нам даје за право да не пренебрегнемо овај литургијско–иконолошки утицај који је хришћанско учење оставило и на ствараоце епске поезије. Сличност мотива и њихов извор нам указују на ове особености. Дете у колевци на тај начин своје узор налази у Христу и његовој жртви, али и Аврамовој спремности да жртвује своје дете. Овим се истиче значај жртве појединца за заједницу. Дакле, клање детета и његово поновно враћање у живот је слика Христа рођеног, распетог и Васкрслог. И као што је Христос рођен и страдао за род људски, то јест, за друге,

¹⁶⁶Зоран М. Јовановић, *Азбучник православне иконографије и уметности*, Дина, Београд, 2005, стр. 353.

¹⁶⁷ Пећина као место рођења потиче из апокрифних извора: О.М. Dalton, *Byzantine Art and Archeology*, Clarendon Press, Oxford, 1911, стр. 654.

¹⁶⁸Зоран М. Јовановић, *Азбучник православне иконографије и уметности*, Дина, Београд, 2005, стр. 357.

¹⁶⁹Димитрије Богдановић, *Историја српске књижевности: стара српска књижевност*, Досије, Научна књига, Београд, 1991. О литургијском поучавању погледати у: Митрополит Амфилохије, *Основи православног васпитања*, Свети Симеон Мироточиви, Врњачка Бања, 1993, стр. 177–193.

потом Васкрсао на радост свих, тако је и ово чедо из колевке заклано за излечење других, али и васкрсло на радост својих родитеља и оних који су се исцелили. Овај поступак Ђаконове љубе је највећи пример жртвене љубави за ближњег, љубави која превазилази чак и Аврамову веру и љубав Милостивог Самарјанина. И док Бог у Старом завету спречава Аврама да жртвује сина, овде путници то не чине већ кољу њено дете. Дететовом крвљу су пошкропили беле дворе и заиста су сва деца оздравила, то јест, нема су проговорила, а слепа прогледала.

И када су ови путници напустили кућу Ђакона Стефана, његова љуба је угледала своје чедо где живо седи у колевци и „игра се златном јабуком.”

„Проговара чедо из колевке:
слатка мајко, моја слатка мајко,
оно нису два путника стара
већсу оно два Божја анђела.”¹⁷⁰

Чудо је што је ово дете поново оживело, али је исто тако чудо што је, и шта је проговорило. „Слатка мајко, моја слатка мајко”, речи су топлине и љубави. Речи које потврђују да је дете разумело њену жртвену љубав према Богу и ближњем. Љубав на коју је Бог одговорио својом милошћу чији је плод исцељење следе и глуве деце.

Према томе, „може се у недељу радити када човек тим радом чини дела милости телесне.”¹⁷¹ Мотив Милостивог Самарјанина имамо и у песми *Кнез Иван Кнежевић*¹⁷² који је од Кулин-капетана откупио добрићко робље. Реч је о човеку који је усвојио Христово Свето Јеванђеље и по мерама Христовим делао и живео. Он је знао да је Бог љубав и да је из љубави, сажалења и милосрђа дошао да спасе

¹⁷⁰ Вук Стеф. Карацић, „Ђакон Стефан и два анђела”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 13.

¹⁷¹ Лазар Мирковић, *Хришћанско-етички и хеортолошки елемент у две народне песме*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. III, Београд, 1923. стр. 141–149.

¹⁷² Кнез Иво од Семберије (рођен је 1760. у селу Попови код Бијељине, а упокојио се 1840. у Шапцу). За њега Вук Ст. Карацић каже „да је био од старине оборкнез од Бијељинског кадилука, који се зове Семберија (у зворничкој нахији, на лијевом бријегу Дрине). Чак сведочи да га је „очима својим видео 1802. године и да је био свима познат у Јадру и у Мачви и у цијелом људству славе и чести вриједан, 1806. године када је то добрићко робље откупио.” (Вук Стеф. Карацић, „Кнез Иван Кнежевић”, *Српске народне пјесме*, Књ. 4. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 123.)

човека, за то и Кнез Иво показује љубав према ближњем, сажалење и милосрђе. Када је овај „Милостиви Самарјанин” из Семберије видео српско робље, које је Кулин-капетан заробио у селу Добрићу у Мачви, тада се сажалио и заплакао:

„Гледајући јада ев’ од робља,
Низ образе грозне сузе лије.”¹⁷³

Међутим, он брише сузе и веома брзо реагује, попут јеванђељског Самарјанина, помажући онима којима је помоћ тада и те како била потребна. Успео је да спасе тридесет робиња, али када их је повео са собом одмах је и друго робље протрчало кроз Турке према њему молећи га да и њих спасе. Да је кнез био „срца милостива” говоре нам следећи стихови:

„Сузе рони, а робиње тјеши”¹⁷⁴

И не само да их теши, већ им помаже и све их откупљује од Кулин-капетана дајући за њих три товара блага. Потом робље одводи својој кући где га храни лебом бијелијем. И као што је Милостиви Самарјанин урадио и оног унесрећеног човека кога су разбојници били пребили после указане помоћи одвео у гостионицу, тако и он триста робиња води у Бијељину и смешта их на „конаке па им даје ручак и вечеру.”

Потом шаље слуге по семберским селима с позивом да од свакога дома старешина дође у Бијељину. И када су се сабрале старешине, Кнез Иво опет „низ образе грозне сузе лије” и моли их да откупе робље. Сакупио је од њих два товара блага, а трећи је позајмио, што значи да ће га он вратити, и однео Кулин-капетану.

И овде се не завршава милосрђе кнеза Иве од Семберије. Он се враћа од Кулин-капетана и поново сакупља Србе пред „бијелу цркву у Броцу”, и моли их да дају откупљеном робљу слободу, што су га они и послушали и пустили робље да

¹⁷³ Вук Стеф. Карацић, „Кнез Иван Кнежевић,” *Српске народне пјесме*, Књ. 4, *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 125.

¹⁷⁴ Исто, стр. 126.

иде „куд је коме драго”.¹⁷⁵ Наравно, за овакву делатну љубав Кнеза Иве, песник закључује да ће му „Ристос (Христос) Господ платит, када буде на истини”, то јест, када изађе пред лице Божије. Овим је Кнез Иво показао да је прихватио „милосрђе као темељ сродства које је установио Христос међу људима.”¹⁷⁶ У исто време, он је овим милосрђем показао да испуњава обе Христове заповести *о љубави према Богу и према ближњем*.

Слично кнезу Иви од Семберије поступа и Змај Огњени Вук који брани српску сиротињу од турског зулума и насиља. У овој песми се истиче јеванђељски мотив жртве за ближње, онај мотив који нам Христос заповеда када каже: *да нема веће љубави од ове да ко живот свој положи, дарује за ближњега свога* (ср. Јн 15,13).

Вук, управо тако поступа. Из љубави према ближњем, коју показује жељом да ослободи друге, које чак није ни познавао, он одлази код црног Арапина, свестан да може погинути.

„Волим моју изгубити главу,
Но слушати сваки дан кукање,
И ђевојке гледат нагрђене,
И слијепце без очњега вида.”¹⁷⁷

Жељу да се обрачуна са Арапином и ослободи унесређене појачава слика коју је убрзо видео:

„Ту находи триста слијепца,
Повезани за јасење трупе,
Где се муче од глади и жеђи,
И покрај њих тридесет ђевојака,
И четерес младих невјеста,

¹⁷⁵ Вук Стеф. Карацић, „Кнез Иван Кнежевић,” *Српске народне пјесме*, Књ. 4, *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 129.

¹⁷⁶ Свети владика Николај, *Тумачење Светог Јеванђеља-Омилије* – Глас Цркве – Александрија – Београд-Шабац, 2009, стр. 288.

¹⁷⁷ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Змај Огњени Вук,” *Српске народне пјесме*, Државно издање, Књ.6. Биоград, 1899, стр. 100.

Свијема су очи повађене,
Те но цмиље како кукавице,
Камену би срце препукнуло,
Камо л` неће у живу јунаку.”¹⁷⁸

И када је после дуге и тешке борбе успео да савлада Црног Арапина, он прилази српском робљу које ослобађа:

„Одријешује и мушко и женско,
И дарива изобилно благо,
Хајте, рече сваки своме дому,
Захфалите Богу милосноме,
Који вас је од смрти спасао.”¹⁷⁹

Овај стих „И дарива изобилно благо,” јеванђељски је мотив узет из, већ поменуте, приче о Милостивом Самарјанину, који је оног унесрећеног човека коме је пружио помоћ, а потом однео до гостионице и *сутрадан полазећи извадио два динара те дао гостионичару, и рекао му: Побрини се за њега, а што више потрошиш ја ћу ти платити кад се вратим.* (сп. Лк 10, 30–37).

Ослобађање робља по цену живота имамо и код Марка Краљевића који је послушао мајку и без оружја пошао на Васкрс да се исповеди и причести, као да је песнику била позната „Беседа на Васкрс” Светог Јована Златоуста, који на овај Празник над празницима позива све да приступе Светом причешћу.¹⁸⁰ И на том путу ка светињи сусреће га стотину Турака:

¹⁷⁸ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Змај Огњени Вук,” *Српске народне пјесме*, Државно издање, Књ.6. Биоград, 1899, стр. 100–101.

¹⁷⁹ Исто, стр. 104.

¹⁸⁰ „Ако је ко благочестив и богољубив нека се наслађује овом добром и светлом победом. Ако је ко благоразумни слуга, нека уђе радујући се у радост Господа свога. Ако се ко подвизавао постом, нека сада прими плату. Ако је од првога часа радио, нека данас прими праведни дуг. Ако је ко дошао после трећег часа, нека празнује захваљујући. Ако је ко стигао после шестог часа, нека ни мало не сумња, јер ничим неће бити оштећен. Ако је ко изгубио и девети час, нека приступи, ни мало не сумњајући, ни мало се не бојећи. Ако ко стиже само у једанаестом часу, нека се не плаши закашњења: јер овај дивни Господар примиће и последњег као и првог; даје мир ономе који је

„А ће воде робља три синцира,
Из дубоке Мачве Лазареве.”¹⁸¹

Марко Турцима нуди благо да ослободе робље, али они неће ни да чују за ову његову понуду, већ напротив,видевши га без коња и оружја, кренуше на њега да би га погубили:

„Ђерају га Јањичари Турци,
већ бијаху достигнули Марка,
А завика остарила мајка,
К мени синко Краљевићу Марко,
Ево коња и оружја твога,
У том Марко до Шарина дође,
Одмах ђипи сила на бијеса.
А пламену повадио ђорду,
И у Турке јуриш учинио,...
И оте им робље три синцира,
Сваком даде мацарлију жуту”¹⁸²

дошао у једанаести час, као и онеме који је радио од првога часа. И последњег милује и првоме угађа, и онеме даје и овоме дарује, и дела прима и намеру целива; и делање уважава и принос хвали. Стога, дакле, уђите сви у радост Господа свога: и први и други, плату примите; богати и убоги, један с другим ликујте; уздржљивци и лењивци, дан поштујте; ви који сте постили и ви који нисте постили, веселите се данас! Трпеза је пуна, наслађујте се сви: теле је угојено; нека нико не изађе гладан, сви се наслађујте пиром вере; сви примите богатство благодати. Нека нико не оплакује сиромаштину, јер се јави опште царство. Нека нико не плаче над сагрешењима, јер опроштај заблиста из гроба. Нека се нико не боји смрти, јер нас ослободи Спаситељева смрт: угаси је Онај Кога је она држала, заплени ад Онај који је сишао у ад, загорча га када је (ад) окусио Тело Његово. И ово предвиђајући, Исаија завапи: ад се загорча сретнувши Те доле; загорча се, јер опустоши: загорча се, јер би поруган; загорча се, јер се умртви, загорча се, јер паде; загорча се, јер би свезан; прими тело (Христово) и Бога се додирну; прими земљу и сrete небо; прими оно што виђаше и паде у оно што не виђаше. Смрти, где је твоја жаока? Аде, где је твоја победа? Васкрсе Христос и ти си се сурвао. Васкрсе Христос и падоше демони. Васкрсе Христос и радују се анђели. Васкрсе Христос и живот живи. Васкрсе Христос и ниједног мртвог у гробу нема. Христос уста из мртвих и би почетак преминулих. Њему слава и сила у векове векова. Амин.”(Свети Јован Златоусти, *Беседе и поуке*, Златоусти, Београд 2008. стр. 24.).

¹⁸¹ Вук Стеф. Карацић, „Кајање и исповест Марка Краљевића,”*Српске народне пјесме*, Државно издање, Књ.6. Биоград, 1899, стр. 114.

¹⁸²Исто, стр. 116.

Дакле, Марко се жртвује за друге, храбро се бори, побеђује Турке и ослобађа српско робље, које потом самарјански дарива.

Сви напред наведени јеванђељски мотиви дају посебан значај како овој тако и другим епским народним песмама у којима се налазе, и на њих би се потпуно требало ослањати приликом њиховог тумачења. Само таквим методом ће се отворити простор у који ћемо сместити стихове са јеванђељским мотивима, из који ће се видети њихове идеје, поуке и поруке. Иначе, у супротном, ако бисмо поменуте песме тумачили занемарујући ове мотиве, онда бисмо их изоловали од њиховог унутрашњег садржаја и смисла, од њиховог суштинског темеља што би нас онемогућило да их разумемо и у целости схватимо.

Према томе, само из контекста Светог Јеванђеља и Цркве, „без које, по речима Светог Кипријана Картагинског, нема спасења, јер ко се налази изван Цркве могао би се спасити само у оном случају да се неко спасио од оних који су се налазили изван Нојевог ковчега,¹⁸³ можемо ову песму, као и све друге које смо навели, потпуно правилно схватити и разумети.

¹⁸³ Цитирано код протојереја-ставрофора Драгомира Санда, *Богослужење као основа образовања и васпитања у Цркви*, Глобосино, Београд, 2009. стр. 31.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Јеванђељски мотив *Милостивог Самарјанина* заступљен је у неколико епских песама (*Наход Симеун, Опет Наход Симеун, Косовка Девојка, Ђакон Стефан и два анђела, Кнез Иван Кнежевић, Марко Краљевић и Змај Огњени Вук, Кајање и исповест Марка Краљевића*). Заинтересовати ученике за њихово читање, тумачење и доживљавање. Скренути пажњу на који начин ове песме одступају од других. Подсетити се приче о *Милостивом Самарјанину* и навести плодове које је она донела кроз историју.

Указати на понашање старца игумана према Находу Симеону. Повући паралелу између проналаска Симеона и Мојсија. Затим скренути пажњу на Косовку Девојку и њено понашање према рањеним учесницима Косовског боја. Објаснити зашто су ђакон Стефан и његова супруга радили у недељу. Упоредити жртвовање детета ђаконове љубе са Аврамовим жртвовањем сина. Учити сличност детета у колевци са Христом. Посебно истаћи љубав Кнеза Иве од Семберије који је сâм делатно показао љубав, али и друге молио да то учине. Указати на интересантност и необичност милосрђа Марка Краљевића и шта га је то подстакло на самарјанску љубав.

Анализирањем делова композиције ових песама, пратити исходишта сваке од њих. Нарочито истакнути васкрсење детета и упоредити га са васкрсењем Христовим. Указати на преображај епског јунака који врши у њему јеванђељски мотив *Милостивог Самарјанина*.

Васпитни циљеви:

У свим песмама у којима се налази јеванђељски мотив *Милостивог Самарјанина* у центру пажње је љубав према ближњем. То је водећа вредност свих песама у којима се овај мотив налази. Укључити разумевање хришћанског односа према другима и какав статус у хришћанској етици има милосрђе. Упоредити понашање епских јунака са понашањем Милостивог Самарјанина. Навести сличности између овог јеванђељског примера и примера из напред наведених песама. Упитати да ли Кнез Иво од Семберије, Ђакон Стефан, Косовка Девојка, Марко Краљевић и други, посупају по закону околине или по Христовом закону. Сетити се који је био повод да Христос исприча ову причу и упоредити је са милосрђем у епским народним песмама. Потом ученике оспособити да самостално анализирају поменуте песме са посебним акцентом на јеванђељским мотивима. Тражити од њих да наведу неки самарјански пример који им се у песми посебно свидео. Исто тако, захтевати од њих да се сете неког примера милосрђа из њихове околине, односно који се десио у њиховој породици, школи итд. Указати им да је сваки човек наш ближњи без обзира на порекло, нацију и верску припадност. Кроз разговор открити какве вредности афирмише хришћанско милосрђе. Подстицати разумевање за другога, за нашег ближњег и указати да је наш ближњи сваки човек и да је наша дужност помоћи другоме, посебно ако је он у невољи.

Функционални циљеви:

Уважавајући личност ученика треба саслушати како они читају и тумаче епске песме. Посебну пажњу треба обратити на њихово разумевање јеванђељских мотива. Објаснити им да није циљ учити песму напамет већ да размишљају о

њеним порукама и да о истим искажу своје утиске. Оспособити их да доживљавају прочитано и да формирају и развијају свој суд о томе; да самостално тумаче песме и развију способност вредновања истих. Да разликују добро од зла, љубав од мржње, правду од неправде, истину од лажи.

**ПРОСЛАВЉАЊЕ КРСНЕ СЛАВЕ
КАО ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ
У ЕПСКИМ ПЕСМАМА**

О слављењу Крсне славе имамо неколико примера у епским народним песмама који нам говоре како треба, а како је не треба славити. Међутим, пре него што наведемо те примере било би неопходно да кажемо неколико речи уопште о Крсној слави и њеној вези са Јеванђељем. Ми се овде нећемо задржавати на историјском развоју Крсне славе код Срба, јер је то, како каже Константин Јиречек, „услед недовољних података немогуће пратити”,¹⁸⁴ али ћемо показати њену везу, преко Свете литургије, са јеванђељским мотивима, односно, са Светим Јеванђељем.

Одмах на почетку морамо рећи, да су научници, који су се бавили Крсном славом већином били историчари и етнологи: Милоје Васић, Васо Глушац, Ђиро Трухелка, Симо Тројановић, Веселин Чајкановић, Милан Ђ. Милићевић, Павле А. Ровинскии други, што је и разлог да су њихови радови углавном били спој митологије, историје, религије и етнологије. Они су површно поредили и повезивали славске мотиве са онима из словенске, грчке и римске митологије не везујући их са Црквом. Управо због таквог приступа Крсној слави, она је, према њиховом мишљењу, била типичан синкретизам без икакве црквене поруке и поуке. Дакле, уместо да у Цркви потраже њен прави извор и њен дубљи смисао, они су славу везивали за паганизам и старе прехришћанске обичаје.

¹⁸⁴ Константин Јиречек, *Историја Срба I*, Београд, 1952, стр. 102.

Са друге стране имамо др Радослава Грујића, др Димитрија Богдановића, др Епископа Данила Крстића, др Димитрија М. Калезића који су тражили оно што је литургијско и јеванђељско, оно што је еклисиолошко у Крсној слави. Управо захваљујући њима почело је да се мења једно схватање, које је већ почетком прошлог века, могло би се рећи, постало владајуће у науци, а из кога се закључивало да „хришћанство није дубље продрло у душу и срце православног Србина, него се само накалемеило на стари, чак се често и не зна који, корен, па и на њему слабо примило. Најеминентнији пример симбиозе старе и нове религије код православних Срба – по њиховом мишљењу – јесте управо Крсна слава.”¹⁸⁵

Ово нецрквено схватање Крсне славе, како каже Димитрије Калезић, „имало је за последицу да се и наш идентитет веже за телесно, а не за оно духовно у нама, што је од Бога и што је примарно. Тражи се, дакле, биолошки идентитет, а не духовни, односно идентитет личности као идентитет живе слике Бога. Тражењем Крсне славе и самога крста тамо где га нема нити га је било, поготово не у смислу у коме се крст схвата у православној Цркви, види се колико је неадекватан истраживачки поступак оних који га усмеравају према паганској подлози.”¹⁸⁶

Овај правац који су заступали Милоје Васић, Васо Глушац, Ћиро Трухелка, Симо Тројановић, Веселин Чајкановић и др., није потпун нити целовит, јер су поменути истраживачи тражили корене славе користећи погрешан приступ и тако поставили слаб темељ свога истраживања, због чега и јесте њихова слава мртва, беживотна и без икакве поруке. „То враћање уназад има за циљ понављање онога што је било, колико је то уопште могуће; то није никакав научни, односно научно–духовни третман, него само недовољна и непотпуна рестаурација која је немогућа и непотребна; она, таква, може да дође из духа и пера аутора који је или научник у једној уско омеђеној научној области, или је анахронични рестауратор далеке тамне прошлости, или пренаглашени поклоник разума и његових захвата које сматра за коначан резултат.”¹⁸⁷

¹⁸⁵ Димитрије М. Калезић, *Крсна слава у Срба*, Издавачки фонд Архиепископије београдско–карловачке, Београд, 2005, стр. 6.

¹⁸⁶ Исто, стр. 7.

¹⁸⁷ Исто, стр. 8.

Другом правцу истраживача припадају: Вук Стефановић Караџић, Милан Ђ. Милићевић, Павле А. Ровински и други, који су своје радове заснивали, за разлику од напред поменутих, на традиционалној духовности православних Срба, али опет не на оној црквеној која је темељ славе, те је зато и код њих слава више један хришћански обичај „који се ваља чинити”, а не небоземна вертикала која повезујући људе са вечно живим Богом и њих саме овековечује.

Наравно овом темом су се, као што смо већ поменули, бавили и теолози: др Радослав Грујић, др Димитрије Богдановић, др Епископ Данило Крстић, др Димитрије М. Калезић и други, стављајући тежиште свога интересовања на оно што је унутрашње – „мистично и свето, а не на оно што је декор, одело које се преносећи са колена на колена, хаба и цепа, не обнављајући ни себе ни онога ко га носи, односно, пре-носи.¹⁸⁸ Њихово схватање славе заокупља, уводи у наднебесје и упућује личноме Богу, као што и открива да Крсна слава извире из свог јединог извора, Светог Јеванђеља, односно из Свете литургије, одакле тече и улива се у породице – Цркве у малом – што је и чини светом и кроз молитву повезује са Богом и светима које прослављамо.

Познато је да су хришћански храмови били, а и данас су, под заштитом некога светитеља. Тако имамо храмове који су посвећени Светој Тројици, затим неком догађају из живота Господа Исуса Христа (Крштење, Преображење, Васкрсење, Вазнесење итд.), Пресветој Богородици, (Рођење, Ваведење, Блавест, Сретење, Успење, Покров, итд.), или неком од угодника и светитеља Божијих (Св. Никола, Св. Јован Крститељ, Св. великомученици Георгије, Димитрије, Св. Петка, Света Недеља, Св. пророк Илија, Св. бесребреници Козма и Дамјан, Св. великомученица Марина итд.).

Исто тако и свака породица – православни дом, стављао се под заштиту Христову, Пресвете Богородице или неког од светих који су својим животом, у овом свету, Бога сведочили и прослављали. Заамвона молитва и отпуст којим се завршава Света литургија у храму, нису само крај богослужењу, него су позив вернима на молитву и сведочење како би у сили Духа Светога они могли

¹⁸⁸ Димитрије М. Калезић, *Крсна слава у Срба*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2005, стр. 8.

проповедати и преносити свету оно што су видели, доживели и примили на Светој Евхаристији. А да би могли то да чине морају прво разумети саму Евхаристију. Дејством Светога Духа сви верни који се причешћују суделују у једном Телу Христовом и постају једно Тело у Њему. Дакле, Евхаристија оприсутњује Цркву којој је глава сам Христос. *Верни народ примајући Христа на Светој литургији бива храњен Њиме* (ср. 1. Кор 10,16), тако да одлазећи у свет човек не иде сам, већ увек са Христом носећи у свом срцу и у свом уму песму коју је певао у храму по примању Светог Причешћа: „Видесмо Светлост истинску; примсмо Духа Небескога; нађосмо веру истиниту; клањамо се нераздељивој Тројици, јер нас је Она спасла.“¹⁸⁹ А ова црквена песма је у ствари изречено кроз химну сведочење Светих апостола и жена Мироносица који су се сусрели са Васкрслим Христом: *А Марија Магдалина отиде и јави ученицима да је видела Господа...* (ср. Јн20,18), *А други му ученици говораху: видели смо Господа* (ср. Јн20,25), *И одговори Тома и рече: Господ мој и Бог мој* (ср. Јн20,28), што потврђује да су сви који се причешћују и сједињују са Христом на литургији, позвани да сведоче истину ових сведока Васкрсења Христовог.

Света Евхаристија подстиче верне на залагање у мисији служења свету. Она преображава заједницу чији је циљ преображај света. Одлазећи из храма са Свете литургије у свој дом, верни не престају бити православни хришћани. Напротив, у својим кућама они испред икона узносе свакодневне молитве Богу живоме, а на сам дан своје Крсне славе породица ревносније него иначе прославља и узноси молитве своје светитељу – заштитнику, а самим тим прославља и велича самога Господа *дивног у светима Његовим*. Сваки православни дом, поред икона има и кандило, кадионицу, тамјан, босиљак и све друго што и храмове украшава. Бавећи се овом темом Радослав Грујић је показао да „главни славски обреди у кући, а нарочито ломљење или резање славског колача, носе јасна обележја црквеног порекла“.¹⁹⁰

¹⁸⁹ „Божанствена Литургија Светога Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд, 2013, стр. 153.

¹⁹⁰ Радослав Грујић, „Црквени елементи Крсне славе“, *Гласник Скопског научног друштва*, VII и VIII (Одељење друштвених наука, 3 – 4) Скопље, 1930. стр. 74. – цитирано код Д. Богдановића, „Крсна слава као светосавски култ“, *Гласник*, *Службени лист СПЦ*, бр. 7–8, Просвета, Београд, јул–август, 1961. стр. 205.

Као што се на Светој литургији приносе свети Дарови за светитеље, али и за сабране верне у храму, тако и славским приносима изражавамо и њихову и нашу наду, и њихове и наше вечне вредности. Према томе, Крсна слава је посебан дан у години и, као што ћемо то даље видети, она је преузела све елементе који се користе на Светој литургији.

Тако свећа представља вечну светлост Христову, светлост спасења, светлост живота, Христа као *светлост свету* (Јов. 8,12), док колач представља Христа као *Хлеб живота*, као *Хлеб наш насущни* којим се хранимо са Трпезе Господње причешћујући се њиме. Вино представља пречисту Крв Христову *изливену за живот света*, (ср. Мт 26, 26–28; Мк 14, 22; Лк 22, 19–20; Јн 6,51, и 1. Кор 11–26) посебно њу као пиће бесмртности којим се напајамо са Трпезе Господње причешћујући се њоме. И на крају, славско жито или кољиво, понегде се назива и панагија или прекадња, које се, као и све напред речено користи и на храмовној слави, означава опште васкрсење, круну наше вере.

Међу поменутих елементима су свакако хлеб и вино најважнији, како за служење Свете литургије, тако и за Крсну славу. *Узе Исус хлеб за благодари, преломи га и даде ученицима говорећи: Ово је тијело моје које се даје за вас; ово чините за мој спомен; и вино: Ово је крв моја Новог завјета која се пролијева за многе ради отпуштења грјехова. Јер кад год једемо овај хлеб и чашу ову пијемо смрт Господњу објављујемо док не дође.* (ср. Мт 26, 26–28; Мк 14, 22; Лк 22, 19–20; Јн 6,51, и 1. Кор 11–26).

„Ове речи Господа Исуса Христа, записане у Светом Јеванђељу од стране сва четири јеванђелиста, су речи установљења Свете литургије. Оне се тако називају у литургијској науци, и исте установљују и чине срж Свете литургије која врхуни ка њеном централном акту – сједињењу верних са телом и крвљу Господа Исуса Христа.”¹⁹¹

Из Свете литургије, за коју се често користи израз Служба, а којој су темељ ове Христове речи, извире крсна Слава, за коју се такође употребљава израз *Служба* што нам потврђују и ови стихови из епске народне песме:

¹⁹¹ Архимандрит Кипријан (Керн), *Света литургија: Практичне напомене и богословско тумачење*, 73, Истина, Шибеник, 2003, стр. 73.

„Службу служи славни кнез Лазаре
У Крушевцу, шанцу шареноме.
службу служи светог Амосија.”¹⁹² (пророка Амоса).

Као што се за архијереја или свештеника каже да служи Службу, мислећи на Свету литургију, тако се и овде користи идентичан израз, мислећи на Крсну славу.

Да Слава извире из Свете литургије, јесте и Славарица,¹⁹³ која се чита на дан Славе и за коју би се могло рећи да је преписана Проскомидија.¹⁹⁴ И трећи

¹⁹² Вук Стеф. Караџић, „Зидање Раванице”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 126.

¹⁹³ **Славарица:**

„*Ва славу и чест* Свете и часне и небесне: живоначалне, једносушне и нераздијелне Тројице: Оца и Сина, Светога Духа. Да се Господу Богу – Светој живоначалној Тројици смјерно поклонимо и помолимо – ва славу и чест!

Све за тврде славе и небесне: благога Христа и часнога крста – благога Христа коме се молимо, Часнога крста којим се крстимо да се Господу благом Христу и Часном крсту смјерно поклонимо и помолимо – во славу и чест.

Ва имја и чест свете Петке и свете Неђеље – распећа Христова и неђеље воскресња његова: да се Господу Богу Исусу Христу и светој Петки и Неђељи смјерно поклонимо и замолимо. За имена Господа Бога и тврде славе часне и небеске, свете славе преблагословене Богородице, наше хришћанске заштитнице; да се Господу Богу и живој Богородици смјерно поклонимо и замолимо – ва славу и чест!

За имена Господа Бога и тврде славе часне и небеске данашње славе, Светога оца Николаја, који се на земљи, на морима, чудима прослави и Господ га на небу за светитеља постави: да се Господу Богу и светоме Николају смјерно поклонимо и замолимо – ва славу и чест!

За имена Господа и свете тврде славе часне и небеске; светих славних пророка, који прорекоше долазак Спаситеља нашега: светога пророка, претече и крститеља Јована, кума Божјега, и света четири велика пророка: Исаије, Јеремије, Језекиља и Данила и дванаест мали(х) пророка да се Господу Богу и светим славним пророцима смјерно поклонимо и замолимо – ва славу и чест!

Све за тврде славе часне и небесне светих небеских сила бесплотних и шестокрилатих серафима и многоочитих херувима служитеља престола Божјега и светих архангела Михаила и Гаврила који свемиром као муње круже и Господа Бога творца свога служе; да се Господу Богу и светим небеским бестјелесним силама смјерно поклонимо и замолимо – ва славу и чест!

За тврде славе и часне и небеске и светих дванаест апостола Христових који проповиједаше науку Христову проповиједаше и нама у аманет оставише и света четири велика јеванђелиста: Матеја, Марка, Луке и Јована, који свето Јеванђеље написаше и нама у аманет оставише; да се Господу Богу и славним апостолима и часним јеванђелистима смјерно поклонимо и замолимо - ва славу и чест!

Све за тврде славе часне и небеске светих великих васељенских учитеља: светог Василија Великог, Григорија Богослова и Јована Златоуста, светога Николаја Чудотворца, Атанасија и Кирила, патријараха александријских, светога првомученика и архиђакона Стефана, светога великомученика Георгија Побједоносца и Димитрија Мироточивог и светога великомученика Теодора Тирона и светога Теодора Стратилата, светих српских Просвјетитеља: Симеона Мироточивог, светитеља Саве, Арсенија, Максима, светога Василија Острошког и Петра Цетињског, светога Стефана Дечанског, краља Милутина и Уроша, светога мученика књаза Лазара, светих српских матера наших: свете Петке Параскеве, Анастасије, Јелене, Ангелине и Евгеније, да се Господу Богу,

доказ да је Крсна слава „дете” Свете литургије јесте целив при ломљењу славског колача и речи које се том приликом изговарају: „Христос међу нама – и јесте и

светим и великим светитељима, великомученицима, мученицима и преподобним матерама српским смјерно поклонио и замолио – ва славу и чест!

За имена Господа Бога и свете тврде славе небеске и светих чудотвораца исцјелитеља: Косме и Дамјана, Кира и Јована, Пантелејмона, Јермолаја и Трифона, који злато и сребро оставише, воду прегацише и Господа Бога свога дјелима праведним прославише, да се Господу Богу и светим бесребреницима смјерно поклонио и замолио – ва славу и чест!

За мученика косовскога цара Лазара и јунака Обилића Милоша и за остале косовске јунаке иже на Косову пољу пострадаше и на Видовдан главе погубише за род српски и вјеру хришћанску, да их памтимо и почитујемо – ва славу и чест! (*присутни сви у глас: „Ва славу и чест!”*....(Димитрије М. Калезић, *Крсна слава у Срба*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке и Православни богословски факултет Универзитета у Сарајеву, Фоча, Београд, 2005. стр. 248-249.).

¹⁹⁴ **Проскомидија:**

У спомен Господа и Бога и Спаса нашега Исуса Христа.

У част и спомен преблагосло-вене славне Владичице наше Богородице и Приснодјеве Марије, чијим молитвама прими, Господе, жртву ову у над-небесни твој Жртвеник.

Стаде Царица с десне стране Теби, одевена у позлаћене ризе, преукрашена.

Часнога и славнога Пророка, Претече и Крститеља Јована.

Светих славних Пророка: Мојсија и Арона, Илије и Јелисеја, Давида и Јесеја, светих трију Младића, Пророка Данила, и свих светих Пророка;

Светих славних и свехвалних Апостола Петра и Павла и свих светих Апостола.

Светих отаца наших Јерараха и васељенских учитеља: Василија Великога, Григорија Богослова и Јована Златоуста; Атанасија и Кирила, Николаја Мирликијско-га, Петра, Алексија, Јоне и Филипа Московских; светитеља српских: Саве, Арсенија, Максима, Василија Острошког, Петра Цетињског, Николаја Жичког, Германа Аљаског, Јована Шангајског и Сан-франциског, и свих светих Јерараха.

Светога Првомученика и Архиђакона Стефана, светих великих Мученика: Димитрија, Георгија, Теодора Тирона, Теодора Стратилата, и свих светих Мученика и Мученица: Текле и Варваре, Недеље и Ефимије, Параскеве и Катарине, и свих светих Мученица;

Преподобних и богоносних Отаца наших: Антонија, Јевтимија, Саве, Онуфрија, Атанасија Атонског, Антонија и Теодосија Печерских, Сергија Радонешкога и Серафима Саровскога, Наума Охридског, Симеона Мироточивога, Прохора Пчињскога, Јована Рилскога, и свих преподобних Отаца и преподобних Матера: Пелагије, Теодосије, Анастасије, Евпраксије, Февроније, Теодуле, Ефросиније, Марије Египћанке, и свих преподобних Матера;

Светих и чудотвораца Бесре-бреника Козме и Дамјана, Кира и Јована, Пантелејмона и Ермолаја, и свих светих Бесребреника;

Светих и праведних Богоотаца Јоакима и Ане, и светога (*чији јехрам и чији је дан*), Светих равноапос-толних Методија и Кирила, учитеља словенских и свих Светих, чијим молитвама посети нас Боже;

Светога Оца нашега Јована Златоуста, архиепископа цариградског (*или Светог Василија Архиепископа Кесарије Кападокијске ако се служи његова Литургија*)

Помени, човекољубиви Владико, сво епископство православних, епископа нашег, часно свештенство, у Христу ђаконство, и сав свештенички ред, браћу и саслужитеље наше, свештенике, ђаконе, и сву браћу нашу које си призвао у своју заједницу по својој милосрђу, Своблаги Владико; Помени Господе.....(*имена*) *и на крају говори:*

Помени, човекољубиви Господе, и све православне оце наше и браћу, у заједници с Тобом преминуле с надом на васкрсење у живот вечни;

Помени Господе, и моју недостојност, и опрости ми свако сагрешење хотимично и нехотимично. (*Службеник*, „Божанствена Литургија Светог Јована Златоуста”, Свети архијерејски синод, Београд, 2011. стр. 74-81.).

биће!”– исте оне речи које епископи и свештеници пред свето причешће изговарају у олтару међусобно се целивајући.

Затим сам начин прослављања Крсне славе такође упућује на њено литургијско исходиште. За разлику од других Хришћанских празника који се углавном после Свете литургије молитвено обележавају у кругу породице, Крсна слава је једини дан када се у дому једног домаћина сабира Црква, када долазе гости које домаћин славе служи. И као што на Светој литургији свештенослужитељ служи, а други му помажу и саслужују му, тако и на дан славе, домаћин служи, а остали чланови његове породице, супруга и деца, помажу му и саслужују.

Из напред реченога јасно уочавамо да је „Крсна слава плод мисионарске делатности Светосавске цркве за потпуну евангелизацију српског народа.”¹⁹⁵ Стога Крсну славу и славимо као сабрањедеце Божје, да нас то и такво заједничко слављење окупи и сједини у праву братску Христову заједницу, у свету ЦрквуХристову.

Оно што важи за Цркву Божју, важи и за хришћанску породицу која је „Црква у маломе”, а њени чланови припадају „домаћој Цркви”, како свети апостол Павле назива ту основну људску заједницу, *уједињену благодаћу Божјом и међусобном љубављу* (ср. Рим 16,4). Света православна црква као целина, у вери, нади и љубави, служи Светој Тројици, Богу Живоме и Истинитоме, указујући једино Њему, Оцу и Сину и Светоме Духу, поштовање и поклоњење, она прославља све свете хришћане, праведне Божије угоднике, које је Он прославио и нама их као свете открио.

И као што се Црквена слава једног места и једне живе заједнице православних хришћана прославља веома свечано почевши молитвеним бдењем уочи празника и завршавајући се на сам дан Славе Светом литургијом на којој се верни причешћују, тако имала, домаћа црква у сваком хришћанском дому слави свога светога заштитника и заступника. Слава је, према томе, саборни духовни догађај, славље заједнице где молитвено сабирање чланова породице употпуњује

¹⁹⁵ Димитрије Богдановић, „Крсна слава као светосавски култ”, *Гласник, Службени лист СПЦ*, бр. 7–8, Београд, јул – август, 1961, стр. 208.

долазак сродника, кумова, суседа, пријатеља, као и путника – намерника, сиромаша, невољника и свих оних који дођу тога дана у кућу свечара да му честитају славу. Овај саборни смисао славскога светковања прикладно изражава молитвена песма коју свечари, заједно са својим свештеником, поју на завршетку благосиљања и резања славскога колача: „Данас благодат Светога Духа сабра нас...”¹⁹⁶

Као отелотворени доказ православне хришћанске вере српског народа, а никако неки пагански обичај који се „ваља чинити”, Крсна слава има велики морални, васпитни и верски значај, „јер код свих чланова породице развија љубав према ономе што је свето, племенито и узвишено. Као што нам је познато, да се људи уче на примерима других, а свети лик домаћег заштитника најлепши је пример духовне лепоте, који треба да следе сви укућани.”¹⁹⁷

Као што смо већ поменули, међу појединим проучаваоцима крсне славе постојала је струја која славу првенствено веже за митолошку и паганску прошлост прескачући и занемарујући све оно што је хришћанско у њој. И не само српску славу, већ и многе друге обичаје, који прате Васкрс, Тројице (Духове), Божић, Петровдан, Ђурђевдан, Видовдан и остале празнике, везивали су и везују за паганство, не успевајући да у њима нађу хришћанске, еклисиолошке и јеванђељске изворе, односно занемарујући чињеницу да је Црква те обичаје „крстила”, „преобразила” и дала им други смисао и нову поруку уносећи их у нови, откровењски контекст. Дакле, „иако Црква по својој природи није од овога света, али она постоји у овом свету и њен живот у овоме свету је њена најважнија функција, исто као што је спасење овога света њен једини задатак и разлог за опстанак.”¹⁹⁸ Стога је наша Светосавска Црква одувек бринула о чистоти вере. Тако на Жичком сабору 1221. године, Свети Сава је одржао своју чувену беседу „Поученије о истинитој вери”¹⁹⁹ којом је јасно изразио план и програм, како Цркве

¹⁹⁶ *Требник*, „Обред резања славског колача”, превео са грчког и црквенословенског др Емилијан Чарнић, „Каленић” – Крагујевац, 1982, стр. 409.

¹⁹⁷ Тихомир Илић, *Немој сине говорити криво – Српска народна етика према народној књижевности*, Издање аутора, Београд, 1975, стр. 64.

¹⁹⁸ Протојереј–ставрофор Јован Тодоровић и протојереј Велибор Џомић, *Митрополит Иринеј – Раде Неимар слободног српства*, Богословски фонд Светог Саве Митрополије Новограчаничке, Треће Језеро, 2009, стр. 23.

¹⁹⁹ „Браћо и другови и оци и чеда богозвана, приклоните богољубива срца ваша послушању божаствених заповести, и ове свете речи које ви чујете, положите, дакле, браћо, у срца ваша и на савести душа и на умне очи, и разумите. Бог премилосрдни и човекољубиви, имајући неизмерну милост према роду људском, и преклонивши небеса сиђе на земљу, и својим божаственим

промислом и многоразличним страдањима божаственога тела вољно пострадавши, просвети наш род, и свете апостоле посла у сав свет, рекавши им: *Отишавши, научите све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа* (Мт 28,19). Али како они сами нису стигли до нас, то оци наши, чувши у истину речи њихове, повероваше. Али предобри Бог имајући бесконачну милост, и не хотећи да погине ни један од нас, и по првој заповести и истим начином, по научењу и по проповедању светих апостола, уздиже мене на ово светитељство, хотећи кроз мене испунити недостатке отаца наших, и својим светим Духом заповеди ми да вама објавим реч своју о вашем спасењу, коју са љубављу чувши сачувајте, да и ми будемо причесници реда светих. И ово прво молим вас, дакле, браћо и чеда, сву нашу наду положивши на Бога, прво држимо се праве вере његове. Јер другога основа, као што рече апостол, не може нико положити, но само који положи Дух свети (ср. 1. Кор 3,11) кроз своје свете апостоле и богоносне оце, што је права вера, која је кроз седам светих васељенских сабора извештена и проповедана, и после овога на овом основу свете вере треба нам злато и сребро и драго камење, то јест добра дела, изграђивати. Јер нити је тачност живота без праве вере, ка Богу просвећене, уснешна, нити нас право исповедање без добрих дела може представити Господу; но треба обоје да бива, да савршен буде Божји човек, а не да нам живот храмље по недостатку. Јер вера спасава, као што рече апостол, љубављу делајући (ср. Гал 5,6).

Верујемо, дакле, у Оца и Сина и Светога Духа, појући Тројицу божаствену, као узрок и стваратеља свега узрочнога и створенога, видљивога и невидљивога, која је једнога суштства, то јест јестаства, а у три лица, то јест састава и лица, говорећи: не ликом ни разликом три Бога или три јестаства или да је суштствен бедимо се разумети. Једнога, дакле, Бога и једно његово просто и бестелесно јестаство и суштство исповедамо, а разликом лица различно јестаствена знаменујемо, клањајући се Тројици у јединству и јединству у Тројици, јединству трисаставном и Тројици јединосушној и јединомоћној и сабезначалној. Ову једину знамо присносушну, беспочетну, нерођену, бесмртну, непропадљиву, бестрасну, све стварајућу и садржећу и промислену.

И верујемо у једнога од Тројице, ни Оца ни светога Духа, но Сина и Бога који се од Бога Оца родио, Слово које се од Њега родило безвременно и неразделно – и несатвореног, јединосушног ономе који га је родио, који је увек с њим, који је добротом све привео из небића у биће, који је у последње дане ради нашега спасења сишао с неба, и који се уселио у девојачку утробу, и који је примесио себе ка телу душевном, а душу словесну и мисаону, по суштству од те свете и пречисте Богородице Марије.

Од Бога Оца једносушно му Бог Слово, који је због множине човекољубља вољом Оца и Духа изволео спасти своје саздање, од Очевих недара, одакле никако не одступи, сиђе, и ушавши у утробу пречисте Дјеве и примивши тело душевно словесном и мисаоном душом пре непримљено, прође Бог ваплоћен, родивши се неизрециво и сачувавши нетакнуто девојаштво оне која је родила, не примивши ни самућења ни измене, но оставши што беше, и постаде што не беше, примивши зрак слуге, уподобивши се нама, истином а не привиђењем, по свему, осим греха.

Јер знамо га савршена Бога и савршена човека, не једнога ни другога, но јединога тога пре ваплоћења и после ваплоћења, један сложен састав, тога у два савршена јестаства, и у два јестаства и сопства, и у две природне воље, и делатношћу обема по саставу смешанима, неизменљиво исказиваога тога самога, који вољом хоће и дела божаствена као Бога, и тога самога који вољом хоће и дела човечански као човек.

Јер и природним нуждама беше обложен, но вољом роди се, вољом огладне, вољом ожедне, вољом труди се, вољом устраши се, вољом умре, истину и без маштања претрпевши сва природна и истинита страдања човечанска, а распет безгрешан окуси и смрт, и трећи дан ускрсе телом, не видевши трулежи, и човечанско суштство ускрсе без пропадљивости и без смрти, и на небеса узевши седе с десне стране Оца. И опет ће доћи да суди живима и мртвима; као што се узнесе својим телом, тако ће дошавши дати свакоме по своме делу. Јер васкрснуће, рече, мртви, и устаће они који су у гробовима, и они који су сатворили добро са правом вером поћи ће у васкрсење живота, а они који су (сатворили зло у васкрсење суда (Јн 5,28–29).

А ка овом поклањамо се и целујемо свечасни образ човечанског тела Бога Слова помазана божаственим, и бивша неизмењена, да овај који се помазао вером мисли да види телом тога Бога који се јавио и са људима поживео; поклањамо се дрвету часнога Крста, и светим часним сасудима

и божа-ственим црквама и светим местима; поклањамо се часном образу пресвете Богородице и сликама свечасних божјих угодника, узвишујући душевне очи ка првообразној слици, и постављајући ум у несхватљиве.

Ово је, богољубиви, заповест правоверних отачаских предања; овоме и ми последујући тако верујемо и тако исповедамо, и све јеретике и сву јерес њихову проклињемо, примајући свих седам васељенских сабора, 318 светих отаца који су били у Никеји, 150 светих отаца у Константинову Граду, а трећи у Ефесу две стотине светих отаца, четврти у Халкидону 630 светих отаца, пети у Константинову Граду 164 света оца, шести опет у Константинову Граду 170 светих отаца, и онај мало после који је био у никејској митрополији, седми сабор 350 светих отаца против оних који се одричу часних икона и не сликају их и не клањају им се, нечастивим против хришћана.

Примамо све свете саборе који су се по Божјој благодати сабрали у свако време и место ради објављивања побожности и јеванђелског живота које прими саборна црква. А којих се одрекоше они свети оци, одричемо се и ми; и које проклеше они, проклињемо и ми.

Многу, дакле, јерес у различна времена и лета измисли ђаво и насеја у васељену многи кукољ зле вере кроз безаконике начелнике јереси који му служе, на превраћење и самућење праве вере, које проклињемо и са њима оне који су измислили зле заповести и гнушамо се сваке нечастиве јереси.

А журимо се ка свакој побожности, којој нас уче богословесне слуге Божје, пророци и апостоли и светитељи, као што и сам Господ наш Исус Христос, Син Божји, рече када од Оца дође на земљу и ваплоти се и роди се по други пут од пречисте увек Дјеве, и заповести очева самотрења и свога саврши дивно, и свакако неисказано распевши се на крсту, и трећи дан ускрсе, четрдесет дана оставши овде на земљи после свога васкрсења, и хотећи узићи на небо ка Оцу, ученицима својима апостолима заповедајући говораше: *Отишавши научите све крајеве крстећи их у име Оца и Сина и светога Духа, учећи их да чувају све што вам заповедих.* (Мт 28,19–20).

И опет: *Проповедајте јеванђеље сваком створењу; ко поверује и крсти се, спашиће се; а ко не поверује, осудиће се.* (Мк,16,15).

Ово је дакле права Божја вера, крстити се у име Оца и Сина и светога Духа. Ми, који смо хришћани, обећали смо се тако молити Бога свога, свагда чувајући његове заповести и свагда творећи његову вољу, *јер вера без дела мртва је* (Јак 20,26) по речи Јаковљевој.

Но, браћо и чеда моја љубима, као што и више рекосмо, обоје сачувајмо; са страхом и трепетом сачувајте реч Божју и свету његову веру, и призивајући трисвето име његово са чистим срцем, и не ленећи се о светим молитвама припадните к њему, исповедите грехе своје, оплакујући се са сузама пред њим, и томе појући у срцима вашим свагда дан и ноћ без престанка. Јер Бог, који се исповеда и коме се моли, сам уверава људе, и духовно улази у њихова срца, који добро слушају учење о Богу.

Јер учење духовно није игра нити безумље мисли човечјих, но света вера проповедана, на којој бише основани сви свети чиновни о Христу Исусу Господу нашем, о коме пророци светим Духом Божјим прорекоше, и апостоли научише, и мученици исповедаше, и сви свети сахранише, и преподобни оци без порока сачуваше, као на непресечном крајеугаоном камену црквеном, Христу, који је премудрост очева и сила, светодуховно и силно и крепко и тврдо и сигурно у вери, који и до сада многе уверава и утврђује и објављује свима своју божаствену веру, који предобри човекољубац својом богатом милошћу и до нас достиже, испуњујући наше недостатке, пастир истинити који хоће да нас, заблуделе овце, сакупи у небесну ограду.

А ову ограду ми сагледајући мисаоним и душевним очима, молимо се њему увек, припадајући дан и ноћ, и исповедајући му се, јер сам дарује изрећи или помислити, и неисказано сачувати. Сатворивши његову вољу, примићемо од њега спасење у овом и у будућем веку, ако верно сачувамо његове заповести, које сам Бог заповеди нама сачувати, и обећа нам за то небесну награду, говорећи: *Заиста вам кажем, који сачува реч моју, неће окусити смрти у векове.* (Јн 8,51).

Да, чеда моја љубима, шта је дакле сигурније или праведније од ове речи, коју сведочи сам Христос, утврђујући правдом? Шта ли је боље од овога: не окусити смрти до века? Јер већ то некушање смрти далеко је од греха. Јер греховним кушањем самртни укус уће у човечји род до Христа. Ради тога он окуси од смрти, будући безгрешан и бесмртан по првом рођењу које је од Оца; но ради нас окуси и пострада, да и ми вером његовом окусимо од бесмртности, као што пророк рече: *Окусите и видите да је добар Господ* (Пс 34,8) добар је, дакле, веома и прав и веран у свима

тако и државе: „Стога вас, браћо и чеда, ово прво молим да, положивши сву наду своју на Бога, држимо се, пре свега, праве вере Његове”.²⁰⁰

Циљ му је био да јеванђељска начела унесе у све појединости народног живота. Зато је његова изузетна заслуга што је „пресадио и засадио хришћанске истине у свом отачаству, као маслинова дрвета у мисленом рају”.²⁰¹ А да би у овоме успео он је монасима и свештеницима заповедао да не чекају у црквама или манастирима да им неко дође па да му они ту успут нешто кажу о Христу и спасењу, већ да иду и проповедају Свето Јеванђеље, Благу и Радосну реч Христову. У исто време, он је епископима „заповедио да се сваки од њих брине о повереном му народу у смислу чисте науке Христове.”²⁰² Њима је, како наглашава

својим речима, и сва дела његова у вери.

Зато, чеда моја богољубна, ми који га љубимо треба да чинимо дела верна у Христу Исусу Господу нашем, ми који смо примили бесмртну веру од њега, толики дар да не умремо у векове.

Зато ако ово сачувате, бићете блажени Богом у векове, и биће блажена срца ваша, и биће блажене душе ваше, и бићете блажени ви који примите Божју веру и сачувате се чисто у њој, погледајући на бесмртни Христов дар, и свагда делајте бесмртна дела у Христу, веру чисту и молитву честу, имајући са љубављу наду к њему, и савест чисту ка Богу и ка чистоту и душевно уздржање, чувајући разум светог крштења просвећења Божја, којим се одрекосмо сатане и свију његових дела; но свагда љубећи покајање, исповедање грехова својих и плакање над њима и смерност, оправдање, поучење, исправљење живота свога, мржњу греха, не опијање, не блуђење, но чист живот, јер годив Божјим очима да то гледају.

Јер Бог је један од почетка и у бесконачне векове.

И ево прва заповест речена ка онима који га љубе: да сваки од вас љубите Господа Бога свога свим срцем својим, свим умом својим, и свом душом својом, и свом силом својом. И нека буду ове речи, које вам ја данас заповедам, написане на срцима вашима и у душама вашима. Бојте се Господа Бога сведржитеља, и томе јединоме служите са страхом и трепетом, и томе јединоме приањајте, и не куните се његовим именом. Но нека је ваша реч: *што јесте да јесте, а што није да није.* (Мт 5,37).

И тако сасвим нека се не именује међу вама други Бог, осим онога који је створио небо и земљу; *а што је на небу горе и што је на земљи доле и што је у води под земљом да се не поклоните тима нити послужите чему* (1. Мој 20, 4–5), осим Господа Бога нашега, у кога се крстите и веровасте, и одрекосте се тајних дела срама, а постадосте причасници његове добре вере и саопштници његове бесмртности.

Да, тога јединога недоступно држите се, *јер је пред његовим очима све откривено* (Јев 4,13), као што рече апостол, *јер Бог наш је огањ који спаљује* (Јев 11,29) и који свети грехе оца на деци до трећег и четвртог рода онима који га не љубе и не творе воље његове, а који твори милост у десетинама тисућа и у тисућама *оних који га љубе и који чувају његове заповести* (2. Мој 20,5–6). Јер он је Бог богова и Господ господара, Бог велики и крепки и страшни.

Да, сачувајте његове заповести, и сатворите пред његовим очима све речи што вам заповедих, да вам буде добро, и синовима вашим после вас, *и бићете живи у векове, ако сатворите добро и угодно пред Господом Богом вашим* (5. Мој 17,5) коме слава и вечност у бесконачне векове, амин.“ (Доментијан, „Поученије Светога Саве о истинитој вери”, *Живот Светог Саве и Светог Симеона*, Просвета српска књижевна задруга, Београд, 1988, стр. 147–154).

²⁰⁰ Епископ Атанасије Јевтић, *Из Богословља Светог Саве*, Београд 1977, стр. 158.

²⁰¹ *Зборник црквених песама*, Свети Архијерејски Синод, Београд, 2009, стр. 301.

²⁰² Радослав М. Грујић, „Црквени елементи Крсне славе“, *Зборник о Крсном имену*, Просвета, Београд, 1985, стр. 411.

Доментијан, Свети Сава²⁰³ послао „између својих ученика изабране људе за протопопе, као мисионаре, који ће им помагати у њиховом реформаторском раду”.²⁰⁴ Важан документ из тог времена за који се претпоставља, иако је ауторство приписано Светом Јовану Златоусту, да је саставио Свети Сава, а да је Златоустог потписао ради ауторитета који је он уживао у васцелом хришћанском свету, сачуван је у једном пенитенцијалном зборнику или *Номоканунцу*”.²⁰⁵ У њему се, између осталог, помиње и Крсна слава (помен светоме) и како је треба прослављати.²⁰⁶

²⁰³ „Духовни преображај Србије у доба Светог Саве и осталих Немањића био је вишеструк, а обogaћиван је и прихватањем народног живота и обичаја (као што су: Слава, божићни обичаји, култ предака итд) кроз стваралачки дух у црквености и државности, у култури и уметности, у саборном народном животу (задруге, црквено–народне општине, црквено–народни сабори). Највише архитектонске и ликовне вредности на стотине српских храмова и манастира, хагиографска, литургијско–монашка и државно–правна литература чинили су и чине да *светосавље* буде уствари означено као аутентично Хришћанство у српском националном доживљају, то јест као Православље прихваћено и остварено у историјском животу читавог српског народа.” (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992. стр. 239).

²⁰⁴ Радослав М. Грујић, „Црквени елементи Крсне славе”, *Зборник о Крсном имену*, Просвета, Београд, 1985, стр.412.

²⁰⁵ Исто, стр.410.

²⁰⁶ Egda tvorite pamety svetomu ili pokoi, ne podoba!ty vy crykovy prinositi niio razvh svhie i pro^ori i maslo i @emi|ny.

Aie li kto oty l}di donesety vy crykovy ili dovedety qto, ili vy vinaa mhsto &lovinou, i primety popy t&i shdy sy l}dmi i |asty i pi!ty predy crykvjy}, da !esty lixy popovystva, a l}di! tiy da se oudry`ety &ty komkania.

Ny aie kto tvority pamety svetomou ili za pokoi, da !`e imaty da ougotovity i prhdlo`ity na trapezh vy domu i tou da se blagosloviy.

Aie li se &brhiety popy molitvou tvore govedou li, &vci li, goloubou, da !sty lixy popovtstvou. Ny pryvo! zakolite vy domou svo!my i &mivwe meso &ty kryv ispeky i prhdlo`i na trapezh yj} qhĭ, I blagosloviy popy I boudety blagosloveno, I domy tyi.

Aie li kto kryvy !mle ili |asty sy mesyj ili sy`izaje &gnemy, da !sty lixy blagosloveni| do `ivota, i !gda oumrety da se ne pogrebety.

I !gda tvorite pamety, ne vse gostemy daite, ny bolwou qesty Pbogyjmy dadite.

(Vatroslav Jagic *Sitna grada za crkveno pravo*, Starine, IV, str. 148. – цитирано код Радослава М. Грујића, „Црквени елементи Крсне славе”, *Зборник о Крсном имену*, Просвета, Београд, 1985, стр. 410).

Превод:

Када чините помен, или Светоме или за покој умрломе, не доликује у Цркву доносити ништа осим свеће и просфоре и масло и тамјан.

Ако ли ко од људи донесе у Цркву или доведе нешто, или у друга места оловину (јако пиће), и прими поп то и једе са људима, и једе и пије пред Црквом, да јест лишен поповства, а ти људи да се одбију од Причешћа (комканиа).

Али ако чини спомен Светоме или за покој, он има да припреми и предложи на трпези у дому и ту да се благослови.

Према томе, можемо закључити да Крсна слава није неки пагански обичај већ да има свој „извор” у Светој литургији и да је то најпоузданија теорија о настанку Крсне славе. Исто тако, и мишљење да је Крсна слава настала по дану крштења једне породице не би се могло прихватити. Истина је да је било породица које су добијале светог за свога заштитника и по дану крштења, али то није било правило, нити се може тврдити да су Срби на тај начин прихватили славу. Када би било тако онда се поставља питање како то да Срби не славе масовно Васкрс, Тројице, Божић, Богојављење, када су се у те дане највише крштавали. Овоме иде у прилог и чињеница да већина слава пада у зиму, а знамо да се много више крштавало у летњем периоду. Крсна слава је „дете литургије” управо због тога што су скоро све храмовне славе у лето или јесен, када се верни, цела парохија сабира у храму и око храма, док су славе верних у зиму. Црквена јерархија је водила бригу о повереном јој „стаду” и зато је одредила да се једни свети прослављају зими у породицама, где се по кућама (домовима) окупљала, сабирала „Црква у малом”, а други у летњем периоду када су се у храму сабирали сви верни једне парохије да молитвено прославе своју храмовну славу.

Овоме у прилог говоре скоро све епске песме у којима се помиње прослављање Крсне славе. У првој од њих, која ће бити предмет нашег рада, „Како се крсно име служи” видимо цара Степана, иако је цар, како на својој слави служи госте. Домаћин је овде послушник, онај који служи, као што архијереј или свештеник служи Свету литургију. Овде се појављује и други јеванђељски мотив – служење другоме.²⁰⁷ Наиме, када је Христос опрао ноге својим ученицима рекао

Ако ли се нађе поп да чини молитву говечету, овци, голубу, да је лишен поповства – него прво закољите у кући својој и омивши (оправши) месо од крви испеците и предложите (поставите) на трпези, и благословиће поп и биће благословено, и дом тај.

Ако ли ко крв узме или једе са месом или га жеже огњем, да је лишен благослова до (краја) живота, и када умре да се не погребе.

А када чините помен, не дајте све гостима, него већи део убогим (сиромасима) дајте. (превео протојереј-ставрофор професор др Димитрије М. Калезић).

²⁰⁷ *А пред празник Пасхе, знајући Исус да је дошао његов час да пређе из овога свијета Оцу, љубивши своје који су у свијету, љубио их је до краја. И кад би вечера, пошто ђаво већ бјеше метнуо у срце Јуди Симонову Искариотском да га изда. Знајући Исус да му је Отац све дао у руке, и да од Бога изиђе, и Богу иде. Устаде од вечере и скиде горње хаљине, па узне убрус и опаса се њиме. Потом усуну воду у умиваоницу, и поче прати ноге ученицима и отирати убрусом којим бјеше опасан. Онда дође Симону Петру, а овај му рече: Господе, зар ти моје ноге да опереш? Одговори Исус и рече му: Што ја чиним, ти сад не знаш, али ћеш послуже разумјети. Рече му Петар: Никада*

им је: *Јавам дадох глед да и витека очите као што ја вама учиних.* (ср. Јов, 13, 15). Док се у Јеванђељу по Матеју каже: *Исус дозвавши своје ученике рече им: Знајте да кнезовина родни заповједају народу, и поглавари управљају њим. Али међу вама дане будетако; него који хоће да буде већи међу вама, давам служи. И који хоће међу вама да буде први, давам будеслуга.* (ср. Мат, 20, 25-27). Овим речима је „Син Божји закон силе, закон јачег, заменио законом љубави.”

И Цара Степана видимо, као што то сваки домаћин који прославља своју славу чини, како „стоји предиком свога свеца – а преко ње и пред самим ликом Господана нашега Исуса Христа и служи својим гостима тим чином доказује и показује свој завет са Богом.”²⁰⁸ Показује да је „закон силе заменио законом љубави”²⁰⁹ и да је Христов, то јест да је прихватио Господње, напред наведене, речи и преточио их у живот – оделотворио их. Можемо слободно да констатујемо да је у првом делу ове песме најбоље изражена православна – хришћанска свест о истинском, молитвеном и еклисиолошком прослављању Крсне славе. У исто време, у другом делу песме су нам изнете последице погрешног односа према прослављању Крсне славе.

Због значаја ове песме и осветљавања теме о којој се говори, истој ћемо посветити посебну пажњу. Сам њен наслов *Како се Крсно име служи* нам показује како треба, а како не треба славити Крсну славу.

На почетку песме сазнајемо како цар Степан слави своју Крсну славу, Светог Архангела Михаила:

„Сву господу на свеца сазвао,
Сазвао је триста свештеника,

ти нећеш опрати моје ноге. Исус му одговори: Ако те не оперем, немаш удјела са мном. Рече му Симон Петар: Господе, не само ноге моје, него и руке и главу. Рече му Исус: Окупани нема потребе шта да пере осим ногу, јер је сав чист; и ви сте чисти, али не сви. Јер знађаше издајника својега, зато рече: Нисте сви чисти. А кад им опра ноге, узео хаљине своје па опет сједе за трпезу и рече им: Знате ли шта сам вам учинио? Ви ме зовете Учитељем и Господом, и право велите, јер јесам. Кад вам, дакле, опрах ноге, ја Господ и Учитељ, и ви сте дужни једни другима прати ноге. Јер сам вам дао примјер да, као што ја учиних вама, и ви чините. Заиста, заиста вам кажем: Није слуга већи од господара својега, нити је посланик већи од онога који га је послао. Кад ово знате, блажени сте ако то творите. (Јн 13, 1-17).

²⁰⁸Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 86.

²⁰⁹Исто, стр. 86.

И дванаест великих владика,
И четири стара проигумана.
Лепо их је царе посадио:
Све колено један до другога.”²¹⁰

Дакле, цар је позвао угосте многобројно свештенство, као и све друге виђе-није и угледне људе. Међутим, тек што видимо прву слику како он служи своје госте, одмах је смењује друга којом, могло би се рећи, почиње следећи део песме у којем велможе ради додворавања царузаборављајуХристовоучењео служењу ближњима у љубавии моле га да седне са њима за трпезу, а да то препусти својимслугама:

„јер им је зазор и срамота да их он служи.”

„ПреварисерпскицарСтепане”, каже песник, а не послушаих, што је веома битна разлика јер се овим стихом показује цареводступањеоДХристовогучења о служењу, то јест, да цар никога неће да слуша и враћа се закону силе и моћи. И овим примером се показује колико је гордост погубна за духовно напредовање човека. Сама Степанова мисао да је цар, ацару више приличи дамуслуже него ли сам да служи, он је погазио завет.

После овога, наступа трећа слика из које се уочавају последице оваквог царевог поступања. Наиме, докјецарСтепан славио Крсну славу служећи присутне госте,дотле је и архангелМихаило, заштитник њега и његове породицеиспољавео покровитељске атрибуте.

„Док цар Степан на ногу стајаше,
Стајаше му свети Аранђео,
Стајаше му на десном рамену,
Милује га крилом по образу.”²¹¹

²¹⁰ Вук Стеф. Карацић, „Како се Крсно име служи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 61.

²¹¹ Исто, стр. 62.

За овај стих „Милује га крилом по образу” би се могло рећи да је можда једаноднајлепшихстиховау српској народној поезији. Чак ако и није најлепши, али нам је њиме једна од најкориснијих поука саопштена, јер се њиме описује – показује везасрпског цара, а преко њега и целог српског народа, са архангелом Михаилом и преко њега са Богом живим. Речи „Милује га крилом по образу” нам говоре о љубави Божијој према цару, али и према свим људима уопште, љубави која нам наговештава Царство Божије, којенам је Христос обећао и које ће наступити по општем васкрсењу. Док сама реч образимасвоје веома дубоко значење, јер *Бог нас створи по облику, образу, Своме* (ср. 1. Мој 1, 27) по образу којисе може сачуватисамо сталним животом по Христу и са Христом, док се врло лако може и изгубити ако се крене без Христа, или странпутицом мимо, па чак и против Христа.

Нажалост, после овог стиха и ове најлепше слике сусрећемо се са другим најстрашнијим стихом у песми и веома ружном сликом која нам говори како расрђени Архангел „удара цара крилом по образу”.

Преставши да поступа по Христовим светим заповестима, цар Степан, у исто време, прекида „миловање” од стране Архангела и нагони га да га удара крилом по образу и када ово не помаже он напусти његов двор.

„Кад цар Степан седезатрпезу,
Расрдисесвети Аранђео,
Уд’ри цара крилом по образу,
Па отиде из царевадвора.”²¹²

Ову последицу царевог одступања од завета, нико од присутних гостију није видео, сем једног старог калуђера који је због тога плакао.

Упознатој „стилској фигури српске народне поезије, словенској антитези приказан је дијалог између земаљских старешина и старог калуђера.”²¹³

²¹² Вук Стеф. Караџић, „Како се Крсно име служи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 62.

²¹³ Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005. стр. 88.

„Штојетеби, старикалуђере?
Штат’јемалоуцаревудвору?
Ил’т`малоизест, ил’попити?
Илисисе, стари, препануо,
Цартинећемилостињедати?”²¹⁴

Из овихпитања показује се,„нивосвести (не)мудрости царевих дворјана.”²¹⁵ Дакле, не само што су мало пре саветовали цара Степана да престане са служењем својих гостију и да седне за трпезу, већ се сада неприлично и увредљиво понашају према старом калуђеру сматрајући да он плаче што нема довољно јела и пића, и што му цар неће дати милостиње (новаца).

У стиху „Прођ’ темесе, царев дворани”, видимо јеванђељски мотив који делатно показује овај калуђер према људима који га нападају. Дакле, човек који живи Христом по Христу сенељути надворјане, што би било природно, нити им узвраћа на увреде, већ му потпуно јој смирености – а смиреност је темељ свих хришћанских врлина – за разлику од гордости која је темељ и извор свих грехова, износи пређашњу слику коју је видео.

И овде се испуњавају речи Светог Јована Златоуста који каже „да је довољан само један човек распаљен огњем Божанске ревности па да цео један народ преобрази”.²¹⁶ И не само да је стари калуђер освестио дворјане, већ и самога цара па и све присутне.

„Онда царе на ноге устаде,
И поди жетри стасвештеника,
И дванаест велики владика,
И четири стара проигумна;
Теузешекњиге цароставне,
Течатише велике молитве

²¹⁴ Вук Стеф. Караџић, „Како се Крсно име служи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 62.

²¹⁵ Исто, стр. 89.

²¹⁶ Јеромонах Атанасије Јефтић, *Патрологија*, II свеска, Београд, 1984, стр. 216.

Идржашевеликабденија
Затриданаитриноћитавне;
Молес'Богуисвет'Аранђелу.²¹⁷

Ово и овакво покајање Бог прима и опрашта цару Степану чиме се поново враћа она прва слика коју смо у почетку песме видели. Из овога се закључује да је „покајање било услов опростаја.“²¹⁸ Господ Исус Христос је „с речима о покајању почео Своју науку, а с речима праштања ју је завршио. Покајање је семе, а опраштање је плод“²¹⁹ Овде је у овом примеру семе покајања донело плод.

Поред ове, имамо још много епских песама у којима се говори о слављењу Крсне славе, од којих је пет о Краљевићу Марку, из којих ћемо, на првом месту, видети како Крсна слава позитивно утиче на Марково понашање, односно како се он труди да, макар на тај дан, промени свој однос према ближњем, према другом.

На првом месту из епских народних песама сазнајемо да је Крсна слава Марка Краљевића била Ђурђевдан, то јест да је славио Светог Великомученика Георгија, као и да је своју славу прослављао чак и у земљи Арапској.

„Господине царе поочиме,
Мене јесте сутра крсно име,
Крсно име – лијеп данак Ђурђев;
Већ ме пусти царе поочиме,
Да прославим своје крсно име,
По закону и по обичају.“²²⁰

У другој песми *Марко Краљевић и Ђемо Брђанин* видимо Марка како са многим гостима слави своју Крсну славу у Прилепу граду. И поред свега што је

²¹⁷ Вук Стеф. Карацић, „Како се Крсно име служи“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, год. стр. 62, 63.

²¹⁸ Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 6. Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976, стр. 171.

²¹⁹ Исто, стр. 212.

²²⁰ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Мина од Костура“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 230.

пред госте на софру изнио, један стари калуђер га је опоменуо да за столом нема рибе из Охрида.

Веома је тешко поуздано тврдити, али се може претпоставити да је Ђурђевдан тада падао у среду или петак, када је посан дан, што подразумева да се и на слави пости, или што је још вероватније, да је песник знао да многи монаси не једу месо, па је стари калуђер, из обазривости да не увреди Марка, на овај начин хтео на то да му скрене пажњу.

Марко је послушао старог калуђера и одмах пошао да донесе рибу, а мајка га је на поласку саветовала:

„Ја мој синко, Краљевићу Марко,
Немој носит ништа од оружја,
Ти се јеси крви научио,
Учинићеш крвцу о празнику.”²²¹

Марко је једва прихватио да пође по рибу без оружја, али је ипак послушао мајку, чиме је испунио Христове речи из Светог Јеванђеља *Поштуј оца и матер* (ср. Мт 19,19) и показао да је био одлучан да на дан своје Крсне славе не пролије било чију крв.

У следећој песми *Турци у Марка на слави* имамо опет интервенцију мајке Јевросиме да јој син Марко не чини кавгу са Турцима који су му насилно и дрско упали у дворе баш на дан Крсне славе:

„Немој, Марко, моје чедо драго!...
Немој данас крви учинити,
Данас ти је крсно име красно;
Ко ти данас у дворове дође,
Напој жедна, а нарани гладна
За душицу твоји родитеља
И за здравље твоје и Јелино.”²²²

²²¹ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Ђемо Брђанин,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 257.

Овај свесни и црквено утемељен став Јевросиме мајке показује нам њену хришћанску веру којом је живела. Међутим, овде видимо и Марков велики духовни напредак. Иако се заклињао господи хришћанској „да ће Прилеп заштити турским главама”, Марко је ипак послушао своју мајку што је код њега изазвало прави преображај. Не само да није побио турске аге, већ их је позвао на славу, прелазећи преко тога што су му разбојнички развалили капију и претукли Ваистину слугу, он их служи као и све друге госте. Међутим, када су Турци у једном тренутку почели између себе да говоре турски (вероватно су причали нешто што није одговарало Марку и што га је вређало, јер да није тако не би песник рекао „Мисле Турци не зна турски Марко”), код њега је ипак оживео епски јунак, са којим се он борио само захваљујући мајчиним речима: „Немој, Марко, моје чедо драго, немој данас крви учинити, данас ти је Крсно име красно.” Управо захваљујући овој јеванђељској науци, која је и њега почела полако да преображава, он није побио Турке, што је за њега, за његов свет у коме је живео, мора се признати, велики напредак.

У следећој песми наглашена је потреба слављења Крсне славе и онда када су је Турци забрањивали.

„Славу слави стари деспот Ђуро,
О пролећу, дану Ђурђевоме,
Крсно име славног светог Ђорђа,
да би нама у помоћи био.”²²³

И таман када је све госте за софру ставио, долази Турчин Бећир-ага и „топузином му удара у врата” вичући на домаћина и госте опомињући их на изречену забрану:

„Бре не знате шта сте и како сте,
Да Крсно име славит не смијете,”²²⁴

²²² Вук Стеф. Карацић, „Турци у Марка на слави”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 272.

²²³ Вук Стеф. Карацић, „Турци не даду пити у славу Божију”, *Српске народне пјесме*, Државно издање, Књ.6. Биоград, 1899, стр. 106.

И поред тога што га је Ђуро сео у врх софре да би га умилостивио, он није дозволио да се Крсно име служи. Онда он шаље сестру Јерину да изађе на друм и да првом ко наиђе од Србаља понуди да узме вино и наздрави у славу Божију. Она се моли Богу да наиђе добар јунак и Он јој је услишио молитву. Управо је наишао Марко Краљевић који сазнавши о чему се ради одмах са њом полази да их све ослободи од Турчина. И када је савладао Турчина и свезао га за дирек, онда каже домаћину и гостима:

„Ајте сада пијте и благујте,
И хришћански закон испуњујте,
И ако смо изгубили царство,
Душе наше губити немојмо.”²²⁵

У песми *Марко Краљевић и Бег Костадин*, видимо да је Марко духом још више унапредовао, тако да би се слободно могло рећи да је од епског, постао Христов јунак.

Бег Костадин га позива на славу:

„Побратиме, Краљевићу Марко,
да ти мени о јесени дођеш,
о јесени, о Дмитрову данку,
а о моме крсноме имену,
па да видиш части и поштења,
а и лепа, брате, дочекања,
и господске ђаконије редом.”²²⁶

што Марко одбија речима:

²²⁴ Вук Стеф. Карацић, „Турци не даду пити у славу Божију”, *Српске народне пјесме*, Државно издање, Књ.6. Биоград, 1899, стр. 107.

²²⁵ Исто, стр. 112.

²²⁶ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Бег Костадин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 224.

„Не вали се, беже, с дочекањем!
Кад ја тражи брата Андријаша,
ја се деси у двору твојему
о јесени, о Дмитрову данку,
а о твојем крсноме имену, —
видио сам твоје дочекање,
и види ти до три нечовештва.”²²⁷

На питање Бега Костадина да му каже која су то три нечовештва, Марко одговара, да му је прво нечовештво што није „нахранио хлебом бијелим“ две сиротице које су му на дан славе дошле у кућу. Дакле, он није испунио реч Христову, реч Светог Јеванђеља која каже: *Заиста вам кажем: кад не учинисте једноме од ових најмањих ни мени не учинисте* (ср. Мт 25,45). Напротив он их је отерао рекавши:

„Ид’т’ одатле, један људски гаде!
Не гад’те ми пред господом вина!”²²⁸

Овде видимо Марка Краљевића где потпуно јеванђељски поступа. Наиме, он узима те две сиротице, храни их, поји и одева, баш онако како Христос говори: *Јер о гладњех и дадосте ми да једем, о жеждњех и напојисте ме, наг бејех и оденусте ме* (ср. Мт 25, 35–36) и онда их враћа поново Бегу Костадину на славу.

„А мени је жао, беже, било,
жао било двеју сиротица,
па ја узео до две сиротице,
одведео и доле на чаршију,
наранио и леба бијелога
и напојио вина црвенога,

²²⁷ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Бег Костадин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 224.

²²⁸ Исто, стр. 224.

па покроји на њи чисти скерлет,
чисти скерлет и зелену свилу,
па и онда посла двору твоме,
а ја, беже, гледим из прикрајка
како ћеш и онда дочекати;
а ти узе једно сирочади,
узе њега на лијеву руку,
друго узе на десницу руку,
однесе и у дворе за столе:
Јед'те, пијте, господски синови!”²²⁹

Сада видимо Бега Костадина како радо прима ове сиротице и ставља их за софру мислећи да су „господски синови”. Овим нечовештвом он се, што је Марко добро приметио, огрешио о две хришћанске врлине: човекољубље и милосрђе, као и о Христову заповест о љубави према ближњем *Љуби ближњега својега као самога себе* (ср. Лк 10,27) за коју је сам Господ рекао да је равна заповести о љубави према Богу, *јер како можеш љубити Бога, којега не видиш а мрзети брата својега којега видиш* (ср. 1. Јн 4,20), каже Свети Јован Богослов.

Друго нечовештво које је Бегу Костадину Марко замерио био је његов поступак према гостима – он их је за столом делио на богате и сиромашне:

„Што су били стари господари,
па су своју азну изгубили,
и на њима стари скерлет беше,
оне мећеш у доњу трпезу;
а који су нови господари,
и одскора азну приметили,
и на њима нови скерлет беше,

²²⁹ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Бег Костадин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 224.

оне мећеш у горњу трпезу,
пред њи носиш вино и ракију
и господску ђаконију редом.”²³⁰

чиме је показао да је за њега важније и прече царство земаљско, пролазно и варљиво од царства небеског, вечног и непролазног, што је супротно Христу који каже: *иштите најпрвије Царство Божије и правду његову* (ср. Мт 6,33).

Треће нечовештво Бега Костадина, а могло би се рећи да је прво јер врхуни у Марковом огорчењу, јесте Бегово огрешење о своје родитеље које није уопште позвао нити угостио о својој Крсној слави. Овим је он прекршио пету Божију заповест: *Поштуј оца својега и матер своју, да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи.* (ср. 3 Мој 20, 12), али и Христову заповест која каже: *Поштуј оца и матер; и љуби ближњега својега као себе самога* (ср. Мт 19,19).

Овим и оваквим нехришћанским понашањем на својој Крсној слави Бег Костадин је и саму своју славу обесмислио.

У наведеним песмама, а нарочито у овој последњој имамо видљиво пењање Марка Краљевића на гору „Таворску”, на Гору свога преображења и духовног, јеванђељског сагледавања живота. Он у првом примеру слуша мајку, не носи оружје на Крсну славу. Затим ју је, исто тако, послушао уздржавајући се да побије Турке, а у трећем примеру имамо потпуно хришћанско Марково понашање којим показује, не само правилан однос према Крсној слави, већ и према своме ближњем, као и животу уопште.

Следећа песма у којој се говори о прослављању Крсне славе јесте *Ко крсно имеслави оном и помаже* у којој видимо да Тодор, иако је утамничен, моли Петра Мркоњића, који га је утамничио, да му дозволи да за тренутак изађе из тамнице и узме што му је неопходно да би прославио своју Крсну славу.

²³⁰ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Бег Костадин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 224.

„Да попросим и леба и вина
Да нараним сужње по тамници
Ради Бога и Крсног имена.”²³¹

„Хлеб и вино”, као главни елементи славе, успостављени су кроз Христов благослов на Тајној вечери као основа Свете литургије.

Из следећих стихова видимо да Тодор продаје једино што има, сребрне позлаћене ножеве, да би могао купити што му је за Славу потребно. Сем хлеба и вина, за продате ножеве купује свеће и сваку другу ђаконију да почасту сужње по тамници. Пошто је окупио сужње, он се моли Светом Ђорђу да му помогне и да га избави из тамнице. И као што имамо у Светом писму и Светом предању много примера који говоре о чудесном ослобађању хришћана из тамнице и овде долази Свети Ђорђе на коњу и изводи Тодора на слободу, у исто време, саветујући му куда да иде како би срећно стигао своје двору. Међутим, не само да је Тодор у тамници славио своје Крсно име, већ је то чинила и његова супруга код куће:

„Каде дође двору господскоме,
Али љуба Крсно име служи,
сазвала је госте и званице,
и кумове и све пријатеље,
па госпођа Крсно име служи.”²³²

И она се моли Светоме Ђорђу речима:

„Помоз’ Боже и Свети Ђорђије,
Крсно име господара мога!
Опрости га тамнице проклете!
Донеси га двору господскоме!”²³³

²³¹ Вук Стеф. Карацић, „Ко крсно име слави оном и помаже”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 63.

²³² Исто, стр. 64.

²³³ Исто, стр. 64.

У том тренутку се, захваљујући Светоме Ђорђу који га је на чудесан начин ослободио тамнице, појављује Тодор који се придружује својој супрузи и заједно са њом, али и са свим присутним гостима, прославља свог заштитника. Молећи му се у тамници, молио се самоме Господу Исусу Христу, који је прославио Светог Ђорђа због његове непоколебиве вере и истрајног мученичког сведочења. Дакле, Бог је услишио молитву Теодора и његове супруге, али и гостију који су се сабрали у његовом дому да прославе Крсно име. Овде су се испуниле речи светог Јеванђеља да *све што штемо у својој молитви; ако вјерујето биће нам*(ср. Мк 11, 24). Тодор и његова верна љуба су искрено „искали” и Бог им је, преко њиховог заступника Светога Ђорђа испунио молитву. Из ове песме видимо ту саборну везу међу онима који молитвено славе своју Крсну славу.

У песми *Свети Никола* имамо јединствено, есхатолошко – небеско слављење славе, где су се светитељи, Божји угодници сабрали да прославе име Христово. Имена светитеља (Пресвета Богородица, Свети Илија, Свети Никола, Свети Сава, Света Петка и Недеља) упућује на њихову припадност простору ван временског, где је *један дан пред Господом*, како каже Христос, *као хиљада година, и хиљада година као један дан*.(ср. 2. Пет 3,8).

Диван пример чуда које чини Свети Никола из Есхатона налазимо у овој песми. Он у једном тренутку као да је задремао и притом је испустио чашу, али, како каже песник: „нит’ се разби нит’ се проли вино”²³⁴. И тада га Свети Илија пита:

„Што му се тако задријема?

И онда Свети Никола одговара:

„Мало тренух, чудан санак усних,
Навезе се триста калуђера,
Навезе се у то сиње море,
Прилог носе Светој Гори славној,

²³⁴Вук Стеф. Карацић, „Свети Никола”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 65.

Жута воска и б'јела тамњана,
Дигоше се вјетри до облака,
Ударише по мору таласи,
Да с' потопа триста калуђера,
У глас викну триста калуђера,
Помоз Боже и Свети Никола!
Ће си гође, да си сада овђе,
А ја одох те их потпомогох,
Извезе се триста калуђера,
Извезе се здраво и весело,
Однесоше прилог Светој Гори,
Жута воска и б'јела тамњана,
У томе се мени задријема,
Те ја чашу из руке испустих.²³⁵

Као заштитник морепловаца и путника Свети Никола на овом есхатолошком прослављању Крсне славе чини чудо и помаже онима који су у невољи, показујући да је љубав према ближњима веома важна димензија славског светковања.

У песми *Цар Константин и ђаче самоуче*²³⁶ поред прослављања Крснога имена имамо и других јеванђељских мотива који су свакако предмет нашег рада.

„Три је царе совре поставио:
Једна совра од сувога злата,
Друга совра од сребра чистога,
Трећа совра дрва шимширова.
Која совра од сувога злата,

²³⁵ Вук Стеф. Карацић, „Свети Никола”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 66.

²³⁶ *Заиста вам кажем*, Говори Господ, који не прими царства Божијега као дете неће ући у њега (Мт 18,3; Мк 10,15). „Нико на земљи није толико сличан Богу као невино дете”. (Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 6. Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976. стр. 167.)

За њом сједи дванаест владика
И четири старе патријаре;
Која совра од сребра чистога,
За њом сједи триста калуђера;
Која совра дрва шимширова,
За њом Сједи триста ђеце ђака,
Међу њима ђаче самоуче.²³⁷

Напред наведени стихови нам јасно показују да цар Константин не поступа јеванђељски нити хришћански, јер он дели своје госте по звањима (титулама) и по земаљским мерилима, а не по Христовом учењу.

У једном тренутку у цара је прорадила савест и он исповеда владикама и патријарсима:

„О за Бога! дванаест владика!
И четири старе патријаре!
Не би сте л’ ми могли дувовати:
Ја сам тежак грије учинио:
Јесам био своје родитеље
Како бих се грија остајао”?²³⁸

И сада се дешава нешто што је за нас, у први мах, несхватљиво. Наиме, патријарси и владике:

„Не говоре Богу по закону,
Већ говоре цару по хатеру.
Круно наша, царе Константине!
Лако ћемо теби дувовати:

²³⁷ Вук Стеф. Караџић, „Цар Константин и ђаче самоуче”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 59.

²³⁸ Исто, стр. 59.

Ти начини круне позлаћене
Све од сребра и сувога злата
А искити драгијем камењем,
Те поклони на дван’ест владика
И четири старе патријаре,
Тако ћеш се грија остајати.²³⁹

Уместо да објасне цару о каквом се греху ради и да му препоруче и понуде једини лек – покајање, они му из страха, што је доказ да им је недостајало љубави, јер *савришена љубав, како каже Свети Јован Богослов, изгони страх напоље; јер је у страху мучење, а ко се боји, није се усавршио у љубави.* (1.Јн 4,18), повлађују и нуде му да им купи круне златне и сребрне, како би се *грија* ослободио.

Сличан одговор цару дају и калуђери који такође, „не говоре Богу по закону, већ говоре цару по хатеру”:

„Круно наша, царе Константине!
Лако ћемо теби дувовати;
Ти нам пиши триста парусија
Баш на ово триста калуђера,
Још погради б’јеле манастире,
Те ће живљет’ многи калуђери,
За те молит’ Бога без престанка,
Тако ћеш се грија остајати.”²⁴⁰

Али видећемо касније зашто су они, као што су то пре њих учинили патријарси и владике, овако поступили, јер несхватљиво је да они који су дужни да живе по Божијем закону и да тако својим примером служе другима, овако цара саветују. Песник је желео да нам кроз овај контраст покаже величину Благе вести

²³⁹ Вук Стеф. Карацић, „Цар Константин и ђаче самоуче”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 59.

²⁴⁰ Исто, стр. 60.

Христове, па чак би се могло рећи и самога Христа Господа који је проговорио кроз ово „ђаче самоуче”. Овде се крије, или боље рећи наговештава, царство небеско у које смо сви позвани. Из ових стихова се види колико је Јеванђеље било продрло у душу народну која је изнедрила ову песму. Јер Христос у Светом Јеванђељу поручује: *Заиста вам кажем, ако се не обратите и не будете као дјеца нећете ући у Царство небеско*(Мт 18,3).

Ова песма нам скреће пажњу на опасност која нам прети ако се вежемо за богатство и за оно што је земаљско и пролазно, али нас, у исто време, позива на одупирање демону и његовим понудама управо онако како му се Христос у пустињи одупро.

Овде песник хоће да нам покаже како се због материјалног богатства може одступити од Христа и Његовог учења и изгубити царство небеско, што и јесте циљ нашег постојања и нашег пролазног живота овде на земљи. Али, исто тако, овде налазимо Христове речи којима нам Он поручује да смо сви позвани у вечни живот, али и да никога неће спасити титуле и звања, које су варљиве и пропадљиве, већ само живот по Јеванђељу. Чак и они који говоре: *Господе, Господе, неће ући у Царство небеско; но они који творе вољу Оца мојега који је на небесима, каже Христос*.(Мт 7, 21). А на првом месту ови стихови нас подсећају на речи Светог Јеванђеља, речи Христа Спаситеља који нам поручује: *Ко се постиди мене и мојих ријечи у роду овоме прељуботворном и грјешном, и Син ће се Човјечији постидјети њега кад дође у слави Оца својега са светим анђелима*. (Мк 8, 38). Кроз поменути контраст долазимо до самоуког ђака који се цару Константину искрено, „Богу по закону, а не цару по хатеру”, храброобраћа сведочећи да је Христов и да се никога не плаши када је Господ с њиме:

„Круно наша, царе Константине!

Лако ћемо теби дутовати:

Ти начини лучеву ћелију,

Намажи је лојем и катраном,

Затвори се, царе, у ћелију,

Запали је са четири стране,
Нека гори с вечер' до свијета,
Ак' останеш, царе, у ћелији,
Онда си се грија остајао".²⁴¹

Ђаче самоуче нам поручује да и за цара важи Христово Свето Јеванђеље. Чак би се могло рећи да за њега важи највише, јер ако хоће да буде поштован од својих поданика, мора прво он да живи Христом и да се придржава Закона љубави, милосрђа, покајања и праштања. Њему је овде, као што видимо, после греха који је учинио према својим родитељима, неопходно покајање. Цар не прихвата ове речи већ, напротив, у „лучеву ћелију намазану лојем и катраном затвара ђаче самоуче” и потом је пали. Сутрадан је видео чудо Божије:

„Кад је царе доље доходио,
Од ћелије ништа до пепела,
Насред њега самоуче ђаче;
У руку му књиге салтијери,
Те се моли Богу по закону.”²⁴²

Овде нам се износе Христове речи који каже: *Што је људима немогуће Богу је могуће* (Лк 18,27). Дакле, Бог је учинио чудо и спасао дете од ватре. Потом цар гради исту ћелију, у њу се затвара и пали је у нади да ће и он да преживи ватру. Нажалост, његова вера није била ни близу вере ђака самоука чија је буктиња вере победила буктињу ватре. Зато он, сем десне руке, гори заједно са ћелијом:

„Кад ујутру данак освануо,
Поранило самоуче ђаче,
Да обиђе цара и ћелију;

²⁴¹Вук Стеф. Карацић, „Цар Константин и ђаче самоуче”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 60.

²⁴²Исто, стр.61.

Кад је ђаче тамо доходило,
Од ћелије ништа до пепела,
Оно тражи цара по пепелу,
Десну му је находило руку,
Рука му се десна посветила.
Што се цару рука посветила
Њом је млога добра учинио:
Млоге гладне јесте наранио,
А жедне је царе напојио,
Голе, босе јесте преођео,
Надгледао ништа и убога;
Зато му се посветила рука.²⁴³

Јеванђељски мотив који нам говори да учињена добра дела према другоме, према ближњему су, у исто време, учињена дела према Христу, јер Он каже: *кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте* (Мт 25,40) што је и разлог да му се рука посветила.

И ова песма, као и све претходне, показује нам и потврђује да Крсна слава извире из Светог Јеванђеља, из Свете литургије и да је у многим својим елементима и радњама следи. Цар служећи службу (славу) осећа грех учињен према својим родитељима и тражи савет шта да ради да би се истота ослободио. Он се исповеда на самом почетку славе, што се обично чини у храму пред Свету литургију. Разлог што се он на крају ипак наљутио може бити и то, што одговор није добио од оних који су га морали знати, већ од једног детета које је, уз то још, и самоуко, што значи да никакву школу није учило нити завршило.

Јеванђељски мотиви у напред поменутих песмама указују на Христа који се оприсутњује на Светој литургији – извору свих славља па и Крсне славе која је дар Цркве хришћанским домовима, како би свака породица – Црква у малом – попут сваког храма имала свога заштитника коме се моли и коме, на сам дан њему

²⁴³ Вук Стеф. Карацић, „Цар Константин и ђаче самоуче,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 61.

посвећен, сабрана са гостима, приноси своје дарове. Ти дарови су на првом месту љубав, према Богу и ближњем, љубав која је извор живота и без које ништа добро и корисно не бива.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Јеванђељски мотив о слављењу Крсне славе се помиње у неколико епских народних песама (*Како се Крсно име служи, Марко Краљевић и Мина од Костура, Марко Краљевић и Ђемо Брђанин, Турци у Марка на слави, Турци не даду нити у славу Божију, Марко Краљевић и Бег Костадин, Ко крсно име слави оном и помаже, Свети Никола, Цар Константин и ђаче самоуче*). Потребно је преко Свете литургије повезати Крсну славу са Јеванђељем и показати да она није неки пагански обичај, нити пак сећање на дан када су нам преци крштени. Упоредити *Проскомидију*, која је део Свете литургије, са *Славарицом* која се чита на слави пред ломљење славског колача и речи које се том приликом изговарају: *Христос међу нама и јесте и биће*. Објаснити шта симболише крсни хлеб, шта вино, а шта свећа на слави, као и одакле су ови елементи узети.

Препознати како треба, а како не треба славити Крсну славу. Појаснити зашто домаћин на својој слави служи госте и његов однос према светитељу кога прославља. Усмерити пажњу на разлоге који су утицали на Марка Краљевића због којих није хтео отићи у госте на славу код бега Костадина. Показати Костадинов однос према ближњем, посебно према родитељима и сиротињи.

Указати на лицемерство патријараха, владика и калуђера и на чистоту самоука ђака. Упоредити ове две слике и видети како пролази онај ко је искрен и говори истину, а како онај на чијим је уснама лаж и удвориштво. Царева рука која

се посветила је показатељ његових добрих дела милосрђа која не пропадају. Нарочито истаћи победу самоука ђака над ватром и пламеном и увидети какву везу имају ови стихови са Христовим речима *Ако не будете као деца, нећете ући у Царство небеско.*

Скренути пажњу на чињеницу да се Крсна слава славила и у ропству и у затвору и присетити се Тодора кога на чудесан начин ослобађа тамнице Свети Георгије. Анализирати делове композиције песама, открити и препознати њихове поруке. Нарочито истакнути зашто се уопште прослављају свети и шта је то правилно, а шта неправилно њихово слављење.

Васпитни циљеви:

Препознати улогу јеванђељских мотива у прослављању Крсне славе који се помињу у неколико епских народних песама. Скренути пажњу на повезаност Свете литургије и Крсне славе и откуда то да само Срби, поред свих других хришћана имају Крсну славу. Уочити порекло Крсне славе и разумети зашто је важно правилно је славити. Бег Костадин не позива на славу своје родитеље нити прима сиротињу што му је замерио Марко Краљевић. Истакнути важност нашег доброг односа према ближњем и штетност супротног поступања. Поучити ученике зашто је Свети Архангел миловао крилом цара Степана по образу, а зашто га је ударио тим истим крилом, а потом и напустио његов дом. Скренути пажњу на разлоге због којих се Марко Краљевић није одазвао на позив бега Костадина да му дође на славу и показати Костадинов однос према ближњем, посебно према његовим родитељима, богатим и сиромашним гостима. Потом видети како су прошли патријарси, владике и калуђери, а како ђаче самоуче и зашто је прве пламен спалио, а ђаче је тај исти пламен победило. Сагледати како пролази онај ко говори и сведочи истину, а како онај ко је лицемер. Нарочито скренути пажњу на дела милосрђа која су вечна.

Протумачити шта значе речи *Ко Крсно име слави оно му и помаже* и зашто је Свети Георгије помогао Тодору и ослободио га тамнице. Поучити ученике о

правилном, али и о неправилном прослављању Крсне славе.

Неговати код ученика понашање које је у складу са етичком пројекцијом песама у којима се говори о нашем прослављању светих. Нарочито их подстицати на здрав хришћански однос према ближњем који се огледа у неусловљеној љубави и жртви, а не у интересу и користи.

Функционални циљеви:

Пронаћи прави метод којим ћемо ученицима приближити песме у којима се говори о прослављању Крсне славе и заинтересовати их за њихово читање и разумевање. Помоћи им да слободно искажу своје утиске и судове о правилном и неправилном слављењу. Подстаћи их да упоређују разна мишљења о пореклу Крсне славе и да дођу до закључка да ли је слава пагански обичај коме је Црква дала нови смисао; да ли је то сећање на дан када су нам преци крштени или је слава слика Свете литургије на којој се у домовима верних сабира „црква у малом“. Трудити се на развијању код ученика мисаоних активности и способности за самостално расуђивање.

**МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЈЕВАНЂЕЉСКОМ МОТИВУ
ЉУДСКОГ ГРЕХА, КАЗНЕ, ПОКАЈАЊА И БОЖИЈЕГ ПРАШТАЊА
У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА**

Сваки грјех и хула опростиће се људима, а хула на Духа Светога неће се опростити људима, (Мт 12, 31) рекао је Господ Исус Христос у Светом Јеванђељу. Дакле, не постоји грех који Бог неће опростити човеку ако се он искрено покаје и од Творца затражи опроштај. Давно је речено да нема греха који би могао надмашити љубав Божију. Међутим, пре него што пођемо даље да говоримо о покајању и праштању, сматрамо за потребно да пре тога кажемо неколико реченица у циљу објашњења ових Христових речи, то јест, шта то значи да ће се све опростити људима семхуле на Духа Светога. Како то да нам Господ обећава опраштање сваког греха, а да неће да опрости хулу на Духа Светога.

Ове речи Господње не бисмо смели да схватимо упрошћено, као да Бог, који је Љубав, који из љубави долази у свет, који се добровољно понижава, страда за палог човека да би му даривао вечни живот, који све опрашта, а ето хулу на Духа Светога неће да опрости. Питамо се зашто. Па зато што Свети Дух, по речима о. Бориса Бобринског, „припрема, одређује, конституише и комуницира тајну Христа”.²⁴⁴ Свети Дух има спасењску и откривајућу улогу. Он је лична пројава Сина у оквиру живота верујуће заједнице”.²⁴⁵ Дарови и плодови Духа дају

²⁴⁴ Речи о. Бориса Бобринског цитиране у чланку JohnBreck, „TheLordistheSpirit – A Christological Pneumatology”, у књизи: *Come, HolySpiritRenewtheWholeCreation*, прир. Gennadios Limouris, Brookline: Holy Cross Orthodox Press, (1990), стр. 59.

²⁴⁵ JohnBreck, „TheLordistheSpirit – A Christological Pneumatology”, у књизи: *Come, HolySpiritRenewtheWholeCreation*, прир. Gennadios Limouris, Brookline: Holy Cross Orthodox Press, (1990), стр. 62.

се на изградњу Тела Христовог, на уједињење многих у једно Тело (1 Кор 12).²⁴⁶ Дакле, „Дух Свети чини Бога динамично присутним у историји и зато негирањем Духа Светога, негира се и свевремено присуство Божије у свету, што је разлог да се та хула не може човеку опростити, јер када се негира Дух Свети и хулимо на Њега, ми хулимо на живо присуство Божије у садашњости. Хулимо на динамику Божјег бића на сведелатног, свеприсутног и свемогућег Бога. Према томе одбијање Духа, јесте одбијање Бога. Зато ће се опростити човеку ако не прихвати све оно што је везано за Исуса Христа, како је у историји записано,²⁴⁷ али одбијањем, пак, живог присуства Исуса Христа Духом Светим у садашњости, неће бити опроштено. Опет се питамо зашто? Па зато што би то било претварање Цркве у мртви споменик у археологију, а знамо да то црква није и да Она вођена Духом Светим сваку историју чини простором живе присутности Божије. „Дух Свети контекстуализује Исуса Христа у времену, чинећи време и простор начином комуникације и односа са живим Богом.”²⁴⁸ Зато се хула на Духа Светога неће опростити, јер је она уствари хула на живог Бога и истрајавање у противљењу Њему и Његовој светој вољи. А с обзиром на то, да истрајавањем у овоме спречава човека да се покаје, зато му то и неће моћи бити опроштено.

Овде нам може помоћи и слика Голготе и Великог петка где видимо Господа на крсту између два разбојника. Један од њих хули на Христа, док други га прекорева, каје се, потом обраћа Господу и моли Га да га се *сети у Царству Своме* (Лк 23,42). И шта се дешава: Господ опрашта овоме и каже му: *Данас ћеш бити са мном у рају* (Лк 23,43), док се не окреће оном другом и не опрашта и њему, јер то он од Господа није ни тражио. (ср. Лк 23, 39–43). У Светом Јеванђељу имамо мноштво примера који нам говоре о Божијој љубави којом Он одговара на људско покајање. Уосталом, Христос све што је тражио од оних који су му се обраћали за помоћ јесте да верују, наглашавајући да је потребно да имају дечију

²⁴⁶ У овој 12. глави, цитиране Посланице Светог Апостола Павла говори се о даровима Духа Светог као службама на изграђивању Цркве Христове.

²⁴⁷ Свети Јован Златоусти каже да нису сви могли знати Исуса ограниченог у телу (историјског) „Сина нису могли знати, али Духом су примили искуство”, Сина (историјски) можете да не знате, али не и да будете игноранти Духа (садашњост). PG 57, стр. 449.

²⁴⁸ Опширније о овоме је писао Растко Јовић у чланку „Једномислије као идеал”, *Српска теологија данас* 2010, Други годишњи симпозион, Институт за Теолошка истраживања, Православни Богословски факултет, Београд, 2011, стр. 485 до 501.

веру, и да се покају за своје грехе, то јест, да промене начин свога живота. Зато и имамо много примера у Светом Јеванђељу, где Господ онима које је исцељивао од разних болести каже: *Опраштају ти се грјеси твоји иди и не грјеши више.* (ср. Мт 9, 2–5, Мк 2, 5–9, Лк 5, 20–23, Јн 5, 14 и 8,1), јер је грех био узрок, скоро, свих њихових болести. Иначе „један грех носи у себи клице свих осталих грехова. Зато је довољно учинити само један корак ка греху и бити припремљен за извршење свих других. Из гордости је учињен први грех на небу: отпадањем анђела од Творца и његовим претварањем у сатану, истрајног противника Божијег. Дакле, анђеол је постао сатана оног истог тренутка када се погордио. Учинивши први и највећи грех, он је по природи ствари постао отац свеколиког зла. Он је постао горд, а гордост му је ставила на главу круну владара таме и смрти.”²⁴⁹

Из гордости је учињен први грех и на земљи: отпадање Адама и Еве од Творца. Зато се гордост сматра извором и темељем свих других грехова. Опростити грех, значи излечити болесника на првом месту од гордости што је свакако израз Божије љубави, али љубави која је одговор на нашу веру и нашу љубав, и то љубав која подразумева жртву, одговорност и промену нашег живота, једном речју, напуштање пута којим је човек до тада ишао и ступање на пут Христов, на *пут истине, љубави, милосрђа и праштања, на пут живота* (ср. Јн, 14, 6).

Треба знати да је Господ Исус Христос почео своју мисију спасења човека и света, речима: *Покајте се, јер се приближило царство небеско* (ср. Мт 4, 17). Истим овим речима, (ср. Мт 3,2) и Свети Јован Крститељ, Пророк и Претеча Господњи, је позивао народ на Крштење да би се спасили и избегли Божији суд. *И он их крштаваше у Јордану, и исповиједаху грјехе своје.* (Мт 3, 6).

Ово Јованово крштење је праслика Новозаветног крштења којим новокрштени улази у Цркву као царство Божије, „купљено ценом Христове крви, Царство у које Он уводи оне које је изабрао за Своју децу и који су изабрали Њега

²⁴⁹ Војислав Настић, „Нешто о гордости”, *Светосавље*, бр. VI, стр. 6–14, 1937, Београд.

за свога Спаситеља,²⁵⁰ и у њој, *обучени у Христа*, (ср. Гал 3, 27) почињу да живе хришћански живот.

Грчка реч μετανοια (покајање) означава промену ума, преумљење, преображење. Христова проповед и позив на покајање јесте позив на радикалну промену нашег мишљења и нашег свеукупног живота. *Обратите се, дакле сваки са свог пута злога, и поправите путеве своје и дела своја.* (Јер 18,11).

Из ове реченице видимо да је синоним за покајање реч обраћање коју често срећемо у Светом Јеванђељу као и у Библији уопште. „Обраћање је окретање од греховног живота и повратак ономе од Кога смо отишли, од Кога смо отпали, од Кога смо се окренули,²⁵¹ односно повратак Ономе Кога смо били окренули леђа. „Човек који се каје сличан је блудном сину²⁵² из јеванђељске параболе (Лк 15,11–24) који се, живећи у греху, удаљава од Бога, али после многих недаћа дошавши себи доноси одлуку да се врати Оцу. Његово покајање почиње кајањем и обраћањем (дође себи) који прерастају у одлучност. Уставши отићи ћу, и завршавају се повратком Оцу, (уставши отиде). Исповедањем грехова, (сагреших),

²⁵⁰ Речи архиепископа Илариона (Тројицког) цитиране од стране игумана Илариона (Алфејева) у књизи *Тајне вере, Увод у православно догматско богословље*, коју је са Руског превео Ђорђе Лазаревић, издање Епархије жичке, Краљево, 2005. стр. 130.

²⁵¹ Игуман Иларион (Алфејев), *Тајне вере, Увод у православно догматско богословље*, превод са Руског Ђорђе Лазаревић, Краљево, 2005. стр. 182.

²⁵² *И рече Исус: Човек неки имађаше два сина. И рече млађи од њих оцу: Оче, дај ми дио имања што припада мени. И он им поделише имање. И последије неколико дана покупи млађи син све своје, и отиде у земљу далеку, и онамо просу имање своје живећи развратно. А кад потроши све, настаде велика глад у земљи оној, и он поче оскудијевати. И отишавши приби се код једнога житеља оне земље, и он га посла у поље своје да чува свиње. И жељаше напунити трбух свој рошчићима које свиње јеђаху, и нико му не даваше. А кад дође себи, рече: Колико најамника у оца мога имају хљеба исувише, а ја умирем од глади! Уставши отићи ћу оцу својему, па ћу му рећи: Оче, сагријеших небу и теби. И више нисам достојан назвати се сином твојим: прими ме као једнога од најамника својих. И уставши отиде оцу својему. А кад је још подалеко био, угледа га отац његов и сажали му се, и потрчавши загрли га и пољуби. А син му рече: Оче, сагријеших небу и теби, и више нисам достојан назвати се сином твојим. А отац рече слугама својим: Изнесите најљепшу хаљину и обуците га, и подајте му прстен на руку и обућу на ноге.. И доведите теле угојено те закољите, да једемо и да се веселимо. Јер овај син мој бјеше мртав, и оживје; и изгубљен бјеше, и нађе се. И стадоше се веселити. А син његов старији бијаше у пољу и долазећи, када се приближи кући, чу пјевање и играње. И дозавши једнога од слугу питаше: Шта је то? А он му рече: Брат је твој дошао; и отац твој закла теле угојено што га је здрава дочекао. А он се расрди и не хтједе да уђе. Тада изиђе отац његов и мољаше га. А он одговарајући рече оцу: Ето служим те толико година и никад не преступих заповијест твоју, па мени никад ниси дао ни јарета да бих се провеселио са пријатељима својим. А када дође тај твој син, који је расуо имање твоје са блудницама, заклао си му теле угојено. А он му рече: Чедо, ти си свагда са мном, и све моје јесте твоје. Требало је развеселити се и обрадовати, јер овај брат твој мртав бјеше, и оживје; и изгубљен бјеше, и нађе се. (Лк 15.11-32).*

праштањем од стране Бога (изнесите најлепшу хаљину), усиновљењем (овај син мој) и духовним васкрсењем (беше мртав и оживе, изгубљен беше и нађе се)²⁵³

Овај пут који је прешао Блудни – покајни, син је најбољи пример за све оне који се искрено кају. Из ове параболе најбоље видимо да је свест о властитом греху, о личној огреховљености један од првих и најважнијих корака на путу нашег спасења. Ако човек нема свест о сопственом греху, онда он и не може да има потребу за покајањем, за Христом као Богом живим и истинитим. Ако ли се, пак, свест о греху пробуди, онда ће почети да расте и потреба за покајањем и охристо-вљењем. „Као што се прашина и прљавштина виде само онде где има светлости, а не и у тамној просторији, тако и греховност човекова постаје за њега видљива у оној мери у којој се приближава Богу који је Светлост”²⁵⁴

И као што сваки човек води рат са неким, као последицу рата који је заметнуо са Богом, тако и рат између људи настаје као последица њиховог рата са Богом и „ниједан народ не може грешити против закона Божијег и живети у миру”, каже владика Николај жички, сада већ унет у Диптих Светих Православне Цркве, у својој књизи „Рат и Библија”. Потом наставља: „да су узроци сваког рата па и будућег у богоотпадништву и идолопоклонству хришћанских народа или њихових старешина. Једном речју, Богоотпадништво и неваљалство људи у миру, проузрокују рат”²⁵⁵

Тако греси једног народа узрокују рат, губљење слободе и његово робовање. Ово се веома лепо види из епских народних песама које непосредно претходе боју са Турцима прво на Марици, а потом и на Косову Пољу. У њима се уочава духовна палост српског племства, као и самог народа.

Главне узроке исхода поменутих битака проналазимо у људској гордости за коју је Свети Исповедник Варнава, Епископ Хвостански, рекао „да је гроб љубави.” „Јер онде где има гордости, нема љубави, а онде где има љубави нема гордости. Љубав значи сакривање туђих недостатака. Гордост значи истицање својих

²⁵³ Игуман Иларион (Алфејев), *Тајне вере, Увод у православно догматско богословље*, превод са Руског Ђорђе Лазаревић, Краљево, 2005. стр. 182.

²⁵⁴ Исто, стр. 183.

²⁵⁵ Епископ Николај, *Сабрана дела*, Књ. 5. Епархија западноевропска, Диселдорф, 1977, стр. 236–248.

вредности. Туђа врлина је за љубав извор неприкривене радости. Туђа врлина за гордост, пак, представља извор прикривене мржње и потајне зависти. Љубав отворено оплакује пад ближњега. Гордост се овоме паду тајно радује. Љубав своје добро приписује другоме. Гордост туђе добро присваја себи. Љубав у туђим манама види саму себе. А гордост у својим недостацима види недостатке само других. Љубав види код ближњих и у нелепome лепо. Гордост, пак, види код ближњих у лепome нелепо. Љубав служи ближњему. Гордост служи, искључиво, самој себи. Љубав, најпре мисли на друге, а најпосле на себе. Гордост најпре мисли на себе, а најпосле на друге. Јер љубав је најочигледнија особина Божија, а особине су Божије као и сам Бог: бескрајне, савршене у својој потпуности и кристалне у својој чистоти, слободне од најмањег труна примесе, ослобођене од беде условљености. Зато љубав може бити само свељубав. Ако у своме свеобухватномe ткиву има ма и један хетерогени атом, она више није љубав која нам је заповеђена: Божанска љубав.²⁵⁶

Међутим, гордост не значи само уништење љубави, него и уништење хармоније међу људима и народима. У песми *Урош и Мрњавчевићи* управо имамо пример такве гордости српских великаша:

„Цареви се отимљу о царство,
Међу ће се хоће да поморе,
Злаћенима да пободу ножи,
А не знаду, на коме је царство.”²⁵⁷

Великаши шаљу чауше протопоп Недељку, који је исповедио цара, да од њега сазнају на коме је царство. Понашање ових чауша према свештенику протопоп Недељку, показује њихову гордост у свој њеној величини, гордост из које се рађа сила коју показују не само према свештенику већ и према светињи уопште. Ово њихово отпадништво и противљење вољи Божијој није само њихово

²⁵⁶ Војислав Настић, „*Нешто о гордосту*“, *Светосавље*, бр. VI, стр. 6–14, 1937, Београд.

²⁵⁷ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 123.

одпадништво, већ пре свега пад оних који се „отимљу за царство”, оних који су их послали да донесу тражену вест без обзира на цену:

„Кол’ко с’ силни огњени чауши,
колико су силни од силнијех,
те не шћеше коње одјахати,
но у цркву коње нагонише,
потегоше плетене канције,
ударају протопоп–Недељка:
„Брже хајде, протопоп–Недељко,
брже хајде на Косово равно,
да ти кажеш на коме је царство;
ти си св’јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у тебе су књиге староставне;
јал’ ћеш сада изгубити главу!”²⁵⁸

Протопоп Недељко их не моли да му сачувају главу већ их моли да му дозволе да заврши Службу Божију, и тим ставом показује јеванђељски мотив који је прихватио и којим је живео, а то је да му је вечно и непролазно Царство, чија је слика Света литургија коју је управо служио, прече од земаљског и пролазног.

„Одбијте се, силни од силнијех,
док у цркви закон савршимо,
знати ће се на коме је царство”.
А кад закон Божји савршише,
изљегоше пред бијелу цркву;
тад говори протопоп Недељко:²⁵⁹

²⁵⁸ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 122.

²⁵⁹ Исто, стр. 122.

Дакле, када је одслужио Службу свештеник им каже да је он „св’јетла цара причестио, причестио и исповједио, ал’ да га није питао за царство, већ за грије’ што је сагр’јешо”.²⁶⁰ Потом их упућује на Марка Краљевића који има књиге староставне, али који је, у исто време, праведан и храбар јунак и према коме се чауши неће смети понашати као према њему.

„Јер се Марко не боји никога,
разма једног Бога истинога.”²⁶¹

И не само да се Марко „не боји никога”, већ је њему народ дао све особине које је сам желео. „Он је његова утеха за време пропадања српске царевине, бранилац за робовања и нада његова ослобођења. Стога он, по песмама и причама, живи преко три стотине година; он је савременик и цара Душана и Старине Новака.”²⁶² И не само да му је народ дао дуг век „већ и необичну моћ и снагу, те је јачи не само од свих јунака него и од натприродних бића. Он га је обдарио свима врлинама које по његову схватању треба да красе јунака: Марко брани правду, веру, част, народне обичаје, захтева човечност и поштовање родитеља, воли пријатеље и другове, штити жене, слабе и нејаке, помаже ниште и убоге. Веран је своме господару, султану, чак и после учињене неправде. Он има не само народне врлине српске, већ и пороке: свађалица је, инација и убојица; он има великог смисла за здраву и ведру шалу, али понекад не зна за њу, самовољан је, љутит и плаховит, а преко свега древна пијаница.”²⁶³ Марко Краљевић се у овој песми приказује као човек правде, човек који опомиње српску властелу на њено скретање са пута Христовог и на њено удаљавање од Светог Јеванђеља.

Удаљавање од Бога и гажење заповести Христових имамо и у другој варијанти песме *Зидање Раванице*, у којој Браћа Југовићи поткрадају Лазарево благо

²⁶⁰ Вук Стеф. Караџић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 122.

²⁶¹ Исто, стр. 122.

²⁶² Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву“, Предговор књизи *Српске народне пјесме*, Задруга проферског друштва, Београд, 1937, стр. 26.

²⁶³ Исто, стр. 26.

које је он био одвојио за зидање своје задужбине. И не само да поткрадају Лазара већ се бахато, нељудски понашају према онима који су градили поменућу светињу:

„Курве једне девет Југовића
Све цареву продадоше пиво,
И цареву хазну затомише,
И надницу лаку оставише,
А надницу по једну асприцу,
Напојницу по једну чашицу;
Не светкују петку ни неђељу,
Ни Илију, који громом бије,
Ни Марију, која муњом пали.”²⁶⁴

Сазнавши од Рада Неимара за ово, Кнез Лазар одмах позива Милоша Обилића и шаље га са задатком да обеси девет Југовића, а да старог Југ Богдана стави на тешке муке. Милош га је послушао, ухватио их је, али их није побио већ их је дао Рељи Крилатоме да их држи у тамници:

„Да их Реља у тамницу бациш
Да их појиш вином и ракјом
А да раниш медом и шећером.”²⁶⁵

И када је царица Милица својим сузама омекшала Лазарево срце тако да је он зажалио што их је на смрт осудио, Милош га је обрадовао рекавши да их није побио, већ да су сви живи и здрави.

Из следеће епске песме *Почетак буне против дахија*, видимо да народне вође када су се окренуле Богу, да их је тек тада Он помиловао, прихватио

²⁶⁴ Вук Стеф. Карацић, „Опет зидање Раванице”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 131.

²⁶⁵ Исто, стр. 132,133.

њихово покајање и послао им знаке да се дижу на Устанак и ослободе од Турака и њиховог ропства:

„Земан дошò, ваља војевати,
за крст часни крвцу прољевати,
сваки своје да покаје старе.
Небом свеци сташе војевати
и прилике различне метати
виш' Србије по небу ведроме.
'Ваку прву прилику вргоше:
од Трипуна до Светога Ђурђа
сваку ноћцу мјесец се ваташе,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
Другу свеци вргоше прилику:
од Ђурђева до Дмитрова дана
све барјаци крвави идоше
виш' Србије по небу ведроме,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
Трећу свеци вргоше прилику:
гром загрми на Светога Саву,
усред зиме, кад му време није,
сину муња на Часне вериге,
потресе се земља од истока,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
А четврту вргоше прилику:
виш' Србије на небу ведроме
увати се сунце у прољеће,
у прољеће на Светог Трипуна,

један данак три пута се вата,
а три пута игра на истоку.”²⁶⁶

Из наредног стиха видимо да се Карађорђе редовно моли Богу:

„Ђорђе се је јунак научио
прије зоре свагда уранити,
умити се и Богу молити.”²⁶⁷

што показује његово, али и народно покајање и враћање Богу. И не само њихово покајање, већ из стиха „сваки своје да покаје старе” види се да су они својим покајањем окајавали и грехе својих предака због којих су допали турскога ропства.

Са друге, пак, стране песник нам приказује да су и Турци погазили царев завет и да су се много огрешили о народ – рају као разлог због кога сада они губе власт па и само царство:

„Цар умрије, а ми остадосмо,
и ми нашег цара не слушасмо,
већ велики зулум подигосмо:
погазисмо њихово поштење,
свакојаке б’једе износисмо,
и на рају глобе навалисмо,
и гријоту Богу учинисмо.”²⁶⁸

У следећој песми *Свечи благо дијеле*, у њеној другој верзији *Опет то, али друкчије*, коју је, као и све до сада поменуте, забележио Вук Стефановић Карацић, а испевало српско народно срце у болу у којем је грцало у тренуцима народног богоотпадништва, описан је пад, не само српске властеле и великаша већ

²⁶⁶ Вук Стеф. Карацић, „Почетак буне против дахија”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр.84 - 85.

²⁶⁷ Исто, стр.94.

²⁶⁸ Исто, стр. 87.

целог народа. Међутим, овде имамо и добар пример правог и искреног покајања као најбољег лека – који је излечио то рањено народно срце Божијим милосрђем. Радња песме започиње и одвија се на небу међу светима:

„Збор зборише Божи апостоли

Збор зборише на небеска врата”.²⁶⁹

Као што смо видели радња песме се дешава у есхатону, што говори да је народни певач био не само добар познавалац Јеванђеља, већ да је био човек који је живео светотајинским животом; човек који је оно што је на литургији чуо и доживео преточио у живот, у стихове ове песме. Читалац би могао помислити да се ради о неупућеном народном ствараоцу, јер је сабрао на једно место светитеље који су живели у различитим временима и да их деле стотине година. Међутим, то управо говори о евхаристијском схватању и животу народног песника, „јер Евхаристија осадашњује за нас догађаје који чине прошлост и будућност свештене историје и ми – узимајући учешћа у тој историји – бивамо изведени из кружног тока (пале) историје и уведени у ново време Цркве, у коме вечност улази у време и дејствује као непролазна садашњост.”²⁷⁰

Дакле, народни песник је овом песмом показао да је био веома упућен у тајне неба и земље које је веома јасно одгонетнуо Свети апостол Петар рекавши: *да је један дан пред Господом као хиљада година, и хиљада година као један дан* (2.Пет 3,8). Отуда су у песми заједно светитељи за које се зна да су живели у великом временском раздобљу. Ту су свети апостоли Петар, Павле и Тома; свети Аранђео, свети Никола, свети Спасе, свети Јован Крститељ, свети Саво, свети Ђорђије и дароносци анђели.

²⁶⁹ Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле – Опет то, али другчије,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 9.

²⁷⁰ П. Нелас, Евхаристија – охристовљење живота и преображење творевине у Црквену заједницу, цитирано код Владимира Вукашиновића, *Литургија и култура*, Хришћански културни центар, Београд, 2007, стр. 16.

У дијалогу између Громовника Илије и Блажене Марије, које дели неколико стотина година, опет видимо да је Свети пророк Илија тај који посећује земљу, мада је у првој верзији ове песме та улога додељена Блаженој Марији, што не мења ништа јер и једно и друго виде исту слику. Овде га Марија пита:

„Ђе си био мој брате Илија?
И он јој одмах одговара:
Казаћу ти, Огњена Марија,
Ја сам био у земљу проклету,
Ђено јесте Боже незаконство:
Ђе не моле Бога, да помогне,
И не слуша пород родитеља,
А не слуша млађи старијега;
Ђе кум кума не држи за кума,
Ђевер снаси о срамоти ради;
Ђе брат брата по судовим' ћера
И мучи га муках пред Турцима;
Не светкују свеца никаквога,
Нити жегу у цркву свијеће,
Нити служе Божу летурђију.”²⁷¹

Из ових стихова се види да су људи, које је видео Пророк Илија, прекршили две Христове, Новозаветне заповести; према Богу и ближњему због чега земљу и назива „проклетом”. Овим називом се наглашава нарушени однос између човека и Бога, што је проузроковало лоше односе међу народом. Земља је проклета, јер у њој нема Божијег благослова, јер су људи окренули леђа Богу. И док они удаљени од Бога, од једине живоносне Светлости, живе у мраку убеђени да их Он не види, нити пак њихова безакоња, дотле свеци предузимају мере како да опомену одметнути народ и врате га на прави пут. Због овог безакоња следи казна:

²⁷¹Вук Стеф. Карацић, „Свеци благо дијеле – Опет то, али другчије”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 9.

„Бог им даде од небеса кључе,
Затворише седмера небеса,
Ударише печат на облаке,
Те не паде дажда из облака,
Плаха дажда, нити роса тиха,
Нит' обасја сјајна мјесечина:
И не роди вино ни шеница,
Ни за цркву часна летурђија.
Пуно време за три годинце:
Црна земља испуца од суше,
У њу живи пропадоше људи;
А Бог пусти тешку болезању,
Болезању страшну срдобољу,
Те помори и старо и младо,
И растави и мило и драго.”²⁷²

Затим видимо да творевина Божија, за разлику од људи, слуша свог Творца и својим понашањем, својом послушношћу опомиње људе да промене свој начин живота и поново успоставе здрав однос са Господом. Потом се смењују једна за другом слике страдања где се све променило на штету човека.

„Пуче црна земља по три лакта,
Те се леме коњи и јунаци.”²⁷³

Затим Свети Сава пушта снег на земљу који се три године није отопио:

„И овчари овце изгубише,
Из свијета челе побјегоше,
Са свијем се свијет дотамани”²⁷⁴

²⁷² Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 8.

²⁷³ Исто, стр. 10.

Опоменути грдним свеопштим страдањем, људи су се састали пред храмом где им непознато ђаче самоуче, као носилац предањског искуства Цркве и благовесник покајања, попут Јована Крститеља говори: *Покајте се јер се приближи Царство Небеско* (Мт 3,2) и нуди лек – покајање, чиме песник слика јеванђељски мотив садржан у Христовим речима: *Заиста вам кажем, ако се не поправите и не будете као дјеца, нећете ући у царство небеско* (Мт 18,3), позивајући народ:

„Хо’те Богу да се обрнемо,
Да служимо Божју Литурђију
Да молимо Бога по закону.”²⁷⁵

Предлог ђачета је од народа одмах био прихваћен и:

„Сви се беху Богу обрнули,
По три пута љубе земљу црну,
И послуша народ родитеља
И послуша млађи старијега,
И брат брата не води на суду,
Ни га мучи муках пред Турчином,
И светкују свеца свакојега,
И сви моле Бога милоснога,
Без престанка и дневи и ноћи,
По правилу ка је Богу мило,
И Бог им је услишо молитве,
Смилова се Бог на сиротињу,
Те се опет свијет наслиједи.

²⁷⁴ Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 10.

²⁷⁵ Исто, стр. 10

Што остало, то се покајало,
и Господа Бога вјеровало,
И осташе Божји благослови.²⁷⁶

Народ се вратио са својих грешних путева и окренуо лице Богу – покајао се, променио мишљење, и вредност људског живота. То покајање сабрало их је све у заједницу, у Цркву – Тело Богочовека Христа, где су успоставили целовитост свога бића и постојања, као уводни део литургијског славља. Овде се Божије милосрђе показало као одговор на молитву и покајнички народни вапај.

Дакле, када се народ покајао, када се обратио Богу и када је обећао – дао завет – заклетву, да више неће одступити од Бога, тада их је Господ помиловао и услишио им молитве. Потом следи народна захвалност Богу:

„Боже мили, на свем теби вала!²⁷⁷

Чиме показује да су и поднете невоље биле васпитне и корисне да народ дође свести, да дође себи, попут поменутог Блудног сина из јеванђељске приче. Ова и оваква захвалност је нешто што најређе у животу чинимо. Чак и Христос у Светом Јеванђељу прекорева људску незахвалност. Наиме када је ушао у једно село, срело га је десет губавих људи који су Га молили да им помогне и излечи их. Он им је услишио молитву и очистио их. Међутим, само се један од њих враћа и пада ничице пред ноге Његове и благодари му. *А Исус одговарајући рече: Зар се не очистилише десеторица? А гдје су деветорица?* (сп. Лк 17, 12–17).

Овај пример народне захвалности у поменутој песми је одговор на Христово питање које је постављено још у Јеванђељу: *Где су деветорица*, односно, где су остали које сам излечио? Овде их видимо у овој песми где на коленима узносе хвалу Богу. Дакле, спој искреног покајања и молитве са једне, и љубави и милосрђа Божијег са друге стране, породило је излечење народно.

²⁷⁶ Вук Стеф. Караџић, „Свечи благо дијеле”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 10.

²⁷⁷ Исто, стр. 10.

То оздрављење се показује управо захвалношћу и заветом народним:

„Што је било, више да не буде!”²⁷⁸

У песми *Бог ником дужан не остаје*, имамо пример жене Павловице, чије ни име песник неће да помене, већ је назива по супругу, која је учинила велики грех – злочин, али која није могла снаге да се за исти искрено покаје. Злочину, као што се из песме види, је претходила мржња Павловице према заови Јелици, којој песник, за разлику од Павловице, помиње име. Овде је мржња устала против љубави и тријумфовала злочином. Задодена управо њоме Павловица убија рођено дете да би за тај злочин окривила Павлову сестру Јелицу. Она ноћу од ње краде ножеве којима своје дете „коље у колевци” и потом их исте кржаве враћа под заовин јастук. Сутрадан „плачући и лице грдећи” трчи до свога супруга Павла и саопштава му тужну вест окривљујући за то Јелицу. Он хита у собу код сестре и нашавши кржаве њене ножеве одмах јој изриче смртну пресуду вежући је коњима за репове:

„Изведе је у поље широко,
Привеза је коњма за репове,
Па их одби низ поље широко.
Ће је од ње капља крви пала,
Онђе расте смиље и босиље;
Ће је она сама собом пала,
Онђе се је црква саградила.”²⁷⁹

Павловицу убрзо стиже болест која ју је приковала за постељу.

²⁷⁸ Вук Стеф. Караџић, „Свечи благо дијеле”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 10.

²⁷⁹ Вук Стеф. Караџић, „Бог ником дужан не остаје”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 17.

„Разбоље се млада Павловица,
Боловала девет годин’ дана,
Кроз кости јој трава проницала,
У трави се љуте змије легу,
Очи пију, у траву се крију.”²⁸⁰

И након девет година боловања она тражи од свога мужа да је води заовиној цркви у нади да би јој греси били опроштени. Али оно на шта овде треба скренути пажњу јесте да она не казује супругу који су то њени греси. Павле ју је ипак повео цркви из које се чуо глас:

„Не ид’ амо, млада Павловице,
Црква тебе опростити неће.”²⁸¹

Дакле, она није показала право, истинско покајање, које Бог тражи од нас, већ је више била натерана својом болешћу да иде цркви. И њен циљ није био тражење опроштаја, већ да оздрави.

Међутим, поред ових поука ми овде имамо уграђен и веома битан јеванђељски мотив који нас упућује на то да је наведени грех био узрок њене болести, јер у Јеванђељу пише да је Христос скоро редовно онима које је исцељивао од разних болести, говорио: *Опраштају ти се гријеси твоји иди и не гријешви више.* (ср. Мт 9, 2–5, Мк 2, 5–9, Лк 5, 20–23, Јн 5, 14 и 8,1). Или *Ето постао си здрав, више не гријешви, да ти се што горе не догоди.* (Јн 5, 14). Дакле, тешка болест Павловице је била последица учињеног греха.²⁸²

²⁸⁰ Вук Стеф. Карацић, „Бог ником дужан не остаје”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 17.

²⁸¹ Исто, стр. 18.

²⁸² У Новом завету имамо неколико случајева да лечећи болесне Исус саопштава како више не треба да греше, указујући тиме на међузависност између греха и болести. Тако, на пример, у Светом Јеванђељу по Јовану, апостоли питају Христа, после излечења једног слепог човека: *Рави ко је сагрешио, овај или родитељи његови, те се роди слијеп?* (Јн 9, 2). Христос им тада одговара: *Не сагрешио ни он ни родитељи његови, него да се јаве дјела Божија на њему* (Јн 9, 3). Овим нам Христос показује да болест може бити последица греха (Јн 5, 14; Јн 8, 11), али и да не мора. Многа Његова излечења не указују на било какву директну везу између греха и болести, јер су обављена у

Следећа упечатљива слика у песми јесте смрт Павловице коју она сама тражи од свог супруга, показујући да јој је било лакше поћи и у смрт него ли стазом покајања:

„Ој Бога ти, Павле господару,
Не води ме двору бијеломе,
Већ ме свежи коњ’ма за репове,
Па ме одби низ поље широко,
Нек ме живу коњи растрзају.
То је Павле љубу послушао.”²⁸³

тишини. И у Старом завету имамо пример Јововог страдања, где праведник бива болестан, а није ни на који начин крив.

За Православну теологију, узрок болести је смртност која је својим уласком у историју човечијег постојања постала одговорна и за болести (Митрополит пергамски Јован Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад: Беседа, 2001. стр. 277–314). Прародитељски грех који је скренуо човека са „пута ка бесмртности” на „пут ка смрти” (1 Мој 3). Дакле, чим се роди, човек почиње да умире (Митрополит пергамски Јован Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад: Беседа, 2001. стр. 308.). То значи да смртност представља узрок свакој болести, али истовремено грех као „погрешно усмерење” човека саучествује у овом. Иако болест не зависи од нас, својим животом у многоме можемо да будемо њен узрок – каже свети Максим Исповедник (Jean-Claude Larchet, *The Theology of Illness*, Crestwood: StVladimir’s Seminary Press, 2002. стр. 50). О овој повезаности и нашем саучесништву у многим болестима погледати „Телесне болести психа” код Владете Јеротића, „Човек и његов идентитет” Београд: Ars Libri, 2006. стр. 179–289; такође и код др мед. Тајјане Ђорђевић, „Повратак Богу и природи”, Цетиње: *Светигора*, 2009. Истовремено, болест телесна често може водити у излечење душе – то јест унутрашњег духовног стања човека. Тако су болести многих светитеља биле за њихово добро, али су истовремено јачале духовну снагу људи који су били у њиховој близини. Или, како Свети Јован Златоусти каже, болести светитеља су постојале тако да покажу људима да су и они (светитељи) обични смртници, како их не би уздизали на ниво божанства (Jean-Claude Larchet, *The Theology of Illness*, Crestwood: StVladimir’s Seminary Press, 2002. стр. 47). Болест, чак и онда када је последица личног греха, у теологији се не посматра као казна осветољубивог Бога, него као пут ка спасењу, јер болест уводи човека у спознају болести душе, али и удаљености од Бога. То је позив на повратак, разумевање, схватање и прихватање новог смисла и циља живота – могућност опоравка. Схватајући смртност на исправан начин, као узрок који за последицу има болести, сваки човек је мање–више болестан, јер се налази на путу ка смрти. Гледано на овај начин неминовне смрти сваког човека, чак је и здравље релативан појам и није ништа друго него „мања болест”, иако нам се то у нашој перспективи не чини тако.

У сваком случају, веза која постоји између болести и греха сложенија је него што се чини. Некада она може бити последица личног греха и поремећаја унутрашњег живота, а понекад она долази као последица човекове урођене смртности. (Jean-Claude Larchet, *The Theology of Illness*, Crestwood: StVladimir’s Seminary Press, 2002. стр. 53).

²⁸³ Вук Стеф. Карацић, „Бог ником дужан не остаје”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 18.

Дакле, она не само да се не каје и не казује грех свом супругу, већ сама себи, знајући његову тежину, изриче казну.

Међутим, за разлику од сестре која је невино страдала и из чије је крви „никло смиље и босиле”, а где је она собом пала, то јест где је окончала свој живот, „црква је саграђена”, док је из крви Павловице „никло трње и коприве”, а „где је она сама собом пала”, где је умрла, „језеро се отворило”.

„По језеру вранац коњиц плива,
а за њиме злаћена колевка,
на колевци соко, тица сива,
у колевци оно мушко чедо,
под грлом му рука матерна,
а у руци теткени ножеви.”²⁸⁴

Овом сликом песник приказује и показује грех Павловице, али у исто време, износи још један јеванђељски мотив садржан у Христовим речима: *Јер нема ништа тајно што неће бити јавно, ни сакривено што се неће дознати и на видјело изићи.* (Лк 8, 17).

Поменути злочин који Павловица није могла да призна и окаје, открило је језеро и то не само њеном супругу, већ и свим будућим поколењима. Према томе, њено неимање снаге и хришћанске свести да се покаје и затражи опроштај проузроковало је онај глас који јој је рекао: „Црква теби опростити неће”.

Код Марка Краљевића, као када смо говорили о Крсној слави, тако и овде духовно уздизање иде постепено. Код њега преображај и преумљење почиње у песми „Марко Краљевић и Муса Кесеџија”. У овој песми описује се Муса као одметник који је и самом цару у Стамболу правио проблеме што је и био разлог да цар тражи мејданџију који би му се супроставио и по могућности га га погубио. Међутим, како је који мејданџија долазио до Мусе, тако је остајао без главе. На крају се цар радује када

²⁸⁴ Вук Стеф. Карацић, „Бог ником дужан не остаје”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 18.

сознаје да је жив Марко Краљевић за кога је био убеђен да је давно скончао у његовој тамници. Доводе му Марка и он га пита:

„Можеш ли се, Марко, поуздати
да отидеш у приморје равно,
да погубиш Мусу Кесецију?
Даћу блага колико ти драго“.²⁸⁵

Марко је тражио извесно време да се опорави што му цар радо допушта. После Марковог опоравка, који је трајао неколико месеци, и цеђења суве дреновине Марко цару саопштава да је спреман поћи Муси на мејдан:

„Тада Марко цару проговара:
„Прилика је, царе, од мејдана“.
па он оде Новаку ковачу:
„Куј ми сабљу, Новаче ковачу,
какву ниси прије саковао!“
Даде њему тридесет дуката.“

И док је Марко пио рујно вино *три четири дана* дотле му је Новак сабљу саковао. Тада Марко, и ако се уверио сечењем наковња да је сабља добра, пита Новака ковача:

„Ој, бога ти, Новаче ковачу,
јеси л' икад бољу саковао?“²⁸⁶

²⁸⁵ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Муса Кесеција”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 252.

²⁸⁶ Исто, стр. 254.

Одговор његов је био по њега фаталан, али он, у исто време показује и гордост којом је Марко Краљевић био испуњен:

„Ој, бога ми, Краљевићу Марко,
јесам једну бољу саковао,
бољу сабљу, а бољем јунаку:
кад с' одврже Муса у приморје,
што сам њему сабљу саковао,
кад удари њоме по наковњу,
ни трупина здрава не остаде.“²⁸⁷

Марку гордост није дозвољавала да прихвати чињеницу да од њега постоји бољи јунак и зато се он љути:

„Па говори Новаку ковачу:
„Пружи руку, Новаче ковачу,
пружи руку – да ти сабљу платим!“
Превари се, уједе га гуја,
превари се, пружи десну руку;
ману сабљом Краљевићу Марко,
одс'јече му руку до рамена.“²⁸⁸

Он, дакле, показује своју силу и немилост према човеку који није никакав јунак нити мегданџија, већ најобичнији ковач, што је плод његове бахатости која

²⁸⁷ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Муса Кесеџија”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 254.

²⁸⁸ Исто, стр. 254.

извире из гордости. И када се сусрео са Мусом Кесецијом дошло је до двобоја који је трајао *љетни дан до подне*. На крају Марко побеђује Мусу, али и себе. Наиме, када је он видео да је Муса имао три срца и змију која се у њему на чудесан и необјашњив начин тога дана успавала, тада се он ослобађа гордости и по први пут кроз сузе признаје:

„Јаох мене до Бога милога,
ђе погубих од себе бољега!“²⁸⁹

чиме показује, не само ослобађање од гордости, већ и своје покајање, јер по Светом Николају жичком, покајање је и „стид човеков пред чистијим од себе“,²⁹⁰ док Преподобни Јован Лествичник каже да је оно „завет с Богом за вођење новог живота.“²⁹¹ За Марка Краљевића не можемо рећи да је започео нови живот, јер то нам песма не каже, али овај пример његовог преумљења је у народу, који је читао и слушао ову песму, годинама васпитно деловао и утицао да се ослобађа гордости схватајући да је она, по речима Светог Епископа Варнаве Исповедника Хвостанског, *гроб љубави*, јер, за разлику од гордости, *љубав се не надима*²⁹², пише Свети апостол Павле, (1. Кор 13, 4) док се горд човек не може ни замислити без надмености.

²⁸⁹ Вук Стеф. Караџић, „Марко Краљевић и Муса Кесеција“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 256.

²⁹⁰ Цитирано код Митрополита црногорско-приморског Амфилохија, *Светлост Христова просвећује све*, Манастир Хиландар, Београд, 2009. стр. 30.

²⁹¹ Преподобни Јован Лествичник, *Лествица*, Слово 5, превод Д. Богдановић, стр. 58. (Цитирано код Митрополита црногорско-приморског Амфилохија, *Светлост Христова просвећује све*, Манастир Хиландар, Београд, 2009. стр. 27.).

²⁹² *Ако језике човјечије и анђеоске говорим, а љубави немам, онда сам као звоно које звечи, или кимвал који звечи. И ако имам дар пророштва и знам све тајне и све знање, и ако имам сву вјеру да и горе премјештам, а љубави немам, ништа сам. И ако раздам све имање своје, и ако предам тијело своје да се сажеже, а љубави немам, ништа ми не користи. Љубав дуго трпи, благотворна је, љубав не завиди, љубав се не горди, не надима се. Не чини што не пристоји, не тражи своје, не раздражује се, не мисли о злу, Не радује се неправди, а радује се истини. Све сноси, све вјерује, свему се нада, све трпи. Љубав никад не престаје, док ће пророштва нестати, језици ће замукнути, знање ће престати. Јер дјелимично знамо, и дјелимично пророкујемо. А када дође савршено, онда ће престати што је дјелимично. Кад бијаш дијете, као дијете говораш, као дијете мишљах, као дијете размишљах; а када сам постао човјек одбацио сам што је дјетињско. Јер сад видимо као у огледалу, у загонетки, а онда ћемо лицем у лице; сад знам дјелимично, а онда ћу познати као што бих познат. А сад остаје вјера, нада, љубав, ово троје; али од њих највећа је љубав. (1. Кор 13, 1-13).*

Дакле, борба с гордошћу, коју је Марко отпочео овим речима којима је вапијући признао да је неко бољи од њега, је једна од најтежих битака и мегдана које је он водио. Овим речима, Марко Краљевић не само да признаје, да је погубио *од себе бољег*, већ њима исказује своје кајање због учињеног убиства, као и због тога што је Новаку ковачу одсекао руку, а по речима Достојевског, *човек је најлепши када се каје*. Код Марка очито је дошло до великог преокрета и преображаја. Наиме, он је сâм признао оно, због чега је одсекао руку Новаку ковачу. Овим он показује да се уверио у истинитост ковачевих речи и да га је та истина ослободила гордости, по речима Христовим: *Познаћете истину и истина ће вас ослободити* (Јн 8,32.).

У овом Марковом вапају се препознају и јеванђељске речи *да сами од себе судимо оно што је праведно* (ср. Лк 12,57), јер његово признање *погубих од себе бољег*, је управо испуњење тих Христових речи. Међутим, овде имамо и Старозеветни мотив, где *Јоав убија два човека за која признаје да су праведнији и бољи од њега: Авенира сина Нирова војводу Израилјева и Амасу сина Јетерова војводу Јудина*. (ср. 1. Цар. 2, 32).

Из напред реченог се види да сâм Марко, у овој песми, није користио јеванђељске речи нити новозаветне мотиве, али поменути признањем и покајањем он их је делатно показао и народни песник тиме, у исто време, ублажава почињени злочин који је он, не баш на витешки начин, учинио.

У другој песми *Марко Краљевић и кћи краља арапскога* имамо пример делатног Марковог покајања које се показује дељењем милостиње и зидањем задужбина.

„Ја мој синко Краљевићу Марко,
Што ти градиш многе задужбине?
Ил' си тешко Богу згријешо,
Ил' си лудо благо задобио?“²⁹³

²⁹³ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и кћи краља арапскога“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. ПОЛИТ, Београд, 1975, стр. 237.

И Марко мајци Јевросими признаје да је погрешио када је био у земљи арапској. Наиме, тамо га је, због кавге на води чатрњи, утамничио краљ арапски и у тамници је провео седам година. Када је настала осма година, Марко каже, да му није била тешка тамница колико кћи краља арапскога која је од њега тражила веру тврду да ће је, ако га ослободи, узет *за љубовицу*. Пошто јој се он заклео, (мада се клео криво капи, а не њој) она га ослобађа.

„Изведе ме из тамнице мајко,
Доведе ми помамна Шарина,
И још себи бољег од Шарина,
На обадва бисаге дуката.”²⁹⁴

Марко и девојка беже и када су поодмакли потери седоше да се одморе. Она га је тада загрлила, што је по њу било фатално, јер је он видевши „њу црну а зубе бијеле одмах потегао сабљу оковану”.

„Ту сам мати Богу згријешио,
а велико благо задобио,
те ја градим многе задужбине.”²⁹⁵

Међутим, Марко не само да је зидањем задужбина показивао делатно покајање, већ је то, како каже народни песник, чинио кајући се и исповедајући у манастиру:

„Марко оде Светој Гори славној
Причести се и исповиједи се,
Јер је многу крвцу учинио.”²⁹⁶

²⁹⁴ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и кћи краља арапскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 238.

²⁹⁵ Исто, стр. 238.

²⁹⁶ Исто, стр. 238.

У песмама *Душан хоће сестру да узме* другој *Удаја сестре Душанове* наилазимо на покушај инцеста између брата и сестре, који је скоро у свим религијама забрањен. У првој песми он хоће да жени сестру Роксанду под изговором:

„Да ми наше не харчимо благо.”²⁹⁷

Сестра се овоме противи речима:

„Пређе би се небо проломило,
А на небо Сунце погинуло
Но узела тебе господара.”²⁹⁸

Међутим, немоћна да се директно супротстави брату, она му поставља задатке за које сматра да неће моћи да их изврши. Она тражи да он пошаље триста неимара у Шар-планину, где би нашли триста извора и саставили их у један. Потом да направи три чаше златне из којих ће пити сиротиња.

Када је брат ово урадио, сестра му даје нови задатак: да подигне цркву, затим да доведе у њу триста калуђера, дванаест владика, четири патријарха, ђакона Јована *са његових триста деце луде* па да они кажу да ли да се уда за брата, односно да они пресуде. И ову жељу цар испуњава.

Нажалост, он даје мито калуђерима, владикама и патријарсима и они подржавају његову намеру, док се једино греху успротивио „ђакон Јован и његових триста деце луде.”

За разлику од цара Душана, који према ђакону и његовој деци лудој показује суровост и силу, сестра нема ту моћ према калуђерима, владикама и патријарсима, сем што их куне:

²⁹⁷ Вук Стеф. Карацић, „Душан хоће сестру да узме”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 81.

²⁹⁸ Исто, стр. 81.

„Хајт’ отоле, бож’ји бездушници,
Ђаволи ви понијели душу,
а огањ ве изгорео живи
и вода вас ћердосала мутна.“²⁹⁹

Нажалост, цар Ђакона Јована и његову децу ставља на ломачу. На његово велико изненађење, он сутрадан на том месту налази самосаграђену цркву и у њој триста светитеља. После ове слике, он је исто поступио и са калуђерима, владикама и патријарсима. За разлику од Ђакона Јована и његове деце, на месту где су ови сагорели, земља се отворила и провалило се језеро.

„Па је вода ударила мутна,
Те је њине кости ћердосала.“³⁰⁰

Из ових стихова је очито да они који чине добро, који сведоче истину, правду... добијају заслужену награду, посвећују се; док други који угађају моћном човеку више него ли Богу бивају кажњени и овога и онога света. Опет нас песник суочава са Христовим речима које кажу: *Који год призна мене пред људима, признаће и син Човјечији њега пред анђелима Божијим; А који се одрече мене пред људима, тога ћу се и ја одрећи пред анђелима Божијим.* (сп. Лк 12. 8 и 9). Одрећи се правде и истине и подржати лаж и неправду, не значи само подржати грех, већ, што је још много горе, значи одрећи се Христа који је Правда и Истина. Међутим, видевши силу Божију која је неупоредиво већа од његове, цар одустаје од инцеста, чиме показује своје кајање.

У другој, пак, поменутој песми цар жели да ожени сестру и опет се његовој жељи нико од присутних калуђера, владика и патријараха не супротставља, сем слуге Мијајла и саме сестре Кандосије. Цар прети Мијајлу да ће га сутрадан погубити, али пошто га је сестра опила вином он није био кадар отићи до својих одаја, а камо ли њу обљубити или убити Мијајла, већ су га слуге однеле „у меке

²⁹⁹ Вук Стеф. Карацић, „Душан хоће сестру да узме”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 82.

³⁰⁰ Исто, стр. 83.

душеке”. Сутрадан су га поново слуге однеле у цркву Свету Петку где *једошао себи* и покајао се удајући сестру за слугу Мијајла.

„Читана у овом контексту, односно, посматрана у митском кључу, јер знамо да је цар Душан био ожењен Јеленом, сестром бугарског цара Јована Александра (ИСН, 1, 528)³⁰¹, песма о цар Стефановој жељи да се ожени сестром казује о смењивању губитака тековинама, а не о склоности једног српског цара ка инцесту и греху.”³⁰²

И у овој песми ми смо сведоци царевог покајања које је плод његовог отржењења, не од вина којим је стварно био опијен, већ од грешне жеље, које се у Цркви (храму) ослободио. Плод тога покајања јесте давање сестре слуги Мијајлу за жену, међу којима је очито већ постојала љубав, што сведочи његово заштитничко понашање према Кандосији, понашање које је супротно тадашњем односу слуге према господару.

Из напред реченог видимо да Бог прашта грех онеме који се искрено каје, а да не прашта онеме ко не тражи опроштај. А опростити некоме, како каже Хорхе Луис Борхес, значи заборавити му грех јер „тек када нешто заборавимо у потпуности, то значи да смо и опростили.”³⁰³ Стога се Бог онима који се кају, у наведеним песмама показује као праштајући и љубећи Бог.

³⁰¹ ИСН I, Б. Ферјанчић, М. Благојевић, С. Ћирковић, *Историја српског народа I*, Београд, 1982. Цитирано код: Зоје Карановић, у књизи *Небеска невеста*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2010, стр. 23.

³⁰² „Песма, према томе не говори о склоности Срба ка социјалној патологији, како су понекад склони да је тумаче они који су са традицијом изгубили сваку везу. И ово је неопходно рећи, како се не бисмо стидели сопствене духовне баштине, што се у последње време дешава све чешће.” Зоја Карановић, *Небеска невеста*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2010, стр. 31.

³⁰³ „Каин и Авељ сусретоше се након његове смрти. Путоваху пустињом и препознаше се издалека јер беху оба врло високи. Браћа поседаше на земљу, запалише ватру и вечераше. Ћутали су попут уморних људи на измаку дана. На небу се указала понека звезда која још није била добила своје име. У светлости пламена Каин примети на Авељевом челу знак од камена; паде му залогај што га је приносио устима и замоли да му буде опростен злочин. Авељ одговори: Јеси ли ти мене убио или ја тебе? Не сећам се више; овде смо заједно као некад. Сада знам да си ми заиста опростио, јер заборавити значи опростити. И ја ћу настојати заборавити. Авељ рече полако. *Тако је. Док траје грижа савести, траје и грех.*” (Хорхе Луис Борхес, цитирано код Владете Јеротића, *Препознати Христа*, Београд, Беокњига, 2010, стр. 114).

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Јеванђељски мотив покајања и праштања заступљен је у неколико епских песама (*Урош и Мрњавчевићи, Опет зидање Раванице, Почетак буне против дахија, Свеци благо дијеле – Опет то, али другчије, Бог ником дужан не остаје, Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Марко Краљевић и кћи краља арапскога, Душан хоће сестру да узме*). Потребно је заинтересовати ученике за њихово читање, препознавање тих мотива и њихово тумачење које ће им помоћи да прочитане песме у потпуности доживе. Присетити се речи Христових са којима је почео своју проповед: *Покајте се, јер се приближило царство небеско* (ср. Мт 4, 17) и објаснити шта то значи у животу сваког човека. Призвати у сећање јеванђељску причу о *Блудном (покајном) сину* и подсетити се речи очевих: *Овај мој син беше мртав и оживе, беше изгубљен и нађе се*.

Потом објаснити појам греха и потребу за покајањем, наводећи последице греха и плодове покајања у прочитаним песмама, нарочито у песми *Свеци благо дијеле*. Скренути пажњу на делатно покајање Марка Краљевића и указати на немир који грех изазива у човеку и смирење које му пружа покајање као и дагреси једног народа узрокују рат, губљење слободе и његово робовање. Ово се веома лепо види из епских народних песама које непосредно претходе боју са Турцима прво на Марици, а потом и на Косову пољу и да уоче духовна палост српског племства, као и самог народа.

Скренути пажњу ученицима зашто се ове песмеразликују од других. Подсетити се зашто грех није опроштен Павловици.

Указати на понашање цара Душана према сестри и на његово покајање. Објаснити зашто Марко иде у Хиландар да би се исповедио. Анализирањем ових јеванђељских мотива у прочитаним песмама увидети преображај епских јунака који у њима врши покајање.

Васпитни циљеви:

У свим песмама у којима се налазе јеванђељски мотиви покајања и праштања у центру пажње је брига за себе, али и за друге. То су водеће вредности ових песама у којима се они налазе. Укључити разумевање јеванђељске приче о *Блудном сину* и упоредити понашање епских јунака са његовим. Навести сличности, али и разлике између овог јеванђељског примера и примера из напред наведених песама. Потребно је заинтересовати ученике зачитање тих песама, на препознавању мотива у њима и њихово тумачење које ће им помоћи да прочитане песме у потпуности доживе. Потом објаснити појам греха и потребу за покајањем, наводећи последице греха и плодове покајања у прочитаним песмама, нарочито у песми *Свеци благо дијеле*. Подсећати ученике на делатно покајање Марка Краљевића указивањем на корист коју оно доноси као и да греси једног народа узрокују рат, губљење слободе и његово робовање. Упоредити јеванђељски мотив покајања са примерима из епских песама. Оспособити ученике да самостално анализирају поменуте песме са посебним акцентом на јеванђељске мотиве о покајању и праштању. Тражити да наведу пример који им се у песми највише допао и да се сете неког примера делатног покајања. Указати им да је покајање неопходно у животу сваког човека, покајање, не само према Богу већ и према нашем ближњем и схватити да је сваки грех према ближњем, у исто време и грех према Богу. Кроз разговор са ученицима открити какве вредности афирмише покајање и праштање.

Функционални циљеви:

Потребно је саслушати како ученици читају и тумаче епске песме са јеванђељским мотивима о покајању и праштању и како их разумевају. Објаснити им да је потребно да неке делове из песама науче напамет и заинтересовати их за њихово читање не само на часу, већ уопште у животу.

Важно је указати на одступање епских песама од историјских догађаја и објаснити зашто су то народни певачи чинили.

Оспособити ученике да прочитано разумеју и правилно доживе; да развију способност и схвате васпитни утицај јеванђељских мотива у оним епским песмама у којима се налазе.

ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ ПРАВДЕ И ЧУВАЊА СЕБЕ ОД ГРЕХА И ВЕЧНЕ СМРТИ

У епским народним песмама посебно је наглашена правда Божија за коју се треба и вреди борити у животу. У њима је јасно повучена црта између правде и неправде, као и између награде за оне који је творе и казне за оне који је газе. Онај који поступа неправедно, па овде на земљи не бива кажњен од стране неког јунака који брани правду, таквога ће чекати казна на небу.

Леп пример присуства правде Божије у свету, као и награде за оне који је творе и казне за оне који јој сеprotиве, имамо у епским народним песмама. Из њих сазнајемо да је народ у време њиховог настанка веровао у Бога, као Бога Правде. Да је правду доживљавао као особину Божију *која држи земљу и градове*, васпитавајући (питајући-хранећи) генерације да љубе правду (правдољубље) и да за њу не жале ни свој живот дати.

Једно име које смо већ поменули у нашем раду и чије се речи вероватно најчешће цитирају у роду српском, јесте име Јевросима – Ефросинија,³⁰⁴ (*Ευφρόσυνος*) име мајке Краљевића Марка. Народни песник је њу приказао као жену која је прихватила и усвојила Благу реч Христовог Светог Јеванђеља што се види из речи упућене сину јој Марку.

„Марко сине, једини у мајке,
не била ти моја рана клета,
немој, сине, говорити криво,

³⁰⁴ Јевросима потиче од грчког имена *Ευφρόσυνος* што значи радосна, весела, живахна.

ни по бабу ни по стричевима,

већ по правди бога истинога!”³⁰⁵

Јевросима иде даље и сина, не само да саветује да се залаже за правду, већ наглашава да му је боље да изгуби и свој живот радећи праведно, него ли да се о њу огреши:

„Немој, сине, изгубити душе!
Боље ти је изгубити главу
него своју огр’јешити душу.”³⁰⁶

Овим нам песник показује да је она разумела и у своје срце сместила Христове речи записане у Светом Јеванђељу: *Јер каква је корист човјеку ако задобије сав свијет а души својој науди?* (Мк 8, 36), схватајући да човек има не само тело већ и душу и да је узалуд човеку да стекне све богатство овога света, ако изгуби душу, односно, ако се као човек изгуби за Бога. Јер „шта нам помаже да задобијемо сав свет, када је свет намењен пропасти, а оштетимо душу, која је намењена бесмртности.”³⁰⁷ И не само у песми *Урош и Мрњавчевићи*, већ и у свим другим песмама у којима се појављује Јевросима поред свога сина Марка, она га увек саветује као права делатна хришћанка. Певач свесно одабира њу да овако поступа како би речима Светог Јеванђеља проткао песме о јунаку какав је био Марко и чије би особине, поготово у данима тираније и Турскога ропства, сваки Србин пожелео да има. И где год се налазе ове јеванђељске речи, садржане у њеним саветима, ту је мање крви, мање греха, а више правде, љубави, милосрђа и других хришћанских врлина. Чак ако би Марко после ових речи и потезао сабљу или тешки буздован, потезао их је за

³⁰⁵ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975. стр. 123.

³⁰⁶ Исто, стр. 123.

³⁰⁷ Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 6. Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976. стр. 412.

правду и истину. Тако њега видимо како укида свадбарину коју је био увео Арап Прекоморац:

„Ко с’ удаје тридесет дуката,
Ко се жени тридесет и четири.”³⁰⁸

И не само да Марко дели правду, већ из његових речи упућених девојци, која се није удала управо због својеврсног пореза кога је поменути Арапин увео:

„Не шали се у воду не скачи,
немој себи смрти учинити,
немој секо душе огрешити.”³⁰⁹

се види да је Свето Јеванђеље, изнето кроз мајчине савете о вредности душе људске, било дубоко заживело у Марковом срцу.

Он не само да јој даје овај савет, већ чини и дело милосрђа, оно што Христос од нас тражи у својој „Беседи на гори”, рекавши: *Блажени милостиви, јер ће бити помиловани* (Мт 5,7) и Марко јој даје тридесет дуката како би, ако он погине и не укине свадбарину, исту могла да плати и да се уда. Потом Марко, задојен да чини правду коју нам Христос налаже да чинимо: *Ако не буде правда ваша већа него правда књижевника и фарисеја, нећете ући у Царство небеско*, (Мт 5,20) одлази на Косово са намером да бранећи правду и борећи се за слободу укине наметнути порез, а не да убије силецију. Како даље из стихова сазнајемо, Арапин је први донео одлуку да убије Марка и наредио слугама да га пусте њему под шаторе:

„Нећу блага, узећу му главу
Да добијем коња према себе.”³¹⁰

³⁰⁸ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић укида свадбарину”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 262.

³⁰⁹ Исто, стр. 262.

³¹⁰ Исто, стр. 264.

И када му Марко нуди само део свадбарине, обећавајући да ће остатак дати када се из тазбине врати са девојком, Арапин први потеже буздован и удара га. Наравно, Марко овде излази као победник, јер се бори за правду и убија Арапина, али оставља у животу његове четири слуге:

„Већ их Марко остави за правду,
Кој` ће сваком право казивати,
Како ј` било Арапу и Марку”.³¹¹

И не само да сведоче о овоме, већ да телале низ Косово равно:

„Где девојка има за удају,
Нека тражи себи господара,
Нек с` удаје док је за младости,
А гди јунак има за женидбу,
Нек се жени, нека љубу тражи,
Одсад више свадбарине нема,
Марко за све свадбарину плати.”³¹²

И последњи стихови говоре о народној захвалности Марку, али и о свесности песника о вредности душе људске.

„Бог да живи Краљевића Марка,
Који земљу од зла избавио,
Који сатр земљи зулумћара,
Проста м` била и душа и тело.”³¹³

³¹¹ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић укида свадбарину”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 266.

³¹² Исто, стр. 266.

³¹³ Исто, стр. 266.

И не само да је Марко помогао Српкињи девојци, већ имамо пример где он то исто и Туркињи чини. Наиме, када је црни Арапин наумио да ожени кћи „Цара из Стамбола“, поред позива цара и царице, лично му је и сама девојка писмо послала:

„Богом брате, Краљевићу Марко,
братимим те богом истинијем,
и кумим те богом истинијем
и вашијем светијем Јованом,
не дај мене црну Арапину.”³¹⁴

Када је Марко прочитао писмо, није се много обазирао на богате дарове које му је девојка обећавала, јер су му исте и цар и царица нудили па се није одазвао, али јесте на њене речи којима га је заклела „Богом истинијем и Светим Јованом”. И то је разлог што он доноси одлуку да се њеној молби одазове:

„Када Марку ситна књига дође,
те он виђе што му књига каже,
онда стаде Марко говорити:
„Јаох мене, моја посестримо!
Зло је поћи, а горе не поћи:
да с’ не бојим цара и царице,
ја се бојим Бога и Јована;
баш ћу поћи, да нећу ни доћи”.”³¹⁵

³¹⁴ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Арапин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 245.

³¹⁵ Исто, стр. 245.

Марко се одазива девојачкој молби, не мислећи на награду која му је нуђена, већ што га је заклела Богом и светим Јованом. Одлази и спасава је ризикујући да у тој борби и сам погине. Тако захваљујући овим јеванђељским истинама, којима га је Мајка Јевросима хранила као духовном храном, он не само да дели правду, већ према другом – ближњем самарјански поступа, даје милостињу, одбија и понуђено благо, па чак и саму круну коју му је понудио војвода Гојко, у поменутој песми *Урош и Мрњавчевићи*. Ишто је најважније он овде пресуђује по „правди Бога јединога.”

„Кад у јутру јутро освануло,
И пред црквом звона ударише,
Сва господа дошла на јутрење,
У цркви су службу савршили,
Изљегоше из бијеле цркве,
У столове пред цркву сједнули,
Шећер ију, а ракију пију,
Марко узе књиге староставне,
Књиге гледа, а говори Марко:
А мој бабо, Вукашине краљу!
Мало л' ти је твоје краљевине?
Мало л' ти је? Остала ти пуста!
Већ с' о туђе отимате царство.
А ти стриче, деспоте Угљеша!
Мало л' ти је деспотства твојега?
Мало л' ти је? Остало ти пусто!
Већ с' о туђе отимате царство.
А ти стриче, војвода Гојко!
Мало л' ти је војводства твојега?
Мало л' ти је? Остало ти пусто!
Већ с' о туђе отимате царство.
Видите ли, Бог вас не видио!

Књига каже, на Урошу царство,
Од оца је остануло сину,
Ћетету је од кољена царство.
Њему царство царе наручио
На самрти, кад је починуо.”³¹⁶

Овим Марко показује да му је преча била правда од наследства које му је нудио отац и царевања које су му нудили стричеви. Међутим, када је Марко пресудио, нико од присутних, из страха, није смео кренути на њега до оца му који је био свестан да син на њега не сме и неће подигнути руку. Дакле, отац заслепљен оним што је ђаво нудио Христу у пустињи кушајући Га: *Опет га узе ђаво и одведе на гору врло високу и показа му сва царства овога свијета и славу њихову и рече му: Све ово даћу теби ако паднеш и поклониш ми се.* (Мт 4,8–9).

Марко се не супротставља оцу, што говори о његовом испуњавању Христових речи *Поштуј оца и матер; и љуби ближњега свога као себе самога*(Мт19, 19.), а којима га је научила мајка му Јевросима, већ бежи „око б’јеле Самодреже цркве.”

И захваљујући управо томе што се борио за правду и што му је претила опасност да, на правди Бога, од оца погине, Господ га на чудесан начин спасава гласом који га позива:

„Бјеж’ у цркву, Краљевићу Марко!
Видиш, ђе ћеш данас погинути,
Погинути од свог родитеља,
А за правду Бога истинога.
Црквена се отворише врата,
Марко бјежи у бијелу цркву,
За њиме се врата затворила.”³¹⁷

³¹⁶ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 125.

³¹⁷ Исто, стр. 125.

Народни песник овде користи старозаветни библијски мотив бежања у храм и спасавање од гониоца. *А Адонија бојећи се Соломона уста и отиде и ухвати се за рогове олтару. И јавише Соломону говорећи: ено Адонија се уплашио цара Соломона, и ено га ухватио се за рогове олтару и вели: нека ми се закуне цар Соломон да неће убити слуге својега мачем.* (2. Цар 50–51).

Међутим, у исто време, и што је много важније, песник нам указује на нови јеванђељски мотив, на Цркву Христову, „у којој се спасавамо и стичемо вечни живот у Царству Свете Тројице”,³¹⁸ Цркву коју је Христос установио и коју *ни врата паклена неће надвладати* (сп. Мт 16,18).

Уласком Марка у храм, свето место где се сабира црква, он се спасао не само од оца, већ је и оца спасао од себе. Дакле, Марко Краљевић је сведочећи истину и поступајући праведно, показао „свој ход према Богу, своје заједништво са Богом, своје учење у животу Божијем, што нам је омогућено и дато у Христу – у Цркви.”³¹⁹

Тог оваплоћеног, распетог и Васкрслог Христа „очовченог Логоса Божијег, ми на литургији примамо у себе као хлеб живота и постајемо храм Божији,³²⁰ људи који живе са Христом и делају онако како нас Он учи. А тај живот и то делање подразумева нашу љубав према Богу и ближњем и веру у истину и правду Божију. Као што пише свети апостол Павле: *О човјече Божији, бјежи од греха, а иди за правдом побожношћу, вјером, љубављу, трпљењем и кротошћу* (сп. Тим, 6,11). Јер Христос је *пут и истина и живот* (Јн 14, 6). У Светим Јеванђељима се „Истина и правда доводе у непосредну везу са Христовом личношћу, исто као што се са Њим доводе у везу и појмови: *хлеб живи, хлеб живота* (Јн 6,51; 6,35; 9,5), *светлост* (Јн 8,12; 9,5), *врата* (Јн 7,9), *пастир добри* (Јн 10,11), *живот* (Јн 11,25), *пут* (Јн 14,6), *истински чокот* (Јн 15,1) и др.”³²¹

Дакле, живети по Христу и са Христом подразумева људски напор, унутрашњу борбу и залагање за Правду и Истину, али и расуђивање по правди

³¹⁸Епископ Атанасије Јевтић, *Од открићења до Царства небеског*, Острог-Тврдош-Никшић-Врњци, 2010, стр. 203.

³¹⁹Исто, стр. 205.

³²⁰Др Мирко Томасовић, *Бог Логос*, Православни Богословски факултет, Београд, 2007, стр. 331.

³²¹Исто, стр. 356.

Божијој и њено творење у животу. Ово подразумева да је човек, који за себе каже да је Христов, дужан увек и на сваком месту да то сведочи па чак и по цену страдања. Једном речју да се у животу држи правде и истине, њих да брани, управо онако како је то Марко Краљевић чинио посаветован и заветован од стране мајке му Јевросиме, и тада ће му се као и Марку, врата црквена, врата спасења отворити.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Помоћу одговарајућих метода препознати јеванђељске мотиве о вредности душе људске и њено чување од греха и смрти, који се налазе у епским народним песмама (*Урош и Мрњавчевићи, Марко Краљевић укида свадбарину, Марко Краљевић и Арапин*). Мотивисати ученике да читају песме у којима се налази овај јеванђељски мотив. Две су песме које најбоље сликају ову „борбу“ и у обема је главна личност Марко Краљевић, односно мајка му Јевросима, по чијим саветима је поступао. Обновити знање о души и њеној вредности сећајући се Христових речи записаних у Светом Јеванђељу: *Јер каква је корист човјеку ако задобије сав свијет а души својој науди*, правећи паралелу између ових речи и оних које је упутила мајка своме сину Марку и прочитати их. Видети како пролази Марко што поступа *ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога* и где је нашао уточиште од оца.

Потом се осврнути на понашање Марка Краљевића према девојци која није могла да плати свадбарину Арапу Прекоморцу, као и његову спремност на жртву коју је био спреман да поднесе за правду. Подсетити ученике да је Арап Прекоморац први донео одлуку да убије Марка, као и зашто Марко није убио четири арапове слуге. Посебно истаћи Маркову спремност да се жртвује за правду бранећи Туркињу девојку која није била његове вере, (у песми *Марко Краљевић и Арапин*) чиме је показао да је правда божанска вредност.

Детаљно анализирати главне ликове у све три ове песме, њихове особине и међусобне односе. Разјаснити непознате појмове да би ученици боље разумели песму и њене поруке. Потребно је помоћи ученицима да прочитане песме у потпуности доживе.

Анализирањем ових јеванђељских мотива у прочитаним песмама увидети њихов значај који су имали на генерације које су песме читале.

Васпитни циљеви:

Неговати и развијати код ученика јеванђељске мотиве који се налазе међу другим слојевима епских песама. Приказати ликове који се појављују у песмама и анализирати их. Уочити оне који се боре за личне интересе, за пролазно земаљско благо, од оних који се боре за вечне вредности, наглашавајући да су управо те вредности важне за опстанак нације па и целог људскога рода. Подстицати код ученика труд који је неопходан у очувању душе. Упоредити речи Христове *Каква је корист човјеку ако задобије сав свијет а души својој науди*, са речима мајке Јевросиме које је упутила сину Марку: *боље ти је изгубити главу него своју огрешишти душу*. У поступцима Марковим увидети да он општечовечанско ставља испред личног и васпитни значај које је имало овакво његово понашање на генерације оних који су читали ове песме.

Подсетити ученике да је у овим песмама акценат стављен на бригу и жртву за друге и да је то посебна вредност ових песама. Потребно је заинтересовати ученике за читање ових песама и препознавање поменутих јеванђељских мотива у њима. Тражити од њих да наведу пример који им се у песми највише свиђа, као и да наведу сличан пример из своје околине. Кроз разговор са ученицима открити вредност душе људске и бриге за њу.

Функционални циљеви:

Потребно је подстицати ученике да читају и сами тумаче епске песме са јеванђељским мотивима о души људској као највећој вредности. Објаснити им да је неопходно да неке делове из песама науче напамет и заинтересовати их за читање епских песама. Тражити од њих да запажају слике у песмама: посвађане и закрвљене Мрњавчевиће око царства, смирену Мајку Јевросиму, тужну и уплакану девојку и на крају Марка Краљевића, који дреши и разрешава све замршене чворове.

Оспособити ученике да прочитано разумеју и схвате васпитни утицај јеванђељских мотива у поменутих песмама.

ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ ХРАМА КАО МЕСТА ГДЕ СЕ САБИРА ЦРКВА

У неколико народних песама уместо храма помиње се црква као место молитве и спасења, али то што се назива црквом, а не храмом, није никаква грешка песника, већ напротив то је показатељ духовног стања, не само певача који је песму саставио, већ народа уопште који је таквог ствараоца изнедрио. Дакле, црква – једнако је литургија, односно Евхаристија. Тако је од почетка „у свести Цркве поистовећивана са евхаристијским сабрањем.³²² Наш народ тога времена, на челу са својим свештенством, био је свакако упознат са Новим заветом и учењима Светих отаца. А у Новозаветним текстовима посебно у посланицама Светог апостола Павла, израз црква се користи за Цркву на њеном сабрању, то јест на Свету Евхаристију. Ово имамо нарочито у једанаестој и четрнаестој глави Прве посланице Коринћанима. Свети апостол Павле овде говори о евхаристијским Сабрањима Коринћана, која поистовећује са Црквом. *Када се сакупљате у Цркву, чујем да постоје поделе међу вама...* (1. Кор 11, 18). *Када се, дакле сакупљау на једном месту* (ср. 1. Кор 11,20) „за Павла то значи сабирати се као Црква.“³²³ Дакле, „Црква се повезује са свим, и све повезује, као што се људско срце повезује са целим организмом. Отуда није уопште случајна, нити чудна, тврдња великог православног богослова из 19. века, Алексеја Хомјакова, да само онај ко је схватио Божанску Литургију, тај може да продре у тајну цркве и схвати шта је Црква.“³²⁴

³²² Зизјулас Ј. (митрополит Пергамски) „Света Евхаристија и Црква“, *Литургијско богословље*, превео, приредио и издао протојереј Гајо Гајић, 2013. стр. 17.

³²³ Исто, стр. 17.

³²⁴ Митрополит црногорско-приморски Амфилохије, *Светлост Христова просвећује све*,

И не само да је Свети апостол Павле, већ и многи свети Оци су изједначавали литургију – Евхаристију са Црквом, дакле Црква, једнако је Евхаристија. Због тога ћемо и данас од многих чути да се храм, где се Црква сабира на Евхаристију, назива Црквом. Тако и Војвода Пријезда, после три године опсаде Сталаћа од стране турске војске и српске одбране, пред пресудан и очекиван непријатељски напад одлази са војводама у цркву, то јест, на литургију – Евхаристију, или Службу, израз који се такође често у епским народним песмама користи за литургију.

„Потом дошла та недеља прва,
и господи отишла у цркву,
и божју су службу остајали.”³²⁵

Док у песми *Смрт Сењанина Иве* видимо јунака који долази пред цркву, опет се храм назива Црквом, „да душу испусти”:

„Тек што стари у ријечи бјеше,
ал’ ето ти Сењанина Ива,
сав му вранац у крв огрезнуо,
на Ивану седамнаест рана,
носи десну у лијевој руку;
догна вранца пред бијелу цркву,
па говори остарилој мајци:

Манастир Хиландар, Београд, 2009. стр. 113.

³²⁵ Вук Стеф. Карацић, „Смрт Војводе Пријезде,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 315.

„Скин` ме, мајко, са коња вранчића,
умиј мене студеном водицом,
а причести вином црвенијем.”³²⁶

За разлику од Сењанина Иве, који пред Црквом умире, у песми *Сестра Ђурковић-сердара* видимо Илију где одводи Мару у цркву на венчање:

„Одведе је у бијелу цркву,
па је вјенча себи за љубовцу;
лијеп пород с њоме породило:
двје шћери и четири сина;
у младости шћери поудао,
у старости сине иженио.”³²⁷

Док Мали Радојица доводи у цркву Хајкуну девојку коју крштава, а потом се са њом венчава:

„Одведе је у земљу Србију,
доведе је у бијелу цркву,
од Хајкуне гради Анђелију,
па је узе за вјерну љубовцу.”³²⁸

³²⁶ Вук Стеф. Карацић, „Смрт Сењанина Иве,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975. стр. 151.

³²⁷ Вук Стеф. Карацић, „Сестра Ђурковић-сердара,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 320.

³²⁸ Вук Стеф. Карацић, „Мали Радојица,” *Српске народне пјесме*, Књ. 3. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 241.

У песми *Јетрвица адамско колено*, пред нас народни песник износи диван пример Винке која пред смрт поверава свога сина Мирка јетрви Ковиљки и моли је да и о његовом духовном узрастању води бригу као и о телесном:

„Кад ми, сејо, у цркву пошећеш,
твог Маринка на руци понеси,
мога Мирка за руку поведи —
нек се знаде да је сиротица.”³²⁹

И у другом стиху имамо јеванђељски мотив самарјанске љубави према Винкином сину Мирку, из које извире милосрђе Ковиљке којим се Царство небеско *купује*:

„Кад Ковиљка у цркву пошеће,
обојицу води за ручицу,
а сав народ стрину благосиља
(сам ли Господ из небеског царства):
„Ој Ковиљка, колено адамско,
проста душа твојих родитеља,
који су те породили мудру,
међ’ туђу те браћу оправили,
па ти знадеш шта је сиротињство!”
Боже мили, на свему ти хвала!
Тако ради јетрва Ковиљка.”³³⁰

³²⁹ Вук Стеф. Карацић, „Јетрвица адамско колено,” *Антологија народних епских песама*, II Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1969, стр. 262.

Пред храмом, у коме се окупља и сабира жива црква на молитву, на свету литургију је и племенити кнез Иво од Семберије окупио Србе да учине једно милосрдно дело:

„Опет Иван Србље сакупио

пред бродачку пред бијелу цркву.”³³¹

Док се у другој песми пред читаоца износе две слике. Прва, на којој видимо силне чауше који дрско и бахато упадају у храм и приморавају протопоп Недељка да одмах изађе из цркве и каже им „на коме је царство”. И друга, на којој се показује вера, снага и одлучност протопоп Недељка који ни по коју цену није хтео да прекине Свету литургију:

„Сузе рони протопоп Недељко,

сузе рони, па њима говори:

„Одбијте се, силни од силнијех,

док у цркви закон савршимо,

знати ће се на коме је царство.”³³²

И када је савршио свету литургију он им онда говори ко би могао да им помогне и реши питање које је мучило оне који су их протопоп Недељку послали:

„А кад закон Божји савршише,

изљегоше пред бијелу цркву;

³³⁰ Вук Стеф. Карацић, „Јетрвица адамско колена,” *Антологија народних епских песама*, II, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1969, стр. 263.

³³¹ Вук Стеф. Карацић, „Кнез Иво Кнежевић,” *Српске народне пјесме*, Књ. 4. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 129.

³³² Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи,” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 122.

тад говори протопоп Недељко:
„Ђецо моја, четири чауша,
ја сам св’јетла цара причестио,
причестио и исповједио.
ал’ га нисам питао за царство,
већ за грије’ што је сагр’јешо;
но идите у Прилипа града,
до дворова Краљевића Марка,
а до Марка, до мојега ђака;
код мене је књигу научио,
код цара је Марко писар био,
у њега су књиге староставне,
и он знаде на коме је царство.
Ви зовите на Косово Марка,
хоће Марко право казивати,
јер се Марко не боји никога,
разма једног Бога истинога.”³³³

И у већ поменутој песми *Свеци благо дијеле – Опет то, али другчије* имамо пример детета, кроз чија уста намсам Христос говори:

„Тада ђаче њима проговара,
Хо’те Богу да се обрнемо,

³³³Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 122

Да служимо Божу Летурђију
Да молимо Бога по закону.”³³⁴

Ово дете позива народ у Цркву, у којој није само избављење од зла и греха, већ оздрављење у потпуности и довођење до пуноће живота за вечни живот. Овде народни песник није мислио само на цркву као храм, грађевину, већ пре свега на Цркву, која је по „еклисиологији (црквословљу) светог Јеванђелиста Јована заједница, (завет) Бога са децом Божијом (Новим Израиљом) у Личности оваплоћеног и очовеченог Бога Логоса,”³³⁵ живог Христа који „непрестано мења свет и преображава га”.³³⁶

³³⁴ Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле – Опет то, али другчије” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 10.

³³⁵ Др Мирко Томасовић, *Бог Логос*, Православни Богословски факултет, Београд, 2007, стр. 330.

³³⁶ Растко Јовић, „Недостојни хришћани“, *Видослов*, Манастир Тврдош – Требиње, 2012, стр. 171.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

У неколико народних песама (*Смрт Војводе Пријезде, Смрт Сењанина Иве, Сестра Ђурковић-сердара, Мали Радојица, Јетрвица адамско колена, Кнез Иво Кнежевић, Урош и Мрњавчевићи*) за храм се каже црква. Објаснити ученицима да називати храм црквом није никаква грешка народног певача, већ напротив то је показатељ духовног стања, не само певача који је песму саставио, већ народа уопште који је таквог ствараоца изнедрио. Помоћу одговарајућих метода препознати ове делове у песмама и мотивисати ученике да их читају. Објаснити им шта је Света литургија, односно Евхаристија и да је она „у свести Цркве поистовећивана са евхаристијским сабрањем“,³³⁷ и да је наш народ тога времена, на челу са својим свештенством, добро познавао *Нови завет* и учење Светих отаца. Поучити их да у новозаветним текстовима, посебно у посланицама Светог Апостола Павла, израз црква се користи за Цркву на њеном сабрању, то јест на Свету Евхаристију. Црква, једнако је Евхаристија.

Потом се осврнути на храм где се сабира Црква и где се врше и друге Свете тајне и обреди. Подсетити ученике да је Литургија суштина свих богослужења и да су се верни сабирали на молитву увек и када им је било добро и када није; када су били срећни и радосни, али и када су их сналазиле муке и невоље.

Детаљно анализирати песме у којима се помиње храм као место у коме се

³³⁷Зизјулас Ј. (митрополит Пергамски) „Света Евхаристија и Црква“, *Литургијско богословље*, превео, приредио и издао протојереј Гајо Гајић, 2013. стр. 17.

сабира Црква. Нарочито ученицима разјаснити непознате речи и појмове да би песму исправно схватили. Потребно је помоћи ученицима да прочитане песме у потпуности доживе.

Васпитни циљеви:

Неговати и развијати код ученика јеванђељске врлине које се налазе у епским песмама. Приказати ликове који се појављују у песмама и анализирати их. Објаснити шта је Света Литургија, ко ју је основао и ко је на њој присутан. Подстицати код ученика жељу да, не само упознају Свету литургију већ да у њој и учествују. Упознати их шта је храм, шта је Црква, а шта Литургија. Утицати на ученике да прочитају песме и да сами закључе зашто је у храм на молитву ишао Војвода Пријезда и зашто Иву Сењанина рањеног доводе пред храм; зашто у храм иде Мали Радојица, зашто јетрва Ковиљка, а зашто кнез Иво од Семберије. Поучити ученике ко све може да служи Свету литургију.

Увидети да је храм у коме се сабира Црква на Свету литургију васпитно деловао на понашање многих генерација.

Потребно је заинтересовати ученике за читање ових песама и за препознавање поменутих јеванђељских мотива у њима. Кроз разговор са ученицима открити значај и лепоту храма и Свете литургије.

Функционални циљеви:

Као и за све друге епске песме тако је и за ове потребно подстицати ученике да их читају и сами их тумаче. Утицати на њих да неке делове из песама науче напамет, али са њиховим разумевањем и потпуним доживљајем. Тражити од њих да запажају слике у песмама и оспособити их да прочитано разумеју и схвате васпитни утицај јеванђељских мотива у поменутих песмама.

**МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЈЕВАНЂЕЉСКИМ МОТИВИМА:
ТАЈНЕ ВЕЧЕРЕ, ЕВХАРИСТИЈЕ И ЦАРСТВА БОЖИЈЕГА
У РАЗЛИЧНИМ КОМАДИМА КОСОВСКИХ ЕПСКИХ ПЕСАМА**

Као што је Стари завет Светог писма претходио Новом, тако би се могло рећи да су и преткосовске песме претходиле косовским и покосовским. У првим се налазе јеванђељски мотиви, док се за друге може рећи да се налазе у јеванђељским мотивима. Потпуно је погрешан приступ појединих проучавалаца: С. М. Орхановића, М. Поповића, па чак и И. Руварца, песмама везаним за Косовски бој, који су хтели да тај еп пореде са *Илијадом*, па чак и да направе неку врсту косовске Илијаде. Међутим, ако упоредимо нашу *косовску епику* са *Илијадом*, видећемо да је у Хомеровом спеву централна тема рат око Троје у коме преовладава крв, зној, храброст, бес, док у српским народним песмама, које описују Косовски бој, скоро да и нема битке, или бар она није средишња тема. Тек касније сазнајемо, и то од преживелих ратника: слуге Милутина, Стевана Мусића, Југовића Мајке, Владете војводе, Павла Орловића и два врана гаврана, како је на Косову било. Од њих сазнајемо ко је и како погинуо, ко је издао, а ко се јуначки држао. Међутим, што је најважније, у Косовском боју централна личност је кнез Лазар због његовог опредељења „за Царство Божије”³³⁸, док је у *Илијади* главна

³³⁸ „О Косову и његовом смислу, о косовској мисли или идеји, о косовском Завету и опредељењу нас православних Срба, мучили су се, говорили и писали многи наши велики људи. Поменућу најпре самог народног генија, народног песника (то јест народне песме), затим великог владику Његоша и другог не мањег од њега владику Николаја (Велимировића) – сада већ унетог у Диптих светих и прославља се 3. маја, односно (20. априла) (С.Б.Ј.), затим предратне професоре и есејисте Милоша Ђурића и Бранка Лазаревића, књижевника Иву Андрића, нашег великог теолога оца Јустина (Поповића) – такође сада већ унетог у Диптих светих и прославља се 14. (1.) јуна (С.Б.Ј.) и

личност Ахил као највећи и најславнији грчки јунак. Ако би кнезу Лазару одузели Христа и хришћанску веру којом је живео, „онда не би било ни његове дилеме између два царства, већ би одмах изабрао земаљско царство, царство за које такође живи Ахил и остали грчки и тројански борци.”³³⁹ Напротив, када Лазар не би био Христов јунак, онда би, као Ахилу у *Илијади*, централно место у песмама о Косовском боју припадало Милошу Обилићу.

Према томе, суштинска и дубинска димензија нашег епа има свој извор у Лазаревом опредељењу „за царство небеско”, царство вечно и непролазно. Дакле, „док су своје опредељење за Царство небеско припадници владарске лозе Немањића потврђивали својим одрицањем од престола, зидањем многобројних задужбина и одласком у манастире где су се монашили,”³⁴⁰ докле је „Кнез Лазар своје опредељење за исто то царство потврдио својом личном жртвом,”³⁴¹ због чега ниједан дан у историји српског народа и није оставио дубљи траг и далекосежнију поруку од Видовдана. Падом српских земаља под турску власт народне очи су биле упрте у Пећку патријаршију као општенородног ујединитеља. „Све своје биће, све своје стваралаштво народ уграђује у Цркву као заједницу Бога и човека, што се огледа у његовом менталитету, вери, образовању, етици, књижевности, култури итд.”³⁴² Управо у том времену испеване су наше најлепше песме које представљају златну нит, арматуру, зидове и кров на тој народној грађевини. И образовани и необразовани и богати и сиромашни и здрави и убоги су се сабирали у храмовима и испред храмова где су слушали Службе Божије, Свету литургију и реч Светог Јеванђеља, коју су им потом свештеници и монаси тумачили. Ове проповеди су се од стране надарених слушалаца претапале у стихове народне песме. Међутим, с обзиром на то да су ове проповеди „пролазиле кроз многа уста

на крају Марка Марковића, који живи у Паризу и Жарка Видовића, који живи у Београду.” (Цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992. стр. 304–305).

³³⁹ Бранимир Нешић, *Срби и ксенофобија*, Српски сабор Двери, Београд, 2005, стр. 120.

³⁴⁰ Исто, стр. 121.

³⁴¹ Исто, стр. 121.

³⁴² Константин Философ (Костенички) сведочи о Србији Лазаревића (XIV–XV век) да је „живот у тој земљи као Црква Божја”....., јер се код њих врши закон по Христу и јер је свима закон била врлина”. Из истог времена потиче и Цамблакова карактеристика Србије као великог манастира, која је особито важна, јер указује на значај манастира и монаштва за српско Православље и српски духовни живот” (Цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 291–292).

у народу због чега понекада нису верно очуване како су се у Цркви чуле и могле чути, с тога у њима има примесе народне маште, додавања и обележја народног схватања. Дакле, народ је слушајући проповед монаха и свештеника исту преливао у народне песме.”³⁴³

Захваљујући овим песмама чија су основа јеванђељски мотиви уочава се колико је наш народ прихватио и у своје срце примио хришћанство. Колико је живео по Христовом Јеванђељу. Из тих песама се види његов духовни напредак и узрастање. И управо те песме су скренуле пажњу културне Европе на себе.

Супротно С. М. Орхановићу, „који повезује епске народне песме косовског циклуса са апокрифном и хагиографском литературом, стављајући Библију између њих, у исто време, извлачећи је из Црквеног тумачења те она и престаје бити Свето писмо,”³⁴⁴ ми ћемо овом косовском тематском кругу епских народних песама приступити управо преко јеванђељских мотива без којих се не може у потпуности разумети суштина, не само косовског, већ уопште нашег епа. Јер, ако не разумемо јеванђељску Тајну вечеру Христову, тешко ћемо схватити и косовску Лазареву. Ако бисмо хтели разумети Вукову издају, морамо пре ње разумети Јудину. Да бисмо схватили Лазарево опредељење за царство Божије, пре тога морамо знати да је то циљ који нам је Христос поставио. И на крају ће нам и Лазарева жртва бити јасна ако разумемо Христову.

Ово је било познато и народним песницима у времену када су певали поменуте песме. Косовски бој описан у песмама наводи нас на један пут у којем морамо пажљиво, више него у другим епским народним песмама, рашчланити две стварности. Прва стварност јесу историјске чињенице, а друга је епска поезија, која има свој сопствени живот и оквир вредности, и која се само делимично ослања на историјске факте. Дакле, народно певање не прати у потпуности историјске догађаје, али је оно „савршен израз духа народног, и као такав има важности и по својим високим песничким особинама, и по улози коју је то

³⁴³ Лазар Мирковић, *Хришћанско-етички и хеортолошки елемент у две народне песме, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. III, Београд, 1923, стр. 141.

³⁴⁴ С. М. Орхановић, „Време постанка косовске поезије“, *Српски књижевни гласник*, 1932, XXXVII, стр. 198–199, 190, цитирано код Димитрија М. Калезића, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 180.

песништво имало у познијој историји народној: у чувању народне свести у временима робовања, у стварању одушевљења и полета у данима ослобођења народнога, у обнови и јачању његове нове државе, у добру и у злу, у поразу и у победи.³⁴⁵

И док историјски документи говоре о победи српске војске у овој бици,³⁴⁶ која је можда и била добијена, али је рат био изгубљен, и не спомињу издају Вука

³⁴⁵ Војислав Ј. Јовановић, „О српском народном песништву“, Предговор књизи *Српске народне песме*, Задруга проферског друштва, Београд, 1937, стр. 25.

³⁴⁶ Најстарија вест о Косовском боју забележена је само дванаест дана после битке. Руски монах и ходочасник Игњатије затекао се на турској територији. Он сведочи: „Мурат је био отишао у рат против Лазара, српског кнеза. Кружио је глас да су обојица, Мурат и Лазар, били убијени у једној бици. Застрашени овим немирима, пошто смо се налазили у држави Турској, митрополит отпусти монаха Михаила, а епископ Михаил отпусти мене, Игњатија и Сергеја Азакова, свога монаха.“ Из овога записа види се да Игњатије не спомиње турску победу, већ да је Муратова смрт изазвала немире у турском царству. („Свети кнез Лазар и Косовски завет“, Митрополија Црногорско-приморска ИИУ *Светигора*, Цетиње – Београд, 2007, стр. 24–25).

„Твртко I краљ Срба и Босне, представљао је Косовску битку као своју победу. О поразу Турака писао је 1. августа Трогиру, а око два месеца касније Фиренци. У писму Трогиранима Твртко не помиње свог осведоченог савезника кнеза Лазара. Сам Твртко заузет освајањима далматинских градова, није дошао на Косово, али је тамо послао војводу Влатка Вуковића. Босанска војска, како тврди Твртко, вратила се с незнатним губицима, док су Турци претрпели тежак пораз, тако да је *мало од њих живе главе изнело*.

Друго Твртково писмо није сачувано, али се из одговора флорентинске општине од 20. октобра 1389. године, наслућује његова садржина. Оно се у суштини није разликовало од краљевог писма Трогиранима. Међутим и пре Твртковог писма на Западу је владало уверење да су Турци изгубили битку. Општина у Фиренци је честитала Твртку победу о којој су *одавно* стизали гласови и писма *многих људи*. Овај документ наводи Видовдан као дан битке, затим место сукоба и погибију Мурата као дело дванаесторице заверених ратника *који пробивши непријатељске чете и камиле наоколо везане, мачем отворивши себи пут до Муратова шатора допреше. Срећан над осталима и онај који вожду толике силе, јурнувши му мач у грло и skut, јуначки умори*.

Међутим, глас са двора краља Срба и Босне о победи хришћана на Косову није био једини, нити је први стигао у Фиренцу. Вест о поразу Турака одјекнула је још даље на Западу. Завршавајући један спис у Паризу, Филип Мезијер је пре октобра 1389. године записао да је Мурат потпуно побеђен, да су он и његов син пали у боју, као и најхрабрији из његове војске. Увек добро обавештени Млечани су били збуњени гласовима о исходу битке на Видовдан 1389. године. До краја јула исте године они су *дочули, али не јасно о рату који је између велможнога господара Мурата, оца његовог и Кнеза Лазара о коме су се разне ствари догодиле којима се ипак веровати не може, али смо ипак дочули за смрт реченога господара Мурата због које веома жалимо*. Вест о Султановј смрти није била спорна, и зато је у Венецији одлучено да се новом Султану изрази саучешће. Тада се у Венецији још није знало ко се налази на челу Османског Царства. Стога је млетачки посланик понео два писма – једно за Бајазита, а друго за Јукуба – да би се одговарајуће уручило новом султану. Садржина вести *којима се ипак веровати не може* очигледно није ишла у прилог Османлијама те је из дипломатских разлога изостављена. (G. Fejer, *CodexdiplomaticusX-* (1854) 566-7, В. Макушев, „Прилози к српској историји“, *Гласник СУД* 32 (1871) 173–177, М. Динић, „Два савременика о боју на Косову“, *Глас* 182, (1940) 135, S. Ljubic, *Listine* IV 269, цитирано у књизи *Историја Српског народа*, књ. II, уредник Јованка Калић, Српска књижевна задруга, друго издање, Београд 1994. стр. 44.)

Исто тако, и из писама византијског ретора Димитрија Кидона упућених изгнаном цару Манојлу не наслућује се турска победа. „Онај проклетник Мурат веома осيون према Богу и

Бранковића³⁴⁷, народ је у епским народним песмама њега окривио за пораз. Дакле, са једне стране ропство, јад, понижење, чемер, једна свеопшта атмосфера туге услед губитка државе и потпадања под туђинску власт, а са друге сећање на државу у време Немањића која је расла и јачала у сваком погледу: политичком, дипломатском, стратешком и културном, требало је да буде објашњено. Народ, а нарочито народне песнике је „прошлост надахњивала и она им је била идеал”³⁴⁸, и зато су тражили кривца за пропаст и нашли су га у Вуку Бранковићу. Чак и Петар Петровић Његош окривљује и оптужује Вука:

„Бранковићу, погано кољено,
Тако ли се служи отачаству?”³⁴⁹

А песник прота Васа Живковић,³⁵⁰ у својој песми *Косово*, 1840. године, грдно га, као ретко ко пре, а и после њега, проклиње:

„Пакла изроде, крвниче, злотворе,
Бранковићу! Зашт’ измичеш за горе?
Зато те мајка тужна породила,

његовој баштини, а истовремено веома дрзак према свима, сада нестане и погибе”. У другом писму каже: „И тако твоја одсутност сада нама помрачује радост због победе над непријатељем.” („Свети Кнез Лазар и Косовски завет“, Митрополија Црногорско-приморска ИИУ *Светигора*, Цетиње – Београд, 2007, стр. 24–25).

³⁴⁷ „Оскудни историјски извори о Косовском боју сведоче да је крило под вођством Вука Бранковића потукло Турке” (П. Томац, *Косовска битка*, Београд, 1968; обимну литературу видети С. Петровић, *Косовска битка у усменој поезији*, Београд, 2001. стр. 289–301).

³⁴⁸ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1954. стр. 30.

³⁴⁹ Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Унирекс, Подгорица, 1996, стр. 45.

³⁵⁰ Песник прота Василије, Васа, Живковић, парох и катихета панчевачки, рођен је у Панчеву 31. јануара 1819. године од оца, такође, свештеника Тодора Живковића и мајке Софије. У Панчеву је завршио основну школу, гимназију у Сремским Карловцима, а Богословију у Вршцу. Правне науке завршио је у Сегедину, а философске у Пешти и Пожуну. После очеве смрти, уочи Божића, 1845. године, рукоположио га је Епископ темишварски Пантелејмон (Живковић) у чин презвитера и поставио за пароха панчевачког. На молбу угледних верника панчевачких, после упокојења проте Косте Арсенивића 1868. године, Епископ вршачки Емилијан га је произвео у чин протојереја и поставио за архијерејског намесника панчевачког. Од године 1846. па до 1873. био је вероучитељ у гимназији панчевачкој и професор српског језика. Године 1866. изабран је за члана апелаторије, а касније за члана митрополитског (епархијског) савета. Црквена општина панчевачка га је 1884. године изабрала за свог председника, на којој дужности је остао до свог упокојења, 25. јуна 1891. године. (Л. Поштић, „Василије Живковић, *Српски Сион*, бр. 29, стр. 449–455, (1891), Нови Сад.

Зато те млеком јуначким дојила,
Да јој ланце сињег ропства кујеш,
И да отровом утробу јој трујеш?
Чуј како с' Србин уцвељен заклиње:
Срб' тко је, вечно нек Вука проклиње!
Еј Вуче црно у роду страшило,
Твом имену трага нигде не било,
Да тебе не би још би српску главу,
Круна красила дизала јој славу."³⁵¹

Дакле, Вук Бранковић и јунак Милош Обилић, сваки у својој улози, први у улози издајника, а други јунака, допринели су да се у памћење, у душу српског народа, у његову традицију, а нарочито у народне песме, највише уреже Косовски бој. Ако је Бранко Лазаревић за епску народну песму могао рећи да је „пуна Бога”, за песме о Косову би се могло рећи да су пуне Јеванђеља и да у њима просто један јеванђељски мотив смењује други. Стога Милош Ђурић с правом иде даље од Бранка Лазаревића када каже, не само да је наша песма „пуна Бога”, већ да „она с Богом почиње и конци јој се о небо везују”.³⁵²

Мноштво јеванђељских мотива у њој, који су пажљиво позајмљени из живота Исуса Христа, могло би се рећи да чине пето – *Косовско Јеванђеље*, у коме доминира жртвена љубав кнеза Лазара и његово опредељење³⁵³ за Царство

³⁵¹ Душко М. Ковачевић, *Живот, рад, песничтво, протје Васе Живковића*, Београд, 1990, стр. 126.

³⁵² (Цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 312).

³⁵³ „Примера тога опредељења имамо непрекидно кроз сву хришћанску историју српског народа, како пре Светога Саве, тако и после њега, како пре Косова, тако и после Косова, све до данашњих околности и стања духа живо верујућих православних Срба. Определивши се за хришћанство и напустивши многобоштво, Срби су се већ тада определили за Царство Божије, насупротив царства кесаревог, овоземаљског. То опредељење су затим нарочито пројавили српски светитељи и подвижници, ти Христови недоступни *врлинци* (о. Јустин) и *врлетници* (еп. Николај), који су се кроз подвиге пењали најврлетнијим стазама ка Небеском царству. На челу њиховом је свакако Свети Сава, који све остави: царство, славу, богатство, сва уживања, и тако своме роду даде светли и моћни пример трајног опредељења за Небеско царство. Подвиг Светог Саве, а и Немање само је доследно поновио косовски великомученик – Свети Лазар” (Епископ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992. стр. 301.). Док М. Марковић с правом каже да „и Свети Сава и Свети Лазар имају исти извор и утоку: привољење Царству Небеском У њима не треба видети два супротна начела него две струје које напоредо теку или се

небеско – *Косовски завет*. Међутим, одмах морамо рећи да овај *Косовски завет* није некакав посебан завет,³⁵⁴ већ напротив „то је Нови завет, изражен српским стилем и у српском искуству.”³⁵⁵ Овај завет, као и Онај Христов, доноси спасење. И то не само Лазару већ целом народу српском. Зато и каже Свети владика жички Николај да ће се Лазаревим заветом „хранити и појити поколења. И да ће ишчезнути затрована властела, и са њом дим што душе људске трује и умртвљује.”³⁵⁶ А песник Јован Дучић сведочећи опомиње „да је косовско опредељење српског народа и његов историјски пут – пут Богочовека Христа.”³⁵⁷

Одмах треба рећи да без Новог завета, који је испуњење Старог,³⁵⁸ Косовски не

укрштају, али нас воде истом циљу. Јер као што је Савин поступак предодредио Лазарев избор, тако косовска жртва наговештава светосавску обнову” (Марко С. Марковић, „Тајна Косова“, *Теолошки погледи* – верско-научни часопис, Београд, год. XXI, бр. 1–2. 1989, стр. 7).

³⁵⁴ „Тенденција тумачења Косова код Милоша Ђурића, Бошка Лазаревића па и Марка Марковића, можда чак и код Његоша, као да иде за тим да створи извесни паралелизам између Новозаветног хришћанства и српског хришћанства, између јеванђеоског и српског православља, па да се онда добијањем и упоређивањем тих двеју сличних стварности изведе закључак о посебном српском доживљају хришћанства, на један особен *косовски* начин.” (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 301–307).

³⁵⁵ Архимандрит Иринеј Буловић, „Косовски Завет у светлости Новог Завета“, *Богословље*, Свеска 1–2, Православни Богословски Факултет, Београд, 1989, стр. 1,7.

³⁵⁶ Свети Владика Николај, *Царев Завет*, Дом св. владике Николаја, Краљево, 2002, стр. 14.

³⁵⁷ Цитирано код Атанасија Јевтића у књизи *Свети Сава и Косовски завет*, Београд, 1992, стр. 260.

³⁵⁸ „Још је Блажени Августин изрекао ону чувену мисао: „Нови завет се у Старом скрива, а Стари се у Новом открива”. Стари завет је сав усредсређен на будући долазак Месије, Спаситеља Изабраног народа, израиљског народа, па су и сами тумачи свештених списа просто припремали свој народ за овај чудесни чин. Сасвим је било нормално што Спаситељ у својој проповеди стално спомиње *Писма* и, штавише, упућује своје слушаоце да их истражују (Јн 5,39).

„Почевши од Мојсија и од свију Пророка разјасни им (сапутницима за Емаус) што је у свим Писмима о њему писано” (Лк 24,27); Он истим тим сапутницима „објашњава Писма” (Лк 24,32). Господ Христос подсећа своје ученике пред чудесно вазнесење „да се мора све испунити о Мени написано у Закону Мојсијеву и у Пророцима и у Псалмима” (Лк 24,44).

А на самом почетку своје месијанске службе у Назарету, после прочитаног одељка из пророка Исаије (61,1-2), Он га тумачи пред присутнима у синагоги јасно и директно: „Данас се испуни ово Писмо у ушима вашим” (Лк 4,16-22), док јеванђелист додаје: „И сви му сведочаху”, односно вероваху. Када Господ Христос објашњава ко је он, то углавном чини указивањем на односна старозаветна места, те тако скреће пажњу Јудејцима да их „оптужује” Мојсије, јер да веровасте Мојсију, веровали бисте и мени (Јн 5,45-46). Говорећи о своме пореклу, Он изричито каже да је потомак Давида, из чијег колена се, иначе, очекивао Месија (Пс 110,1; ср. Мт 22,41-45).

Основно начело Христовог односа према Старом завету јесте да Спаситељ не укида Закон и Пророке, већ их допуњује својим учењем, а такође, да се у Њему испуњава цели Стари завет (Мт 5,17) (Д. Милин). Из прилично великог броја старозаветних цитата, примера ради, наводимо да је он цитирао Петокњижје код (Јн 5,46), Језекиља код (Лк 4,17сл.), Осију код (Мт 9,13), Јону код (Мт 12,40), Захарију код (Мт 26,21), Малахију код (Мт 11,10), псалам код (Мт 21,16).

Као примере *историјског*, буквалног тумачења Старог завета код самог Господа Христа налазимо и следећа места: објашњавајући личност Светог Јована Крститеља (Мт 11,7-14; 17,10-13), он наводи пророчанство код Малахије (Мал 3,1; 4,5); истеривање трговаца из храма (Мт 21,12-13)

постоји. Јер „Косовски Завет није ништа друго до свечана обнова у датом историјском тренутку, под датим историјским околностима, Светосавског завета, Савеза.”³⁵⁹ А то није опет ништа ново и оригинално осим што је и оно стварно стваралачка примена Кирило-методијевскога првобитнога нашег склапања Савеза са живим Богом. Али и Кирило-методијевски Савез наших предака није ништа ново; он је органски продужетак, стваралачка примена онога што су велики Оци и велики Сабори древне Цркве уствари разоткрили као вечни Савез између Бога и Његовог народа. То значи разоткрили су тајну Цркве. Црква је уствари тај простор Савеза и његов плод и његово значење. Но и то што су велики Оци и Учитељи Цркве и велики Сабори богосазвани, учинили није опет ништа ново. Они су у свом времену и на свој живи стваралачки начин, верни Предању али одговарајући изазовима времена, само ревитализирали или актуализирали оно што су Апостоли, непосредни ученици Христови и сведоци Његовог склапања Савеза између Бога и човечанства, видели, доживели и окусили. Према томе, овом линијом у надраг од Светог Цара Лазара ми долазимо до Христове Тајне Вечере и склапања Новог Завета³⁶⁰, Новог Савеза; и ако хоћемо да идемо још унатраг до пророштва и

Спаситељ поткрепљује речима пророка (Ис 56,7; Јер 7,11). Када приликом уласка у Јерусалим њему деца кличу Осана (Мт 21,15-16), он директно цитира из Пс 8,2: „Из уста деце и одојчади начинио си себи хвалу“; Христос себе упоређује са крајеугаоним каменом о коме говори псалмопевац (Пс 118,22; ср. Мт 21,42); предсказујући да ће се ученици разбежати када га виде распета, он наводи пророка Захарију (Зах 13,7; ср. Мт 26,31). Прикован на крсту, Спаситељ изговара речи псалма: „Боже, Боже мој, зашто си ме оставио?” (Пс 22,1; Мт 27,46).

Господ Христос употребљава и *типолошки смисао* у егзегези (тумачењу) Светог писма, те тако уздизање змије у пустињи тумачи као своје уздизање на крст, распеће (Јн 3,14), док исто тако изричито типолошки тумачи тродневни боравак пророка Јоне у утроби кита у смислу свога тродневног боравка у гробу (Мт 12,39-41). Међутим, Христос се не задржава на самом разјашњењу старозаветних свештених књига и њиховог учења, већ му даје и *нови смисао* и вредност у икономији спасења, тиме што Он ста-розаветно учење и допуњава, односно, даје му другачије схватање, нову науку, божанско учење. То се нарочито може приметити у Беседи на гори, где се Христос често позива на Стари завет са: „Чули сте како је казано... Тако је казано... Још сте чули како је казано старима...” – а одмах додаје: „А Ја вам кажем...” (в. Мт 5,21.27.31-32.33-37.38-42.43-48). (Радомир Б. Ракић, *Библијска енциклопедија* II, Духовна академија Свети Василије Острошки, Србиње – Београд, 2004. стр. 139.).

³⁵⁹ Свети Сава (1175–1235) је био зачетник организовања аутокефалне Српске Православне Цркве која је битно допринела учвршћивању српске националне и државне свести и самосталности. Од Светог Саве се хришћанска вера и Црква идентификују са народом, а јеванђеоска духовност постаје етика читавог народа. (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Београд, 1992, стр. 238,239).

³⁶⁰ „У Новом Завету Бог је истински даровао људима божанског Спаситеља, јединородног Сина свога Господа Исуса Христа. Израз Нови Завет (Јер 31,31; Јев 8,10; 10,16) крв *Новога завета* (Мт 26,28; Мк 14,24; Лк 22,20), *Ходатај Новога завета* (Јев 8,6; 9,15) имају виши, дубљи и непролазни значај за верски живот човечанства. „Сада никакве осуде нема онима који у Христу Исусу не живе по телу него по Духу“ (Рим 8,1), сада нам је божанска сила даровала све што је потребно за живот

очекивања онда идемо до Синајског Савеза и Завета³⁶¹ и даље до Раја.”³⁶² Дакле, „Косовски завет је оваплоћење на ткиву нашег народа, у његовој историји, на његовом бићу, у његовој судбини на земљи – Новог завета.”И „то се није десило случајно, већ свесним и слободним избором нашег честитог Кнеза, а потом и целог народа, који га прихвата као идеју водилу целокупне наше историје”.³⁶³

Према томе најкраће речено, „Косовски завет није ништа друго до стваралачка примена у историји, животу, искуству и страдањима нашег народа јединога и вечнога Богочовечног Завета или Савеза, то јест Христовог Савеза.”³⁶⁴И ово Лазарево опредељење није само његово већ свенародно. То је „уствари наше опредељење као наша одлука саборне личности, као помесна Црква, као једно од племена Новог Израилја, као органског дела Божијег народа – да се укључимо одговорно, слободно, са љубављу жртвеном и свешћу, у ту вечну Заједницу која је изражена кроз Савез Бога и људи у Христу.”³⁶⁵ Ово опредељење ће „донети плодове народу Лазаревом”. „Очистиће му ум, срце и вољу и тако му целу душу учинити сјајним

у Христу. (Рим 8,15-32) (Радомир Б. Ракић, *Библијска енциклопедија I*, Духовна академија Свети Василије Острошки, Фоча, (Србиње), Република Српска, Србиње – Београд, 2004. стр. 315).

³⁶¹ „Завет, у Старом завету се употребљава за означавање договора између две стране, у смислу савеза, договора, понекад и у смислу речи закон. Овом се речју одређују савези међу народима (1. Мој 32, 23; 3. Мој 7,2 и др.) и посебним лицима (1. Мој 2,22-32; 1. Цар.18, 3 и др.), чак и међу предметима, на пример: камењем (Јов. 5,23). Ова реч добија посебно значење када означава односе Бога и човека који се састоје у старању Бога о човеку и у обавезама човека у односу према Богу (ср. 1. Мој 9,9; 15,18 и др.; 2. Мој 19,5; 5. Мој 5,13 и др.). Овај завет одређен је још у рају. По речима Сираха, „Господ завет вечни даде њима (тј. првим људима) и судбу њихову показа им” (Сирах 17, 5-8,10). Човековим сагрешењем Завет је био нарушен, али га је успоставило заветовање о „женином семену” (ср. 1. Мој. 3,15) које уништава снагу ђавола и даје људима вечно блаженство, јер се он као Завет вечни не може прекинути. Овај Завет односио се на све људе до потопа. Завет Бога са Нојем односио се такође на све људе. После тога је Завет Бога са људима почео да се сужава, с обзиром на то да га Бог већ закључује не са свим људима, већ са одабраним племеном (племе Сима), које је носицац откривења и кроз које је могуће спасење других племена. Најзад, Завет се закључује са посебним родом који потиче од Аврама кроз Исака (ср. 1. Мој 17,19) и од Исака кроз Јакова (ср. 1. Мој 28,4). Ова се одабрана лица, кроз честа Божја јављања, утврђују у истинитој представи о Њему. Завет Бога са лицима која је Он одабрао, шири се на сав народ чији су они родоначелници (ср. 1. Мој 17, 7,19), те тај народ чува у себи Божји благослов и спасење за све људе (ср. 1. Мој 12, 3 и др.). Синајски Завет Бога са потомцима Аврама, Исака и Јакова потврђује да је Израил у обавези да буде „царство свештеника и свети народ” (ср. 2. Мој 19, 6). Њему је предодређено да на земљи оснује царство Божје. Стари Завет се разликује од Новог Завета – периода који је наступио доношењем спасења на земљу са Господом нашим Исусом Христом – кроз Његово оваплоћење и смрт на крсту и Васкрсењем; Христом је основан „Завет Нови”. (Мт 26,28; Мк 14,24; Лк 22,20). (Радомир Б. Ракић, *Библијска енциклопедија I*, Духовна академија Свети Василије Острошки, Фоча, (Србиње), Република Српска, Србиње – Београд, 2004. стр. 314).

³⁶² Архимандрит Иринеј Буловић, „Косовски Завет у светлости Новог Завета“, *Богословље*, Свеска 1–2, Православни Богословски Факултет, Београд, 1989, стр. 7.

³⁶³ Исто, стр. 7.

³⁶⁴ Исто, стр. 7.

³⁶⁵ Исто, стр. 7.

огледалом, у коме ће се огледати наш бесмртни свет и живот.”³⁶⁶ Тако ће „Царство Божије ући у народ српски и он ће као достојан ући у Царство Небеско.”³⁶⁷ Дакле, одредивши се за Царство вечно и непролазно честити Кнез је „приближио Бога народу и народ Богу.”³⁶⁸

Пратећи даље слике овог *Косовског Завета*, ми ћемо се прво задржати на мотиву Тајне вечере који је узет из Светог Јеванђеља и пренет у епску народну песму. Тако је јеванђељска Тајна вечера (Мт 26, 17–30; Мк 14, 12–25; Лк 22, 7–25) постала Косовска, односно Косовска вечера је пројекција Христове последње вечере пред Његово страдање. И одмах уочавамо да су обе вечере биле везане за празнике. Прва, за Пасху,³⁶⁹ а друга за пророка Амоса.³⁷⁰

Господ Исус Христос је славио у Јерусалиму Пасху – стари јеврејски празник, док је кнез Лазар у Крушевцу славио своју Крсну славу Светог пророка Амоса. Али, у исто време, уочавамо једну разлику која се односи на учеснике двеју вечера. На Христовој пасхалној вечери су били присутни само апостоли (Мт 26, 20; Мк 14, 17; Лк 22, 14), док је кнез Лазар:

„Сву господу за софру сједао,
Сву господу и господичиће
с десне стране старог Југ-Богдана,
и до њега девет Југовића;
а с лијеве Вука Бранковића,
и осталу сву господу редом;
у заставу војводу Милоша,
и до њега дв’је српске војводе:

³⁶⁶ Свети Владика Николај, *Царев Завет*, Краљево, 2002, стр. 15.

³⁶⁷ Исто, стр. 15.

³⁶⁸ Исто, стр. 17.

³⁶⁹ Пасха (прелазак) јеврејски празник који је установљен после преласка преко Црвеног мора. Празник је познат и као Празник бесквасних хлебова, на успомену на брзо припремљену храну коју су Јевреји понели са собом када су избегли из Египта. Светковина је 14 дана 1. месеца Нисана. (Радомир Ракић, *Библијски речник*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 143).

³⁷⁰ Пророк Амос рођен је у селу Текују близу Витлејема где је живео и пророковао. Борио се против идолопоклонства, па чак је и самог цара Озију изобличавао због клањања идолима. Пострадао је, борећи се за истину, и упокојио се у 8. веку пре Христа, од последица ударца сина једног жреца. (Епископ Николај, *Сабрана дела*, Књига 7. Београд, 1961, стр. 455.

једно ми је Косанчић Иване,
а друго је Топлица Милане.”³⁷¹

И као што се на Тајној Христовој вечери открио издајник, тако се и на Кнежевој указује на издајника Вука Бранковића. У откривању ове завере пажљиво је направљена паралела, али и разлика између Христа и Лазара. Господ, као свезнајући открива издајника: *Заиста вам кажем један од вас ће ме издати....* (ср. Мт 26, 21.).

И када га питаху: *Госпode ко је тај*, Он рече: *Онај је коме ја умочим залогај и дам. И умочивши залогај даде Јуди Симоновом Искариотском...* (ср. Мт 26, 21; Мк 14, 18; Јн 13, 18–19. и 21–28), док Лазар ипак није Бог и зато не зна завереника, чак греша и указује на другог човека, на Милоша Обилића:

„Ако ћу је напит по јунаштву,
напићу је војводи Милошу.
Та ником је другом напит нећу,
већ у здравље Милош-Обилића!
Здрав, Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!
Сјутра ћеш ме издат на Косову,
и одбјећи турском цар-Мурату!
Здрав ми буди, и здравицу попиј,
вино попиј, а на част ти пехар!”³⁷²

Ове речи су попут оштрих стрела погодиле Милоша који је био познат јунак и угледан витез. Он није као Јуда, који је знао да ће издати и да Христос говори истину, мирно устао, напустио вечеру и повукао се, већ се побунио против клевете и онога ко га је кнезу назначио као издајника:

³⁷¹ Вук Стеф. Карацић, „*Комади од различнијех Косовских пјесама*“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 196.

³⁷² Исто, стр. 196.

„Скочи Милош на ноге лагане,
пак се клања до земљице црне:
„Вала тебе, славни кнез-Лазаре!
Вала тебе на твојој здравици,
на здравици и на дару твоме,
ал’ не вала на таквој бесједи!
Јер, тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит’ сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим у Косову
за ришћанску вјеру погинути!
Невјера ти сједи уз кољено,
испод скута пије ладно вино:
а проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
виђећемо у пољу Косову
ко је вјера, ко ли је невјера!”³⁷³

Милош не само да правда себе и даје реч да неће у боју издати, већ се и заклиње на верност „да ће за хришћанску веру погинути”, и указује на правог издајника који „испод скута пије хладно вино”.

Песник правећи ову разлику опет вуче паралелу тако да Христа издаје Његов ученик који је три и по године слушао Његову Божанску науку, гледао Његова дела и многа чуда, а кнеза Лазара издаје његов блиски сродник, зет Вук Бранковић. Могло би се рећи да су понашања ова два књижевно сродна лика подударна, али и различита. Јер Христос издајнику Јуди, који је поред Њега мирно седео и вечерао даје умочен залогај и тиме га открива и показује и осталим апостолима (ср. Јн 13, 26), док Вука, који је такође мирно седео за вечером поред кнеза, не открива кнез Лазар већ Милош Обилић.

³⁷³ Вук Стеф. Карацић, „*Комади од различнијех Косовских пјесама*“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. ПОЛИТ, Београд, 1975, стр. 197.

На обе вечере издајнику је упућена тешка клетва. Христос знајући свог издајника каже: *Али тешко човјеку ономе који изда сина човјечега; боље би му било да се није родио онај човјек* (Мт 26, 24; Мк 14, 21; Лк 22, 23), док Лазар, с обзиром на то да није сигуран ко је издајник, упућује клетву целога народа, односно свакоме ко не пође на Косово Поље:

„Ко не дође на бој на Косово,
Од руке му ништа не родило:
Ни у пољу пшеница бјелица,
Ни у брду винова лозица”.³⁷⁴

Клетва Христова се убрзо обистинила. Јуда, видевши шта је учинио, одмах се раскајао, *ибацивши сребрнике у храму, изишао и отишао те се обесио* (ср. Мт 27, 4–5), док Вуку тако нешто ни на ум није падало. Дакле, и песник је знао да Вук није издао, али је морао ту улогу некоме да намени, улогу коју је народ у данима муке и патње одмах прихватио. Међутим, и поред тога што историчари Вука кроз векове бране³⁷⁵ ево ни до данас га од народног суда нису успели сасвим да одбране.

Песник Лазарево опредељење за небеско царство пореди са Христовим добровољним страдањем и зато је требало да њега неко изда. Да би поређење било успешно народни певач и бира Вука који је био и родбински близак Лазару и даје му улогу Јуде издајника. Народни певач је вероватно за ово нашао разлог у томе

³⁷⁴ Вук Стеф. Карацић, „Комади од различнијех Косовских пјесама“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 195.

³⁷⁵ „Четири Лазареве кћери биле су удате уочи Косовске битке, а на бојноме пољу са војском се појавио само један Лазарев зет – накнадно озлоглашени Вук Бранковић. На ратишту нема бугарскога зета са великом војском; нема ни Ђурђа Страцимировића Балшића, као ни мачванског бана Николе Горјанског Млађег. Лазар је био углавном препуштен себи. Краљ Босне и Србије, Лазарев сизерен у крајњој линији, Твртко I послао је нешто босанске војске на челу са прослављеним војводом Влатком Вуковићем. Твртко се са већим делом војске у време Косовске битке налазио у Приморју учествујући у династичким борбама око мађарског престола, а у корист напуљске династије, односно напуљских претендената. (Н. Љубинковић, *Транспозиција историјских чињеница у епско и митско ткиво епске легендаже* – легенда о Косовском боју, легенда о Марку Краљевићу, у: „Од мита до фолка”, Библиотека Лицеум, књ. 2. Крагујевац, 1997, стр. 28.). Иначе, „о Вуку Бранковићу и кнезу Лазару пре Косова И. Руварац говори позивајући се на савремени запис по коме они `у јединству и љубави побеђују врагове своје`. (*Стражилово*, 728: „О кнезу Лазару“, 157. Цитирано код Бошка Сувајџића, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Институт за књижевност и уметност, Друштво за Српски језик и књижевност Србије, Београд, 2007, стр. 306–307).

што је „Вук послѣје Косовског боја живио у непријатељству с кнегињом Милицом и с њезиним синовима Стефаном и Вуком радећи им о злу као и они њему, а све зато јер је Вук Бранковић хтио послѣје смрти кнеза Лазара да постане господар читаве земље којом је Лазар владао. То непријатељство могло је утврдити у народу мишљење о издаји Вуковој, то јест, мислило се да то непријатељство потјече од издаје Вукове,³⁷⁶ и што је „за владе Вукове династије држава доживела потпуни пад.³⁷⁷

Навешћемо још једну сличност и разлику између ових вечера. „И на једној и на другој вечери имамо чаше са вином: Господ Исус Христос своју чашу благосиља, док Лазар уз своју наздравља.“³⁷⁸ На Тајној вечери је Христос установио Свету тајну евхаристије, о којој смо већ у овом раду говорили, док то кнез Лазар не чини, али живи евхаристијски и на Светој литургији се заједно са свом српском војском причешћује испуњавајући Христове речи: *Ко једе моје тијело и пије моју крв има живот вјечни; и ја ћу га васкрснути у последњи дан* (Јн 6, 54).

Наравно тешко је било песнику да вуче паралелу између Господа Исуса Христа и кнеза Лазара, јер се сама личност Лазара као предстојатеља вечере не сме олако идентификовати са Христом. Ту се не можемо у потпуности сложити са закључцима М. Поповића, М. Марковића, Ж. Видовића и С.М. Орхановића, јер они покушавају да нађу јасну идентификацију између Христа и Лазара, а то је чак и сам песник желео да избегне плашећи се такве богохулне идеје да учини Лазара самим Христом. И зато песник и наводи неколико мотива којима нас штити од те опасности. Тако, на пример Лазар, као што смо већ рекли, не открива издајника и не причешћује се увече као Христос пред страдање, него ујутро. Такође, за разлику од Христа који брани апостолима да пруже отпор онима који су дошли да Га ухвате, *А Симон Петар имаше нож, па га потеже и удари слугу првосвештениковог, и одсијече му десно ухо. А слуги бјеше име Малхо. Тада рече*

³⁷⁶ Тома Маретић, цитирано код Војислава Ђурића, „Антологија српске књижевности“ *Антологија народних јуначких песама*, VI, издање, Српска књижевна задруга, Београд, 1971, стр. 45.

³⁷⁷ Димитрије М. Калезић, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 165.

³⁷⁸ Исто, стр. 165.

Исус Петру: Стави нож у корице. Чашу коју ми је дао Отац зар да је не пијем. (Јн 18,10–11) кнез Лазар проклиње оне који не дођу на Косово поље да се бију са Турцима. И не само да Христос заповеда Петру да *стави нож у корице* већ и лечи онога кога је Петар повредио; *И дохвативши се уха његовог исцијели га* (Лк 22,51).

Дакле, јасно је да су мотиви инвертовани и доведени до сличности која збуњује, али ипак песник уклања могућност поједностављених поистовећивања Лазара са Христом. Међутим, и поред ових разлика има много сличности међу поменутиим догађајима, тако да и ово својеврсно *Косовско Јеванђеље* објављује радост Царства Божијег у односу на стварност која је била веома мрачна, тешка и мучна. Ова идеја Царства Божијег и уједињује Лазара са Христом, јер Лазар живи Њиме и тежи ономе што Христос проповеда, ономе што је Он поставио као циљ нашега живота – Царство Божије. И зато књига, која је дошла из *Вишњег Јерусалима* нуди Лазару „духовно наспрам телесног, небо насупрот земље, вечност наспрам пролазности.“³⁷⁹

То Лазарево опредељење тражи књига коју доноси соко птица долазећи са неба, који, као што ћемо убрзо видети и није птица већ *Светитељ Илија*, за кога у Светом писму пише да се жив узнео на небо: *И кад иђаху даље разговарајући се, гле, огњена кола и огњени коњи раставише их и Илија оде у вихору на небо* (2. Дн 2,11). Књига коју носи пророк Илија, није некаква „особита амајлија какве су се продавале на Гробу Господњем, како тврди Чајкановић,³⁸⁰ већ мотив који је узет из Старог завета где се такође помиње *да је дошла књига од Илије пророка, Јораму* којомму Господ поручује да *ходи путовима Јосафата оца својега и путовима Асе цара Јудина* (ср. 2. Дн 12).

Народни певач је ово знао и зато књигу по пророку Илији шаље Богородица од светиње од Јерусалима. Неки истраживачи и тумачи ових стихова сматрају да је књига коју доноси пророк Илија дошла из града Јерусалима „где је

³⁷⁹ Снежана Самарџија, „Симболи средњовековне књижевности усмене формуле у песми Пропаст царства српског“, *Словенско средњовековно наслеђе*, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр.587. (Жарко Видовић сматра да се ова песма *Пропаст царства српског* у народу звала *Косовски Завет*, или *Цар Лазар се привоље Царству небеском*, како се ова песма и зове у неким издањима”. (Цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 310).

³⁸⁰ Исто, стр. 585.

рођена црква Христова у дан Педесетнице, када је Дух Свети сишао на апостоле,³⁸¹ међутим, ми се усуђујемо рећи да се овде не ради о том, већ о небеском Јерусалиму: *И видјех Свети град, Јерусалим нови, гдје силази са неба од Бога, припремљен као невеста украшена мужу својему* (Отк 21, 2). Док је књига коју доноси пророк Илија заповест Христова изнета у Светом Јеванђељу³⁸² која се на Косову пољу „истиче пред кнеза Лазара и српски народ, да се у критичном тренутку свога живота у историји одреде и учине пресудни избор којим се посведочава људска слобода и самоодговорност пред Богом, пред собом и пред светом; које ће царство изабрати.“³⁸³ Од кнеза Лазара се тражи да се одреде: хоће ли ићи путем Христовим, путем спасења и вечног живота, или путем земаљским привременим и пропадљивим:

„Сама књига цару бесједила:
Царе Лазо, честито кољено,
Коме ћеш се привољети царству?
Или волиш царству небескоме,
Или волиш царству земаљскоме?
Ако волиш царству земаљскоме,
Седлај коње, притежи колане
Витезови сабље припасујте,
Па у Турке јуриш учините:
Сва ће турска изгинути војска;
Ако л волиш царству небескоме,
А ти сакрој на Косову цркву,
Не вади јој темељ од мермера,

³⁸¹ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 312.

³⁸² „Тајанствена књига из Јерусалима подноси се на потпис свакоме од нас, свакога дана кроз цело земаљско време. При том нам се стављају увек два листа на избор. На једноме листу исписано је Небеско царство Христово; на другоме је исписано земаљско царство Ирода, Пилата и осталих, чије је име Легион. Свако има да се одреде слободно и свесно.“ (Епископ Николај, *Сабрана дела*, Епархија западноевропска, Химелстир, 1983, Књ. IX, стр. 349.)

³⁸³ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 313.

Па причести и нареди војску,
Сва ће твоја погинути војска,
Ти ћеш кнеже с њоме погинути.”³⁸⁴

Књига долази од некога ко је знао да је Лазар „подизао задужбине и богато обдаривао српски и неке друге манастире на Светој Гори,”³⁸⁵ и зато тражи од њега „да сакроји на Косову цркву”.

Мотив за овакву градњу цркве народни певач је узео из Откровења Јовановог. *Ижена његова приправила се; и дано јој би да се обуче у свилу чисту и бијелу: јер је свила правда светијех* (ср. Отк 19, 7–8). На другом месту ове пророчке књиге, за коју се може рећи да је била најчитанија књига у косовском и покосовском периоду, каже се: *Жена би обучена у порфиру и скерлет, и накићена златом и камењем драгијем и бисером.....* (ср. Отк 17,4). Овако замишљена црква од стране певача више је била слика Цркве небеске у коју ће се настанити Лазар после мученичке смрти и жртвовања „за пресвето име Исусово“.

Књигу доноси пророк Илија, који ће по Светом писму поново сићи са неба на Земљу пре другог Христовог доласка где ће се борити против Антихриста, погинути, али и ући у вечни живот са Христом. *Ево, ја ћу вам послати Илију пророка прије него дође велики и страшни дан Господњи;* (Мал 4,5).

Да ће Илија доћи сведочи и сам Христос на Таворској Гори када се пред своја три апостола, Петром, Јаковом и Јованом преобразио: *И указа им се Илија с Мојсијем и бијаху у разговору са Исусом* (Мк 9, 4). Потом на питање апостола Исусодговара да ће *Илија заиста доћи најприје и уредити све* (ср. Мт 17,11).

Дакле, кнез Лазар би требало да попут пророка Илије поведе бој против Турака, то јест Антихриста, и ако у том боју погине да ће га Господ васкрснути за вечни живот са Њим у Његовом непролазном царству. То је пут који се у књизи нуди Лазару.

Кнез Лазар чувши ово „мислио је мисли свакојакѐ“:

³⁸⁴ Вук Стеф. Карацић, „Пропаст царства српскога” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 186.

³⁸⁵ *Историја Српског народа*, књ. II, уредник Јованка Калић, Српска књижевна задруга, друго издање, Београд 1994, стр. 41.

„Мили Боже, шта ћу и како ћу?
Коме ћу се приволети царству,
Приволети царству земаљскоме,
Земаљско је за малено царство,
А небеско увек и довека.”³⁸⁶

И као што је Христос кушачу у пустињи, који му је нудио земаљско царство, рекао: *Иди од мене, Сатано!* (Мт 4,10; Мк 8,33; Лк 4,8) тако је и честити кнез Лазар одбио понуду пролазности и витешки се одлучио за вечност. Та одлука је прва и највећа победа на Косову пољу. Ова одлука није била нека његова *рачуница*, него чисти израз правог његовог духа. Лазар, дакле, чини прави избор и опредељује се за небеско царство које траје „увек и до века,” а не за земаљско које је „замалена”, јер је биосвестан да је боље погинути као човек, него ли живети као нечовек, знајући да по речима Спаситељевим онај који и погине са Христом, није мртав већ жив, вечно жив, јер Христос каже: *Ја сам васкрсење и живот; који вјерује у мене ако и умре, живјеће* (Јн 11,25). А мртав је онај који није са Богом, како преноси у Откровењу Свети Јован Богослов реч Божију: *Знам твоја дјела, имаш име да си жив, а мртав си* (Отк 3,1).

Циљ Христовог оваплоћења јесте објављивање Царства Божијега и спасење палог човека. Зато Он у Јеванђељу и каже: *Него шитите најприје Царство Божије и правду његову, и ово ће вам се све додати* (Мт 6,33). Тражити, искати, определити се за царство Божије и правду његову значи не задовољити се крпама и ритама овога света, када нам се нуди ново царско одело у вечности. Или не тражити отпатке и мрве које падају са богатих трпеза од којих се опет гладни, када нам се нуди трпеза са храном од које се једе и не гладни у Царству Божијем (ср. Јн 13,29). То искање је уствари осмишљавање нашег земаљског хлеба и воде – оним вечним Хлебом Живота и вечном водом од које се пије и не жедни. Јер Христос каже: *Који једе од овога хљеба живјеће завијек и ко пије од воде коју ћу му ја дати неће ожедњети довијека, него вода коју ћу му дати постаће у њему извор воде*

³⁸⁶ Вук Стеф. Карацић, „Пропаст царства српскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 187.

која тече у живот вјечни. (ср. Јн 4,14; 6,51). Ово опредељење ослобађа човека од халапљиве жудње за земаљским, пролазним добрима, и подстиче га да разумно користећи управо та добра, дакле, не одричући их се, жуди ка освајању бескрајних простора у вечности. Кнез Лазар прихватајући небеско царство и опредељујући се за њега показује своју верност Богу и свом спасењу у Христу, односно у Цркви. И ово његово опредељење не значи да је он ниподаштавао земаљски живот, јер то ни Христос није чинио. Напротив, Он се оваплотио, родио од девојке Марије у Витлејему, дакле, узео наше људско тело и живео на земљи чиме је показао светост и овековечење не само душе већ и тела. И по свеопштем васкрсењу људско тело ће бити бесмртно. *Смрт ће бити побеђена и више неће господарити светом.* (1. Сол 4,13-18).

Зато да би нам ово Лазарево опредељење било јасније упоредићемо га, како је то често и апостол Павле чинио (2.Тим 4,7) са маратонцима који чекају на црти знак за старт. Сви они желе да дођу до циља и нико од њих у том тренутку, ако се моли Богу, неће у молитви тражити да му Господ помогне да претрчи километар, два, пет, десет, или двадесет, већ ће тражити да му помогне да стигне до циља, а сви други метри и километри се подразумевају да ће бити савладани. Тако се и кнез Лазар опредељује за царство Божије, али не бежећи од стварности која га очекује. Ово његово опредељење значи опредељење „за духовну слободу у Христу и непролазне вредности које превазилазе голу историјску раван овога света и живота и залазе у метаисторију, у есхатологију.”³⁸⁷ Али последице тог опредељења неће се показати само у есхатону, него ће се одразити и у народној будућности и у животу Лазаревих потомака и потомака свих оних који пођоше у Косовски бој, како сведочи патријарх Данило III, са срчаном одлуком: „Умримо да свагда живи будемо”.³⁸⁸

Срби, на челу са кнезом Лазаром, су прихватили борбу са многобројнијим и надмоћнијим непријатељем „јер су пошли у бој за *Крст часни и слободу*

³⁸⁷ Атанасије Јевтић, „Косовско опредељење за Царство небеско у историјској судбини српског народа“, *Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја (1389–1989)*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, Стр. 25.

³⁸⁸ Цитирано код Димитрија М. Калезића, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 230.

златну против цара азијског који је дошао са својим хордама на туђе огњиште ради пљачке и рушења.³⁸⁹ Ово Димитрије Богдановић правилно закључује када каже: „Косово 1389. године био је чин дефинитивне потврде хришћанског и црквеног идентитета српског народа: доживљено је као мученички тријумф, никако као пораз, изливано је у победничке стихове химни пуне светлости и радости што је Боговенчана Србија крунисана мученичким венцем, па је то сада њен прави и необориви врхунац. Тријумф духовног над телесним, вечног живота над смрћу, правде над неправдом, истине над обманом, жртве над похлепом, љубави над мржњом и силом.“³⁹⁰ Овим опредељењем кнеза Лазара, српских витезова и народа из кога су потекли, за Царство небеско, јасно нам говори да су Срби били духовно узрасли, да је Свето Јеванђеље у њима потпуно заживело и да су разумели да је Христос из љубави према човеку, према роду људском, поднео Крсну смрт и страдање како би га спасао и обукао у новог човека, човека коме је циљ обожење и Царство Божије.

Међутим, многи попут Војислава Ђурића у овом опредељењу кнеза Лазара за небеско царство виде низ противуречности. Тако Ђурић каже: „да је у певачу хришћанину куцало борбено паганско срце; он се речју определио за небеско царство у које се улази без борбе, а стварно је пошао путем који је Кршна показивао Арцуни – путем рвања са непријатељем, путем који је паганца водио и у једно и у друго царство: ако умре – у рај, ако остане жив – у земаљске радости.“³⁹¹

Овакво тврђење нам потврђује да Ђурићу, а ни другима који су тако мислили и писали, није био јасан појам царства Божијега нити опредељење за њега, нити су знали да је јеванђељска перспектива и уопште библијска, виђење света и човека, као и саме историје христолошка, есхатолошка. „Речено библијским језиком то значи да о тачки Алфа (то јест, о почетку) одлучује тачка Омега (то јест, свршетак и циљ). Према томе, „није почетак тај који одлучује о крају, него крај одлучује о

³⁸⁹ Свети владица Николај, *Царев Завет*, Краљево, 2002, стр. 27.

³⁹⁰ Цитирано код Атанасија Јевтића, „Косовско опредељење за Царство небеско у историјској судбини српског народа“, *Свети Кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја (1389–1989)*, Свети Архијерејски Синод, Београд, 1989, стр. 29.

³⁹¹ Војислав Ђурић, „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, VI, издање, Српска књижевна задруга, Београд, 1971, стр. 43.

почетку.”³⁹² Само је Христос Алфа и Омега, (ср. Отк 1,8) и само Он прошлост и будућност осадашњује.³⁹³ Ко то не разуме, тај не може схватити ни Лазарево опредељење и његово значење, које гласи: бити и остати са Христом и увек, па и у боју, поступати онако како нас Христос учи. И зато Лазар одлазећи у бој *узима крст свој*....(ср. Мт 16,24) то јест, прихвата страдање, али не да би отео туђе, већ да би одбранио своје. Дакле, „пошао је на Косово поље не да буде поражен већ да

³⁹² Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 318.

³⁹³ „Библија почиње речима: У почетку створи Бог небо и земљу (1. Мој 1, 1). У почетку чега? У почетку времена. Пре тога, значи, није било времена. Па шта је онда постојало? „Јер, пре створења света било је неко постојање које одговара надсветским силама, које не прелази време, вечно, које увек траје“. Постојала је, дакле, вечност. Шта је време, шта је вечност?

Ти основни појмови, категорије нашег ума, увек сунајтежи за објашњење. Тако је и са појмом времена. Као што каже Блажени Августин: „Ако ме нико не пита, знам, али ако бих хтио неке то питање разјаснити, не знам. Ипак са сигурношћу могу рећи... кад не би ништа пролазило да не би било прошлог времена, и кад не би ништа постојало да не би било садашњег времена, и кад не би ништа долазило да не би било будућег времена“. И нама је јасно да време незадрживо тежи и пролази састојећи се из прошлости, садашњости и будућности, али тако „да је у њему прошлост минула, будућност још није наступила, а садашњост се измиче од опажања пре него што се усмотри“, како примећује Свети Василије Велики. Јасно нам је да прошлост не постоји; она је била, али је сада као трајања времена нема. Исто тако, нема ни будућности; она ће тек доћи, но сада је још нема. Значи, постоји само садашњост. Но шта је стварно садашњост? Она је у суштини линија додира између прошлости и будућности, моменат у коме будућност стално пролази у прошлост. Док, на пример часовник не откуца „так“, тај моменат је близу, чекамо га да наступи, али још непостоји. А чим откуца „так“, тогамоментанемавише, онје прешао у прошлост. Непостојеће будуће у тренутку је прешло у непостојеће прошло. И садашњост, значи, једва постоји. Наиме: „И сам један сат састоји се од краткотрајних дјелића: што је од њега одлетјело то је прошлост, а што год му преостаје, то је будућност. Ако се може замислити дио времена који се не може више подијелити ни у најмање дјелиће времена, онда је он једини који се може звати садашњи, али тај дио тако брзо из будућности прелијеће у прошлост, да се не протеже ни тренутак“.

Ево, то је време постојало заједно са светом и неодвојиво од њега. Оно се односи на све створено, па и на нас људе и на анђеле. На Божје биће време се не односи. Он је Творац света и времена, те на Њега оно не може бити примењено, као што се на њега не могу применити појмови простора, броја, почетка и свршетка итд. За Њега важи вечност. Шта је вечност? Вечност је стална садашњост, она нема ни прошлости, ни будућности, које карактеришу време. „У вјечности ништа не пролази, него је у све садашње – вели Блажени Августин. –Вјечност која нема ни будућности, ни прошлости, непомично стоји и одређује будућа и прошла времена“. На другом месту, обраћајући се Богу, Блажени Августин каже: „Твоје године нити иду, нити долазе... Твоје су године један дан (2. Пет 3, 8), а Твој дан није сваки дан, него данас, јер Твој данашњи дан не узмиче пред сутрашњим, и не долази иза јучерашњег. Данашњи дан је вјечност“.

Вечност је, дакле, стално „сада“, без претходног „било“ и следећег „биће“. Садашњост, која за нас једва постоји, у вечности једино постоји. Кад говоримо о вечности кажемо „пре“ и „после“, то говоримо са свог људског становишта, терминима који се односе на време. У вечности нема ни пре ни после... Има само сада.“(Патријарх Павле, Да нам буду јаснија нека питања наше вере, Књига прва, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 1998, стр. 26-27).

добром победи зло, да Христос победи Сатану, а не злом зло, јер ту се само умножава зло. Ни Христос није ишао на Голготу да буде поражен, већ да победи и победио је. Он се прославља на Крсту и зато на Његовом Крсту и пише *Цар Славе*.³⁹⁴ Војислав Ђурић као да заборавља стихове који нам говоре да се Лазар није опредељивао зато што му се опредељивало, већ зато што је пре писма које је из небеског Јерусалима донео светитељ Илија, стигло писмо од турскога цара Мурата:

„Цар Мурате у Косово паде;
како паде, ситну књигу пише,
те је шаље ка Крушевцу граду,
на кољено српском кнез-Лазару:
„Ој Лазаре, од Србије главо,
Нит’ је било, нити може бити:
једна земља, а два господара;
једна раја, два харача даје.
Царовати оба не можемо,
већ ми пошљи кључе и хараче,
златне кључе од свијех градова
и хараче од седам година;
ако ли ми то послати нећеш,
а ти хајде у поље Косово –
да сабљама земљу дијелимо”.

³⁹⁴ Архимандрит Иринеј Буловић, „Косовски Завет у светлости Новог Завета“, *Богословље*, Свеска 1–2, Православни Богословски Факултет, Београд, 1989. стр. 9.

Кад Лазару ситна књига дође,

књигу гледа, грозне сузе рони..³⁹⁵

Дакле, ово прво писмо, које је изазвало Лазареве сузе, стигло је пре другог које је донео „соко тица сива”, односно, Светитељ Илија, а којим се од Лазара тражи одговор на Муратов захтев, то јест, хоће ли без борбе да „пошаље кључе и хараче” и определи се за земаљско царство, или ће поћи у борбу да би задобио вечно небеско. Ако ово знамо онда нам је сасвим јасно да кнез Лазар и његова војска нису ишли на Косово да се предају Турцима, нити да им се потчине, него да се храбро боре, јер су имали веома изграђене хришћанске духовне вредности, свесни „да духовни човек не може да буде роб”.³⁹⁶ Зато „они рађе иду на жртву и смрт, која се не сматра поразом него надмоћношћу духа, клицом новог живота, несаломивом надом у крајњи тријумф Божије правде и истине,” – једном речју, „оних вредности које и припадају Царству Небеском.”³⁹⁷

Према томе, разумевајући ове јеванђељске мотиве сасвим се јасно уочава погрешно схватање Лазаревог опредељења од стране Војислава Ђурића и других који тако мисле. За разлику од њега и њих, народни певач и његов и наш цар Лазар су знали реч Христову: *Не бојте се оних који убијају тијело, а душе не могу убити; него се бојте онога који може и душу и тијело погубити у паклу... јер каква је корист човеку ако сав свијет добије а души својој науди, или какав ће откуп дати човек за своју душу”* (ср. Мт.10, 28–29) изатонисумоглиизједначитипролазносавечнимцарствомнитисусеомоглинатајначинк оцкатирачунајући, акоизгубимједно, сигурноћудобитидруго. Напротив, „небеска књига не каже цару да је земаљско царство неко онтолошко зло, што ни хришћанство не каже, већ ставља пред цара два добра: ниже и више, и он треба да се свесно определи за једно, и он се определио за оно боље.”³⁹⁸

³⁹⁵ Вук Стеф. Карацић, „Комати из различније косовских пјесама“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 195.

³⁹⁶ Атанасије Јевтић, „Косовско опредељење за Царство небеско у историјској судбини српског народа“, *Свети кнез Лазар*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, Стр. 29.

³⁹⁷ Исто, стр. 29.

³⁹⁸ Димитрије М. Калезић, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 158.

Дакле, није кнез Лазар овим избором показао равнодушност и незаинтересованост за земаљско царство већ је, напротив, пошао у бој знајући да се „у овом свету и историји бије главна, а и одлучна битка за живот вечни”.³⁹⁹ Зато је и пошао на Косово да би се у овом свету борио и изборио за *Царство небеско*. Прематоме, „Косово је сведочанство да се као народ никад нисмо борили за безначајне ствари и да никада нисмо могли бити искрено одушевљени ситницама и пролазностима.”⁴⁰⁰

Овим опредељењем и Косовском битком показује се као снажан чинилац Лазаревог подвига љубав, чије вредности у оквиру других врлина на највише место поставља сам Христос како својом речју тако и својим животом. Док апостол Павле, који се због велике ревности у проповедању Светог Јеванђеља, назива апостолом народа у својој Химни љубави каже: *А сад остаје вјера, нада и љубав, ово троје, али је љубав вајвећа међу њима* (1. Кор. 13, 3). Свети Јован Лествичник љубав изједначава са Богом и тако она постаје „врлина свеобухватна”.⁴⁰¹

Према томе, Лазарево опредељење за царство Божије је опредељење за подвиг којим се на најбољи начин „показује његов хришћански, православни идентитет.”⁴⁰² Ово његово опредељење показује да је јеванђељско, Христово семе, пало *на земљу добру, и изникавши донело стотруки род* (ср. Лк 8,8). Иначе, ово Христово семе су у српском народу сејала света Браћа Кирило и Методије и њихови свети ученици. Потом Свети Сава, за кога се у Тропару њему посвећеном, каже да је био *Учитељ пута који води у живот вечни*. Затим многи исихасти⁴⁰³ и

³⁹⁹ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 322.

⁴⁰⁰ Еп. Николај Велимировић, *Сабрана дела*, књига IX, Београд, 1991, стр. 347.

⁴⁰¹ Видети опширније код Димитрија Богдановића, *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Посебна издања Византолошког института, књига 11, Београд 1968, стр. 28–31, 73–75.

⁴⁰² Атанасије Јевтић, *Косовско опредељење за Царство небеско у историјској судбини српског народа*, Свети кнез Лазар, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, Стр. 26.

⁴⁰³ У то време, као и пре Косовског боја, у Србији су живели и деловали исихасти, монаси *синаити* са великим бројем ученика који су делали не само у народу, него и на дворовима српских великаша и особито кнеза Лазара и његових наследника, српских деспота. Упркос постепеном слабљењу и политичком пропадању државе, исихазам је доносио прави духовни ренесанс у култури, уметности, духовном животу. Исихасти су носили заставу борбеног отпора, не пасивце који се предају непријатељу, и тај отпор био је првенствено у снази духа, у хришћанској философији живота, у универзалној духовности која ће ванредно оснажити православну самосвест српског народа и чије вредности одолевају искушењима времена. Исихазам је био такав поглед на свет и људски живот

други архипастири Христови који су живоносном речју и својим подвизима изграђивали духовну лествицу којом је Лазар пошао ка небеском царству.

Носећи у себи врлине ових својих светих предака, затим српских владара, као и многих подвижника и преподобних, кнез је кренуо у бој у коме је победио и саму смрт. И захваљујући управо овом свом опредељењу за Царство Божије, Лазар је у народу постао и остао цар, мада нам је познато да је био кнез. Дакле, „он је био кнез у историји, али кнез који је изабрао царство у вечности у коме се зацарио надрастајући и надвисујући свој кнежевски положај. Прво је био за кратко *замалена*, а ово друго је остао *увек и довека*. Стога његово житије није само његова биографија, нити је његова икона његов портрет, већ пројава његове унутрашње личности.”⁴⁰⁴

То Лазарево опредељење певачи су памтили и преносили с колена на колена, увек са њим побеђујући оно што је пролазно и временско. Захваљујући њему они су схватили да је могуће свако време осавремењавати вечношћу, што историји⁴⁰⁵ даје праву меру. Јер све што се догађа има историјску вредност, али и непрестану динамику остварења у вечности.

Опредељење за Царство небеско је наш ход ка вечности где нема прошлости ни будућности, већ где је вечна садашњост. Оно је учинило да потоње генерације свој живот схвате као победнички ход кроз пролазни свет у коме се

који премашује трансцендентални јаз између овога и онога света, и зато је исихастички доживљај људске судбине био оптимистички. Он не укида драму историјског живљења, али је преображава повезивањем за есхатолошким богочовечанским вредностима, истицањем тријумфа мученичке смрти за Христа и Царство небеско. Тако се исихазам код Срба у доба Косова нашао у функцији црквено-народне самоодбране, пресудне за духовни опстанак српског народа. (У новије време сажето је изложио исихастичко православно схватање света и живота, друштва и народа, културе и просвете преподобни Јустин Поповић у својој књизи *Светосавље као философија живота*. (Атанасије Јевтић, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбини српског народа*, Свети кнез Лазар, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, стр. 31).

Опширније о значају синаита у духовном животу Србије у време кнеза Лазара, видети: јеромонах Амфилохије (Радовић) „Синаити и њихов значај у животу Србије XIV-ог и XV-ог века“, *Зборник манастира Раваница, Споменица о шестој стогодишњици*, Београд, 1997, стр. 101–134.

⁴⁰⁴ Димитрије М. Калезић, *Из књижевности и језика*, Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2010, стр. 181.

⁴⁰⁵ Историја, за хришћанство, за православље може бити превазиђена, осмишљена и испуњена самоесхатологијом, само есхатонимом као пуноћом. Самим тим историја је у хришћанству процењивана, „суђена” осветљавана и осмишљавана само есхатолошким Царством небеским, у које су људи у свету и историји и позвани Богом да уђу.” (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 316–317).

сведочи Истина и победа живота над смрћу. Да разумеју да хришћанство није доктрина, него рађање, живљење и непрестано делање са Христом. Захваљујући таквом прихватању живота они су постали људи, који не говоре само о Богу, *већ у којима се Бог сретао и кроз које је говорио када су они чак и ћутали.*

Исто тако треба знати да овај јеванђељски мотив и Лазарево опредељење за вечност не служи само да оплемени његову личност, већ да нам покаже како је из тог семена никла нада за ослобођењем од освајача и тиранина, нада која ће донети своје плодове у Карађорђу Петровићу и Милошу Обреновићу. Ово опредељење показује да Лазар није само храбри витез и борац за слободу, већ човек хришћанин који је спреман положити живот свој за ближње своје: *Од ове љубави нико нема веће, да ко живот свој положи за пријатеље своје* (Јн 15,13). Дакле, Лазар је усмерен свим својим бићем ка Царству Божијем. Та његова жртва за заштиту ближњих и слабих, као и усмерење тим поступком ка Царству Божијем, јесу две деонице којима се креће прича о Косовском боју као и сама драма Лазареве личности. На овај начин је приповедање о Косовском боју превазишло једноставни дуализам гностичког типа у којем се земаљска стварност ниподаштава зарад Царства Божијег, где земља и небо функционишу као одвојени ентитети без додирних тачака. Напротив, „благодарећи присуству Христа у литургији и наше причешће Њиме – партиципирању у Њему – наше се време и историја већ овде на земљи, у овом *земаљском царству* могу преливати у Божију вечност, у Царство небеско могу се спасоносно превазилазити и преображавати. Не пропадати или се губити, него изнутра осмишљавати и овековечивати, испуњавати трајним и вечним, непролазним смислом и пуноћом.”⁴⁰⁶

Ово је знао Кнез Лазар и зато се остварио као личност која прави свезу између друштвеног активизма и Царства Божијег, уклањајући опасност да Царство Божије буде поистовећено са друштвеним пасивизмом. Кнез Лазар је овим својим опредељењем показао да је у своје срце сместио Христову Благу вест и по њој живео. „Отуда је разумљиво зашто су у свести и живом предању српског народа

⁴⁰⁶ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 319.

идеал били свети људи, на чије подвиге се угледао цео народ, и владар и пастир и прости људи и школоване народне вође.⁴⁰⁷

Ово је добро приметио Ђорђе Трифуновић када каже да „Христове поруке о страдалничком путу до Небеског Царства, преко духовног подвига српских Светитеља и опевања песника, достижу врхунац у чину мученичке смрти кнеза Лазара на Косову”.⁴⁰⁸ Стога је Косово у српском народу доживљено и доживљавано, као наше страдалништво, наша Голгота, али и сигуран пут ка Васкрсењу. Косово је постало мерило жртве и идеал Крсног подвига и мучеништва „заКрст Часни и слободу златну”. „Кроз Крст часни је нама људима јављена слобода златна, слобода истинска и непроценљива, слобода у Христу и у Богу”.⁴⁰⁹

Управо свето Причешће (евхаристија) показује ту слободу у Господу и оно је била сабирна тачка пред битку, сочиво које сабира реализам (друштвену стварност) и есхатологију (Царство Божије). Евхаристија је кроз мотив причешћа војске показала своју истинску димензију. Она је везана за заједништво војника, затим за њихову наду, радост и превазилажење трагедије. Колико год причешће наговештава трагедију Исуса Христа у Његовом животу овде на земљи, оно нам у исто време, још јаче открива радост Васкрслог Христа.

На путу за Емаус, управо Васкрслог Христа ученици препознају у ломљењу хлеба, дакле, у евхаристијском догађају. *И док Он сјеђаше с њима за трpezом, узевши хљеб благослови и преломивши га даваше им. А њима се отворише очи и познаше Га.* (Лк 24, 30–31). Овим косовска драма веродостојно преноси дух Источне Православне Цркве која причешће увек слави у овкирима радости Царства Божијег, а не чемера и туге Великог Петка, као што је то случај у Западној Цркви. Уводне литургијске речи: Благословено Царство Оца, Сина и Светога Духа...,⁴¹⁰ јесу контекст у којем се прославља евхаристија на Истоку од самих почетака хришћанства. Мотив причешћа војске данас на̄с који смо прожети западном традицијом и културом увек наводи на помисао да ће се десити нека

⁴⁰⁷ Атанасије Јевтић, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбини српског народа, Свети кнез Лазар*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, стр. 27.

⁴⁰⁸ Цитирано код Атанасија Јевтића, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбинисрпског народа, Свети кнез Лазар*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1989, Стр. 29.

⁴⁰⁹ Исто, стр. 30.

⁴¹⁰ *Службеник*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд, 2011, стр. 89 и 165.

трагедија. Причешће у нашем менталитету веома често функционише као увод у страдање и тугу. Тешко нам је да се вратимо у оквире источне литургијске традиције у којој причешће уводи у радост Царства Божијег, у којој је свако служење и причешће радост учешћа у животу Свете Тројице. У овом мотиву, причешће војске не треба да указује на страдање, него на нешто много значајније: радост Царства Божијег која превазилази сваку осталу радост, наду и тежњу човековог бића.

Овде такође видимо да Евхаристија не служи као мотив индивидуализма и индивидуалног усавршавања појединца у оквирима поједностављеног дуализма: духовно – материјално, већ усавршавање заједнице. Сва војска се причешћује без обзира на индивидуални статус сваког појединца у њој: без обзира на материјални, друштвени статус, године живота, њихове грехе итд. Евхаристија овде јесте кохезиони и сабирајући фактор који нивелише разлике међу људима, указујући првенствено на несхватљиву и несагледиву љубав Божију и дар човеку, а не на индивидуалну зараду сваког понаособ. Божији дарови, као што каже сама реч, дају се без наплате и заслуге оног који прима. Причешће војника сабира њихове животе, брише разлике међу њима уводећи их у живот Царства Божијег. Дакле, „једино се литургијом, литургијском Евхаристијом (службом и причастијем) осветљује и осмишљује све земаљско и историјско, то јест, Царством небеским, као последњом реалношћу процењује се вредност царства земаљскога и свега што је у њему.”⁴¹¹

На овај начин се сабирају и две деонице драме Косовског боја: практична и есхатолошка. Уколико би Лазарев избор било само Царство Божије одвојено од живота, тада би сама Лазарева вечера и драма на њој изгубила сваки значај. Док Христос не посвећује много пажње свом издајнику на вечери сматрајући ту ствар завршеном, на Лазаревој вечери овај мотив игра битну улогу. Да је Лазар одабрао Царство небеско занемарујући историјску стварност, тада му сигурно не би било битно да ли ће га неко издати или неће, тада би и сама Лазарева вечера изгубила сваки смисао. Управо је његова вечера указивање на изванредну бригу коју он

⁴¹¹ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 320.

посвећује историјској димензији стварности. Другачије говорећи, избор Царства Божијег ни на који начин не функционише као средство које поништава и потири реалност, нити га је могуће одвојити од бриге за заштиту и борбу за слабије и нејаче. И једна и друга димензија су неодвојиве и као такве налазе своју сабирну тачку – Евхаристију. Тако су косовски јунаци „кроз Свету и Божанствену литургију превазишли историју. Они су се избором Царства небеског определили, а Светом евхаристијом већ причестили Божанскога *есхатона*, то јест, по Светом Апостолу Павлу: *окусили су дар небески и постали заједничари Духа Светога и силе будућег века* (ср. Јев 6, 4–5).”⁴¹² Свети кнез Лазар са својим косовским мученицима, *се није дао у јарам ропства ухватитивећ су*, напротив, *стајаличврстоу слободи којом их је Христос ослободио*, знајући да они који сеју у тијело своје од тијела ће пожњети трулеж, а ко сије у дух од Духа ће пожњети живот вјечни. (Ср. Гал 5,1 и 6,8).⁴¹³

Зато овај Лазарев избор није мит, нити је само његово опредељење, већ оно прелази у нашу свест и постаје део наше личне стварности. Тај прелаз у нашем животу из несвесног у свесно чини косовску драму живом. Њен живот се на најбољи начин одвија кроз једну стварност и дан данас, кроз Евхаристију. Евхаристија је стављена у раван заједнице, где се везује за живот целокупне државе и народа. Њена ујединитељска и сабирајућа димензија измешта њену индивидуалистичку димензију и премешта је у раван заједништва. Косовска драма се кроз Евхаристију спасава да не остане само мит, већ је она живот који опредељење тражи у Царству Божијем које не негира стварност. Косовска драма се живи и данас, оплемењена мотивима Новог завета и смештена у димензију

⁴¹² Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 326.

⁴¹³ *А позната су дјела тијела, која су: прељуба, блуд, нечистота, бесрамност, идолопоклонство, чарање, непријатељства, свађе, пакости, гњев, пркоси, раздори, јереси, зависти, убиства, пијанства, раскалашности, и слично овима за која вам унапријед казујем, као што сам и раније говорио, да они који тако нешто чине неће наслиједити Царства Божијега. А плод Духа јесте: љубав, радост, мир, дуготрпљење, благост, доброта, вјера, кротост, уздржање. За такве нема закона. А који су Христови, распеше тијело са страстима и жељама. Ако Духом живимо, по Духу и да ходимо.* (Гал 5, 19–25).

радости Царства Божијег, улива нам наду кроз учешће у контексту сабирајућег догађаја Евхаристије којом Јеванђеље живи и живеће до краја света и века. Баш тако и *Косовски Завет* сеје семе јеванђељских порука и поука генерацијама које ће доћи.

Из овог семена никли су неувели и непролазни плодови међу српским војсковођама, војницима и српским народом. Том Лазаревом одлуком су се његови потомци, а наши преци, поносили и ње се држали као путоказа за живот вечни. Само то опредељење могло је остварити подвиге појединаца којима се цео свет дивило. Тако проф. Слободан Бранковић у књизи „Европска Србија и свет”, сведочи како су српски официри и војници поступали на фронту између српске и турске војске 1876. године. „Наиме, рањени башибозук Мустафа, кога је ухватила предстража, био је доведен у делиградски штаб, најпре доктору Ђорђевићу. Када му је указана прва помоћ, уз помоћ преводиоца, господина Миноглича, обављен је службени разговор у канцеларији потпуковника Николића, команданта Делиграда, а цивилни пратиоци су враћени кућама. Черњајев⁴¹⁴ је дао да се убије један од паликућа (вођа башибозука) који је претворио у згариште подручје од Суповца до Љубеша. То није био војник већ један од злочинаца који су српску децу дочекивали на ханцаре, расецали труднице и спаљивали живе рањенике. Начелник моравског санитета био је најупорнији уз Комарова и Катарције, у одвраћању Черњајева од његовог плаховитог наума. Башибозук као рањеник и без суда није могао да се стреља, без обзира на његово злочинство. Није смела да се заувек упрља идеја за коју се ратовало, име и застава српске војске. Када је Черњајева прошао бес, он је мислио исто. Зато је Мустафа те ноћи, уз пратњу најбољег болничара, десетара Симе Перића, превезен у Београд.”⁴¹⁵

Нешто касније у Првом светском рату Антоан Рокс,⁴¹⁶ француски официр за везу, сведочи и чуди се племенитом понашању српских војника према

⁴¹⁴ Генерал Михаил Григоријевич Черњајев, као добровољац стигао је у Србију средином маја, примио је српско држављанство и био произведен у српског генерала. Постављањем за главнокомандујућег у Моравској војсци на главном фронту постао је значајна личност. (Слободан Бранковић, *Европска Србија и свет*, Наша прича плус, Београд, 2011, стр. 46.)

⁴¹⁵ Слободан Бранковић, *Европска Србија и свет*, Наша прича плус, Београд, 2011, стр. 185–186.

⁴¹⁶ Антоан Рокс, живео је у Тулузу и био је официр Легије части. Носилац је многих француских одликовања, а од српских има две Обилићеве звезде за храброст. По завршетку рата његова кућа је

заробљеним непријатељским војницима у Првом светском рату. „Српски војници”, каже он, „заробљеним бугарским војницима који су пре тога убијали српске заробљенике, палили куће недужних Срба, силовали девојке и жене, сада су делили храну. „Чини ми се”, каже, „да им дају и боље порције него својима. Гледао сам”, сведочи даље овај Француз, „где српски војник даје пола свога хлеба бугарском војнику.”⁴¹⁷

Трећи пример је исто тако из Првог светског рата. Српски војник је заробио бугарског наредника који га је молио да га убије, што је овај одбио. И не само да је одбио да га убије већ је њега, с обзиром на то да се жалио да је немоћан и болестан, ставио у седло на коња, а он је ишао пешке. Када је то видео војвода Степа Степановић и када је чуо како је све било, узвикнуо је: „Хиљадили се такви синови”.⁴¹⁸

Од тих који су се хиљадили поменућу само још један плод који је изнедрило Лазарево опредељење за царство небеско. Навешћу део беседе протестантског пастора Фридриха Грусендорфа (PfarrerFriedrichGrußendorf), коју је одржао маја 1945. године у месту Еверсбургу, крај Оснабрика, данас део Оснабрика.

„Наша отаџбина је изгубила рат,” каже он и наставља; „победили су Руси, Американци, Енглези. Можда су имали боље оружје, више војника, боље вођство. Али то је уствари изразито материјална победа. Ту победу су они однели. Али овде међу нама, има један народ који је извојевао једну другачију и много лепшу победу – победу душе, победу срца и поштења, победу мира и хришћанске љубави. То су Срби.

Ми смо их раније само донекле познавали. Али смо исто тако знали шта смо чинили у њиховој Отаџбини. Убијали смо стотину Срба који су бранили своју земљу за једног убијеног нашег војника, који је иначе представљао власт окупатора – насилника. Па не само да смо то чинили, него смо благонаклоно гледали како су на Србе тамо пуцали са свију страна. Знали смо да се овде, међу

у свако доба била отворена за српске студенте који су се школовали у Француској. (Антоније Ђурић, *Солунци говоре*, Седмо допуњено издање, НИРО Књижевне новине, Београд, 1987, стр. 406).

⁴¹⁷ Антоније Ђурић, *Солунци говоре*, Седмо допуњено издање, НИРО Књижевне новине, Београд, 1987, стр. 405.

⁴¹⁸ Исто, стр.248.

нама налази 5000 официра Срба, који су некад представљали друштвену елиту у својој земљи, а сада су личили на костуре, изнемогли и малаксали од глади. Знали смо да код Срба тиња веровање: *ко се не освети тај се не посвети!* И ми смо се заиста плашили освете тих српских мученика. Бојали смо се да ће они, по нашој капитулацији радити оно што смо ми са њима чинили. Замишљали смо јасно ту трагедију и већ видели нашу децу како пливају канализацијом или се пеку у градској пекари. Замишљали смо убијање наших људи, силовања, рушење и разарање наших домова. Међутим, како је било? Када су пукле заробљеничке жице и када се 5000 живих српских костура нашло слободно у нашој средини, ти костури су миловали нашу децу и давали им бомбоне. Разговарали су са нама. Срби су дакле, миловали децу оних који су им земљу у црно завили. Тек сада разумемо зашто је наш велики песник Гете учио српски језик. Сад тек схватамо зашто је Бизмарку последња реч на самртној постељи била – Србија. Та победа Срба је већа и узвишенија од сваке материјалне победе. Такву победу, чини ми се, могли су извојевати и добити само Срби однеговани у њиховом светосавском духу и јуначким епским песмама које је наш Гете тако волео. Ова победа ће вековима живети у душама Немаца, а тој победи и Србима, који су је извојевали желео сам да посветим ову моју последњу свештеничку проповед.⁴¹⁹

⁴¹⁹ ЦРКВА, *Календар СПЦ*, 1991. год. стр. 115. преузето из *Политике* која је ово објавила 9. априла 1989. год. стр. 11. Текст у оригиналу је објављен у *OZOsnabrücker Zeitung*, 03.12.1962. год.) а у оригиналу гласи: *Pastor Friedrich Grußendorf 1945.*

Auszug aus der letzten Andacht des evangelischen Pfarrers Friedrich Grußendorf gehalten im Mai 1945.in Eversburg bei Osnabrück...unser Vaterland hat den Krieg verloren. Es haben Russen, die Amerikaner und die Engländer gesiegt. Vielleicht hatten sie die besseren Waffen, mehr Soldaten oder die bessere Führung. In der Tat ist dieses ein Materieller Sieg, den sie davongetragen haben.Aber hier unter uns gibt es noch ein Volk, welches einen anderen und wesentlich schöneren Sieg vollbracht hat;

DEN SIEG DER SEELE

DEN SIEG DES HERZENS

DEN DER EHRlichkeit

DEN SIEG DES FRIEDENS

DEN DER CHRISTLICHEN NÄCHSTENLIEBE.

Es sind die *Serben*.

Früher waren sie uns nur wenig bekannt. Aber wir wußten, was wir in ihrem Vaterland angerichtet haben. Wir haben für einen getöteten unserer Soldaten, welcher die Macht der gewaltsamen Besetzer darstellte, undert Serben getötet, die ihr Land verteidigten. Und nicht nur das haben wir getan, sondern wir haben auch gleichgültig zugesehen, wie auf die Serben von allen Seiten, von Kroaten, von Albanern, von Italienern, von Ungarn und von Bulgaren geschossen wurde. Wir wussten das es hier noch 5000 serbische Offiziere gibt, die früher einmal die gesellschaftliche Elite in ihrem Lande bildete, jetzt aber ohne Kräfte und von Hunger geschwächt, an lebende Skelette erinnert. Ebenso wussten wir, daß die Serbenden Glauben haben;

Оваквим примерима могли бисмо испунити странице неколико књига. Они су плод живе вере Лазарева у царство Божије и правду Његову и идеал који нам је сам Христос поставио рекавши: *А ја вам кажем: Љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас куну, чините добро онима који вас мрзе и молите се за оне који вас vriјеђају и гоне.* (Мт 5, 44). Ако ово знамо онда ћемо разумети француско дивљење српским војницима и њихову тврдњу, изнедрену из оваквог понашања, „да су Срби постављали правила ратовања..”⁴²⁰

У души народној, и поред свих невоља које су га сналазиле, остала је вера која му је осветљавала пут ка Богу и која је животу давала смисао. Дакле, бити испуњен љубављу према Богу и ближњем и веровати у правду Божију, говорити и творити је, не се држати, њу бранити, па ако треба за њу и погинути, то је смисао људског живота на земљи. Оваква Лазарева вера, коју је потврдио својим делом, изнедрила је не на хиљаде, већ на стотине хиљада дивних примера који красе оне који су са Христом кроз живот ходили, који су Христом живели, који су Њиме све мерили и који су се по Његовом закону милосрђа, љубави и праштања понашали. Кнез Лазар је ово своје опредељење потврдио приступањем Светом Причешћу где се сјединио са Христом показујући своје схватање саборности и на тај начин постао пример генерацијама које су се трудиле да тако чине и поступају. Он је разумео да литургија одржава и сведочи пуноћу вере и да су сви, без обзира на то

WER AN RACHE DENKT, KANN NICHT SEELIG WERDEN.

Trotzdem hatten wir in der Tat Furcht vor der Rache der serbischen Märtyrer. Wir ängstigten uns davor, daß nach unserer Kapitulation jene uns das antun würden, was wir ihnen angetan haben. Wir haben uns schon die Tragödie vorstellen können, wie unsere Kinder in der Kanalisation schwimmen oder in der städtischen Bäckerei gebraten werden. Wir stellten uns vor, daß unsere Leute umgebracht und vergewaltigt und unsere Häuser zerstört würden. *Und wie trug es sich damals tatsächlich zu ?* Als die Gefängnisdrähte rissen und die 5000 lebenden serbischen Skelette ihre Freiheit in unserer Umgebung fanden, haben eben die serbischen Soldaten liebevoll unsere Kinder gestreichelt und Bonbons verteilt! Mit uns haben sie sich unterhalten! Die Serben haben gerade die Kinder derer gestreichelt, die ihr Vaterland ins Unheil gestürzt haben! Erst jetzt verstehen wir, warum unser großer Dichter Goethe die serbische Sprache erlernte. Erst jetzt verstehen wir, warum Bismarcks letztes Wort auf dem Sterbebett "SERBIEN" Lautete.

Eben dieser Sieg der Serben ist größer und hervorragender als jeglicher materieller Sieg. Diesen Sieg, so denke ich, konnten ausschließlich die Serben erringen, da sie erzogen wurden im Geiste des *Heiligen Sava* und der epischen Heldenlieder, welche unser Goethe so sehr geschätzt hatte. Dieser Sieg wird Jahrhunderte lang in den Seelen der Deutschen fort dauern. Diesem Sieg und den Serben, die ihn herbeigeführt haben, möchte ich diese meine letzte Andacht widmen...

⁴²⁰ Слободан Бранковић, *Европска Србија и свет*, Наша прича плус, Београд, 2011, стр. 239.

да ли су цареви или војници, богати или сиромашни, писмени и неписмени, позвани да у њој учествују.

Песник, после Светог Причешћа честитог кнеза и његове војске иде даље нижући своје стихове, налазећи сличност између Христа и Лазара. И одмах видимо да су и Христову молитву, у Гетсиманском врту, и Лазареву, у цркви, прекинули они који су пошли на њих. Христову су војници и други непријатељи, предвођени Јудом прекинули и Он тада каже ученицима: *Устаните да идемо, ево се приближио издајник мој* (Мт 26, 46; Мк 14, 42). Исто тако и Лазареву службу у цркви прекидају Турци:

„Истом кнеже наредио војску,
На Косово ударише Турци”⁴²¹

Али у исто време, песник пажљиво води рачуна и труди се да не поистовећује Лазара са Христом, те Лазареву смрт, за разлику од Христове, не прате изненадне небеске појаве: *земљотрес, тама, (помрачење Сунца) отварање гробова, васкрсавање мртваца, цепање црквене завесе на двоје*, итд. (ср. Мт 27, 45–53; Мк 15, 33; Лк 23, 44). *А бјеше око шестог часа, и тама би по свој земљи до часа деветог. И помрча сунце и завјеса црквена раздрије се на пола* (Мт 27, 45, Лк 23, 44–45).

Овакви знаци, дакле, не прате Лазареву смрт, али песник потпуно исправно наставља даље са низањем стихова у које пажљиво уграђује јеванђељске мотиве. Тако Христос завршава свој земаљски живот на мукама прикован на крсту на Голготи, а кнез Лазар у мукама на Косову пољу. И као што је *Јосиф из Ариматеје узео тело Христово и положио га у нови, свој гроб...* (Мт 27, 59–60; Мк 15, 46; Лк 23, 53; Јн 19, 40), тако и „турско момче младо”:

„Узе главу светог Лазара,
зави у скут коласте аздије,

⁴²¹ Вук Стеф. Караџић, „Пропаст царства српскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 187.

па је носи до воде кладенца,
спушта главу у воду кладенац”.⁴²²

И чуде се „кириције младе” светлости коју су виделе и питају се шта би то могло бити. Тек трећи се *окреће ка истоку, и моли се Богу истинOME и светом Николи: Помоз Боже и оче Никола!* Тада му се открива чија је глава и он „загази у воду кладенца, те извади из кладенца главу светитеља српскога Лазара”.

Овде песник користи други јеванђељски мотив који се односи на проналажење главе светoга пророка и Крститеља Јована.⁴²³ И сам појам светлости код светих је јеванђељски, односно библијски мотив, јер се и у Старом и у Новом завету за Бога каже *да се Његова слава у светлости показује* (2. Мој 24, 17; Јев 12, 12, 29) и *да живи у неприступној светлости* (1.Тим 6,16). Затим, када се Христос на Тавору пред своја три ученика: Петром, Јаковом и Јованом преобразио, тада се *засјало лице Његово као сунце, а хаљине Његове постале су бијеле као снијег* (ср. Мт 17, 2; 9, 3; Лк 9, 29). И у Анђела, који је први посведочио славно Христово васкрсење било је *лице као муња, и одијело његово као снијег* (ср. Мт, 28, 3; Мк 16, 5; Лк 24, 4).

Из напред реченог се види да је одлука кнеза Лазара да се определи за небеско царство била права и да је он тог вечног царства био достојен. Захваљујући њему у нашем народу је изречена и заживела мисао да је *Боље с подвигом у смрт, неголи стидом живети*. Што значи да ће онај ко прихвати подвиг и пође путем страдања за слободу, правду и истину, поживети вечно у царству Божијем. Тако цар Лазар постаје путоказ народним песницима да више почињу певати о истини, правди и образу него ли о сили, оружју и моћи.

И последњи стих славопоји о врлинама, љубави, јунаштву и оданости честитоме Кнезу и Отаџбини свих Лазаревих јунака који су тврдећи да је:

⁴²² Вук Стеф. Караџић, „Обретеније главе кнеза Лазара”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 204.

⁴²³ Видети у *Прологу*, Београд, 1984, стр. 141. Обретење главе Светог Јоваана Крститеља, као и у *Православном Светачнику*, јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Крагујевац, 1988, стр. 324.

„Све свето и честито било
и миломе Богу приступачно”.⁴²⁴

и тиме показује, да Бог у овим песмама у којима је опеван Косовски бој није Бог страха, већ Бог љубави. Зато су ове песме „вечити и свежи студенац из кога се непрестано црпе и вечито је пун, и када дођу највеће суше, кад се земља распукне и реке пресуше, као што је често случај, као што је и данас у извесном смислу, из овога извора тече свежа и здрава вода”.⁴²⁵

Најјачи млаз тога извора је кнез Лазар који је био крунисан венцем овоземаљског владара,⁴²⁶ али је својим опредељењем за царство Божије крунисан венцем славе непролазне, славе која је из године у годину, из века у век била све већа. Удостојен је ореола светости и на тај начин је постао не само извор, већ и стуб – путоказ генерацијама које су долазиле после њега и, наравно, централна личност епских народних песама Косовског тематског круга.

⁴²⁴ Вук Стеф. Карацић, „Пропаст царства српскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 188.

⁴²⁵ Бранко Лазаревић, *Три највише југословенске вредности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930, стр. 10.

⁴²⁶ „Пећи летопис, за који се сматра да је настао између 1402. и 1405. године, после приказа погибије на Марици, каже: *Ѡ осііх`евъshхурh!ml!t* *начелствоблаго* *Ѡъstiv* *Ѡикnez* *Ѡazar*. “Он није био ни син ни унук раније поменутих царева, али је зато његова жена била од царске крви. А када је он сео „*надг`авъпътурhstolh*”, није се прогласио ни за цара ни за краља, ни за деспота, већ је задржао титулу коју му је цар Стефан дао и до краја живота је остао кнез” (Видети Иван Божић, „Неверство Вука Бранковића”у: *О кнезу Лазару*, зборник радова, Београд, 1975, стр. 226).

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Усмерити дечију пажњу на песме (*Комади од различнијех Косовских пјесама и Пропаст царства српскога*) које говоре о боју на Косову пољу. Објаснити зашто *соко тица сива*, то јест Светитељ Илија, доноси књигу са неба и указати ученицима на сличност између Тајне вечере Господа Исуса Христа и косовске вечере кнеза Лазара. Упоредити те две вечере, њихове сличности и разлике. Тумачити слике и главне актере на тим вечерама. Скренути пажњу на чињеницу да се Лазар не може поистоветити са Христом. Навести ученике да уоче паралелу између Јуде и Вука Бранковића и подсетити их на историјско предање које не говори о издаји Вука Бранковића на Косову. Поменути неке од тих извора и мотивисати ученике да наведу разлоге због којих је у обличавању косовског епа песнику био потребан издајник и зашто је ту улогу наменио Вуку Бранковићу. Размислити због чега Милош Обилић није главна личност Косовске битке већ кнез Лазар. Нарочито ставити акценат на косовски завет и његову везу са Новим заветом.

Запазити значај Свете литургије и њено место у припреми пред Косовску битку. Указати како целокупно божанско откровење живи у литургији и да је она била сабирна тачка пред битку, сочиво које је сједињавалоземаљску пролазност и вечност Царства Божјег, као и да је кроз мотив причешћа војске показано њихово

заједништво, њихова нада, радост и превазилажење трагедије у радости Васкрсења које се открива у Литургији.

Сагледати у епским песмама косовског тематског круга њихову међусобну везу. Нарочито тежиште интерпретације ставити на кнеза Лазара који је у народу, после опредељења за Царство Божје и његове делатне жртве, постао и остао цар. Говорити о идејном слоју песме – шта значи појам небеске Србије и зашто је за нас значајно ово Лазарево опредељење. Препознавати са ученицима мноштво јеванђељских мотива који се налазе у песмама Косовског тематског круга и који су пажљиво позајмљени из живота Исуса Христа. Исто тако, навести ученике да причају о хуманим и племенитим делима која су кроз историју настајала и настају, нарочито у ратним временима, као плодови опредељења кнеза Лазара за Царство небеско.

Васпитни циљеви:

Читањем песама које говоре о Косовском боју, кроз методологију рада која се остварује путем методике у школско-образовном систему, истицати оне делове песама који васпитно делују на ученике. Подстаћи ученике да вреднују улоге које су имали Вук Бранковић и Милош Обилић. Кроз разговор са ученицима открити какве вредности афирмише храброст и оданост Милоша Обилића, а какве издајство и кукавичлук Вука Бранковића.

Нарочито, пак, ставити акценат на Косовски завет, на Лазарево опредељење и нагласити вредност тог Завета у коме доминира жртвена љубав кнеза Лазара. Појаснити ученицима да човек увек живи у оквиру одређене заједнице и да смо кроз Свето причешће у једној другачијој заједници, вечној заједници која нас повезује међусобно са нашим савременицима, али и са нашим прецима и потомцима. Неговати код ученика понашање које је у складу са етичком пројекцијом епских песама које говоре о Косовском боју и подстицати код њих разумевање за другога и жртвовање за ближњег. Нарочито утицати на ученике да

нађу примере хуманог и племенитог понашања чији је корен и темељ Лазарево опредељење и Косовски завет.

Функционални циљеви:

Подстицати ученике да читајународне епске песме, да доживе и разумејујеванђељске мотиве у њима. Наводити их да износе своје утиске о прочитаним песмама и да сами препознају оно што је јеванђељско у њима. Анализирањем одређених песама, укључити стечена знања из народне епике и Јеванђеља. Запажањем и упоређивањем издвојити битне елементе композиције. Развијати код ученика способност уочавања и препознавања дела која су настала из љубави и жртвовања и будити код њих интересовање како за епске песме тако и за јеванђељске мотиве.

**МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЈЕВАНЂЕЉСКОМ МОТИВУ ОДНОСА
ГОСПОДАРА ПРЕМА РОБОВИМА (СЛУГАМА)
У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА**

У Светом писму Старог завета помињу се робови (2. Мој 21, 1–31; 3. Мој 25, 42–55) према којима су се њихови господари понашали као према другим бесловесним бићима, иако је Мојсије наређивао Израиљу да добро третира робове, то јест, да се према њима човечно понашају.

Нажалост у римској империји однос према робовима је био још гори. Газде су их сматрале својим власништвом са којим су радили шта им је воља. Могли су, не само да их продају, већ и да их јавно кажњавају. Једном речју, њихови власници су им били и тужиоци и судије и извршиоци. Чак су могли и да их убију, а да за то никоме не одговарају.

Такво понашање према робовима је осудио Христос у Новом завету учећи народ да су сви људи браћа; да су једнаки пред Богом јер смо сви деца Божија. Стога свети апостол Павле и каже: *Нема више Јудејца ни Јелина, нема више роба ни слободнога...* (ср. Гал 3, 28). Док на другом, пак, месту овај свети апостол пише Филимону и саветује га да се према одбеглом робу Онисиму *не понаша више као према робу, већ као према брату љубљеном* (ср. Фил 1, 16).

И поред тога што је Христовим учењем овај однос господара према робовима у темељу измењен, нажалост, у пракси то није ишло тако брзо ни лако. Истина, било је примера који говоре о овој промени, али они нису били тако многобројни. Можда се ништа није тако и толико дуго одупрло учењу Христовом као овај однос господара према робовима. Векови су пролазили, а ту се ништа није

мењало. Чак ни Милански едикт, 313. године, када је Свети цар Константин дао слободу хришћанима, није донео слободу и робовима. Однос према њима остао је скоро исти кроз сву историју Византије. Трпели су, поред најтежих физичких послова, и потпуно нечовечно понашање од стране оних који су их сматрали својим власништвом. Чак је Свети Јован Златоусти, због тога што је учио „да би идеално било да робови и господари служе једни другима и да је тако међусобно служење најбоље”,⁴²⁷ и који је критиковао богаташе због њиховог односа према робовима, претрпео многе неправде и прогоне. И не само он, већ и други светитељи су се истакли у заштити робова па чак и њиховим откупљивањем од господара чинећи их на тај начин слободним. Као добре примере у овом залагању навео бих Светог Јована Милостивог и Светог Теодора Студита који су откупљивали робове и борили се против њиховог држања и искоришћавања.⁴²⁸

Овај и овакав однос господара према робовима у Византији пренет је и у Србију.⁴²⁹ У Српском народу су такође постојали робови, слуге које су буквално поседовали њихови господари. У Душановом закону се каже: „И робове што имају властела, да су им у баштину,⁴³⁰ и њихова деца у баштину (својину) вечну, но роб у прђију⁴³¹ (мираз) да се не даје никада”⁴³²

За разлику од Душановог законика који регулише однос робова према својим господарима показујући нам какав су статус у друштву имали, у епским народним песмама тај однос је сасвим другачији, односно управо онакав како је Христос учио да треба да буде. Чак и сам Живко Топаловић, који идеолошки

⁴²⁷ *Правила Св. Василија Великог*, Књига друга, Сремски Карловци, 1996, 33, цитирано код Бориса Стајковског, *Византијска црква и ропство*, Православни Богословски факултет, Београд, 2010, стр. 468.

⁴²⁸ „У време рата са Персијанцима 614. год. Јован Милостиви је послао лађе са златом и пшеницом да откупи сужње који су били одведени у персијско ропство. Робови су ослобођени, а Јован је захтевао од својих људи да укажу сваку помоћ овим људима и да их избаве од свих мука. Његово житије каже да је откупљивао и друге робове. Теодор Студит је забрањивао у два наврата 826. и 842. год. поседовање било робова за пољопривреду, било за личну употребу.” (Цитирано код Бориса Стајковског, *Византијска црква и ропство*, Православни Богословски факултет, Београд, 2010, стр. 471.

⁴²⁹ Опширније код Живка Топаловића, *Срби и властела*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002.

⁴³⁰ Баштина – имање које се преноси наслеђем, са пуним правом располагања. Дакле, робови су се давали у наслеђе, али се нису могли давати као мираз.

⁴³¹ Прђија – грч. *τοπροϋιον* – брачни поклон, мираз.

⁴³² *Душанов Законик*, приредила мр Биљана Марковић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 63.

обрађује ову тему и чија су мерила искључива,⁴³³ признаје да се однос према слугама разликује у епским народним песмама од онога који је владао у пракси.⁴³⁴ Дакле, епске песме су биле носач јеванђељских мотива преко којих се Свето Јеванђеље ширило у народу.

Прави пример јеванђељског односа господара према слуги имамо у песми *Овојводи Стевану Мусићу*:

„Ваистина, моје чедо драго
Ја ћу лећи санак боравити,
Ти вечерај, па се напиј вина”⁴³⁵

Дакле, не само да његов слуга има име, Ваистина, што нам говори да је личност, већ је за нас овде, и не само овде, још интересантније што га он назива „чедом драгим”. Ово нам говори да се он према њему односио као према вољеном – љубљеном сину. И не само да се он тако понашао, већ и његова љуба према слуги има матерински однос:

„Загри га па га и пољуби”⁴³⁶

Она га потом моли да не буди њеног и његовог господара да иде на Косово, јер је те ноћи зао сан снила:

„Где полети јато голубова,
И пред њима два сокола сива,
Испред нашег двора господскога,
Одлетеше на Косово равно,
И падоше међ’ Муратов табор,

⁴³³ Марко Милуновић Пипер, „Поговор књизи Живка Топаловића“, *Серби и властела*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002. стр. 55.

⁴³⁴ Живко Топаловић, *Серби и властела*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002. стр. 5.

⁴³⁵ Вук Стеф. Карацић, „Мусић Стефан”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 189.

⁴³⁶ Исто, стр. 189.

Где падоше, већ се не дигоше,
То је браћо ваше зламеније,
Бојати се да не изгинете.”⁴³⁷

Она га овде два пута назива братом. Међутим и он њу назива секом:

„Драга секо Стеванова љубо.
Нећу секо невере чинити,
Господару и моме и твоме”⁴³⁸

Потом буди свога господара и заједно са њим одлази у бој на Косово равно. И не само да Ваистина слуга одлази, већ са својим господарем заједно и гине у табору честитог кнеза.

Иначе, да се запазити да су најчешћа имена слугу који се помињу у епским песмама, поред Ваистине, била: Милутин, Богосав, Лазо, Десимир, Тодор, Марко и Голубан. И сама њихова имена, која су заиста ретко лепа, говоре нам о намери песника да покаже однос према њима. Ни један пример малтретирања слугу и нечовечног понашања од стране њихових господара према њима немамо забележен у овим песмама. Чак се може рећи да су они били највернији својим господарима. Слуга кнеза Лазара, као и Ваистина Мусића Стевана, иду у бој на Косово поље, мада је Голубану кнез Лазар дао разрешење од своје изречене клетве:

„Голубане, моја верна слуго,
Ти одјаши од коња лабуда,
Узми госпу на бијеле руке,
Пак је носи на танану кулу,
Од мене ти Богом просто било,
Немој ићи на бој на Косово,
Већ остани у бијелом двору”⁴³⁹

⁴³⁷ Вук Стеф. Карацић, „Мусић Стефан”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 190.

⁴³⁸ Исто, стр. 190.

Тада слуга „проли сузе низ бијело лице”, узима на руке онесвешћену царицу Милицу и носи је „у бијеле дворе, ал’ свом срцу одољет’ не може”, и креће за својим господарем у бој.

Цар Душан се обраћа својој слуги Тодору Везиру и шаље га краљу Мијаилу да са њим свадбу уговори, чиме му указује велику част и поверење, али и оданост Тодорову и послушност коју са љубављу према својој господару показује:

„Хоћу царе драги господине,
Пак с’ опреми, оде у Латине.”⁴⁴⁰

У песми *Женидба од Задра Тодора*, каже се за Стојана Јанковића да је ишао са својим слугом Јероглавац-Марком и када је ухватио двојицу ага:

„Обојици савезао руке,
Па их даје Јероглавац-Марку,
Марко веже за јеле зелене”⁴⁴¹

Чак је епска народна песма забележила да је и сам кнез Лазар био један од слугу код цара Душана и да се овај према њему веома лепо, чак би се могло рећи, очински понашао.

„Ој, Бога ти, вјеран слуго Лазо,
што те питам, право да ми кажеш!
Што ти мене чашу преслужујеш?
Што л’ на мене криво погледујеш?

⁴³⁹ Вук Стеф. Карацић, „Цар Лазар и Царица Милица”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 184.

⁴⁴⁰ Вук Стеф. Карацић, „Женидба Душанова”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 86.

⁴⁴¹ Вук Стеф. Карацић, „Женидба од Задра Тодора”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 110.

Али ти је коњиц олошао?

Али ти је рухо остарило?

Ал' т' је мало голијемна блага?

Шта т' је мало у двору мојему?"⁴⁴²

Њему одговара верни слуга Лазо:

„Није мене коњиц олошао,

нити ми је рухо остарило,

нит' је мало голијемна блага;

свега доста у двору твојему.

Вољан буди, царе, на бесједи!

Кад ме питаш, право да ти кажем:

које слуге послије дођоше,

све се тебе слуге удворише,

све си слуге, царе, иженио,

а ја ти се удворит не могох,

мене, царе, не кће оженити

за младости и љепоте моје".⁴⁴³

И овде се потврђује тај родитељски однос господара према слуги:

„Ој, Бога ми, вјеран слуго Лазо,

ја не могу тебе оженити

⁴⁴² Вук Стеф. Карацић, „Женидба Кнеза Лазара”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 115, 116.

⁴⁴³ Исто, стр. 116.

свињарицом ни говедарицом,
за те тражим госпођу ђевојку,
и за мене добра пријатеља,
који ће ми сјести уз кољено,
са којим ћу ладно пити вино.
Но чу ли ме, вјеран слуго Лазо!
Ја сам за те нашао ђевојку,
и за мене добра пријатеља,
у онога стара Југ-Богдана,
милу сеју девет Југовића,
баш Милицу, милу мљезиницу.”⁴⁴⁴

И не само да је цар Душан обећао оженити слугу Лазара, већ је то и учинио.⁴⁴⁵ На крају песме се каже да се он, када је чуо да је Југ-Богдан обећао кћерку:

„Машио руком у џепове
Те извади хиљаду дуката,
И извади од злата јабуку,
У јабуци три камена драга,
Обиљежје Милице ђевојци”.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴Вук Стеф. Карацић, „Женидба Кнеза Лазара”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 116.

⁴⁴⁵ „Искази у аренгама, уводном делу повеља, који садрже сакралну мотивацију акта, поготову потврђују да је кнез Лазар своју власт сматрао владарским достојанством, те да ју је добио `од Бога` што значи сакралним путем, уз учешће Цркве. На основу тога се и помишља да је Лазар неким пуноважним обредом посвећен и одговарајућим ритуалом постављен за владара и тако, бар према сопственом исказу, потпуно законитим путем постао наследник царског престола. Најзад, док се остали српски обласни господари на својим актима потписују црним мастилом, Лазар се у повељама потписује црвеним мастилом, као законити наследник на престолу Немањића.” (*Историја српског народа* II, 10–11. Цитирано код Бошка Сувајџића, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Институт за књижевност и уметност, Друштво за Српски језик и књижевност Србије, Београд, 2007. стр. 303.)

Дакле, слуге у епским народним песмама нису приказане као обесправљени људи, као робови, већ напротив, као рођенаса браћа и то не ма каква браћа, већ браћа међу којима влада искрена братска љубав. Песници су им, поред лепих имена која су им давали, приписивали и изразиту верност, даровитост, оданост, отменост, понекад чак и господство, па и јунаштво. Очито је однос према њима био јеванђељски, хришћански, управо онакав однос какав Христос од нас тражи да буде према нашем ближњем. *И како хоћете да вама чине људи, чините тако и ви њима* (Лк 6,31) заповеда Исус Христос и додаје, *јер сам вам дао примјер да, као што ја учиних вама, и ви чините једни другима* (ср. Јн 13,15).

Епске песме су певане у народу и са колена на колена преносиле позитиван, хришћански однос господара према робовима што је васпитно утицало на нараштаје „хранећи“ их кроз ове стихове Светим Јеванђељем Христовим.

⁴⁴⁶ Вук Стеф. Карацић, „Женидба Кнеза Лазара“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 119.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Одабрати репрезентативне епске песме у којима се појављује мотив слуге (*Мусић Стефан, Цар Лазар и Царица Милица, Женидба Душанова, Женидба од Задра Тодора, Женидба Кнеза Лазара*). Уз поштовање њихове посебности, интерпретацију усмерити ка расветљавању лика слуге, као и односа слуга-господар у српској епској поезији. Подстакнути ђаке да издвоје делове песама у којима се кроз разговор слуге и господара читава природа њиховог односа. Учити како се поред епитета *слуга*, овим ликовима додељује и властито име и протумачити значење тог именовања. Осим имена, набројати друге облике обостраног обраћања којима се твори присност између слуге и господара (*моје чедо драго, моја верна слуго; царе драги господаре, драга секо...*) Проценити удео овог односа у карактеризацији ликова како слугу, тако и господара.

Подсетити се, кроз корелацију са часовима историје, друштвеног уређења средњовековне Србије. Поменути *Душанов Законик* и објаснити ученицима какав положај заузимају робови/слуге, каква су њихова права и у чијој је власти њихов живот. Навести их да процене да ли се тај однос у пракси ишчитава и у народним песмама, како тумаче одступање и да ли га могу објаснити међуљудским односима утемељеним на неком другачијем праву. Мотивисати ученике да пре часа пронађу Христове речи у *Јеванђељу* које се односе на релацију ја – други, те да их укључе у интерпретацију. Како објашњавају укидање надређености и подређености на социјалној и етничкој равни: „*Нема више Јудејаца и Јелина, нема више роба ни слободног...*“

Васпитни циљеви:

Навести ученике да размишљају чији ставови и схватања обликују свет епских песама. Образложити зашто се у том свету положај слуге разликује од његовог стварног статуса у друштву негдашње Србије. Указати на етичке принципе којим је проткана народна поезија и довести их у везу са хришћанским схватањем љубави према другоме. Подстаћи ученике да открију каква је хијерархија људског друштва данас. Осветлити парадигму односа слуга-господар кроз уочавање врлине на којој се темељи – улога и смисао верности у животу. Вредновати верност као темељ на коме се граде пријатељство и љубав.

Подсетити се синтагме „слуга Божији“ која се користи за човека и мотивисати ученике да је протумаче у хришћанском светлу односа према ближњем. Подстаћи их да размишљају о господару који свој живот даје за слуге. Указати да нас неговање човекољубља чини достојним људског имена, и да смо ближи људској величини када другог видимо као самог себе. Присетити се народне пословице која каже: *Дај му власт да видиш какав је*. У контексту народне мудрости размислити о томе зашто је тешко владати људима и остати човек. Указати на етичку пројекцију епске песме која у господару жели да види „драгог господина“.

Истакнути свевременост јеванђељског императива да другоме чинимо оно што хоћемо да други чини нама.

Функционални циљеви:

Одабиром делова песама у којима је присутан мотив слуге у епској поезији, ученици ће се оспособити да уоче место и значај одређеног елемента у песми, али и да успоставе продуктивне паралеле које ће обогатити тумачење сваке песме понаособ. Неговати код ученика навику да при тумачењу проблематизују места

која су због свог понављања стекла статус типичног. Развијати способност уочавања и анализе таквих појединости. Будити интересовање за друга дела народне књижевности кроз наговештај да нам она и данас има још много тога неоткривеног да каже.

**ЉУБАВ ПРЕМА БОГУ И БЛИЖЊЕМ
КОЈА СЕ ОГЛЕДА КРОЗ ЗАДУЖБИНАРСТВО
У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА**

Када смо говорили у овом раду о Милостивом Самарјанину, већ смо поменули две Христове заповести о љубави према Богу и ближњем. Прва: *Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и свом душом својом, и свим умом својим, и свом снагом својом.* И друга: *Љуби ближњега својега као самога себе.* (ср. Мк 12, 30–31). О овим двјема заповијестима, каже Христос, *виси сав Закон и Пророци* (ср. Мт 22,40). И заиста у њима су садржане све заповести које је Бог открио Мојсију (2. Мој 20, 2–17). Исто тако, рекли смо да се ове заповести налазе у Старом завету, али су оне нове јер их је изговорио Христос, Спаситељ света који је показао највећу љубав и који сам каже: *Нову вам заповест дајем да љубите један другог као што ја вас љубих.* (Јов 13, 34).

У епским народним песмама често имамо испуњење ових заповести Христових, а, поред осталог, остварене су, дакле, делатно, у подизању задужбина, манастира и цркава. Прва заповест се извршава њиховом изградњом коју задужбинари подижу у славу Божију, а друга према ближњима којима се омогућава молитвено сабирање у тим светињама. Може се рећи да сама жеља за задужбинарством има свој извор у напред поменутих заповестима и Христовом учењу које је лепо изразио апостол Јаков, рекавши *да је наша вера без дела мртва* (ср. Јак 2, 17, 20, 26). *Каква је корист браћо моја,* каже овај апостол, *ако ко рече да има веру, а дела нема? Зар га може вера спасти* (Јак, 2,14). Према томе, наша хришћанска љубав према Богу и ближњем није апстрактна, јер ми који смо

Христови не љубимо речју ни језиком *него делом и истином* (ср. 1. Јн 3,18).

Одмах морамо рећи да нас Господ Христос учи да није грех да човек има материјално богатство, али да јесте грех ако дозволи том богатству да оно њиме загосподари. Дакле, грешан је наш однос према богатству, а не богатство само по себи. Основна мисао задужбинара, посебно изражена у епским песмама, јесте да се земаљским богатством и добротчињењем стекне непролазно благо на небесима. То је делатна љубав која се пројављује у задужбинарству као подвиг који нас уводи у вечно царство Христово. А вечни живот у заједници са Христом се обезбеђује у испуњавању речи Његових: *Не сабирајте себи блага на земљи, где мољац и рђа квари и где лопови поткопавају и краду; него сабирајте себи блага на небу, где ни мољац ни рђа не квари и где лопови не поткопавају и не краду. Јер где је благо ваше, онде ће бити и срце ваше* (Мт 6, 19–21).

Знали су ово српски задужбинари који се помињу у епским народним песмама и подизали су манастире и храмове, не зато што су били жељни славе људске, већ што су жудели за вечношћу „да им се поју Литурђије, како овог света тако и онога.” Дакле, из побожности српског народа и његовим живљењем по Јеванђељу Христовом потекле су задужбинарске жеље. И док су се зидале њихове задужбине они су се све време Богу молили. Тако сведочи Стефан Првовенчани „да за време зидања Студенице, Немања вапијаше непрестано дан и ноћ – ове молитве чинећи из дубине срца, веселом душом труђаше се о храму Пресвете, старајући се о њој да се скоро сврши.”⁴⁴⁷ И „краљица Јелена за време радова појачава своје молитве и пост, а слично се понашају сви остали задужбинари”.⁴⁴⁸

О побожности Срба тога времена имамо многа сведочанства, а једно од њих имамо и у писму архиепископа Димитрија Хометијана, које је упутио Светом Сави и у коме се, поред осталог каже „да Србија живи побожно и хришћански на темељу положеном од апостола Христових”⁴⁴⁹

Ако ово знамо, онда нема места чуђењу што је код српског народа

⁴⁴⁷ Првовенчани, „Списи“, 74.75, (цитирано код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, храм Светог апостола Луке у Смедереву, Смедерево, 2005, стр 52.)

⁴⁴⁸ Протојереј-ставрофор др Радомир Милошевић, *Црквено задужбинарство код Срба*, храм Светогапостола Луке у Смедереву, Смедерево, 2005. стр. 52.

⁴⁴⁹ Георгије Острогорски, *Византија и Словени*, Београд, 1970. стр. 181.

задужбинарство веома плодно. Оно вуче своје корене из времена пре Светога Саве и самосталности Српске Православне Цркве. Још у 9. веку помиње се црква у Улцињу закоју се каже да је изгради „жена моја Гузма за спас душе.“⁴⁵⁰ Затим у „Стону задужбина краља зетског Михаила, из 11. века, или пештерске цркве првих српских подвижника“.⁴⁵¹

Међутим, чињеница је да задужбинарство добија свој замах нарочито од Светога Симеона (Немање) и Светога Саве, као и осталих Немањића и њихових наследника.⁴⁵² И треба исто тако, знати да се нису само подизале цркве и манастири, већ и друге добротворне и просветне установе које су служиле на духовно узрастање и просвећење свога рода и потомства. Подизали су их скоро сви слојеви друштва.⁴⁵³ Наравно, највише побожни владари, затим патријарси, архиепископи, митрополити, епископи, свештеници и други људи који су живели по напред реченим заповестима Христовим.⁴⁵⁴

Свети владика Николај жички (Велимировић) добро закључује да су се „сви они са беспримерним одушевљењем дали на зидање многих задужбина, од којих су читави гроздови манастира и задужбинских цркава,“ тако да је „хришћански Србистан био окићен светињама као с неба присутим

⁴⁵⁰ Јован Ковачевић, *Средњовековни епиграфски споменици Боке Которске II*, Споменик САН 105, 1956, стр. 7.

⁴⁵¹ *Историја Црне Горе, I*, стр. 433, цитирано код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, храм Светог апостола Луке у Смедереву, Смедерево, 2005, стр. 80.

⁴⁵² Атанасије Јевтић, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбини српског народа*, Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја (1389-1989) Свети Архијерејски Синод, Београд, 1989, стр. 27.

⁴⁵³ „Задужбине су подизали владари, (Стефан Немања – Свети Симеон, Стефан Првовенчани, Краљ Радослав, краљ Стефан Владислав, краљ Урош I Велики, краљица Јелена – супруга Краља Уроша, краљ Стефан Драгутин, краљ Стефан Урош II Милутин, краљ Стефан Урош Дечански, Стефан Урош IV Цар Душан, цар Стефан Урош V, кнез Лазар, кнегиња Милица, деспот Стефан Високи, деспот Ђурађ Бранковић, деспот Стефан Ђурђевић, деспот Лазар Бранковић), затим архиепископи и патријарси (Свети Сава I, Свети Арсеније I, Свети Сава II, Јаков, Никодим I, Данило II, Јоаникије II, Сава IV), митрополити и епископи (Иларион, Неофит, Никола, Симеон, Кирило, Јоаникије, Григорије, Марко), парохијски свештеници (протопоп Прохор, поп Петко, Стефан), монаси (монах Доротеј, Јоаникије Девички, Петар Коришки, преподобни старац Григорије, духовник Јосиф, монах Неофит, јеромонах Партеније, монах Герман, старац Исаија, монах Стефан, старац Макарије, монах Саватије, монах Сисоје, Нестор Синаит, Григорије Пустињак, Никодим Грчић) и др. (Опширније о овоме видети код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, храм Светог апостола Луке у Смедереву, Смедерево, 2005).

⁴⁵⁴ Опширније о овоме код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, храм Светог апостола Луке у Смедереву, Смедерево, 2005.

дијамантима”.⁴⁵⁵ Задужбинарство је било најзаступљеније, или да кажем, да му се приступало са најјаснијим циљем у доба Немањића и у доба кнеза Лазара и његових наследника. Оно нам сведочи о степену хришћанске свести тога времена и, наравно на првом месту, свести оних који су те задужбине подизали. Оне трају у историји, али је и надрастају „и својим присуством и значењем указују на непролазне духовне вредности Царства небеског.”⁴⁵⁶

Мотив светородне лозе Немањића за задужбинарством најбоље је приказан у песми *Свети Сава*, (постоје две песме скоро исте садржине) у којој прво слушамо питање упућено Светоме Сави од стране хришћанске господе, „где се деде немањићко благо?” Питање је може се рећи прекорно, па чак би се могло рећи и оптужујуће за Стефана Немању. Свети Сава одговора на њихово питање и набраја све манастире и цркве (храмове) које је отац, као велики задужбинар, подигао и оставио свом народу, чиме је показао да је делатно испунио напред наведене две Христове заповести:

„Ој Бога вам господо ришћанска
Не говор’те о мом родитељу
Не говор’те не гријешите душе!
Није бабо расковао благо
на нацаке ни на буздоване
ни на сабље, ни на бојна копља,
ни добријем коњма на репове
већ је бабо похарчио благо
Све градећи многе задужбине:
Док је Свету горе подигао
И Вилиндар цркву начинио,

⁴⁵⁵ Цитирано код Атанасија Јевтића, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбини српског народа*, Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја (1389-1989) Свети архијерејски синод, Београд, 1989, стр. 28.

⁴⁵⁶ „О великој вредности задужбина за Србе и за њихов косовски подвиг правог опредељења говори, на пример, и Студенички летопис (из XVI века) стављајући у уста кнезу Лазару пред Косовски бој ове речи упућене ратницима: „Станимо храбро, браћо и не издајмо веру своју („не предадим благочастија нашего) не само ради наших саплеменика, него и ради оних чесних места (цркава и манастира) у којима се дан и ноћ узносе молитве Господу за све нас.” (Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 243.)

Ту је дао двије куле блага;
Док начини високе Дечане
У приморју код воде Бистрице,
И два стуба светитеља Ђурђа,
Оба стуба виш' Новог Пазара,
Студеницу на Влаху Староме,
Ту је дао једну кулу блага;
Док начини цркву код Требиња
Миљешевку на Херцеговини,
И Довољу близу горе Црне;
И Тројицу надомак Таслице
Украј воде украј Тиотине;
Рачу цркву украј воде Дрине,
И Папраћу близу Борогова,
И Вазућу крај воде Криваје,
Озрен цркву насред Босне славне,
И Гомељу на граници сувој;
Моштаницу у Крајини љутој,
Ту је дао једну кулу блага.
Осталога што претече блага,
Остало је благо похарчио
Зидајући по калу калдрме
И градећи по водам' ђуприје,
Дијелећи кљасту и слијепу,
Док је души мјесто уватио,
Седам кула блага похарчио:
Ето бабо куд похарчи благо!"⁴⁵⁷

Из ове песме се лепо уочава прожетост Христовим Јеванђељем Стефана Немање (Светог Симеона) кроз његову бригу о Србима и њиховим духовним

⁴⁵⁷ Вук Стеф. Карацић, „Свети Саво”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 66.

потребама и зато он подиже светиње у свим крајевима где су Срби живели. Тиме је он делатно испуњавао напред речене Христове заповести о љубави: прву према Богу, јер их је њему дизао у славу и част, и другу према ближњима за које их је подизао да се у њима моле. Та љубав се огледа у бризи за њихово спасење, јер се подизањем светиња помаже и омогућава свима, који то хоће, да се у подигнутим задужбинама сабирају и учествују у Светој литургији, која је слика и предокушај Царства небеског. Ово је много прече од тренутног доброделања и милосрђа о коме такође говоре стихови:

„Дијелећи кљасту и слијепу,
Док је души мјесто уватио”⁴⁵⁸

Мада, у исто време, из поменутих стихова се види да он ни такве није заборављао, чиме се показује да Немања није желео земаљску славу, већ да је, на првом месту желео, *искао Царство Божије и правду његову* (ср. Мт 6,33), што је касније својим одласком у Свету Гору, одричући се власти и престола, заиста и потврдио. А потврдио је јер се „његово правоверје и побожност огледала у његовом животу”⁴⁵⁹: Теодосије за њега сведочи: „цркве освети, манастире сазда, светитеље у сласт слушајући, јереје штујући, а према монасима гајећи велику смерност и љубав. Безнадежним беше нада, убогим заступник, ништим хранитељ, наге у свој дом уводећи одеваше их, сирочад нахрани, удовице оправда, слепим, хромим, немоћним, глухим и немим ваистину мати постаде. И просто рећи: све своје имање у зајам издаде, јер постаде други Аврам странопримац, земаљски анђео, небески човек”⁴⁶⁰.

Читајући ово долазимо до закључка да се на Немању односе речи Светог Тихона Задонског који каже: „Бог је највише добро од Кога је свако добро и блаженство. Са Богом живети и у несрећи је срећа, и у сиромаштини је богатство

⁴⁵⁸ Вук Стеф. Карацић, „Свети Саво”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 66.

⁴⁵⁹ Протојереј-ставрофор др Радомир Милошевић, *Црквено задужбинарство код Срба*, Смедерево, 2005, стр. 92.

⁴⁶⁰ Теодосије, *Житије*, 8, цитирано код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, Смедерево, 2005, стр. 92.

и у јаду утеха.”⁴⁶¹ Задужбинари су, дакле љубављу према Богу, показивали љубав према ближњем, а љубављу према ближњем, љубав према Богу, јер су „ближњи за нас школа у којој се вежбамо у најсавршенијој љубави – љубави према Богу”.⁴⁶² А онај ко има љубав и делатно је показује, као што су то задужбинари чинили, тај има све и сав је закон испунио.

И кнез Лазар је показао делатну љубав, не само својим опредељењем за Царство небеско, већ и својим задужбинарством. Дакле, „подизао је задужбине и богато обдаривао српски и неке друге манастире на Светој Гори”⁴⁶³

У епским народним песмама врло детаљно се говори о подизању манастира Раванице, његове задужбине. Посебно је наглашена његова љубав према Богу и ближњем, која се огледа, не само у пажљивом бирању места где ће цркву подигнути и материјала од кога ће је саградити већ и у његовом праштању онима који су га радећи поткрадали. То праштање и јесте најбољи показатељ величине његове љубави. У поменутој песми имамо набројане многе немањићке задужбине којима царица Милица утиче на Лазара да и он подигне задужбину.

„Што бијаху Немањићи стари,
цароваше, па и преминуше,
не трпаше на гомиле благо,
но градише с њиме задужбине,
саградише многе намастире:⁴⁶⁴
саградише Високе Дечане,

⁴⁶¹ Свети Тихон Задонски, Сочин 1. Цитирано код Епископа Николаја (Велимировића), *Сабрана дела*, књига VI, Епархија западноевропска, Диселдорф, 1976, стр. 253,254.

⁴⁶² Епископа Николаја (Велимировића) *Сабрана дела*, књига VI Епархија западноевропска, Диселдорф, 1976, стр. 257.

⁴⁶³ *Историја српског народа*, књ. II, уредник Јованка Калић, Српска књижевна задруга, друго издање, Београд 199, стр. 41.

⁴⁶⁴ „Манастири су чувари традиције и српског имена, вековна средишта наше вере, културе, просвете и писмености. Њихови велики градитељи и дародавци били су Немањићи, па је народ, уз државничку славу Немањића, сачувао и дубоко поштовање према њиховим задужбинама.” (Љиљана Бајић и Зона Мркаљ, *Читанка за V разред основне школе*, Завод за уџбенике Београд, (2011), стр. 136).

баш Дечане више Ђаковице;
Паћаршију више Пећи равне,
у Дреници бијела Девича,
и Петрову цркву под Пазаром;
мало више Ђурђево Ступове,
Сопоћане наврх Рашке ладне,
и Тројицу у Херцеговини,
цркву Јању у Староме Влаху;
и Павлицу испод Јадовника,
Студеницу испод Брвеника;
цркву Жичу више Карановца,
у Призрену цркву Свету Петку,
Грачаницу у Косову равном.
Све то јесу њине задужбине!
Ти остаде у столу њиноме
и потрпа на гомиле благо,
а не гради нигђе задужбине;
ето нама неће пристат благо
ни за здравље, ни за нашу душу,
а ни нама, ни коме нашему”.⁴⁶⁵

Ови последњи стихови „ето нама неће пристат благо ни за здравље, ни за нашу душу,” подсећају нас на Христа који каже: *Не сабирајте себи блага на земљи,*

⁴⁶⁵ Вук Стеф. Карацић, „Зидање Раванице“ *Српске народне пјесме*, Књ. 2. *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 127.

гдје мољац и рђа квари, и гдје лопови поткопавају и краду; Него сабирајте себи блага на небу, гдје ни мољац ни рђа не квари, и гдје лопови не поткопавају и не краду. (Мт 6, 19–20).

Ово је нов јеванђељски мотив који нас опомиње да је љубав према Богу и ближњем, а која се огледа у подизању храмова и манастира, неупоредиво преча од сабирања блага. У песми *Милош у Латинима* имамо наведене многе цркве и манастире – задужбине којима се Милош поноси. Ако се за било коју народну песму може тврдити да је настала у манастиру, односно да ју је певао неки монах или свештеник онда за ову и већ поменуто *Свети Саво*, може сигурно, јер се у њима веома прецизно наводе, не само имена светиња, већ и имена њихових задужбинара и локалитети, то јест, места где се оне налазе. Наиме, када су се Латини хвалили својом црквом „Димитријом”, „каква је и колика ли је”, Милош им је одговорио:

„Ви сте мудри, господо латинска,
јесте мудри, ал’ зборите лудо:
да ви знате наше намастире,
наших славних цара задужбине,
какови су и колики ли су!
да видите лавру Студеничку
недалеко од Новог Пазара;
да видите Ђурђево Ступове
код Дежеве, старијех дворова,
задужбине цара Симеуна;
да видите чудо невиђено,
б’јел Вилиндар усред горе Свете,
задужбину Саве светитеља

и његова оца Симеуна;
да видите Жичу код Мораве
и код Ибра више Карановца,
Сопоћане Рашки на извору,
задужбине светога Стевана,
српског краља Првовјенчаног;
да видите Папраћу велику
виш' Зворника, Спречи на извору,
под високом гором Бороговом,
задужбину Вукана жупана;
да видите Високе Дечане
код Призрена, града бијелога,
задужбину краља Дечанскога;
да видите Рачу пребијелу
код Сокола, украј воде Дрине;
да видите лијепу Троношу
код Лознице, на р'јечи Троноши,
задужбину браће Југовића;
да видите славну Раваницу
у Ресави, ниже Параћина,
на студеној р'јечи Раваници,
задужбину нашег господара,
господара славног кнез-Лазара;

и остале српске намастире,
да видите, пак да се дивите
какови су и колики ли су!”⁴⁶⁶

Поред овог мотива, где се задужбине подижу из љубави, у народним песмама имамо и примера да се оне подижу и из осећаја сопствене грешности. Најбољи пример је Марко Краљевић који признаје мајци Јевросими да он зида многе цркве и манастире⁴⁶⁷ зато што је погрешно када је био у тамници у земљи арапској где је убио кћи краља арапскога која га је управо избавила од даљег робовања:

„Ту сам мати Богу згријешо,
а велико благо задобио,

⁴⁶⁶ Вук Стеф. Карацић, „Милош у Латинима“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. *НОЛИТ*, Београд, 1975. год. стр. 134-135.

⁴⁶⁷ „Марко Краљевић неоспорно је самосталан ктитор храма Ваведења Богородичиног у предграђу Призренске тврђаве. У ископавањима вршеним 1966. године пронађен је портал припрате са натписом: „Si svet☒ i bo\qstvni hramq pre;ist☐e vladi;ice na[e bogorodice vqhoda EE sq☒da se i por☐sa rovuly☐emq i sq Wkoupwmq gospodina mladoga krala marka lytw 1371.“Историја српског народа, 24; *Задужбине Косова*, 511. Превод целог ктиторског натписа гласи: „Извољењем Оца и оваплоћењем Сина и блгодаћу Светога Духа, овај свети и божанствени храм пречисте Владичице наше Богородице, њеног Ваведења, сазида се и живописа заповешћу и откупом Господина младог краља Марка, године 1371, 6879, индикта 9.“ (цитирано код протојереја-ставрофора др Радомира Милошевића, *Црквено задужбинарство код Срба*, Смедерево, 2005, стр.164.). „На рушевинама ове цркве подигнута је касније црква Свете Недеље, па се она приписивала Марку. Налажење поменутог натписа донело је праву истину и потврдило Марково задужбинарство. Марку Краљевићу, омиљеној личности народне поезије, традиција приписује више храмова, као личне задужбине. У тиквешком селу Драдњу постоји двоспратна „Маркова црква” на улазу у једну неприступачну пећину. Ктиторство није поуздано, јер се приписује и војводи Бранку. Црква истог имена постоји и у једној пећини над реком, више села Бабуне. Код Горњег Лајковца постоји стара црква за коју народ казује да је задужбина Марка Краљевића. Мотив за подизање ове цркве јесте жеља Маркова да окаје грех брата Андрије, што је крчмарицу Мару срамно предао Турцима. У близини је село Крчмаре, што асоцира на крчму. Марко је измолио од султана ферман да на том месту зида цркву, и султан одобри: „али не већу него што допушта грађа коју на једном можеш понети на својим плећима”. Црква показује братољубље, шта брат за брата може да учини. Манастир су вероватно подигли калуђери Марковог манастира, који су избегли са југа и стигли у ове крајеве.” (Протојереј-ставрофор др Радомир Милошевић, *Црквено задужбинарство код Срба*, Смедерево, 2005, стр.164.).

те ја градим многе задужбине.”⁴⁶⁸

Међутим, и то осећање грешности Марка Краљевића указује на његову свесност о греху и потребу да се зидањем цркава и манастира делатно покаје. А делатно покајање није ништа друго до испуњавање Христових заповести о љубави. Јер *ко велику љубав има њему се опраштају гријеси многи, а коме се мало опрашта, малу љубав има* (ср. Лк 7, 47). Јер „покајањем се грех и зло побеђују изнутра, у срцу самога човека, где се зло и зачиње...”,⁴⁶⁹

Поред овог примера добротинства Марка Краљевића имамо и други, из кога се види да он није зидао цркве и манастире само да би окајао грехе, већ да је то чинио из хришћанске љубави својеврсним тестаментом, књигом коју је написао и оставио „на јеловој грани откуда је с пута на погледу” (то јест која се могла видети са пута) и у којој се каже:

„Ко гођ дође Урвином планином
међу јеле студену бунару,
те затече онђе дели-Марка,
нека знаде да је мртав Марко.
Код Марка су три ћемера блага;
каква блага? све жута дуката!
Један ћу му ћемер халалити
што ће моје т’јело укопати;
други ћемер нек се цркве красе;
трећи ћемер кљасту и слијепу:
нек’ слијепи по свијету ходе,

⁴⁶⁸ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и кћи краља арапскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 238.

⁴⁶⁹ Атанасије Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992. стр. 333.

нек' пјевају и спомињу Марка".⁴⁷⁰

Из ових стихова се види да је Марко хришћански поступио испуњавајући Христове заповести о љубави према Богу и према ближњем.

Ове и овакве песме, које говоре о задужбинарима и њиховим задужбинама, певане су у народу и тако са колена на колено, из нараштаја у нараштај васпитно утицале на поколења која су угледајући се на своје претке, првенствено на Стефана Немању и Немањиће, и сами подизали цркве, манастире и друга културна здања, као и „на води ћуприје, на калове високе калдрме, покрај друма чесме и бунаре.” У исто време, „помажући кљасте и слијепе” до дана данашњега показујући тиме да делатно испуњавају напред речене две Христове новозаветне заповести, о љубави према Богу изнад свега и ближњему своме – човеку испред свега.

⁴⁷⁰ Вук Стеф. Карацић, „Смрт Марка Краљевића”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. *НОЛИТ*, Београд, 1975, стр. 277.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Упознавање ученика са мотивом задужбинарства у песмама (*Свети Саво, Зидање Раванице, Милош у Латинима, Марко Краљевић и кћи краља арапскога, Смрт Марка Краљевића*) који се у њима налазе као и учесталост њиховог јављања у нашој средњовековној књижевној традицији уопште. Затим указати на додирне тачке епске поезије са житијном књижевношћу. Осветлити однос према историјској стварности кроз корелацију са часовима историје и ликовног васпитања. Подсетити се историје подизања манастира код Срба као и њихове непролазне лепоте. Објаснити етимолошко значење речи *задужбина*. Подсетити их на заповести из Јеванђеља о љубави према Богу и према ближњем и учити повезаност градње манастира са милосрђем – пронаћи и издвојити стихове који то поткрепљују (*Дијелећи кљасту и слијену*). Открити како се у усменој поезији тумачи владарско подизање задужбина. Учити сличност између позива хришћанске господе Светом Сави да оправда потрошено благо свог оца (*Свети Саво*) и речи које Милица упућује кнезу Лазару (*Зидање Раванице*). Обратити пажњу на однос средине према употреби богатства и опомену као прекор савести. Довести га у везу са хришћанским схватањем богатства и поткрепити тумачење одређеним деловима из Јеванђеља. Кроз успостављање паралеле између песама које развијају мотив задужбина, открити смисао песничке слике набрајања манастира. Запазити чиме је мотивисано увођење номенклатуре српских манастира у епску песму. Интерпретирати изабрану песму, уз уочавање сличности и разлика са осталим.

Васпитни циљеви:

Размислити о мотивима који покрећу јунаке епских песама на изградњу храмова као и на друга *дељења блага*. Кроз синтагму „ухватити души место“ подстакнути ученике да вреднују значај оних поступака којима бринемо о духовном животу. Навести их да увиде да је та брига створила уметничка дела непролазне лепоте и вредности, као и места сабирања људи у којима све материјално бива принето на олтар вечног. Подсетити их да се уз задужбинарство често јавља и мотив милосрђа. Истакнути зашто је чињење другоме изједначено са чињењем за своју душу. Подстакнути критички став према сопственим грешкама и указати им на могућност и вредност покајања. Ако се највећи јунак нашег епа, Марко Краљевић, каје за учињено зидањем задужбине – проценити какву поруку нам епски певач шаље. Закључити да ли има изузетих пред судом човечности. Људски је грешити, али кроз покајање, љубав побеђује грех. Помоћи ученицима да кроз тумачење песама изграде свој поглед на вредновање богатства – запазити шта је спорно у поседовању материјалних добара. Подсетити их на религиозно и етичко становиште о односу човека према богатству – није грех богатство само по себи, већ наш однос према њему – могућност да човек постане роб свог богатства и заборави на нематеријално благо, као и на своје ближње. Навести их да кроз паралелу епске песме са јеванђељским мотивима размисле о Христовим речима: „*Јер где је благо ваше, онде ће бити и срце ваше.*“

Функционални циљеви:

Тумачећи епске песме у којима је присутан мотив подизања задужбина, ученици ће се припремити за стваралачки приступ усменој поезији. Развијати способност за препознавање, тумачење и процењивање етичких дилема које усмена поезија нуди. Запажањем развијања мотива кроз композицију песме, подстицати аналитичко-синтетичко мишљење, а међусобним поређењем песама са истим мотивом будити код ученика поредбену пажњу. Коментарисањем поступка

јунака и повезивањем са другим делима књижевности, као и примерима из живота, усвојити активан однос према актуелним моралним дилемама. Указујући на естетску вредност поезије, као и других плодова људског духа и креативности, упутити их на битност усвајања етичке и естетичке вертикале као најплоднијег оспособљавања ученика за живот и његово непролазно богатство.

**ЦРКВЕНИ ПРАЗНИЦИИ СВЕТИТЕЉИ
КАО ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВИ
У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА**

Света црква је још од апостолског времена „освећивала молитвом поједине часове у току дана везујући за њих извесне успомене, али и дане везане за догађаје из живота Господа и Спаситеља Исуса Христа, Пресвете Богородице и светих, гледајући да се исти молитвено славе управо онда „када су се они и догодили.“⁴⁷¹ У почетку су хришћани, поред поменутих празника прослављали и јеврејске и присуствовали њиховим богослужењима, о чему сведочи и сам апостол Павле који прекида мисионарско путовање и долази из Грчке у Јерусалим да тамо присуствује прослави јеврејских празника. (1. Кор 16,8; Дап 20,16).

Међутим, ово није трајало дуго „и ова веза хришћана са јеврејским празницима у апостолском времену убрзо престаје“.⁴⁷² Хришћански празници су потом почели самостално да се развијају и њихово прослављање је било свечано и радосно. У ове дане се ништа физички није радило већ се ишло у храм на молитву и причешћивало. После богослужења се одлазило у посету онима који су били одсутни због болести или због утамничења. Дакле, чинили су добра дела милосрђа, управо она дела за која ће Христос тражити одговор од нас када буде други пут дошао.

У епским народним песмама се помињу хришћански празници који имају за циљ да нагласе радњу и свечаност тренутка, понекад заклетву или клетву, а често ни једно ни друго, већ су ту као неки украс у песми. У њима ћемо најчешће срести недељу, празник који се слави сваких седам дана, али који је ту да би нас

⁴⁷¹ Лазар Мирковић, *Хеортологија, или Историјски развитак и Богослужење празника Православне Источне Цркве*, Београд, 1961, стр. 5.

⁴⁷² Исто, стр. 6.

што чешће подсећао на Васкрс, на Празник над празницима. Свака недеља се дочекивала свечано, јер се тада одлазило у цркву на Богослужење и нису се радили пољски нити било који други радови. Међутим, у народним песмама имамо примера када је у недељу дозвољено радити. Најбољи пример налазимо у песми *Ђакон Стефан и два путника* где видимо ђакона како:

„Иде у то поље равно,
Те он сеје бјелицу пшеницу.”⁴⁷³

У том наилазе два путника и прекоревају га:

„Бога теби ђаконе Стефане,
Која теби голема невоља
те си тако рано уранио
У недељу пређе јарког сунца
Пређе сунца и пре литургије,
па ти сејеш бјелицу пшеницу,
Или се се јунак помамио,
Или си се данас потурчио,
Часног Крста под ноге згазио,
Часног Крста и красног закона,
И своју си веру изгубио.”⁴⁷⁴

После ђаконовог објашњења зашто то мора да чини, као и каснијег објашњења и потврде ових речи од стране његове супруге, два путника (два анђела) исцељују болесну децу о којој су њих двоје бринули, и као што смо већ спомињали у овом раду, они потом одлазе. Тако нам ова песма објашњава оно што црква и учи верне да се недељом и празником треба ићи у Цркву, али да су дела

⁴⁷³ Вук Стеф. Карацић, „Ђакон Стефан и два анђела”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 11.

⁴⁷⁴ Исто, стр. 11.

милосрђа према ближњем један од оправданих разлога, ако уместо у цркву притекнемо њима у помоћ.

У песми *Косовка Девојка* опет се спомиње недеља како би се нагласило дело милости које је девојка чинила, мада се зна да је Косовска битка била у уторак:

„Уранила Косовка Девојка,
уранила рано у недељу,
у недељу прије јарка сунца;
засукала бијеле рукаве,
засукала до бели лаката,
на плећима носи леба бела,
у рукама два кондира златна:
у једноме лађане водице,
у другоме руменог вина.
Она иде на Косово равно,
па се шеће по разбоју млада,
по разбоју честитог кнеза,
те преврће по крви јунаке.
Ког јунака у животу нађе,
умива га лађаном водицом,

причешћује вином црвенијем

и залаже лебом бијелијем.”⁴⁷⁵

И овде се оправдава њено делање у недељу јер показује самарјанску љубав чији су плодови дела милосрђа. Она помаже онима које је пронашла живе, умива их и окрепљује вином и хлебом.

Народни песник и војводу Пријезду, заједно са другим војводама, одводи у недељу у цркву на молитву да покаже важност и исход битке која га очекује о одбрани Сталаћа:

„Потом дошла та недеља прва,
и господа отишла у цркву,
и Божју су службу остајали.”⁴⁷⁶

У многим песмама поред недеље помињу се и други празници, а свакако и највећи међу њима Васкрсење Господа Исуса Христа⁴⁷⁷ – Васкрс:⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Вук Стеф. Карацић, „Косовка Девојка”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 199-200.

⁴⁷⁶ Вук Стеф. Карацић, „Смрт Војводе Пријезде”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 315.

⁴⁷⁷ *А у први дан недеље дођоше врло рано на гроб, и донесоше мирисе што приправише, а с њима и неке друге жене; Али нађоше камен одваљен од гроба. И ушавши не нађоше тијело Господа Исуса. И док се оне чуђаху томе, гле, два човјека стадоше пред њих у блиставим хаљинама; А када се оне уплашише и оборише лица земљи, рекоше им: Што тражите живог међу мртвима? Није овдје, него устаде; сјетите се како вам каза док бјеше још у Галилеји, Говорећи како Син Човјечији треба да буде предан у руке људи грјешника и да буде распет и трећи дан да васкрсне. И сјетише се ријечи његових. Па вративши се од гроба, јавише све ово Једанаесторици и свима осталима. А то бијаху Магдалина Марија и Јована и Марија Јаковљева и остале с њима које казаше ово апостолима. И овима се учинише њихове ријечи као бунцање, и не вјероваше им. А Петар устаде па отрча на гроб, и нагнувши се видје само покрове гдје леже, и отиде чудећи се у себи томе што се догодило. И гле, двојица од њих иђаху у онај дан у село које бијаше удаљено од Јерусалима шездесет стадија и зваху се Емаус. И они говораху међу собом о свим овим догађајима. И док они разговараху и расправљаху, приближи се и сам Исус и иђаше с њима. Али очи њихове бјеху задржане да га не познају. А он им рече: Какав је то разговор који водите међу собом идући, и што сте невесели? А један, по имену Клеопа, одговарајући рече му: Зар си ти једини странац у Јерусалиму, и зар ниси сазнао шта се у њему збило ових дана? И рече им: Шта? А они му рекоше: О Исусу Назарећанину, који бјеше човјек пророк, силан на дјелу и у ријечи пред Богом и свим народом; Како га предадоше првосвештеници и кнезови наши да буде осуђен на смрт, и распеше га? А ми се надасмо да је он тај који ће избавити Израиља. Али поврх свега тога, ово је данас трећи дан откако се ово догоди. А запрепастише нас и неке жене између нас које су биле рано на гробу, Па не нашавши тијело његово, дођоше говорећи да су видјеле и појаву анђела који говораху*

да је он жив.И неки од наших отидоше на гроб, и нађоше тако као што и жене казаше, али њега не видјеше.А он им рече: О безумни и спорога срца за вјеровање у све што говорише пророци!Није ли требало да Христос то претрпи и да уђе у славу своју?И почевши од Мојсеја и од свију Пророка разјасни им што је у свим Писмима о њему писано.И приближише се селу у које иђаху, и он се чињаше да хоће даље да иде.А они га устављаху говорећи: Остани с нама, јер је дан нагнуо и близу је вече. И уђе да остане с њима.И док он сјеђаше с њима за трпезом, узевши хљеб благослови и преломивши га даваше им.А њима се отворише очи и познаше га. И он поста невидљив за њих.И рекоше они један другоме: Не гораше ли срце наше у нама док нам говораше путем и док нам објашњаваше Писма?И уставши онога часа, вратише се у Јерусалим, и нађоше окупљену Једанаесторицу и оне који бијаху с њима.Који говораху: Заиста устаде Господ, и јави се Симону.И они испричаше шта би на путу, и како га познаше при ломљењу хљеба.И док они ово говораху, и сам Исус стаде међу њих, и рече им: Мир вам!А они се уплашише, и будући устрашени, помислише да видје духа.И рече им: Што сте збуњени? И зашто такве помисли улазе у срца ваша?Видите руке моје и ноге моје, да сам ја главом; опипајте ме и видите; јер дух нема тијела и костију као што видите да ја имам.И ово рекавши показа им руке и ноге.А док још не вјероваху од радости и док се чуђаху, рече им: Имате ли овдје шта за јело?А они му дадоше комад рибе печене, и меда у саћу.И узевши једе пред њима.А њима рече: Ово су ријечи које сам вам говорио још док сам био с вама, да се мора све испунити што је о мени написано у Закону Мојсејеву и у Пророцима и у Псалмима.Тада им отвори ум да разумију Писма.И рече им: Тако је писано, и тако је требало да Христос пострада и васкрсне из мртвих трећег дана,И да се у његово име проповиједат покајање и опроштење грјехова по свим народима, почевши од Јерусалима.А ви сте свједоци овоме.И ево, ја ћу послати обећање Оца својега на вас; а ви сједите у граду Јерусалиму док се не обучете у силу с висине.И изведе их напоље до Витаније, и подигавши руке своје благослови их.И док их он благосиљаше, одступи од њих и узношаше се на небо. А они му се поклонили и вратише се у Јерусалим са радошћу великом,И бјеху непрестано у храму хвалећи и благосиљајући Бога. Амин!(Лк 24, 1-53).

⁴⁷⁸ „Пасха, Васкрс је главни хришћански празник, први и најстарији од свих хришћанских празника, основа и врхунац хришћанске црквене године, веза са празницима Старога завета и центар покретних празника. Св. Григорије Богослов назива Пасху: „Царица дана, Празник над празницима и славље над слављима, који превазилази као сунце звезде не само човечанске и земаљске празнике, но и празнике у част Христа”, и према овим речима и св. Јован Дамаскин у ирмосу 8. Песме канона назива Васкрс: „Празник над празницима и свечаност над свечаностима”. Васкрс је зато највећи празник што слави Васкрсење Христово које је основ хришћанске вере, јер св. апостол Павле каже: „А ако Христос није устао, онда је празна проповед наша, празна је и вера наша.” (1. Кор 15,14) и на Васкрсу Христовом оснива се и наша нада и очекивање сопственог васкрсења „јер као што у Адаму сви умиру, тако ће и у Христу сви оживети. Али сваки у свом делу: прво Христос, затим хришћани, о његовом доласку (1. Кор 15,22-23). Васкрс се зове Пасха према старозаветном празнику Пасхе, од јеврејске речи (pesach, арамејски pasha) и значи прелазак, јер је Господ прешао мимо кућа јеврејских и тако их избавио од смрти и ропства египатског. Исто тако и хришћанска Пасха значи прелазак са Христом из смрти у живот и од земље на небо у вечни блажени живот. Према томе пасха нема никакве везе са грчком речју πασχω – трпим, страдам, поред свега тога што неки црквени писци изводе реч пасха од ове грчке речи. У Старом завету реч пасха означавала је празник Пасхе заједно са празником бесквасних хлебова, као и само јагње које се клало на Пасху. Пасха је и име јудејског праника који су Јудеји славили сваке године у спомен ослобођења Израилског народа из Египта, а на овај празник се понављало у исти дан и час оно што се догодило приликом изласка из Египта, о чему говори књига Изласка у 12. глави где је описан и начин слављења јудејске Пасхе: у десети дан првог месеца (нисана) сваки домаћин је имао да спреми једно мушко једногодишње јагње без мане и чувао га је до 14. нисана до пред вече (око заласка сунца) када га је заклао, цело испекао на ватри и те ноћи појео са домаћима, (само са обрезаним синовима Израилевим) заједно са бесквасним хлебовима и горким зељем, тако да од јагњета до ујутро није ништа остало. Ако би што остало имало се спалити на ватри. Пасха је обухватала 14. нисан до у прве часове 15. нисана. Непосредно ка Пасхи прикључивао се од 15–21. нисана седмодневни празник „бесквасних хлебова”. Дакле, сливали су се оба празника у један и звали су се Пасха, као што то видимо код апостола Луке 22, 1: „А приближаваше се празник

„И недељу и Васкрсеније,

И велико часно ванђелије.”⁴⁷⁹

И Марко Краљевић одлази баш на Васкрс да се покаје, исповеди и причести. Песник је овде био свестан величине празника као и тога да Марко, као велики јунак, али и велики грешник „јер је многу крвцу учинио,”⁴⁸⁰ само на овај највећи празник може приступити овим светим тајнама. И за ову песму се може тврдити да ју је певао неки монах или свештеник који је знао *Слово* Светог Јована Златоуста, а које се чита на Васкршњем јутрењу,⁴⁸¹ и у коме се, поред

бесквасних хлебова, који се зове Пасха”. Први и последњи дан бесквасних хлебова, то јест 15. и 21. нисан нарочито су слављени и у ове дане је било забрањено радити, осим што треба свакој души. (Лев 23, 7–8).

Када упоредимо хришћанску Пасху са јудејском, видећемо да је јудејска Пасха прототип хришћанске и да је старозаветна типска Пасха нашла своје остварење у новозаветној Пасхи, распећу. У хришћанској Пасхи јагње је сам Господ Исус Христос, који је невин, чист без мане и греха принео себе на жртву и био заклан место нас за наше грехе. Пророк Исаија описујући страдање Месије, зове га од Бога изабраним јагњетом, које се приноси на жртву за грехе многих. Јован Претеча означава Христа јагњетом Божијим који чисти грехе света (Јов 1,24). Ову идејну везу старозаветног пасхалног јагњета и Христа често су истицали новозаветни писци....

Када се говори о хришћанском празнику Васкрсења треба разликовати слављење недеље и Васкрса. Недеља дан Господњи је седмично слављење Васкрсења Христова, а Васкрс је годишње слављење Васкрсења Христова....(Лазар Мирковић, *Хеортологија или историјски развитак и богослужењепразника Источне православне Цркве*, Београд, 1961, стр. 172,173, 174).

Једном речју „Васкрс је победа живота над смрћу, победа добра над злом, победа правде над неправдом, победа истине над људским клеветам и лажима.” (Тихомир Илић, *Немој сине говоритикриво – Српска народна етика према народној књижевности*, Београд, 1975, стр. 61).

⁴⁷⁹ Вук Стеф. Карацић, „Женидба Тодора од Сталаћа,”*Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 307.

⁴⁸⁰ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и кћи краља арапскога”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 238.

⁴⁸¹ „Ако је ко благочестив и богољубив нека се наслађује овом добром и светлом победом. Ако је ко благоразумни слуга, нека уђе радујући се у радост Господа свога. Ако се ко подвизавао постом, нека сада прими плату. Ако је од првога часа радио, нека данас прими праведни дуг. Ако је ко дошао после трећег часа, нека празнује захваљујући. Ако је ко стигао после шестог часа, нека ни мало не сумња, јер ничим неће бити оштећен. Ако је ко изгубио и девети час, нека приступи, ни мало не сумњајући, ни мало се не бојећи. Ако ко стиже само у једанаестом часу, нека се не плаши закашњења: јер овај дивни Господар примиће и последњег као и првог; даје мир ономе који је дошао у једанаести час, као и ономе који је радио од првога часа. И последњег милује и првome угађа, и ономе даје и овome дарује, и дела прима и намеру целива; и делање уважава и принос хвали. Стога, дакле, уђите сви у радост Господа свога: и први и други, плату примите; богати и убоги, један с другим ликујте; уздржљивци и лењивци, дан поштујте; ви који сте постили и ви који нисте постили, веселите се данас! Трпеза је пуна, наслађујте се сви: теле је угојено; нека нико не изађе гладан, сви се наслађујте пиром вере; сви примите богатство благодисти. Нека нико не оплакује сиромаштину, јер се јави опште царство. Нека нико не плаче над сагрешењима, јер опроштај заблиста из гроба. Нека се нико не боји смрти, јер нас ослободи Спаситељева смрт: угаси је Онај Кога је она држала, заплени ад Онај који је сишао у ад, загорча га када је (ад) окусио Тело Његово. И ово предвиђајући, Исаија завапи: ад се загорча сретнувши Те доле; загорча се, јер опустоши:

осталог, каже „Нека нико не плаче над својим сагрешењима, јер опроштај заблиста из гроба.”⁴⁸² Васкрсли Христос је тај који је „заблестао” из гроба и који ће опростити Марку Краљевићу његове грехе. Дакле, Марко се, као јунак над јунацима, могао надати опроштају само на Васкрс, на тај Празник над празницима када је и пошао да се Богу помоли и своје грехе игуману каже:

„Па отоле подранио Марко,
У Косово да се моли Богу,
И да гријех игуману каже,
Не би ли му гријех духовао,
Не би ли га потом причестио.”⁴⁸³

Међутим, на путу до манастира сусрећу га Турци који су водили српско робље из Мачве и ту је Марко поново „крвцу учинио”, али, у исто време, не заборавља свој циљ и куда је пошао. Напротив, он осећа још већи разлог због греха који је на највећи празник – Васкрс – учинио и одмах наставља свој пут ка цркви да се покаје.

Игуман, видевши га са девојкама, не знајући да их је он ослободио од Турака, критикује га:

„Јадан синко Краљевићу Марко,
А јутрос је славно Васкрсење,
Што ће тебе јаранице младе?

Што се нигда покајати не шће,

загорча се, јер би поруган; загорча се, јер се умртви, загорча се, јер паде; загорча се, јер би свезан; прими тело (Христово) и Бога се додирну; прими земљу и сrete небо; прими оно што виђаше и паде у оно што не виђаше. Смрти. где је твоја жаока? Аде, где је твоја победа? Васкрсе Христос и ти си се сурвао. Васкрсе Христос и падоше демони. Васкрсе Христос и радују се анђели. Васкрсе Христос и живот живи. Васкрсе Христос и ниједног мртвог у гробу нема. Христос уста из мртвих и би почетак преминулих. Њему слава и сила у векове векова. Амин.” (Свети Јован Златоусти, *Беседа на Васкрс*, Златне струје, Златоусти, Београд, 2005, стр. 26–27).

⁴⁸² Свети Јован Златоусти, *Беседа на Васкрс*, Златне струје, Златоусти, Београд, 2005, стр. 27.

⁴⁸³ Вук Стеф. Карацић, „Кајање и исповест Марка Краљевића,” *Српске народне пјесме*, Књ. 6. Државно издање, Београд, 1899, стр. 114.

Не би ли те кадгођ причестио.⁴⁸⁴

Тада Марко приступа игуману „да му свако греховање каже”, дакле, не само да му исповеди грех који је учинио ослобађајући девојке, већ све грехе које је у животу учинио. И тада игуман каже:

„Јутрос ћу те богме причестити,
И сав гријех теби духовати,
Да си проштен ти овога свијета,
Па Краљића Марка причестио,
И све робље кући оправио.”⁴⁸⁵

Овде поред највећег празника Васкрсења Христова имамо и јеванђељски мотив милосрђа које је показао Марко према робљу, о коме је већ било говора у овом раду, као и мотив светога причешћа, о коме смо такође писали.

Поред Васкрсења Христовог и мученице Свете Недеље, у епским народним песмама се најчешће помиње Свети Јован Крститељ који је крстио Господа Исуса Христа.⁴⁸⁶

„Братимим те Богом истинијем,

⁴⁸⁴ Вук Стеф. Карацић, „Кајање и исповест Марка Краљевића,” *Српске народне пјесме*, Књ. 6. Државно издање, Београд, 1899, стр. 116.

⁴⁸⁵ Исто, стр. 117.

⁴⁸⁶ „Свети пророк Јован, Претеча и Крститељ Господа Исуса Христа родио се од оца Захарија и мајке Јелисавете у њиховим позним годинама. Захарије је био свештеник и пророк, а Јелисавета рођака Пресвете Богородице. Подвизавао се у пустињи где је проводио време у молитви и строгом посту. Мученички је пострадао од Ирода Антипе који је узео за сажитељицу Иродијаду, жену свог брата Филипа који још беше у животу. Против овог безакоња уста Јован Крститељ ради чега га Ирод баци у тамницу. За време једног пира у двору у Севастии галилејској играше пред гостима Саломија кћи Иродијадина и Филипова. И пијани Ирод, занесен том игром, обећа играчици дати што год буде од њега искала, ма то било и половина царства. Наговорена од своје мајке Саломија затражи главу Јована Крститеља. Ирод нареди те Јована посекоше и донеше главу његову на тањиру.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, други том, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд, 1988, стр. 644, 645).

и кумим те Богом истинијем
и вашијем светијем Јованом,
не дај мене црну Арапину.”⁴⁸⁷

Овим речима се обраћа Туркиња девојка Марку Краљевићу тражећи од њега заштиту, коју управо захваљујући овој заклетви, и добија.

Чак и вила зна чиме ће најпре да придобије Маркову помоћ и заклиње га:

„Вишњим Богом и светим Јованом.”⁴⁸⁸

После светог причешћа у „бијелој Самодрежи цркви” два јунака: Војвода Милош и Косанчић Иван даривају Косовку девојку заручујући је за свог побратима Милана Топлицу који их је: „Богом побратио, вишњим Богом и светим Јованом,”⁴⁸⁹ и да ће је, ако се живи врате узети за њега коме ће бити – Милош кум, а Иван ручни девер. Грчић Манојло кумујући заменио је децу, дајући једној куми друге куме дете од које је, за ту „услугу”, примио злато. Када је преварена кума приметила да јој је дете замењено и да је уместо свог сина добила девојчицу, она се враћа куму и проклиње га:

„А забога мој куме Манојле,
Што продаде кума за цекине,
Платио га Светоме Јовану.”⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Арапин”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 245.

⁴⁸⁸ Вук Стеф. Карацић, „Марко Краљевић и Вила”, *Антологија епских народних пјесама*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1958, стр. 113.

⁴⁸⁹ Вук Стеф. Карацић, „Косовка Девојка”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 200.

⁴⁹⁰ Исто, стр. 19.

Овде се у народној песми на Манојлу убрзо испунила клетва, јер је грешком убио своје дете:

„Тада му је љуба говорила,
А Манојле траг ти погинуо,
Ти не био продавати кума.”⁴⁹¹

И ако знамо да Христос у Јеванђељу није нам одобрио клетву, овде је народни песник ипак изриче и тако песма вековима носи собом поуку поучавајући генерације како кум, а и сваки други човек, не би требало да поступа.

Међутим, поред ове клетве у народним песмама се име Светог Јована чешће помиње као Крсно име:

„И икона светога Јована,
Крсно име Мусића Стевана.”⁴⁹²

У истој песми, љуба Мусића Стевана заклиње Ваистину слугу „Вишњим Богом и светим Јованом,”⁴⁹³ да не би пробудио њеног господара како не би отишао у бој. Имамо још много примера у народним песмама где се помиње име Светога Јована Крститеља, али је и ово напред речено, сасвим довољно да се уочи колико је он, за кога је сам Господ Исус Христос рекао: *да ниједан између рођених од жене није већи од њега* (ср. Лк 7,28) био поштован у нашем народу. Чак се, и то веома често, његово име помиње одмах после самог имена Божијег из чега се види да су народу, или прецизније – народним певачима – биле познате речи Светог Јеванђеља и улога коју је Свети Јован имао у спасењу рода људског.

Поред Светог Јована у народним песмама се помиње Пресвета

⁴⁹¹ Вук Стеф. Карацић, „Косовка Деволка”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 19–20.

⁴⁹² Вук Стеф. Карацић, „Мусић Стефан”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 189.

⁴⁹³ Исто, стр. 190.

Богородица,⁴⁹⁴ Часни Крст,⁴⁹⁵ Свети отац Николај,⁴⁹⁶ Свети пророк Илија,⁴⁹⁷ Свети Сава,⁴⁹⁸ Света Петка,⁴⁹⁹ Света мученица Недеља,⁵⁰⁰ Свети великомученик

⁴⁹⁴ „Пресвета Богородица је била кћи Јоакима и Ане. Јоаким је био из племена Јудина, а потомак цара Давида, а Ана је била од колена Левијева, по оцу, а по мајци од колена Јудина, односно племена. Бог ју је удостојио да роди Исуса Христа – Спаситеља света. „Добила је има Марија, што преведено значи – владарка, најузвишенија.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том први, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд, 1988, стр. 28).

⁴⁹⁵ „А ја, Боже сачувај, да се чим другим хвалим осим крстом Господа нашега Исуса Христа, којим се мени разапсе свијет и ја свијету.” (Гал 6,14). Овим речима је Свети апостол Павле на најјаснији начин објаснио силу и снагу Крста. Наиме, „Жртвом Христовом на крсту отворен је пут свима народима у небеску светињу јер је поцепана меница људских грехова наслеђених још од Адама и Еве. Зато нисмо више робови старог Синајског закона него смо постали синови Божији, а када смо синови онда смо и наследници Царства Божијег рођењем Христовим и Крсном жртвом Његовом.” (Опширније код Николе Антића, „Велики Петак”, *Беседе на празничне и светитељске дане*, Православље, Београд, 1987, стр. 21).

⁴⁹⁶ „Свети Николај, чудотворац, архиепископ мирликијски био је јединац син својих знаменитих родитеља Теофана и Ноне, житеља града Патаре у Ликији. Као јединца сина дарованог им од Бога, они опет посветише Богу и тиме га дароваше Богу као уздарје. Духовном животу научи се св. Николај код свога стрица Николаја, епископа патарског и замонаши се у манастиру *Нови Сион*, основаном тим истим стрцем његовим. По смрти родитеља Николај раздаде наслеђено имање сиромасима не задржавајући ништа за себе. Као свештеник у Патари био се прочуо својим милосрђем, мада он брижљиво скриваше своја милосрдна дела испуњавајући реч Господњу да не зна левица твоја што чини десница твоја (Мат 6,3). Када се предаде самоћи и безмолвију, смишљајући да тако до смрти проживи, дође му глас свише: „Николаје пођи на подвиг у народ, ако желиш бити од мене увенчан.” Одмах потом чудесним промислом би изабран за архиепископа града Мира у Ликији....Још за живота људи су га сматрали светим и обраћали му се за помоћ....Упокојио се 6. децембра 343. године.” (Монах Тадија, *Пролог*, Издање манастира Ћелије код Ваљева, Београд, 1984, стр. 974, 975).

⁴⁹⁷ „Свети пророк Илија Тесвићанин, је из племена Аронова из града Тесвита, због чега је и прозван Тесвићанин. Од самог рођења Илија је изабран за сасуд благодати Светога Духа....Сву младост своју провео је у богомислију и молитви, повлачећи се често у пустињу да у тишини размишља и моли се. Имао је велики сукоб са израиљским царем Ахавом и његовом опаком женом Језавелом. Борио се са жрецима лажног Бога Ваала.Великим чудесима Илија доказа силу и власт Божију...На Тавору јавио се с Мојсијем уз Господа Исуса Христа. И по Христовим речима опет ће се јавити пред крај света да сузбије силу антихристову.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988, стр. 575).

⁴⁹⁸ „Свети Сава Први Архиепископ српски, син великог жупана српског Стефана Немање рођен је 1175. године. Као младић, жудео је за духовним животом, због чега је и одбегао у Свету Гору и замонашио се у руском манастиру Русик, потом прешао у грчки манастир Ватопед, у коме се ретком ревношћу подвизавао. ... Заједно са оцем, који је такође дошао у Свету Гору и добио монашко име Симеон, подигао је манастир Хиландар.... Од византијског цара и патријарха издејствовао је аутокефалност Српске Цркве чији је био и први архиепископ..... Упокојио се 13. јануара 1235. године у Бугарској (Трново). Мошти су му нетрулежне пренете у манастир Милешеву, а 1595. год спаљене су на Врачару у Београду од стране турског силника Синан-паше.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том први, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988, стр. 259). За Светога Саву Доментијан каже да се „сам брињаше прилежно о божаственом му предању, хотећи умножити предани му таленат на враћање Господу своме, увек придржавајући се духовних и богоугодних дела, упућујући све да пребивају у Христу, учећи сваком богољубију, упућујући и тешећи све, милујући убоге, дајући онима, којима је потребно, свако довољство, а сам собом

Георгије,⁵⁰¹ Светивеликомученик Димитрије⁵⁰² Свети апостоли Петар и Павле,⁵⁰³ Огњена Марија,⁵⁰⁴ Блажена Марија,⁵⁰⁵ Свети Пантелија⁵⁰⁶ и други свети

показујући уставе и узоре свију врлина, као што рече апостол: *Поче Исус творити и учити* (Мт 4,17). Ово сагледа и овај Свети богоумним очима, и Јнеослабно прилежећи боговидној молитви, храњаше христољубиве душе корисним беседама и духовним речима, Христом испуњен свима духовним даровима, и из бесмртнога извора напајаше благоверне душе оних који са вером прилазе к њему, назнаменујући бесконачни живот, и водећи на пут живота, имајући у себи безбројне милости и пучину добротe човекољубља Божија, свагда горећи Духом Светим за стадо своје, истинити пастир послан од саме Истине и богоподобни наставник стада свога, прогонитељ јавних и видљивих вукова, и исецајући речју свога божаственога разума трновита учења злославних ученика јеретика, и насађујући неоскудно добру веру, обнављајући новом Христовом благодаћу, и обраћајући све да верују у једно божавство. (Доментијан, „Поученије Светога Саве о истинитој вери,“ *Живот Светог Саве и Светог Симеона*, Просвета српска књижевна задруга, Београд, 1988, стр. 154).

⁴⁹⁹ „Преподобна мати Параскева била је српког порекла. Рођена у Епивату, граду између Силимврије и Цариграда. После смрти родитеља замонашила се и отишла у Јорданску долину у којој се подвизавала до своје старости. ... Упокојила се у првој половини 11. века. Њене нетрулежне мошти пренете су у Цариград, потом у Трново, па опет у Цариград и у Београд. Сада се налазе у Румунији у граду Јаши.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том први, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 93).

⁵⁰⁰ „Света великомученица Недеља родила се испуњена молитвама својих бездетних родитеља, Доротеја и Јевсевије... Злопатили су је Иларион и Дукиферн, префекти витинијски, па је осуђена на одсецање главе... Предала дух свој Господу 289. године.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 549).

⁵⁰¹ „Свети великомученик Георгије, био је син богатих родитеља... У самом почетку страшних Диоклецијанових гоњења хришћана, Георгије ступи пред цара и одважно исповеди да је хришћанин... Овај га је ставио на тешке муке, а он се све време молио и стрпљиво их подносио. ... Посечен је 303. године.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 407,408).

⁵⁰² „Свети Великомученик Димитрије, Мироточиви родио се у Солуну у којем му је отац био војвода. Кад му отац умре, цар Максимијан га постави на његово место. Том приликом нареди му да истреби хришћане у Солуну. Међутим, Димитрије се старао да што више распростре хришћанство. Сазнавши за то цар нареди да га затворе у тамницу. Мученички је пострадао и мошти му почивају у Солуну.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том први, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 111).

⁵⁰³ „Свети апостол Петар је син Јонин из племена Симеонова и брат апостола Андреја првозваног. Рођен је у граду Витсаиди... Први је изразио веру у Исуса Христа рекавши: *Учитељу Ти си Христос Син Бога живога* (Мт 16,16). ... Заједно са апостолом Павлом је најзаслужнији што се хришћанство проповедало по целом свету....“

Апостол Павле родом је из Тарса и од племена је Венијаминаова. Звао се Савле и био гонитељ хришћана. Чудесно га обратио у веру сам Исус Христос, јавивши му се на путу за Дамаск. Проповедао је Јеванђеље и оснивао Цркву у многим местима. ... Пошто је достигао ту меру савршенства могао је да каже: *Не живим више ја, него живи Христос у мени* (Гал 2,6). Посечен је у Риму 67. године када и апостол Петар који је распет на крсту, по наређењу цара Нерона.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том први, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 522).

⁵⁰⁴ „Света великомученица Марина – Огњена Марија, кћи идолопоклоничког жреца у Антиохији. Спознала Исуса Христа посредством своје хранитељке, а веру у Њега запечатила је својом мученичком смрћу у 16. години свога живота.“ (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића,

Православне Цркве, који се најчешће у епским народним песмама помињу као свети којима се јунаци моле, или као Крсна слава појединих знаменитих Срба, као благослов, клетва или, пак заклетва.

Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 569).

⁵⁰⁵ „Света Мироносица и равноапостолна Марија Магдалина, родом из Магдале...Верна следбеница и служитељица Христова. Поред крста стајала је са мајком Христовом-Богородицом и светим Јованом Богословом. Проповедала је Свето Јеванђеље и пред царем Тиберијем сведочила да је Христос Васкрсао. У Ефесу се упокојила, а мошти су јој касније пренете у Цариград.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988. стр. 579).

⁵⁰⁶ „Свети великомученик Пантелејмон био је родом из Никомидије. Син мајке хришћанке и оца незнабожца... Он је био симбол мноштва збира врлина. Мученички је скончао живот за Христа 27. јула 305. године.” (Опширније код јеромонаха Хризостома Столића, Хиландарца, *Православни Светачник*, том други, Каленић, Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске, Београд 1988, стр. 585).

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Обрадити епске песме у којима се помињу празници Васкрс, Божић, Тројице, Недеља, као и оне у којима се помињу имена хришћанских светитеља (*Бакон Стефан и два анђела, Косовка Девојка, Смрт Војводе Пријезде, Кајање и исповест Марка Краљевића, Марко Краљевић и Арапин, Марко Краљевић и вила, Кумовање Грчића Манојла, Мусић Стефан и др.*). Усмерити пажњу ученика ка објашњењу и значају тих празника и расветљавању лика поменутог светитеља. Подстакнути ђаке да издвоје делове песама у којима се говори о одређеном празнику и објаснити им значај прослављања истога. Тражити од ученика да размишљају, траже и нађу одговор зашто је Марко Краљевић ишао на Васкрс да се исповеди, као и утицај празника на његово понашање. Учити зашто се име Светога Јована Крститеља тако често помиње, као и зашто је песник за Косовку Девојку рекао да је поранила у недељу свету, ако се зна да се битка одиграла у уторак. Осим имена светитеља, упутити ученике где могу да сазнају нешто више о њиховим животима – житијима. Проценити удео светитеља у карактеризацији ликова јунака где се они помињу.

Мотивисати ученике да сазнају више о хришћанским празницима и зашто се за Васкрсење Христово каже да је *Празник над празницима*. Навести их да размишљају о речима Христовим: *Ја сам Васкрсење и живот...* као и о речима апостола Павла: *Ако Христос не устаде из мртвих онда је узалуд вера наша и проповед наша.*

Васпитни циљеви:

Образложити ученицима зашто се у епским песмама помињу хришћански празници и какву везу они имају са Светим Јеванђељем. Указати на етичке принципе којим су украшени светитељи и појаснити њихово схватање љубави према Богу и другом човеку. Подстаћи ученике да открију врлине којима су се светитељи обогатили и објаснити им значење јеванђељских речи – *где је благо ваше онде ће бити и срце ваше, као и да је наше спасење у рукама наших ближњих*. Вредновати Христову жртву – Његово рођење, страдање, као и да је све то чинио из љубави према човеку и ради нашег спасења. Појаснити им речи *Бог је постао човек, да би човек могао постати бог по благодати*, затим и Христове речи *Да Он није дошао због праведника, већ да грешнике зове на покајање*, као и *да је воља Божја да сви људи дођу до познања истине и да се спасу*.

Мотивисати ученике да протумаче однос човека према Богу и ближњем. Подстаћи их да размишљају о љубави Господа Исуса Христа који се одриче на тренутак своје свемогућности и страда на Крсту за грешни род људски, за свакога од нас. Указати да нас неговање богољубља и човекољубља чини достојним људског имена, и да подржавањем светитељског живота постајемо ближи једни другима. Да тада боље разумемо муку и патњу наших ближњих али и њихову радост и успех. Присетити се народне изреке која каже: *према свецу и тропар*. Истакнути потребу истрајности у испуњавању Христових речи: *да волимо Бога изнад свега и нашег ближњег испред свега*.

Функционални циљеви:

Читањем делова песама у којима се помиње празник везан за неки догађај из Светог Јеванђеља (из овоземаљског живота Исуса Христа: Божић, Богојављење, Преображење, Васкрсење) или у којима се помиње неки од светитеља, ученици ће се оспособити да уоче место и значај одређеног празника у песми и обогате

тумачење поменуте песме. Подстицати код ученика жељу да при тумачењу пронађу места која говоре о празницима. Развијати способност њиховог уочавања и анализирања таквих места. Будити код њих интересовање за друге песме и дела која говоре о љубави, жртви, вери и оданости.

**ХРИШЋАНСКА ВЕРА И НЕОДРИЦАЊЕ ОД ХРИСТА
КАО ЈЕВАНЂЕЉСКИ МОТИВ
У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА**

Господ Исус Христос у Светом Јеванђељу каже, односно упозорава да: *Сваки који призна Њега пред људима, признаће и Он њега пред Оцем својим који је на небесима. А ко се одрекне Њега пред људима, одреће се и Он њега пред Оцем својим који је на небесима.* (ср. Мт 10, 32–33). Ове Његове живе речи налазимо у епским песмама као поучне примере за оне који су их читали или слушали.

У песми *Женидба Стојана Јанковића* имамо пример јунака који неће да се одрекне своје вере:

„Вели њему Туркиња ђевојка:

Чујеш мене, Јанковић-Стојане!

Хоће тебе Турци погубити;

сјутра тебе хоће понудити

хоћеш ли се, болан, потурчити.

Потурчи се, Јанковић-Стојане,

а ја ћу ти бити вјерна љуба”.

„Проговори Јанковић Стојане

А не лудуј, Хајкуна ђевојко!

Бога ми се не бих потурчио,
да ми даду Лику и Удбињу.”⁵⁰⁷

Дакле, и ако је у смртној опасности Стојан неће да се одрекне своје вере, чиме испуњава реч Христову: *Који љуби било кога: оца или матер сина или кћер већма него мене, није мене достојан; И који не узме крст свој и не пође за мно, није мене достојан.*(сп. Мт 10, 37–38). Он је био спреман да „узме крст”, то јест, да страда за Христа, али да Га се ни по цену смрти не одрекне. Напротив, Стојан Туркињу девојку крштава и са њоме се венчава.

„Стојан оде у равне Котаре,
и одведе Туркињу ђевојку,
покрсти је и вјенча је за се.”⁵⁰⁸

Једног од многобројних јунака који је показао да му је вера „тврда” и да се ни по коју цену неће одрећи Христа имамо у песми *Ропство и женидба Јакшића Шћепана*, (Стјепана). Он се, 1521. године, у бици између Мађара и Турака, борио заједно са братом Митром, на страни Мађара и од стране Турака био заробљен. „Одведу га Турци у Стамбол и поклоне цару. Пошто је на турског цара оставио изванредан утисак, овај му понуди везирство у Босни, под условом да се потурчи. Међутим Стјепан (Шћепан) је цареву понуду одлучно одбио.”⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Вук Стеф. Карацић, „Женидба Стојана Јанковића” *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975. стр. 85–86.

⁵⁰⁸ Исто, стр. 89.

⁵⁰⁹ Тихомир Илић, *Немој сине говорити криво – Српска народна етика према народној књижевности*, Београд, 1975, стр. 30.

„Турски царе, од свијета главо
Нигда ти се нећу потурчити
Ни одрећи од крста мојега,
ни Христову вјеру похулити
да ме сједнеш у твоје столове,
да ми подаш благо од свијета;
но за вјеру хоћу погинути.“⁵¹⁰

Ови стихови не само да говоре о духовном узрасту онога ко је певао ову песму, већ првенствено о речима Христовим које су увек свеже, актуелне и спасавајуће. Јер на другу понуду исти Шћепан каже:

„Хоћу моју главу изгубити,
Ради крста и Богородице
И закона од Христа мојега.“⁵¹¹

Шћепан (Стјепан) се не плаши смрти јер је Христов, а Христос каже: *Не бојте се, ја победих свет* (Јов 16,33). А Свето „Јеванђеље је књига Његових победа и сведочанство Његове свемоћи.“⁵¹² Шћепан је овим показао да је усвојио речи светог Апостола Павла који каже: *Мени је живот Христос, а смрт добитак.* (Флп 1,21). Разумео је да одрећи се Христа, значи поново прихватити гроб као понор, као мрак, као ужас, као вечну домовину. А остати са Христом – значи остати са животом, јер је Он победио смрт. И рекао: *Ја сам васкрсење и живот; који вјерује у мене ако и умре, живјеће. И сваки који живи и вјерује у мене неће умријети вавијек.* (ср. Јн 11, 25–26). И као што на крштењу имамо трократно одрицање од сатане и трократно сједињење са Христом, тако нам и овде народни

⁵¹⁰ Вук Стеф. Карацић „Ропство и женидба Јакшића Шћепана“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 380.

⁵¹¹ Исто, стр. 381.

⁵¹² Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. VI, Издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1976. стр. 193.

песник по трећи пут наводи Шћепанову одлуку да се неће одрећи своје вере чак ни пред девојком у коју се заљубио и која га може ропства ослободити:

„Ој Хајкуно за Бога милога,
Нигда ти се потурчити нећу,
Нит’ ћу моју вјеру похулити,
Ни Христови закон изгубити,
Но сам радиј изгубити главу.”⁵¹³

И заистина, епски јунаци су и главе губили за веру, за Христа, за Живу Једносуштну и Нераздељиву Тројицу, јер су одрицање од вере сматрали не само одрицањем од живог Бога, већ и по јуначком кодексу, својим поразом.

Милош Обилић се заклиње кнезу Лазару да ће за хришћанску веру погинути:

„Јер, тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит’ сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим у Косову
за ришћанску вјеру погинути!”⁵¹⁴

И не само Милош да је за хришћанску веру погинуо, већ су то учинили сви они који су пошли у косовски бој да бране земљу од освајача. Све и један Југовић спремно одговара сестри Милици да не може остати са њом већ да иде на Косово равно:

⁵¹³ Вук Стеф. Карацић „Ропство и женидба Јакшића Шћепана”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 383.

⁵¹⁴ Вук Стеф. Карацић, „Комади од различнијех Косовских пјесама“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 196–197.

„За крст часни крвцу прољевати.

и за вјеру с браћом умријети”.⁵¹⁵

Када је војвода Пријезда био у смртној опасности он пита своју супругу:

„О Јелице, госпођо разумна,
или волиш са мном погинути,
ил’ Турчину бити љуба верна?”

И тада му она одговара:

„Волим с тобом часно погинути
нег’ љубити на срамоту Турке;
нећу своју веру изгубити
и часнога крста погазити”.⁵¹⁶

У многим народним песмама налазе се ови и њима слични примери који су допринели да се реч Христова и преко епа унесе у народ и да у њему заживи и живи. Тако, „када су у борби с Црногорцима Турци заробили истакнутог ратника Ристу Требјешанина, и хтели га потурчити, он им се супротставио речима:”⁵¹⁷

„Прођ’те ме се Турци јаничари,
Не би ви се јунак потурчио,
Ни часнијем крстом преврнуо,
А за вашу вјеру прихватио,

⁵¹⁵ Вук Стеф. Карацић, „Комади од различнијех Косовских пјесама“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 196–197.

⁵¹⁶ Вук Стеф. Карацић, „Смрт Војводе Пријезде”, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 316.

⁵¹⁷ Тихомир Илић, *Немој сине говорити криво – Српска народна етика према народној књижевности*, Издање аутора, Београд. 1975, стр. 30.

Да ми пола царевине дате,
Но у вјери радим умријети.”⁵¹⁸

Слично и Секула од Сибиња поступа:

„Прођ’ се царе, турски господару,
Глава мудра из ње ријеч луда,
Ја сам мњива да си царе мудар,
А ти ума ни памети немаш,
Није ми се ласно потурчити,
Од мојега рода хришћанскога,
И у моје дневи и године,
Стотина се царе посветило,
Свуд се цркве и олтари граде,
И црквено кубе у висину,
А на кубе од злата јабуке,
А у цркве црквене закладе,
Све су златни крсти и иконе,
Србаљ моли Бога на помоћи.”⁵¹⁹

Овакви ставови појединих јунака међу којима, као што смо видели, има и жена, утемељени су на већ поменути Христовим речима, *Ко се одрекне мене пред људима, одрећи ћу се и ја њега пред Оцем својим који је на небесима, а сваки који призна мене пред људима, признаћу и ја њега пред Оцем својим који је на небесима.* (ср. Мт 10, 32–33) и утицали су на све оне који су читали или слушали да се и сами тако понашају и да чувају своју веру као најдражи дар и највећу – бесцен вредност.

⁵¹⁸ Вук Стеф. Карацић, „Беган сердар и Шабан-ага Арнаутин”, *Српске народне пјесме* II Државно издање, Књ.9. Биоград, 1936, стр. 116.

⁵¹⁹ Вук Стеф. Карацић, „Дијете Секула и цар Отмановић”, *Српске народне пјесме*, књ. 6. Државно издање, Биоград, 1899, стр. 161.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Прочитати епске песме *Женидба Стојана Јанковића, Ропство и женидба Јакишића Шћепана, Комади од различнијех косовскијех пјесама, Смрт Војводе Пријезде, Беган сердар и Шабан-ага Арнаутина, Дијете Секула и цар Отмановић* у којима се говори о стаменој вери епских јунака. Интерпретацију усмерити ка расветљавању околности под којима су они остајали са Христом, у својој вери, не желећи да је, ни по цену живота промене. Објаснити ученицима кодекс понашања епског јунака и да се одрицање од вере у том кодексу сматрало поразом тог јунака. Скренути ученицима пажњу да је Бог епског јунака често сличан самом њему – тако је Он јаки Бог, Бог снаге, моћи и надмоћи.

Подстакнути ђаке да издвоје делове песама у којима се помињу ови мотиви. Навести их да процене поступање јунака када се од њега тражи да се одрекне од своје вере. Објаснити контраст код епског јунака који се огледа са једне стране његовим неодрицањем од вере Христове ни по цену живота, а са друге његово непоштовање заповести тог истог Христа за кога је спреман да жртвује свој живот. Мотивисати ученике да при читању ових песама пронађу места чврстог неодрицања епских јунака од своје вере, као и она где ти исти јунаци не држе заповести божје.

Васпитни циљеви:

Навести ученике да размишљају о свестии кодексу понашања епских јунака. Образложити зашто се у том свету јунаштва они не одричу од своје вере и зашто су спремни да се жртвују за њу. Указати на принципе којих су се епски јунаци држали и довести их у везу са Христовим схватањем љубави према другоме. Подстаћи ученике да открију места у песмама где се они налазе и осветлити те односе: Бог – јунак; јунак – други човек. Вредновати јуначку верност Богу и њен утицај на слушаоце и читаоце кроз историју.

Подсетити се стихова који говоре о снази вере епских јунака и њиховог неодрицања од Христа и мотивисати ученике да то неодрицање протумаче. Подстаћи их да размишљају о јунаку који је спреман претрпети страдање за своју веру и да наведу неки такав пример из ближе прошлости.

Функционални циљеви:

Одабрати делове песама у којима је истакнута спремност и жртва епског јунака за своју веру у Христа Господа. Неговати код ученика љубав према епским песмама у којима се налазе ови мотиви. Развијати код њих способност уочавања и анализе тих мотива. Скренути ученицима пажњу на вредност коју ти мотиви дају песмама у којима се налазе.

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ЛИТУРГИЈСКОМ ЗНАЧАЈУ У ЕПСКИМ ПЕСМАМА

У свом овоземаљском животу Исус Христос је окупљао око себе оне људе који су били одбачени од друштва, (Мт 9, 10-13⁵²⁰; Мт 21, 31-32⁵²¹; Лк 7,34-39.)⁵²² који нису били добри у моралном смислу за оно друштво, али који су имали невероватну љубав и жељу да буду у Христовој близини.⁵²³

Њихова жеља и љубав су били од пресудног значаја, што је доказ да вера није млака и мртва, него жива и увек свежа. Христос стално и непрекидно остварује живо заједништво са људима и то најконкретније – кроз храну. И управо ту храну, коју свакодневно узимамо и без које је наш живот незамислив, Христос претвара у храну живота. Сваку прилику у којој он нуди храну људима, истовремено користи и као догађај своје мисије и проповеди. Тако у јеванђељима имамо описана сведочанства храњења 4000⁵²⁴, али и 5000⁵²⁵ људи. (Мт 14, 15-23; Мт

⁵²⁰ *И кад јеђаше у кући, гле, многи цариници и грјешници дођоше и јеђаху са Исусом и са ученицима његовим. И видјевши то, фарисеји рекоше ученицима његовим: Зашто са цариницима и грјешницима учитељ ваш једе и пије? А Исус чувши рече им: Не требају здрави љекара него болесни. Него идите и научите се шта значи: Милост хоћу, а не жртвоприношење. Јер нисам дошао да зовем праведнике но грјешнике на покајање. (Мт 9, 10-13).*

⁵²¹ *Који је од ове двојице извршио вољу очеву? Рекоше му: Први. Рече им Исус: Заиста вам кажем да ће цариници и блуднице прије вас ући у Царство Божије. Јер вам дође Јован путем праведним, и не вјеровасте му; а цариници и блуднице повјероваше му; а ви видјевши то, не раскајасте се затим да му вјерујете. (Мт 21,31-32).*

⁵²² *И гле, жена у граду која бјеше грешница, дознавши да је Исус за трпезом у кући фарисејевој, донесе мирис у суду од алавастра. А кад видје фарисеј који га је позвао, рече у себи: Да је он пророк, знао би ко и каква га се жена дотиче; јер је грешница. (Лк 7, 34-39).*

⁵²³ *Жени грешници прашта јер је „многа волела“, (Лк 7, 36-50).*

⁵²⁴ *Тако да се народ дивљаше, видјећи глуве гдје чују, нијеме гдје говоре, богаље исцијељене, хрме гдје иду, слијепе гдје гледају; и хвалише Бога Израилјева. А Исус дозвавши ученике своје рече: Жао ми је народа, јер већ три дана стоје код мене и немају шта јести; а нисам рад отпустити их гладне да не малакишу на путу. И рекоше му ученици његови: Откуда нам у пустињи толико хљеба да се насити толики народ? И рече им Исус: Колико хљебова имате? А они рекоше: седам, и мало*

15, 38; Мт 16, 9-10; Мк 6, 41-45; Мк 8, 9; Мк 8, 19-20; Лк 9, 14-17).

Сви ови догађаји збивају се у току Његове јавне делатности. Наиме, Христос је више него било ко други, покушао да покаже како „храна живота“ коју он нуди није неки нови култ, него је социјално интегрисана са суштинским аспектима људског живота. Апостоли су, у поменутом храњењу мноштва људи који су били гладни јер су дуго слушали Христову проповед, молили Гада их пошаље кући јер они немају чиме да их нахране; али Он уместо да то учини показује директну везу између своје проповеди, мисије и социјалног активизма, дакле, храни огладнели народ. Тиме нам Исус Христос на најбољи начин сведочи да не смемо поједностављено и „одуховљено“ посматрати Хришћанство, и да то није његов истински израз, већ извитоперење.⁵²⁶ Брига за људе и њихов живот неоспорна је битна компонента Хришћанства.⁵²⁷ Проповед о Царству Божјем, коју Христос произноси окупљеном народу, није оправдање за друштвену пасивност и незаинтересованост за овоземаљски живот. Да је то случај, тада би Христос разговор о Царству Божјем завршио упозорењем окупљеном народу да је брига за овај свет неспојива са Царством Божјим и његовом надом. Самим тим, и људска глад била би одбачена као недостојна да се о њој прича у контексту Царства Божјег. Могуће је да су то очекивали и апостоли, те су стога (а не само због недостатка довољно хране) саветовали Христу да људе пошаље кући. Нахранивши народ, Христос показује друштвену свест и бригу за овоземаљски живот сваког Свога слушаоца. Овај јеванђељски опис јесте уједно почетна тачка од које можемо кренути када говоримо о литургији, јер су њени корени управо овде.

рибица. И заповједи народу да посједају по земљи. И узевши оних седам хљебова и рибе, и заблагодаривши, преломи и даде ученицима својим, а ученици народу. И једоше сви и наситише се; и накупише комада што претече седам котарица пуних. 38. А оних што су јели бијаше четири хиљаде људи, осим жена и дјеце (Мт 15, 31-38).

⁵²⁵ *И заповједи народу да посједају по трави, па узе оних пет хљебова и двије рибе, и погледавши на небо благослови, и преломивши даде ученицима, а ученици народу. И једоше сви и наситише се, и накупише комада што претече дванаест котарица пуних. А оних што су јели бјеше људи око пет хиљада, осим жена и дјеце. (Мт 14, 19-21).*

⁵²⁶ Више о терапеутској теологији и њеној „одуховљеној“ верзији погледати у тексту „Евхаристијска и иселитељна духовност“: Петрос Василиадис, *LexOrandi – Литургијско богословље и литургијски препород*, Каленић, Крагујевац, 2006, стр. 31-51.

⁵²⁷ О историјско-социјалним условима развоја небриге за друштво у крилу Цркве видети: Џон Мајендорф, *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 260-265.

Пред своје страдање Христос позива ученике на вечеру, делећи храну са њима. Ова вечера пред Његову смрт била је заправо рекапитулација свих оних јела која је Христос делио са својим слушаоцима и ученицима. Хлеб и вино су узети као завршетак вечере. Христос их благосиља и даје ученицима као своје Тело и своју Крв.

И данас у нашем друштву делити храну са неким јесте симболика дељења живота са њим. И док ми људи између себе делимо храну за свакодневни живот, Христос на својој вечери дели у виду хлеба и вина своје тело и своју крв, дакле свој свеукупни живот. Занимљив је опис у Јеванђељу који каже да је Христос „по вечери“ узео и благословио хлеб и вино. (1. Кор 11, 25.); веома значајан детаљ, који још једном показује на изузетан начин како је вера у Царство Божије и сједињење са Христом кроз причешће (Хлеб и Вино)⁵²⁸ повезана са друштвеном стварношћу једне обичне вечере која претходи причешћу. И поново је брига за овај живот и овај свет, која се огледа у вечери као храни која нам даје живот, повезана са нарацијом о Царству Божјем. Сједињење са Христом у причешћу јесте такође рекапитулација Његовог живота. Господ нам даје себе, своје страдање, своју смрт, али и васкрсење.⁵²⁹

И кад јеђаху, узе Исус хлеб и благословивши преломи га и даваше ученицима и рече: Узмите, једите; ово је Тело моје које се за вас ломи за опраштање грехова. А затим узимајући чашу са вином Он је благосиља речима: Пијте из ње сви: јер је ово Крв моја Новогa Завета, која се за вас и за многе излива на отпуштење грехова. (ср. Мт 26, 27-28; Мк 14, 22-24; Лк 22, 17-20).

За Јеврејски је народ јело било најприснији доказ блискости међу људима. Делећи храну међу собом, Јевреји су симболично указивали да се кроз јело дели са другима сав живот. Зато на јело нису позивани сви, нити је могао доћи било ко. За оне који су пак били позвани то је велика част; одбијање је значило и одбијање

⁵²⁸ „Хлеб и вино нису праобраз (τύπος) Тела и Крви Христове – не било тога! – већ сâмо обожено Тело Господа, јер је сâм Господ рекао: *Ово је Тело Моје*; не преобраз тела, него *Тело*; и не преобраз крви, него *Крв*, а пре тога је рекао Јудејима: *Ако не једете Тела Сина Човечијег немате живот вечни, јер Тело Моје истинско је јело и Крв Моја истинско је пиће.* (Јн 6, 53-57). (Епископ Атанасије, *Божанствена Литургија* 1, Свети манастири: Хиландар, Острог, Тврдош, 2007, стр. 223).

⁵²⁹ Протојереј Николај Афанасјев, *Трпеза Господња*, Вршац, Епархија банатска, 2001, стр. 19.

заједнице са домаћином у свакодневном животу. И данас Христос, као домаћин, све зове у приснији живот са Њим кроз Свету литургију, на чији се позив неки одазивају, а неки се не одазивају. Иначе, овде морамо одмах рећи да литургија своје основе црпи у историји, али је истовремено она и икона будућности. Значење грчке речи литургија означавао је радњу кроз коју „група људи постаје у заједници нешто више од збира њених делова.“⁵³⁰ Она је такође означавала функцију или службу једног човека у корист заједнице, то јест групе. Сама Црква јесте литургија,⁵³¹ која подразумева служење и позив на делатно следовање Христу – сведочење Христа и Његовог Царства.⁵³²

Као што је Христос своју проповед о Царству Божијем укоренио у историји и друштвеном активизму, тако је на исти начин литургија укореењена у историји; али истовремено указује на нешто више – узвишеније – на Царство Божје које ће тек доћи.⁵³³ Своје утемељење литургија налази у Тајној вечери⁵³⁴ – последњој вечери пред Христово страдање где на најјаснији начин Господ указује, кроз благослов Хлеба и Вина, шта је то причешће. Причешће, из своје црквенословенске основе, није ништа друго него присаједињење⁵³⁵ – у овом случају, присаједињење Христу у Царству Његовом. Апостол Павле је заправо први који нам даје историјски опис литургије, то јест њеног централног чина – причешћа,⁵³⁶ узимања Хлеба живота. У Светом Јеванђељу Господ много пута себе назива Хлебом живота. *Јер Хлеб је Божји Онај Који је сишио са неба и даје живот свету* (Јн 6,33). Затим: *Ја сам Хлеб живота... Ја сам Хлеб живи који сиђе с неба; ако ко једе од овога Хлеба, живеће до века* (Јн 6, 48 – 51). На другом, пак, месту поистовећује се Хлеб са

⁵³⁰ Александар Шмеман, *Евхаристијско богословље*, Отачник, Београд, 2011, стр. 89.

⁵³¹ Митрополит Пергамски Јован Зизјулас, *Православље*, Београд, 2003, стр. 42.

⁵³² Александар Шмеман, *Евхаристијско богословље*, Отачник, Београд, 2011, стр. 90.

⁵³³ Говорећи на Тајној Вечери Христос каже апостолима: *А ви сте они који сте се одржали са мном у искушењима мојим. И ја вама завештавам Царство као што Отац мој мени завешта. Да једете и пијете за мојом трпезом у Царству моме, и да сједите на пријестолима и судите над дванаест племена Израилевих*, (Лк 22, 28-30). Ово указује на јаку есхатолошку утемељеност литургијског сабрања у причешћу.

⁵³⁴ Више о овоме, погледати студију: протојереј Николај Афанасјев, *Трпеза Господња*, Епархија Банатска, Вршац, 2001.

⁵³⁵ Причешће од црквенословенске речи *причаишченије* (ⲡⲣⲓⲥⲁⲓⲃⲏⲥⲏⲓⲉ) има управо ово значење (Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935. стр. 196.).

⁵³⁶ Посланице апостола Павла написане су пре Јеванђеља, па је самим ти опис причешћа у њима старији него онај у јеванђељима. (1. Кор 11).

Телом Христовим: *Хлеб који ћу Ја дати – Тело је Моје, које ћу дати за живот света* (Јн 6,51); *Који једе Тело Моје и пију Крв Моју, у Мени остаје и Ја у њему.* (Јн 6, 56).

Оно што је Христос обећао, то је и предао Својим ученицима на Тајној Вечери која се од светих апостола понавља кроз векове. Дакле, од сведочанства из Дела Апостолских: *А беху стално и науци Апостола и у заједници и у ломљењу Хлеба и молитвама* (Дап 2,42), па преко Посланица апостола Павла, апостола Петра и других Светих апостола, затим светих отаца Цркве Христове па све до данашњег дана служи се Божанствена литургија и сједињују верни са Христом – Хлебом живота..

С обзиром на то да су Павлове посланице настале око 50. године Нове ере,⁵³⁷ отуда историјски извор за Свету литургију налазимо, пре свега код апостола Павла, као онога који најраније описује праксу ране Цркве. Његов опис литургије, најранији који имамо, указује да она свој темељ има у благослову Хлеба и Вина пред Христово страдање. И апостол Павле ће у својим најранијим описима водити рачуна да не прекине Христову нит, показујући како је литургија дубоко повезана са социјалном одговорношћу у овом свету. То се свакако најбоље види у Првој посланици Коринћанима у једанаестој глави, где Павле прави директну везу између учешћа у причешћу и односа богатих чланова Цркве према онима који су сиромашни.⁵³⁸

У контексту литургије, апостол Павле захтева и слободу за једног роба, што итекако задире у друштвени поредак оног времена.⁵³⁹ Све нам ово говори да најраније хришћанство не види у литургији изговор за бекство из проблема овога света кроз причу о будућности и правди, већ живот заједнице у Христу. Ово нам сведочи и СветоЈеванђеље које јасно каже да се мера за учешће у Царству Божијем огледа пре свега у нашем практичном имплементирању хришћанских вредности, а не у одређеним култним радњама попут других религијских система. Очигледан пример оваквог доживљаја јесте управо Јеванђеље по Матеју које у својој 25.

⁵³⁷ Датирање Павлових посланица као оних које су написане пре Јеванђеља. (Џон Дрејн, Увођење у Нови завет, С10: Београд, 2004, стр. 129.)

⁵³⁸ Растко Јовић, „Недостojни хришћани: Недостojност Хришћана као питање социјалне солидарности“, *Видослов*, бр.55, Епархија захумско-херцеговачка и приморска, Требиње, 2012, стр. 159-171.

⁵³⁹ Апостол Павле од Филимона тражи слободу за роба Онисима и каже да га убудуће не гледа као роба, него више од роба, брата љубљенога... (Флм 1, 16.).

глави⁵⁴⁰ описује критеријум Царства Божијег. Одлазак у Царство Божије овде је запечаћен нашим односом према ближњем, кроз старање и бригу за добробит заједнице. Христос не узима меру за Царство Божје у испуњавању норми и прописа вере, него у активном друштвеном животу бриге и рада на изградњи

⁵⁴⁰ Тада ће бити Царство небеско као десет дјевојака које узеше свјетиљке своје и изиђоше у сретање женику. А пет њих бијаху мудре и пет луде. Јер луде, узевши свјетиљке своје, не узеше са собом уља. А мудре узеше уље у посудама са свјетиљкама својим. А будући да женик одоцни, задријемаше све, и поспаше.

А у поноћи стаде вика: Ево женик долази, излазите му у сретање. Тада устадоше све дјевојке оне и украсише свјетиљке своје. А луде рекоше мудрима: Дајте нам од уља вашег, јер се наше свјетиљке гасе. А мудре одговорише говорећи: Да не би недостало и нама и вама, боље идите продавцима и купите себи. А кад оне отидоше да купе, дође женик, и спремне уђоше с њим на свадбу, и затворише се врата. А послје дођоше и оне друге дјевојке говорећи: Господару, Господару! Отвори нам. А он одговарајући рече им: Заиста вам кажем, не познајем вас. Стражите, дакле, јер не знате дана ни часа у који ће Син Човјечији доћи. Јер као што човјек полазећи на пут дозва слуге своје и предаде им благо своје; И једноме даде пет таланата, а другоме два, а трећему један, свакоме према његовој моћи; и одмах отиде.

А онај што прими пет таланата отиде те ради с њима, и доби још пет таланата. Тако и онај што прими два, доби и он још два. А који прими један, отиде те га закопа у земљу и сакри сребро господара свога. А послје дугог времена дође господар ових слуга, и стаде сводити рачун са њима. И приступивши онај што је примио пет таланата, донесе још пет таланата говорећи: Господару, предао си ми пет таланата; ево још пет таланата које сам добио с њима. А господар његов рече му: Добро, слуго добри и вјерни, у маломе си био вјеран, над многим ћу те поставити; уђи у радост господара својега. А приступивши и онај што је примио два таланта рече: Господару, предао си ми два таланта; ево још два таланта која сам добио с њима. А господар његов рече му: Добро, слуго добри и вјерни, у маломе си био вјеран, над многим ћу те поставити; уђи у радост господара својега. А приступивши и онај што је примио један талант рече: Господару, знао сам да си ти тврд човјек: жањеш гдје ниси сијао, и скупљаш гдје ниси вијао; Па се побојаш и отидох те сакрих талант твој у земљу; и ево ти твоје. А господар његов одговарајући рече му: Зли и лијени слуго, знао си да жањем гдје нисам сијао, и скупљам гдје нисам вијао: Требало је зато моје сребро да даш мјењачима; и дошавши, ја бих узео своје са добитком. Узмите, дакле, од њега талант, и подајте ономе што има десет таланата. Јер свакоме који има даће се, и претећи ће му; а од онога који нема, и што има узете се од њега. А неваљалога слугу баците у таму најкрајњу; ондје ће бити плач и шкргут зуба. А када дође Син Човјечији у слави својој и сви свети анђели са њим, тада ће сјести на пријесто славе своје. И сабраће се пред њим сви народи, и разлучиће их једне од других као пастир што разлучује овце од јаради. И поставиће овце са десне стране себи, а јарад са лијеве. Тада ће рећи Цар онима што му стоје са десне стране: Ходите благословени Оца мојега; примите Царство које вам је припремљено од постања свијета. Јер огладњех, и дадосте ми да једем; ожедњех, и напојисте ме; странац бијаш, и примисте ме; Наг бијаш, и одјенусте ме; болестан бијаш, и посјетисте ме; у тамници бијаш, и дођосте ми. Тада ће му одговорити праведници говорећи: Господе, када те видјесмо гладна, и нахранисмо? Или жедна, и напојисмо? Кад ли те видјесмо странца, и примисмо? Или нага, и одјенусмо? Кад ли те видјесмо болесна или у тамници, и дођосмо ти? И одговарајући Цар рећи ће им: Заиста вам кажем: кад учинисте једноме од ове моје ајмање браће, мени учинисте. Тада ће рећи и онима што му стоје с лијеве стране: Идите од мене, проклетци, у огањ вјечни који је припремљен ђаволу и анђелима његовим. Јер огладњех, и не дадосте ми да једем; ожедњех, и не напојисте ме; Странац бијаш, и не примисте ме; наг бијаш, и не одјенусте ме; болестан и у тамници бијаш, и не посјетисте ме. Тад ће му одговорити и они говорећи: Господе, када те видјесмо гладна или жедна, или странца или нага, или болесна или у тамници, и не послужисмо ти? Тада ће им одговорити говорећи: Заиста вам кажем: кад не учинисте једноме од ових најмањих, ни мени не учинисте. И ови ће отићи у муку вјечну, а праведници у живот вјечни. (Мт 25,1-46).

вредности мира и хармоније: колико смо и да ли смо нахранили гладног, напојили жедног, обукли голог и бринули за оног који је у болу, у болници или тамници.

Царство Божје, дакле захтева предуслове, а ти предуслови јесу рад на Његовој изградњи већ сада у нашем свакодневном животу. Онај ко се не залаже и не бори за Царство Небеско кроз борбу за правду и хуманије друштво већ сада и овде – није га достојан. Долазак пред врата Царства условљено је радом на остваривању Његових идеала у овом животу,⁵⁴¹ у историји – идеала правде, мира и љубави. Свака литургија у Православној Цркви почиње са речима: „Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа...“. Тиме видимо да литургија већ представља улаз у Царство Божије.⁵⁴² У византијском симболичном тумачењу, сваки храм у којем се служи литургија јесте слика „новог“ преображеног космоса.⁵⁴³ На свакој литургији сећамо се поред свих историјских догађаја и „Христовог Другог Доласка“⁵⁴⁴. Како се можемо сећати онога што се још није десило; и како то прошлост осадашњујемо? Па управо то свети исповедник Јустин Ћелијски појашњава када каже да је: „У Цркви – у литургији прошлост увек садашњост“.⁵⁴⁵ Јер се „у евхаристијском спомињању сабирају делови прошлог, садашњег и будућег века.“⁵⁴⁶

Овде сећање нема димензију меморијског складиштења података из давне прошлости. Сећање је овде везано за јеврејски концепт термина, где он означава активно обликовање наше свести. Сећамо се догађаја који су се десили, али и оних који ће се десити – допуштајући да то сећање обликује наше акције у садашњости. Литургија нас својим речима доводи из историје пред врата Царства Христовог. Бити пред вратима Царства значи истовремено и сећати се свега онога што то

⁵⁴¹ Александар Шмеман, *Евхаристијско богословље*, Отачник, Београд, 2011, стр. 166-167

⁵⁴² Архимандрит Кипријан Керн, *Света литургија: Практичне напомене и богословско тумачење*, Истина, Шибеник, 2003, стр. 24.

⁵⁴³ Џон Мајендорф, *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 253.

⁵⁴⁴ „Сећајући се, дакле ове спасоносне заповести, и свега што се нас ради збило: крста, гроба, тридневног Васкрсења и другог и славног доласка.“ („Божанствена Литургија Светога Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд, 2013, стр. 131.).

⁵⁴⁵ (Епископ Атанасије, *Божанствена Литургија* 1, Свети манастири: Хиландар, Острог, Тврдош, 2007, стр. 8).

⁵⁴⁶ Архимандрит Кипријан Керн, *Света литургија: Практичне напомене и богословско тумачење*, Истина, Шибеник, 2003, стр. 74.; Џон Мајендорф, *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 253.

Царство јесте кроз суделовање у Његовој изградњи у садашњем животу.⁵⁴⁷

Све ово нам не дозвољава да литургију доживимо и схватимо као један религијски култ који испуњава и сервисира људске потребе. Она може бити и то, али она је пре свега уроњена у историју, повезана са друштвеним животом, узносилац у небо – покретач изградње нових вредности без занемаривања историје. Или друкчије говорећи, што смо ближи Царству Божијем – то смо ближи људима до нас у историји.

На литургији се причешћујемо, а Причешће је опет назив за ову вечеру Исуса Христа на коју нас Онпозива. Онда када одговоримо на позив и једемо Хлеб и Вино које нам се даје, пред крај сваке литургије, тада се заправо причешћујемо. Ова реч означава присно сједињење и узета је из црквенословенског језика. Дакле, причешће је узимање хлеба и вина, учествовање на вечери заједно са Христом, дељење са Њим живота. Син Божији нам даје себе да бисмо ми постали део Њега, део Његовог живота који се не завршава смрћу него иза себе има Васкрсење (јер је Христос васкрсао). Причешће је тако наше видљиво заједништво са Исусом Христом. Све оно што чинимо у току дана, у току једне седмице, сва та наша дела јесу сведоци наше вере, али видљиви израз те вере јесте причешће као јавни чин.

У причешћу је и наша утеха, јер у Христу су и сви они који су умрли, са надом у васкрсење и живот вечни делећи свој живот са Њим. Према томе Христос у себи сабира и живе и мртве.⁵⁴⁸ Кроз молитву, љубав и причешће ми кроз Христа себе везујемо са нашим прецима, али и потомцима.⁵⁴⁹ У причешћу се сједињујемоу Духу Светом сви и живи и они који су „уснули у Христу“.⁵⁵⁰ Има ли веће утехе од ове, да се сједињујемо са Богом и човечанством у причешћу?

После причешћа пева се у цркви молитва која у преводу гласи:

„Нека се испуне уста наша хвале твоје, Господе, да певамо славу твоју, јер

⁵⁴⁷ Александар Шмеман, *Евхаристијско богословље*, Отачник, Београд, 2011, стр. 167.

⁵⁴⁸ *Исус јој рече: Ја сам васкрсење и живот; који вјерује у мене ако и умре, живјеће. И сваки који живи и вјерује у мене неће умријети вавијек..* (Јн 11, 25-26).

⁵⁴⁹ Цон Мајендорф, *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 270.

⁵⁵⁰ Да ове Свете тајне буду онима кји се причешћују на трезвеност душе, на заједницу Духа Светога, на испуњење Царства небеског, на смелост према Теби, не на суд или на осуду. Још Ти приносимо ову словесну службу за преминуле у вери, Праоце, Оце, Патријархе, Пророке, Апостоле, Проповеднике, Еванђелисте, Мученике, Исповденике, Подвижнике, и за сваки дух праведника, преминулог у вери. („Божанствена Литургија Светога Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 2013, стр. 134-135.).

си нас удостојио да се причестимо светим твојим, божанским, бесмртним и животворним Тајнама; сачувај нас у твојој светињи, да се сав дан поучавамо правди твојој. Алилуја, Алилуја, Алилуја.⁵⁵¹

И поново видимо кроз ову молитву, како нам се сама Литургија намеће да је не доживљавамо у духу култа који је ишчупан и откачен из историје, те стога служи само за сервисирање људи који трагају за индивидуалним спасењем. Хришћанство није култ као што је религија код пагана, која посредује између божанства и људи. Суштина литургије је епифанија, пројава и присуство Царства Божијег.⁵⁵² Изнова и изнова, после сваког причешћа позвани смо на активно суделовање и изградњу: „да се сав дан поучавамо правди твојој.“⁵⁵³ Већ ове речи упућују на сећање на Божију правду коју Христос на најјаснији начин открива у свом овоземаљском животу. Његова правда јесте брига за несрећне, сиромашне, удовице, децу, болесне, грешне, обесправљене, угрожене... То је Његова правда, борба против лицемерја које гуши сваку слободу, развој и прогрес,⁵⁵⁴ али истовремено и борба за немоћне. Христов упад у јерусалимски Храм, где бичем истерује трговце, био је удар на систем моћи у Јерусалиму, систем који је израбљивао и понижавао људе – стварајући од вере култ – мртве прописе и правила. Сваки хришћанин је после сједињења са Христом у причешћу, позван да се сећа ове правде, да се сећа да стојећи пред Христом мора бити покренут и оживљен да спроводи Његову правду.

Нажалост, различити историјски услови, довели су до једне нове климе која је лагано хришћанство преводила у један „духовни језик“. Тај језик је све више искључивао из себе историју, а све више уводио бригу за „духовно“ усавршавање појединца, које није било неминовно повезано са било којом друштвеном активношћу. Напротив, догађало се да управо избегавање историје и времена постане врлина која се цени „у духовном узрастању“ појединца. То

⁵⁵¹ „Божанствена Литургија Светога Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 2013, стр. 154.

⁵⁵² Александар Шмеман, *Евхаристијско богословље*, Отачник, Београд, 2011, стр. 78-79.

⁵⁵³ „Божанствена Литургија Светога Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 2013, стр. 154.

⁵⁵⁴ „Лицемерје је нешто више од самог зла: реч је о самозаштити зла. Заиста, лицемерни не стварају, а спречавају и друге да стварају,“ (Никос А. Мацукас, *Проблем зла*, Каленић, Крагујевац, 2005, стр. 66-68.)

„духовно“ узрастање се мерило испуњавањем одређених култних правила, а не друштвене одговорности. И поред свих девијација, црква је сачувала сећање на истински критеријум, а то се огледа пре свега у светитељима Цркве који су се на најбољимогући начин трудили да оваплоте Христа у свом времену кроз залагање и труд на указивању Његове правде, мира и љубави. Све ово је изузетно важно, особито данас када све мање имамо свест о вези која мора постојати између тежње ка Царству Божјем и труда на његовом остваривању у историји. И поред димензија које смо навели, литургија има и веома битну евхаристијску димензију. Ова грчка реч треба да укаже на једну посебну димензију литургије – благодарност. Наиме, ми Господу на литургији предајемо плодове наших руку, а ти плодови су хлеб и вино. И ови плодови нису само наши, него су продукт рада целокупне природе која учествује у процесу стварања хлеба и вина. Али симболика и хлеба и вина је готово идентична, и хлеб и вино сабирају мноштво у једно. Много зрна чине брашно и један хлеб, на исти начин на који мноштво зрна грозђа учествују у стварању вина. Сада ми водимо тај процес ка циљу, рађајући хлеб и вино. Човек, као свесно биће, сада те плодове земље и руку својих са благодарношћу предаје Богу као своју жртву. А Бог ту људску благодарност враћа људима у виду Тела и Крви Исуса Христа како би се они сјединили са Господом. Сада одједном на крају човек бива тај који је благодаран, јер му се плод његових руку враћа као небеска храна вечног живота. Тиме је литургија и жртва и благодарност, плод човека и плод Божији – синергија и истинско богочовечанско дело.⁵⁵⁵ Она је „покрет Божији – ка свету и човеку – покрет приноса/давања и бескрајног човекољубља. Бог је у Христу принео нама и свету једном за свагда Своје спасење, принео је Тројично Царство Своје, Жртву Своју, Тело и Крв Своју, живот и заједницу Своју, мир и Тројични благослов Свој, милост и славу Своју, Своје Јеванђеље и Истину Своју, Своје јединство, којим је спасао и сјединио све и сва, Своје човекољубље, Свој Жртвеник и Вечеру Своју, Крст и Васкрсење Своје, наду и отпуштење грехова, Свој етос/нарав и Светлост Своју. Једном речју, принео је човеку Себе као Хлеб Живота, победом над грехом, смрћу и сатаном. То је

⁵⁵⁵ Цон Мајендорф, *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 252.

принео једном, и приноси стално – у Цркви, у литургији.⁵⁵⁶

Овај увод у литургију био је неопходан како бисмо на прави начин вредновали литургијска места у епској поезији. Ова места на прави начин откривају дубоку богословску свест састављача стихова у песми „Свечи благо дијеле,“ односно у песми „Опет то, али другчије.“⁵⁵⁷

„Збор зборише божи апостоли,
збор зборише на небеска врата,
отуд дође Громовник Илија,
а пита га Огњана Марија:
„Бе си био, мој брате Илија?“
„Казаћу ти, Огњана Марија:
Ја сам био у земљу проклету,
ђено јесте боже незаконство:
ђе не моле бога да помогне,
и не слуша пород родитеља,
а не слуша млађи старијега;
ђе кум кума не држи за кума,
ђевер снаси о срамоти ради;
ђе брат брата по судовим' ћера
и мучи га муках пред Турцима;
не светкују свеца никаквога,
нити жегу у цркву свијеће,
нити служе божу Летурђију.“⁵⁵⁸

Управо у овој песми литургија се користи као показатељ о лошем друштвеном животу и нарушеним међуљудским односима. Она је овде постављена за врхунски критеријум, јер када писац описује како је земља

⁵⁵⁶ Митрополит црногорско-приморски Амфилохије, *Светлост Христова просвећује све*, Манастир Хиландар, Београд, 2009. стр. 119.

⁵⁵⁷ Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле“, „Опет то, али другчије“, *Српске народне пјесме II*, НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 9.

⁵⁵⁸ Исто, стр. 9.

проклета он то описује на разне начине указујући на нарушене односе међу генерацијама, као и непоштовање Цркве.

Али оно што је занимљиво јесте да литургију ставља на последње место које треба да читавој слици подари много јачи ефекат. Писац користи градацију описујући несрећу земље, да би градацију завршио литургијом и тиме појачао укупну слику. На овај начин, круна свега је постављена у темељ литургије. Истовремено писац нам даје евхаристијску димензију литургије, димензију благодарности која би требало да буде очевидна сваком ко чита ове стихове. Уколико се не служи литургија, нема наше благодарности Богу и наше жртве. Без дела наших руку, хлеба и вина, нема нити благослова Божијег нити небеске хране која би нам се дала у причешћу. На овај начин, веома сликовито писац указује да без литургије нема синергије Бога и човека, а самим тим ни среће за било коју земљу. Оно што упада у очи јесте да писац наглашава:

А) Саборну, а не индивидуалну димензију литургије – односи се на једну територију и на људе који живе на тој територији. Литургија је доживљена као критеријум за приказ целокупног друштва.

Б) Животну, а не култну димензију – заробљена у култ литургија има само последице на индивидуу. Затворена у себе, она постаје аутистична јер живи само за јединку и њено спасење. Међутим, ова епска песма открива саборну димензију литургије, јер се не затвара у култ него показује њен значај да укаже на трагично стање у друштву. Тиме литургија постаје релевантан фактор за разговор о једном друштву, његовом уређењу и појединцима који га чине. Овај слој разумевања литургије много је ближи Христовом разумевању него каснијим слојевима који су ишли ка томе да се литургија ампутира од друштва те да нема значаја за исто.

У другом делу песме говори се о казни, као васпитној мери, која је снашла грешни народ, али, у исто време и о свенародном покајању:

„Па их Боже сунце изгорело,
горело их три године данах,
док узавре мозак у јунака,

докле пуче ками у лугове,
а осану гора проз планине;
докле црна земља испуцала,
пуче црна земља по три лакта,
те се ломе коњи и јунаци;
свети Саво пуштио снијега,
три године снијег не опаде,
док у свијет ништа не остаде,
и овчари овце изгубише,
из свијета челе побјегоше,
сасвијем се свијет дотамани,
до у Ср'јему, у то мјесто жупно;
е се купе сријемски главари
на сакупу пред бијелом црквом,
ту дођоше многи свештеници,
посједаше ђе је мјесто коме;
отуд дође самоуче ђаче,
па им ђаче ријеч проговара:
„Сви се, браћо, на ноге дигните,
и пружите мене десне руке,
вјеру дајте, да ме не варате!"
Сви једанак од земље скочили,
и сви ђаку десну руку дају.
Тада ђаче њима проговара:
„Хо'те, богу да се обрнемо!
Да служимо божу летурђију,
да молимо бога по закону."
Сви се бјеху к богу обрнули,
по три пута љубе земљу црну.
И послуша пород родитеља,
и послуша млађи старијега,

и брат брата не води на суду,
ни га мучи муках пред Турчином,
и светкују свеца свакојега,
и сви моле бога милоснога
без престанка и дневи и ноћи
по правилу, ка је богу мило.
И Бог им је услиша молитве,
смилова се бог на сиротињу,
те се опет свијет наслиједи.⁵⁵⁹

Ова песма исказује разумевање, које је далеко од садашњег разумевања приватног и индивидуалног. Уместо описа хаоса и проклете земље која се најбоље може исказати кроз „непостојање литургије“, овде сада имамо супротан смер. Литургија је почетна тачка и узрок који ће донети ред и мир, али и хармонију друштвених односа. И управо овде видимо како је епска поезија одржала аутентично хришћанско разумевање литургије и мира. У хришћанском поимању, мир подразумева хармонију целокупног друштва, а не само недостатак сукоба. Саставни део литургије који сведочи мир, јесте целив мира.⁵⁶⁰ И поново је друштво то које свој печат добија у литургији и кроз које добија своју истинску димензију. И није случајно што песник даје детету улогу да позива народ на литургију. Дакле, то не чине свештеници, што би било природно, већ дете, што нам показује да је песник знао Христове речи: *Заиста вам кажем, ако се не обратите и не будете као деца нећете ући у Царство небеско* (Мт 18,3). Дакле, ако не будемо чисти као деца; ако не будемо имали дечију љубав и веру не можемо се надати вечном Царству Божјем, а које почиње овде и чија слика је Света литургија. Ова промена која се догодила народу који је био одступио од Бога служењем литургије, то јест, уласком у Евхаристију представљао је подвиг народни. Дакле, да би се сјединили са Богом у Христу, било је неопходно да

⁵⁵⁹ Вук Стеф. Карацић, „Свечи благо дијеле“, „Опет то, али другчије“, *Српске народне пјесме II*, НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 10.

⁵⁶⁰ Архимандрит Кипријан Керн, *Света литургија: Практичне напомене и богословско тумачење*, Истина, Шибеник, 2003, стр. 57-58.

промене свој дотадашњи однос једни према другима. У томе и јесте суштина Цркве: промена односа према људима и успостављање здравог односа са Богом, односа у коме се човек обожује, док сама природа постаје бесмртна.

Служење Свете литургијесе помиње и при поласку Лазареве војске у Косовски Бој, о чему је већ било говора у овом раду, а овде ћемо се задржати на песми „Урош и Мрњавчевићи“⁵⁶¹, за коју би се могло рећи да је састављена од неколико слика.

Прва слика нам приказује четири табора која су се састала на Косову пољу код *бијеле Самодреже цркве*:

„Једно табор Вукашина краља,
друго табор деспота Угљеше,
треће табор војеведе Гојка,
а четврто царевих-Уроша.
цареви се отимљу о царство,
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство.
Краљ Вукашин вели: „На мене је!“
Деспот Угљеш': „Није, нег' на мене!“
Војвод' Гојко: „Није, нег' на мене!“
Ћути нејак царевих Урошу,
ћути д'јете, ништа не бесједи,
јер не смије од три братијенца,
братијенца, три Мрњавчевића.“⁵⁶²

У другој слици видимо како се тајно, кријући један од другог, у сваком табору пишу писма *књиге* и дају чаушима да их што брже носепрото-поп Недељку у Призрен како би он дошао на Косово поље и пресудио на коме је царство, с

⁵⁶¹ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи“, *Српске народне пјесме* II, НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 121.

⁵⁶² Исто, стр. 121.

обзиром на то да је он цара причестио и исповедио:

„Пише књигу Вукашине краљу,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка,
нека дође на Косово равно,
да он каже на коме је царство:
он је св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у њега су књиге староставне.
Пише књигу деспоте Угљеша,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка;
трећу пише војевода Гојко,
и он шиље огњена чауша;
а четврту царевих Урошу,
гише књигу и шиље чауша.

Трећа слика јесте сусретање чаушау Призрену, код дворова прото-поп Недељка где су сазнали да он није код куће већ у цркви. Сва четири чауша се удружују бахатости и сложено обесвећују храм насилно угонећи коње у светињу и крвнички ударају прото-поп Недељка уз повике да одмах прекине службу и пође са њима на Косово Поље:

„Пошто прота дома не бијаше,
но у цркви бјеше на јутрењи,
на јутрењи и на летурђији.
Кол'ко с' силни огњени чауши,
колико су силни од силнијех,

те не шћеше коње одјахати,
но у цркву коње нагонише,
потегоше плетене канџије,
ударају прото-поп Недељка:
„Брже хајде, прото-поп Недељко,
брже хајде на Косово равно,
да ти кажеш на коме је царство;
ти си св'јетлог цара причестио,
причестио и исповједио,
у тебе су књиге староставне, —
јал' ћеш сада изгубити главу!“⁵⁶³

Четврта слика јесте став и истрајност у молитви прото-поп Недељка који ни по цену живота неће да прекине Свету литургију:

Сузе рони протопоп Недељко,
сузе рони па њима говори:
„Одбијте се, силни од силнијех,
док у цркви закон савршимо,
знати ће се на коме је царство!“
Тако су се они узмакнули.
А кад закон божји савршише,
изљегоше пред бијелу цркву;
тад говори прото-поп Недељко:
„Ђецо моја, четири чауша,
ја сам св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
ал' га нисам питао за царство,
већ за грије што је сагр'јешо;

⁵⁶³ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи”, *Српске народне пјесме* II, НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 122.

но идите у Прилипа града,
до дворова Краљевића Марка,
а до Марка, до мојега ђака;
код мене је књигу научио,
код цара је Марко писар био,
у њега су књиге староставне,
и он знаде на коме је царство;
ви зовите на Косово Марка,
хоће Марко право казивати,
јер се Марко не боји никога,
разма једног Бога истинога."

У овој слици се у ставри налазе две слике. Једна је упад и бахато понашање силних чауша који своју арогантност и силу црпе од оних који су писма послали, а друга слика је стамено понашање прото-поп Недељка. Из овог дела песме очито је да је песник добро познавао и Стари и Нови Завет. Он је знао да је храм свето место и да је литургија света служба која не сме да се прекида. Дакле, храм, као свето место Божијег присуства издваја човека изнад формалних оквира друштва. Другим речима, свети простор издваја човека из времена и простора од правила и норми друштва.

Према томе, литургија је излаз изван времена и простора, али и улаз у исти. Света литургија прихвата хлеб и вино, другим речима прима историју и њене плодове, узноси их Богу, у простор Царства Божијег. То освећење у причешћу истовремено је унос историје, али и излаз из ње у простор и обитавање Царства Божијег.

Имајући у виду ове Старозаветне али и литургијске елементе који нам се дају кроз Нови завет можда нам је лакше и јасније да посматрамо и разумемо предањски однос свештеника Недељка у вези са његовим ставом према Светој литургији. Он, наиме, жели да говори о историји и конкретним проблемима, али претходно жели да заврши служење литургије. Другим речима, он жели да заврши узношење историје у Царство Божије. Само из перспективе Царства, историја

црпи смисао. Истовремено, Старозаветно поимање светог места, гарантује му да то што чини јесте питање освећеног простора. На веома леп начин, песник сабира Стари и Нови Завет, идеју светог места и места друштвене одговорности.

И када им прото-поп Недељко указује на Марка Краљевића и да би он једини могао да зна и каже им на коме је царство,

„Јер се Марко не боји никога,
разма једног Бога истинога.“

чауши одмах одлазе у Прилеп, налазе Марка и сам њим одлазе на *Косово равнодо бијеле Самодреже цркве*. Сутрадан су Марко и завађени табори пошли на литургију, Службу, како се у многим народним песмама она назива, да би од Бога затражили помоћ придоношењуовако важне одлуке.

„У цркви су службу савршили,
Изљегоше из бијеле цркве,
У столове пред цркву сједнули,
Шећер ију, а ракију пију,
Марко узне књиге староставне,
Књиге гледа, а говори Марко:
А мој бабо, Вукашине краљу!
Мало л' ти је твоје краљевине?
Мало л' ти је? Остала ти пушта!
Већ с' о туђе отимате царство.
А ти стриче, деспоте Угљеша!
Мало л' ти је деспотства твојега?
Мало л' ти је? Остало ти пушто!
Већ с' о туђе отимате царство.
А ти стриче, војевода Гојко!
Мало л' ти је војводства твојега?
Мало л' ти је? Остало ти пушто!

Већ с' о туђе отимате царство.
Видите ли, Бог вас не видио!
Књига каже, на Урошу царство,
Од оца је остануло сину,
Ћетету је од кољена царство.
Њему царство царе наручио
На самрти, кад је починуо.⁵⁶⁴

Овде се истиче разборито Марково поступање и праведно пресуђивање чиме је песник хтео да покаже зашто је прво служена Свете литургија и колики је њен значај био у утврђивању Марка на творењу јеванђељске правде на коју га је саветима подсетила Мајка Јевросима при поласку на Косово. Дакле, призив Божији и прилаз Царству Божијем захтева предуслов да се ради на Његовој изградњи. А изградња Царства Божијег подразумева и Царство мира, правде, истине и љубави.

У још многим епским народним песмама говори се о служењу Свете литургије, или *Службе*, што се такође и може рећи за Свету литургију, и у којима се она увек приказује Службом свих сабраних верних у циљу напредовања заједнице, „где свако себе види као *првога међу грешнима* (1. Тим 1,15); што га не спречава да разуме позив „светиње светима“⁵⁶⁵ као добру могућност узрастања из *славе у славу, док не достигнемо у човека савршена, у меру раста пуноће Христове*, (ср. Еф 4,13)⁵⁶⁶ што је доживео, животом пројавио и речима исказао Свети Игњатије Богоносац када је рекао да литургија значи „живети у Христу заувек“⁵⁶⁷

Да би се показала узвишеност „живота у Христу“ у народним песмама скоро увек Свету литургију служи по неколико патријараха, епископа, игумана, свештеника, ђакона, чиме се показује да је народ, који је испевао те песме, био

⁵⁶⁴ Вук Стеф. Карацић, „Урош и Мрњавчевићи“, *Српске народне пјесме*, Књ. 2. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 125.

⁵⁶⁵ „Божанствена Литургија Светог Јована Златоуста“, *Службеник*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 2013. стр. 144.

⁵⁶⁶ Протојереј Љубивоје Стојановић, *Пастирско служење*, Богословски факултет Београд, Екопрес Зрењанин, 2003. стр. 5.

⁵⁶⁷ Цитирано код Митрополита црногорско-приморског Амфилохија, *Светлост Христова просвећује све*, Манастир Хиландар, Београд, 2009. стр. 124.

свестан „да није никада довољно достојан, већ да је удостојен“⁵⁶⁸ сједињења са Христом и зато су му били потребни многи свештенослужитељи, почев од ђакона па све до неколико патријараха. Ово је добар показатељ да је народ, не само знао шта је Света литургија, већ да је литургијски и живео, и да се увек трудио да испуни речи Христа Спаситеља: *Тако да се светли светлост ваша пред људима, да виде ваша добра дела и прославе Оца нашега који је на небесима*, (Мт 5, 16.) увек памтећи и у срцу своје чувајући речи Господње при Његовом Вазнесењу: *Ја сам с вама у све дане до свршетка света*. (Мт 28,20).

Дакле, као што су Христа препознали ученици у Емаусу у ломљењу хлеба (Лк 24,35), тако се Он и данас познаје од верног народа у Светој литургији

⁵⁶⁸ Исто, стр. 17.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Образовни циљеви:

Обрадити песме (*Свеци благо дијеле, Опет то, али другчије, Урош и Мрњавчевићи*) и показати да су богослужења централни догађај Цркве која омогућавају да Црква постане видљива и опипљива као истинско Тело Христово. Указати ученицима да Литургија није неки пуки религиозни ритуал, већ да је у њој скривена сва тајна Цркве, која се открива пуноћом хришћанског живота. Стога, богослужење представља целу драму и целу икономију нашег спасења. Указати да целокупно божанско откривење Старога и Новог завета живи у Светој литургији као сећање, анамнеза, али и као стварност, деловањем Духа Светога. То је јединствена стварност да Христа препознајемо у Светој литургији као свога Спаситеља и Учитеља, или, боље речено, Он препознаје нас и грли као своје. Литургија као савршена школа пројављује нам се не само као сећање на прошлост него и као знање шта треба делати у садашњости и будућности. Она открива шта је то Црква у својој суштини, али нам сведочи и о њеној богослужбеној димензији. Указати ученицима да неке наше епске песме директно извиру из онога најсветијега, литургијскога и отуда њихова свесавременост и снага.

Да би ученици могли да доживе поруке народног епа, неопходно је активирати их како на самим богослужењима, тако и на осталим радњама у храму пре, за време и после богослужења. Потребно је да се што више упознају са поретком богослужења и да разумеју стварни смисао и симболику значења богослужбених радњи, молитава, библијских текстова и богослужбених песама. Да би се у народној песми, где се причешћује кнез Лазар и сва његова војска, могао схватити значај Свете литургије за њих, потребно је да се унапред, колико је то примерено узрасту, ученици упознају са поретком богослужења и његовим главним моментима, као и начином његовог савршавања. Готово је немогуће

објаснити ученицима нижих, па чак и виших разреда богослужбене радње које они нису видели и о којима немају живу представу. Зато би било погодно да се ученици доведу у храм и да им се објасни симболика неке богослужбене радње и да се онда та радња доведе у контекст догађаја из народне песме. Најбоље би било да се ученици припреме у учионицама по разним питањима богослужења, а у храму би имали прилику да провере своја теоријска искуства и да их препознају, или исправе своје погрешне представе. Потребно је постепено сопственом активношћу децу уводити у живот Цркве кроз богослужења. Свако дете је изузетно динамично и за њега ће пасивно стање значити тешкоћу која ће врло брзо прерасти у досаду. Зато је добро један део ученика ангажовати на припремању храма за богослужење. Чистоћа и уредност храма биће доведена у контекст епских збивања у којима се долази до њих кроз песму. Потом, да ученици активно учествује у проскомидији, где би читали имена својих живих и упокојених сродника као и имена епских јунака, носилаца највише моралне лествице храбрости и витештва али и осећаја да су све то чинили из своје несебичности, из љубави и жртве за друге. Додавањем кадационе, сечењем нафоре, а у току богослужења читањем псалма, апостола, певањем за певницом, ношењем крста, чирака и рипида, не помаже се само свештенослужитељу, него се улепшава богослужење, а деца ће се осећати корсном што су разумела Свету литургију, а и поруку саме песме у којој се она налази.

Методологија литургијских основа и њеног односа са народном епиком не излази из оквира дидактичких принципа осталих начина у излагању и саопштавању образовних вредности. Између осталих, узмимо принцип очигледности која сумногидидактичарирекли да јетемељсвакепринципијелностиунастави. Очигледност подразумева целовито схватање и разумевање појмова из наставе помоћу чула, у циљу стицања сазнања и представа. Овај принцип је остварен када се у излагању омогући ученицима да опажајно, са што више чула прихватају чињенице и појаве које се тумаче у излагачком раду. Такав принцип покреће пажњу, памћење, емоције, мишљења. Зато овај принцип можемо назвати и *принцип иконичности*. За огроман проценат човечанства визуелан метод у настави је најизраженији. Деца много лакше памте

чулом вида, тако да је Ј.А.Коменски још давно рекао *да се пред чула износи што год се може*. Најбоље је када ученици посматрају предмете из изворне старности и доводе их у целовитост епског догађаја. Сам изглед спољашњости храма, његова унутрашњост, иконе и све што се налази у њему – гледање је једини начин да се објективно виде и са њима упознају.

Некада су се у настави користили географска карта, глобус, рачунаљка итд. Док су данас то различита помоћна средства: од слике до компјутера. Анализирати епску песму, рецимо на рачунару(компјутеру) са свим техничким лепотама средњовековних вињета и прилагођеном избору писма. У иконичност спада и све оно што се сазнаје чулом слуха: изговарање молитава у храму, проповеди-беседе, јектеније, возгласи, молитвене песме, звуци звона. Зато се наглашава да је говорно изражавање кроз читање народне епске песме изузетно значајно. Дикција и наглашавање текста је посебно пожељно тако где се изражава најјача мисао. Све то има подражајну моћ и утиче на дечијеобразовање. Чула додира и укуса су такође у служби образовања. Рецимо, целивање крста, икона, моштију, причешћивање, све је то толико изражено у појединим деловима епског текста. Чуло мириса осећа благоугодни мирис тамјана и свећа који трезни од осећаја духовне и телесне упрљаности.

Васпитни циљеви:

Васпитни циљ литургијске истине у односу на народни еп кроз методологију рада, који се остварује путем њене методике у школско-образовном систему јесте, како поучити ученике да схвате да смо сви заједно кроз искуство Цркве сабрани пред Богом да моралним и карактерним особинама одговоримо задатку времена. Инспирирати ученике да упореде своју породицу са учионицом, а потом са Црквом и показати им да су све то видови који усмеравају обавезама и одговорностима да се на породичном, школском, друштвеном и националном плану, заједништвом у црквеном животу, припада саборности живота. Они који су

нам поверени на васпитање, временом ће заборавити много тога што смо их учили, али уколико су осетили да су чланови заједнице, да припадају једном народном духу, уколико су успоставили личне односе у оквиру једне заједнице, а та је заједница поистовећена са нечим много вишим, може се рећи да је постављен добар темељ за будућу личност. Узрастање подразумева промену. Човек расте из нечега што јесте у нешто што није био, а ипак наставља да буде иста особа. То је процес који се одиграва у појединцу: он узраста у разумевању, вољи, љубави и топлоти стеченога. Свеколика вештина у таквом васпитању може се одредити као „подстицање узрастања“.

Литургијско васпитање подразумева препознавање и уважавање непрестане промене у ученику пројављене у његовом доживљавању љубави, заједнице, послушности, радости и туге, као и у откривању разлога због кога васпитаник послушно следи промене, и узраста из једне чисто физичке покорности малог детета до сагледавања и поштовања моралног, али и здравог ауторитета како родитеља, тако својих учитеља, наставника и професора. Уколико детету не дамо могућност да не одрасте и не мења се, уколико се разумевање његове сопствене улоге не мења, његов развој престаје. У школском окружењу и кроз ширину наставе узрастање може бити подстакнуто само ако излагач у садржаје методама предавања укључује и интересовања, сумње, слагања, изазове, трагања и одговоре на проблеме у мерењу текстуалних вредности. Идеалним циљевима ових односа стиже се процесом који подразумева суочавање ученика са проблемом – који он препознаје – и, онда, пружање свих потребних података за решавање тог проблема. Стицање пуких информација није довољно.

Све технике да се лекције учине занимљивим, сва новија методичка упињања, сналажења, могућности и помагала, потпуно су бескорисна уколико не ободравају лични стваралачки напор и томе не подстичу узрастање ученика. Овај критеријум мора важити за све активности, а посебно у васпитању. Укључивање ученика у разне активности остаће на ниском нивоу ако у себе не укључује педагошки прогрес и наводи их на стваралачки напор, омогућавајући им да покушавају да истражују и решавају разне проблеме. Упоредити понашање протопоп Недељка и Марка Краљевића у песми *Урош и Мрњавчевићи* и видети

зашто први неће да прекине Свету литургију, а зашто се пред велику одлуку коју је требало да донесе Марко Краљевић ова опет служи.

Потом учити понашање народа које је настало као последица неслужења Свете литургије у песми *Свечи благо дијеле*, затим свенароду промену и позив детета упућен том очишћеном и морално поправљеном народу да уђе у храм и поново служи Свету литургију. Навести ученике да испричају неке примере моралног пада људи (алкохол, коцка, прељуба, неслога у браку и породици) или деце (пушење, алкохол, дрогирање) из своје околине и њихово поправљање и одустајање од греха, односно од неких лоших стечених навика. Неговати код ученика понашање које је у складу са етичком пројекцијом ових песама.

Функционални циљеви:

Заинтересовати ученике за читање, доживљавање и разумевање народних епских песама и тумачити их на начин или методом примера јеванђељског приступа као што је то чинио Господ Исус Христос који се најчешће служио параболома, то јест „умећем говора“ у који се уноси нека блиска слика из свакодневног живота да би навели ученике да запазе и увиде неку дубљу истину. Ова врста поучавања у причама изискује од ученика напор замишљања и разумевања. Ученик треба да открије значење слике за самога себе. То је креативан чин. Када се увиди смисао, он се може рашчланити и могу се извести закључци. Први корак је, свакако, разумевање песме, поистовећивање са личношћу из песме, доживљавање њеног искуства као сопственог. На овај начин развој се много успешније подстиче него ако се користи било који начин у поучавању.

Други метод у поучавању јесте чињеница да Спаситељ прилази сваком човеку водећи рачуна на „степен његовог духовног узрастања“. Христос не открива Себе потпуно од самог почетка, и Јеванђеље неколико пута напомиње *да Га они нису разумели*. Разумевање је код Његових ученика било сасвим постепен и лични процес. Литургија епа или епске литургијске карактеристике ће оправдати

своју улогу ако сопственим методама пруже сазнања ученицима, укажу на целовитост у нашем људском животу; да наша вера не сме заузимати неко изоловано место у нашем личном животу или у нашем односу према свету у коме живимо. Човек не може бити „хришћанин на парче“ или „повремено хришћанин“. Целокупна људска природа, сви његови таленти, сва осећања, поступци и интересовања представљају део његовог хришћанског живота. Хришћанска вера коју и те како преознаје еп се не односи само на један део човекове природе. Друштво које називамо плуралистичким и секуларизованим посматра моралне вредноте ове врсте као један изолован и затворен круг људи који нема баш много везе са бригама овога света. Свакако, у извесном смислу, „епска поетика“ и „није од овога света“, али само у том смислу што не прихвата световни поредак вредности. Литургијска епика је икона која изображава љубав и бригу за цео свет, па, стога, она и не може бити изолована и равнодушна према свету. Народно стваралаштво се брине и осећа потребу и страдање свих људи што се види и из песме *Свечи благо дијеле*. Зато је и циљ литургијског епа, поред осталог, користити сваку прилику да се преко институција образовања укључују пројекти и програми који проширују њихово искуство и продубљују међусобне односе кроз искуства културе, харитативне и мисионарске делатности. Запажањем, анализом и упоређивањем издвојити битне елементе композиције. Развијати код ученика мисаоне активности и оспособити их за самостално анализирање и процењивање вредности које даје Света литургија оним песмама у којима се налази.

ЗАКЉУЧАК

Тема *Методички приступ епским народним песмама са јеванђељским мотивима*, чијој разради смо приступили представљала је велики изазов због тога што су поменути мотиви, као што је у раду и показано, срж наше епске народне песме и имају своју посебну димензију и улогу, јер нам помажу да песме, у којима се они налазе, боље схватимо и разумемо. Захваљујући Светом Јеванђељу које је у њима уграђено, народ се преко њих упознао са Христом, са догађајима из Његовог светог живота, са анђелима, са Пресветом Богородицом и многим светитељима. Тако су људи који су их учили напамет, певали, или рецитовали попут апостола ширили Благу вест Христову у народу који се сабирао у светим храмовима на молитву, а потом у портама, после Свете литургије, су слушали ове певаче и њихове песме у којима је било препевано Свето Јеванђеље. И не само у портама, већ, нарочито зими око својих топлих огњишта, народ се сабирао и слушао гусларе који су певајући низали стихове песама. Те песме су певане, рецитоване напамет или читане. И тако су године и векови пролазили; генерације су долазиле и одлазиле, а народна песма је опстајала и остајала да живи. Овим радом указано је на специфичност јеванђељских мотива која се огледа у њиховој двострукој семантици – књижевној и теолошкој.

Указали смо на корисност спајања књижевности и наставе веронауке у нади да ћемо помоћи ученицима да разумеју верско градиво и да помоћу тог знања боље разумеју и друге предмете који им се предају. Корист коју ће деца имати од бољег разумевања епских народних песама са јеванђељским мотивима је вишестрана и веома значајна, јер ће им они помоћи да их правилно и целовито разумеју.

У раду се нисмо задржавали на паганским, прехришћанским слојевима који се налазе у епским народним песмама, нити на мотивима из Старог завета, сем тамо где су они били неизбежни да се протумаче, како због бољег разумевања Јеванђеља, тако и због саме песме. Дакле, трудили смо се првенствено да

покажемо да је јеванђељски утицај, утицај хришћанства био пресудан у формирању еклисиолошког и есхатолошког у епској народној поезији и да укажемо на нераскидиву везу између хришћанства, српске историје и књижевности, као и културе уопште. Јер, „ма колико било прасловенских, паганских `натруха` у њој је наша народна песма уоквирена хришћанском аскезом и обасјана воштаницом колико и сунцем.”⁵⁶⁹

У ове речи Вељка Петровића уверили смо се препознајући и тумачећи бројне јеванђељске мотиве којима су народне песме украшене. Установили смо њихову зависност, а потом, утврдили одакле је и шта узето. Имамо примера где је узимана само јеванђељска идеја, као и других, где су цели стихови, уз одређене модификације и незнатне измене, стављани, односно уграђивани у десетерац.

У овом раду, што је и логично, се највише задржало на оним народним песмама које у себи имају јеванђељске мотиве. Њих смо тумачили не обухватајући све друге теме и поруке којих заиста има много. Намера је била да се из тог мноштва препозна јеванђељски мотив, његов утицај на конкретну песму, затим да се на њега скрене пажња како бисешто боље уочила његова улога и утицај на биће и менталитет српског народа.

Хришћански мисионари који су долазили међу Србе доносили су им благу вест Светог Христовог Јеванђеља коју су они примали, прихватили и по њој живели, стварајући дела за вечност. Та нова вера је прожела целокупно народно биће наших предака и доносила плодове у њихоовом раду. Ако издвојимо епске народне песме као један од тих вечних плодова онда бисмо могли рећи да су јеванђељски мотиви били темељ целокупног народног живота. Све се мерило Христом, Његовим учењем и Његовим животом. Једном речју, народ се трудио да живе Христовим Јеванђељем. Дакле, до примања хришћанства једва да се о Србима ишта и знало, а по крштењу су духовно рођени за вечност и изашли су из таме мрака на позорницу културних народа. Свештеници су у храму проповедали Јеванђеље и њиме хранили – питали верне– све оне који су долазили на литургију да се сједине са вечно живим Богом. Свето писмо и Старог и Новог завета било је

⁵⁶⁹ Вељко Петровић, цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 296.

у нашем народу веома читано и препричавано. Наравно нису сви знали да читају Библију, али је било довољно писмених који су то чинили и, свакако неупоредиво много више оних који су их слушали.

У овом раду покушали смо да покажемо да су епске народне песме са јеванђељским мотивима својеврсни Катихизис, или боље речено да су ти мотиви у њима Катихезе,⁵⁷⁰ поуке, које су кроз векове биле духовна храна и путоказ многим генерацијама. Читајући, или слушајући их из нараштаја у нараштај сазнавало се да је Бог један, али да има три лица – Света Тројица: Отац, Син и Свети Дух. Наравно поимање Свете Тројице у народним песмама није строго догматски, али оне износе бројне Божије епитете и својства из којих се јасно закључује да је Бог Света Тројица.

Песме нам потом говоре о анђелима и осталим силама бестелесним. Затим о светитељима Божијим који су Бога својим животом посведочили на земљи и које је Бог прославио у вечности. У њима се најчешће помињу: Пресвета Богородица, Свети Јован пророк, претеча и Крститељ Господњи. Потом, Свети Никола, Свети Сава, Света Петка, Громовник Илија, Свети Пантелија (Пантелејмон) Света Недеља, Свети Ђорђе (великомученик Георгије), Свети великомученик Димитрије (*Ђурђев данак хајдучки састанак, Митров данак хајдучки растанак*) и други. Из њих ћемо научити да су сви људи браћа по Богу: и Ђемо Брђанин, и Суљо Циганин па чак и Црни Арапин. А видели смо какав је хришћански однос владао између господара и њихових слугу.

У њима имамо дивних примера самарјанског милосрђа и дословце испуњавања Христових Новозаветних заповести о љубави према Богу и ближњем. Оне нас уче да се људски понашамо према сваком човеку и да слабијег увек штитимо. У њима су љубав, истина и правда божанске особине. „Сан је лажа, а Бог је истина” „небеска правда”, „Божја правда”, „Већ по правди Бога истинога” итд. Прихватање љубави, истине и правде је прихватање Бога и Његових светих заповести. У њима је Бог свевидећи који све види и све памти. Ту је и други долазак Христов и последњи суд. Рај и пакао. Награда и казна. Вечне муке, али и

⁵⁷⁰Катихизис, Катихезе (*грчки Κατήχησις*), удбеник о веронауци, поуке, саопштавање неке вести живомречју. (*Енциклопедија Православља*, књига друга, Савремена администрација, Београд, 2002, стр. 966,967).

непојмљиво блаженство у царству Христовом, *јер што око не видје, и ухо не чу, и у срце човјеку не дође, оно припреми Бог онима који Га љубе.* (1.Кор, 2, 9).

У песмама са јеванђељским мотивима се налази слика Тајне вечере, потом туге, муке, патње и страдања Великог Петка, али и неизмерна радост Васкрса, победе Христове над смрћу и Свете литургије која је икона Царства Божијег, центар и идентитет хришћанског живота и Цркве. То је најбоље показано у причешћу војске цара Лазара где се она кроз хлеб и вино сједињује са вечно живим Исусом Христом – са Богом.

У њима су приказане и слике Крсне славе. Једна како је треба и друга како је не треба прослављати. Затим, песме пред читаоца износе покајање и праштање. Али, у исто време и поучавају слушаоце да ни коначну казну, али ни коначну награду не треба очекивати овде на земљи. Зато не треба да нас чуди што многи грешници умиру без заслужене казне, али и многи праведници у животу често пате и не добијају овде на земљи заслужену награду. Као и да ће се све то завршити на последњем суду на коме ће *свачије дело* (и добро и лоше) *изаћи на видело.*

У овом својеврсном Катихизису, уочава се да је све добро што је Бог створио, као и да је круна Божијег стварања човек коме је све поверено на чување и умножавање. Наравно тај човек и воли и чини добро, али исто тако, и грешни и пати и мрзи, и каје се и прашта.

Овим радом је показано да су народни песници јеванђељским мотивима окалемили песме са паганским коренима које су потом тако оплемењене доносиле квалитетне и питоме плодове хранећи генерације милосрђем, вером, надом и љубављу. Оне су вековима вршиле своју непроцењиву мисију оплемењивања и поучавања оних који су их читали или слушали, усавршавајући их и учвршћујући их у врлинском животу. А врлински живот је живот у Господу Исусу Христу, у испуњавању Његових светих заповести, у сједињењу са Њим у Светој Цркви којој је Он глава и у којој треба да се трудимо и боримо за славу коју је Творац наменио људима да би се остварили као слободна бића. А истински слободан човек може бити само онда када се сједини са бесмртним Богом и када са вером, надом и љубављу ишчекује долазак Исуса Христа и вечно Царство Божије. Дакле,

хришћанство није идеологија, нити философија која смирује човека, дајући му мир, утеху и спокојство. Напротив, оно је нови живот, живот у Исусу Христу и сталном ишчекивању Његовог другог доласка када Он од нас неће тражити што нисмо извршили како треба овај или онај обичај, већ ће нас питати: *што Њега нисмо нага оденули; гладна нахранили; жедна напојили; болесног и у тамници посјетили. И када Га ми будемо питали: када Га видесмо, нага, гладна, жедна, болесна и у тамници, Он ће нам одговорити: Што учинисте једном од ове моје мале браће, мени учинисте.*(ср. Мт 25, 36–45), управо како и каже народна песма:

„Ниси гладног нахранила,
Ни жеднога напојила,
Нит’ си гола пределе,
Нити боса преобукла,
Нит’ си слепом уделила,
Ни за душу наменила...”⁵⁷¹

Из песама сазнајемо да је хришћанство нови однос међу људима на коме треба да се гради царство вечно и непролазно још овде и сада о чему сведоче епске песме са јеванђељским мотивима. Оне нас уче да, уколико верујемо у Бога да ће наши међусобни односи бити релаксирани, мање егоистични, а уколико, пак не верујемо да ће ти односи бити катастрофални. Из њих сазнајемо какав треба да буде и шта да чини онај ко мисли Божји бити:

„О човече праведниче,
Један Божиј службениче,
Ако мислиш Божиј бити,
Чини добро за живота,
Поштуј брата старијега,

⁵⁷¹ Вук Стеф. Карацић, „Мајка Светога Петра”, *Српске народне пјесме*, Књ. 1. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 100.

И тебе ће млађи твоји;
У добру се не понеси,
А у злу се не поништи
На туђе се не лакоми?
Јер човече праведниче,
Кад човека самрт нађе,
Ништа с собом не понесе,
Већ скрштене беле руке,
И праведна дела своја.”⁵⁷²

Поред овог својеврсног упутства какав треба да буде човек, како да се понаша, дела и живи да би се овековечио и обожио, у песмама које смо у овом раду обрадили уверили смо се да на животном путу епских јунака има много људског страдања. Међутим, тамо где је Јеванђеље обасјало то страдање,⁵⁷³ оно добија сасвим нову димензију, и онај који страда се угледа на Христа који је невин страдао за друге да би победио смрт и даровао нам живот вечни. Дакле, Христово страдање није било зарад личног усавршавања, или аскетизма, већ напротив да се открије слава и радост и права вредност живота. Због тога се у хришћанском страдању живот изнова вреднује, схвата и прихвата на другачији начин. И вечни живот се не схвата као нешто што се налази тамо негде, него је то вечно присуство пуноће живота. То је искуство вечности у садашњем животу, а не поништавање дарованог нам живота и ове историје. Зато свака Света литургија коју служимо, и која је икона Царства Божијег, почиње речима: „Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа...” и учествујући у њој ми доживљавамо радост живота и подсећамо се како живот треба да ценимо и посматрамо на другачији начин.

Све ово значи да хришћани не треба да игноришу живот и историју, него су

⁵⁷² Вук Стеф. Карацић, „Шта да чини ко мисли Божиј бити”, *Српске народне пјесме*, Књ. 1. НОЛИТ, Београд, 1975, стр. 103.

⁵⁷³ Свети Владика Николај Жички каже: „да је сваки живот без страдања плитак” и додаје „да је само смрт за правду снажнија и неодољивија од живота за правду”. (Цитирано код Атанасија Јевтића, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 343, 351).

позвани кроз литургијски доживљај Царства Божијег да непрестано осветљавају живот на другачији начин – да чине свет сличнијим Царству Божијем. Све ове поруке које произилазе из разматрања идејног слоја текстова народних епских песама, могу бити полазишта за дискусије и обликовање ученика као деце у развоју, не само на часовима верске наставе, већ и на часовима српског језика.

Зато ће сваки читалац, а најпре ученик, овог својеврсног Катихизиса сазнати да је вера дар Божији, али, у исто време, да је и наш труд! Сваки човек, као боголико биће, носи у себи клицу вере. Према томе, вера је дар, пакет који свако од нас добија од Бога, само што га неки од нас одмах отварају, упознају се са њим, чувају га, негују и јачају, док га другиникада у животу и не отворе. Уосталом, Христос сам каже: *иштите и даће вам се; тражите и наћи ћете; куцајте, и отвориће вам се!* (Мт 7,7).

Према томе, од нас зависи хоћемо ли у животу да куцамо и тражимо Исуса Христа, кога су пронашли свети Божији људи и који су потом својим врлинским животом сведочили да живе Његов живот и који су испунили заповест Учитељевог: *Тако да се свијетли свјтлост ваша пред људима, да виде ваша добра дјела и прославе Оца вашег који је на небесима*(Мт 5, 16), или нећемо.

Епске народне песме са јеванђељским мотивима нам говоре да се треба трудити и истрајавати на путу Христовом. Да је сваки хришћанин дужан да својим животом сведочи Христа, да би и други видели његова добра дела и угледајући се на њега прослављали Оца, и Сина и Духа Светога, Свету Животворну и нераздељиву Тројицу, Бога љубави, правде, милосрђа и праштања. Захваљујући овим песмама Свето Јеванђеље је нашло најбржи пут до народа да га преобрази и охристинови. Јеванђељски мотиви показују да су епске песме увек савремене, увек спремне да нас на неки посебан начин дотакну и пренесу нам своју поруку. Оне нас подстичу да постанемо активни учесници и садјелатници живота у Христу, јер је Он извор свега онога што је вечно у њима и зато су оне живе јер је и Бог жив који сабира људе и у том сабрању и ми смо живи кроз Њега. И заиста, читајући епске песме ми у себи оживљавамо оно што је племенито и непролазно у нама, оно што свако време осавремењује и оплемењује живом и непролазном благом речју Христовом – Светим Јеванђељем које васпитава, образује, морално

усавршава и обликује личност.

Надамо се да ћемо овим радом приближити ученицима епске песме са јеванђељским мотивима како би их они боље разумели, прихватили, научили или применили у свакодневном животу. Наравно, имајући на уму Христову причу „О сејачу и семену“⁵⁷⁴ не очекујемо да ће сви прихватити јеванђељске поруке и поуке, које се налазе у епским народним песмама, али верујемо да ће их свакако бити, и да ће оне у њима донети *добре плодове*.

⁵⁷⁴ *А онога дана, изишавши Исус из куће, сјеђаше крај мора. И сабра се око њега народ многи, тако да је морао ући у лађу и сјести; а народ сав стајаше на обали. И он им казива много у причама говорећи: Гле, изиђе сијач да сије. И кад сијаше, једна зрна падоше покрај пута, и дођоше птице и позобаше их. А друга падоше на каменита мјеста, гдје не бијаше много земље, и одмах изникоше, јер не бијаше земља дубока. И кад обасја сунце, увенуше; и будући да немаху жила, посахнуше. А друга падоше у трње, и нарасте трње и подави их. А друга падоше на земљу добру, и доношаху род, једно по сто а једно по шездесет, а једно по тридесет. Ко има уши да чује, нека чује! (Мт 13, 1-9).*

Литература

- Афанасјев, Н. (протојереј) (2001). *Трпеза Господња*, Вршац, Епархија Банатска.
- Андрић, М. (2002). *Методички прилози књижевно-уметничком делу*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Антић, Н. (1987). *Беседе на празничне и светитељске дане*. Београд, Православље новинско-издавачка кућа српске патријаршије.
- Алексић В. и Јовановић С. (2007). *Читанка други разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике.
- Алфејев, И. (игуман). (2005). *Тајне вере. Увод у православно догматско богословље*. Краљево, превод са руског Ђорђе Лазаревић, Епархијски управни одбор епархије жичке.
- Амфилохије (Р) (2007). *Свети кнез Лазар и Косовски завет*. Светигора, Цетиње – Београд. Митрополија црногорско-приморска ИИУ.
- Амфилохије Р (Митрополит). 2009. *Светлост Христова просвећује све*, Манастир Хиландар, Београд.
- Бајић Љ. и Мркаљ З. (2007). *Читанка за V разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике.
- Бајић Љ. и Мркаљ З. (2007). *Читанка за VIII разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике.
- Банашевић, Н. (1972). „Старац Милија и косовске песме“, *Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку*, књ. 10. Београд. Вуков и Доситејев музеј.
- Банђур, В. (1997). „Савремене дидактичке теорије“, *Наша школа*, 3–4. Бањалука, 113–122.
- Богдановић, Д. (1961). „Крсна слава као светосавски култ“, *Гласник*, Београд, Службени лист СПЦ, бр. 7–8, јул – август. Просвета.

- Богдановић, Д. (1989). *Свети оци и учитељи цркве*, Београд. Православни Богословски факултет СПЦ - Хиландарски фонд.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја српске књижевности: стара српска књижевност*. Београд, Досије, Научна књига.
- Бордман, Ц., Грифин, Ц., Мари, О. (1999). *Оксфордска историја Грчке и хеленистичког света*. Београд, Слио.
- Бранковић, С. (2011). *Европска Србија и свет*. Београд, Наша прича плус.
- Буловић, И. (архимандрит). (1989). „Косовски завет у светлости Новог завета“, *Богословље, свеска 1–2*. Београд, Православни богословски факултет.
- Велимировић, Н. (1976). *Сабрана дела*, књ. VI. Диселдорф, Епархија западноевропска.
- *Видослов*. (2012). Епархија захумско-херцеговачка, манастир Тврдош-Требиње. бр. 55.
- Виктор (протосинђел). (1898). *Исус Христос по српским народним песмама*. Београд.
- Вилотијевић, М. (1997). *Савремене дидактичке теорије*. Београд. Учитељски факултет.
- Вилотијевић, М. (2000). *Дидактика – организација наставе*. Београд. Завод за уџбенике и наставна средства – Учитељски факултет.
- Воскресенски, К. (1997). „Дидактички модели као подсистеми системске дидактике“, *Настава и васпитање, бр. 4*. Београд, 386–406.
- Вукашиновић, В. (2007). *Литургија и култура*. Београд, Хришћански културни центар.
- Вучићевић, М. (архимандрит). (2005). *Методички приручник за вероучитеље православне веронауке за основну школу*. Даљ, Епархија осечко-пољска и барањска.
- Грујић, Р. (1930). „Црквени елементи Крсне славе“, *Гласник Скопског научног друштва, VII и VIII (Одељење друштвених наука, 3–4)*. Скопље.

- Грујић, М. Р. (1985). „Црквени елементи Крсне славе“, *О крсном имену – Зборник*, Београд. Гласник Скопског научног друштва.
- Dalton, O. M. (1911). *Byzantine Art and Archeology*. Oxford, Clarendon Press.
- Деретић, Ј. (1972). Бановић Страхиња – структура и значење, *Књижевна историја*, год.4, бр. 15, Београд.
- Детелић, М. (1992). *Митски простор и епика*. Београд. САНУ.
- Димитријевић Стошић, Д. П. (1965). *Посела у старом Београду*. Београд.
- Добричанин, М. (2001). *Гуслар Перун*. Београд, Интерпрес.
- Ђурић, А. (1987). *Солунци говоре*. Београд, НИРО, Књижевне новине, седмо допуњено издање.
- Ђурић, В. (1954). „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, Београд, Српска књижевна задруга.
- Ђурић, В. (1971). „Антологија српске књижевности“, *Антологија народних јуначких песама*, VI, издање, Београд, Српска књижевна задруга.
- *Енциклопедија православља*, књига друга, (2002) Београд, Савремена администрација
- Ердџан, М. (2000). *Општи увод у Свето писмо*. Београд – Србиње. Богословски факултет СПЦ и Академија Св. Василија Острошког.
- *Зборник црквених песама*. (2009). Београд, Свети архијерејски синод.
- Зизјулас, Ј. (митрополит Пергамски) (2013). „Света Евхаристија и Црква“, *Литургијско богословље*, превео, приредио и издао протојереј Гајо Гајић, Београд.
- Златоусти, Ј. (Свети). (2005). *Златне струје*. Златоусти. Београд.
- Златоусти, Ј. (Свети), (2008). *Беседе и поуке*, Златоусти, Београд.
- Илић, Т. (1975). *Немој сине говорити криво – српска народна етика према народној књижевности*. Београд. Издање аутора.
- Исповедник, М. (Свети). (1992). *400 глава о љубави*. Призрен, превео архимандрит Артемије. Епархија рашко-призренска.
- *Историја српског народа, књ. II*, (1994). Београд, Српска књижевна задруга, друго издање, уредник Јованка Калић.

- Јевтић, А. (епископ). (1977). *Из Богословља Светог Саве*. Београд. Православни Богословски факултет СПЦ.
- Јевтић, А. (1989). „Косовско опредељење за Царство небеско у историјској судбини српског народа“, *Свети кнез Лазар*. Београд. Свети архијерејски синод СПЦ.
- Јевтић, А. (1992). *Свети Сава и Косовски Завет*. Београд. Српска књижевна задруга.
- Јевтић, А. (епископ). (2010). *Од Откривења до Царства небеског*. Острог – Тврдош – Никшић – Врњци. Братство св. Симеона Мироточивог.
- Јевтић А, (епископ). (2007). *Божанствена Литургија 1*, Свети манастири: Хиландар, Острог, Тврдош.
- Јефтић, А. (1984). *Патрологија, II свеска*, Београд. Православни Богословски факултет СПЦ.
- Лиречек, К (1952). *Историја Срба I*, Београд.
- Јовановић, Ј.В. (1922). „О српском народном песништву“, *Антологија*. Београд, предговор књизи *Српске народне песме*.
- Јовановић, М. З. (2005). *Азбучник православне иконографије и уметности*. Београд, Dina.
- Јовић, Р. (2011). „Једномислије као идеал“, *Српска теологија данас 2010. Други годишњи симпозион*. Београд, Православни Богословски факултет, Институт за теолошка истраживања.
- Јовић, Р. (2012). „Недостојни хришћани“, *Видослов*, Манастир Тврдош. Требиње.
- Калезић, М. Д. (2005). *Крсна слава у Срба*. Београд. Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке.
- Калезић, М. Д. (2010). *Из књижевности и језика*. Београд. Издавачки фонд СПЦ, Архиепископије београдско-карловачке.
- Каменов, Е. и Спасојевић, П. (2003). *Методика наставног рада, приручник за учитеље у основној школи*. Српско Сарајево, Завод за уџбенике.

- Карановић, З. (2010). *Небеска невеста*. Београд, Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кашић, Д. (1989). „Корени косовске мисли“, *Свети кнез Лазар*. Београд, Издање Светог архијерејског синода СПЦ.
- Керн, К. (архимандрит). (2003). *Света Литургија: Практичне напомене и богословско тумачење*, Шибеник, Истина, 73.
- Ковачевић, Ј. (1956). *Средњовековни епиграфски споменици Боке Которске II*. Београд. *Споменик САН 105*.
- Ковачевић, М. Д. (1990). *Живот, рад, песништво, проте Васе Живковића*. Београд. Народна библиотека „Вељко Влаховић”, Панчево-Народна библиотека Србије Београд-Матица српска Нови Сад.
- Кодич, др. М. (еп). (2006). *Увод у Свето писмо Новог завета*. Београд-Либертивил.Богословски факултет Св. василија Острошког и Источноамеричка епархија СПЦ.
- Кољевић, С. (1982). *Ка поетици народног песништва*, Београд, Просвета.
- Кубурић, проф. З. и Дачић, С. (2004). *Методика верске наставе*. Нови Сад, ЦЕИР.
- Лазаревић, Б. (1930). *Три највише југословенске вредности*. Београд, Издавачка књижарница Геце Кона.
- Мајендорф, Ц. (1985). *Византијско богословље*, Каленић, Крагујевац.
- Маретић, Т. (1966). *Наша народна епика*. Београд, Нолит.
- Маринковић, С. (1994). *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд, Креативни центар.
- Марјановић Душанић, С. и Поповић, Д. (2004). *Приватни живот у српским земљама средњег века*. Београд, СЛЮ.
- Меденица, Р. (1965). *Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у нашој народној епици*. Београд. Научно дело.
- Мендер, Ц. (1994). „Искључите телевизор“, *Светигора*, бр. 26. Цетиње.

- Милатовић, В. (2011). *Методика наставе српског језика и књижевности – у разредној настави*. Београд, Учитељски факултет – Универзитет у Београду.
- Милатовић В. (2010). *Читанка за трећи разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике.
- Милошевић, др Р. (протојереј-ставрофор). (2005). *Црквено задужбинарство код Срба*. Смедерево. Храм св. апостола Луке у Смедереву.
- Милошевић Ђорђевић, Н. (1990). *Косовска епика*. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милутиновић, М. (1925). *Уједињено и објашњено четворојеванђеље*. Београд. Издање аутора.
- Мрђа, Н. (митрополит). (1997). *Општи и посебни увод Светог писма Новог завета*. Србиње. Дабар и Српска православна Богословија Св. три јерарха у Србињу.
- Несторовић З. и Грушановић З. (2012). *Корак: Читанка за шести разред основне школе*, Београд, Klett.
- Нешић, Б. *Срби и ксенофобија*, (2008). Београд, Српски сабор Двери.
- Николај, (епископ). (1961). *Сабрана дела, Књига 7*. Београд. Издање српске православне епархије западноевропске.
- Николај, (епископ). (1976). *Сабрана дела, Књига 6*. Диселдорф. Издање српске православне епархије западноевропске.
- Николај (епископ). (1977). *Сабрана дела, Књига 5*. Диселдорф, епархија западноевропска.
- Николај (епископ). (2001). *Сабрана дела, IV*. Аустрија. Православна црквена општина Линц.
- Николај (Свети владика). (2002). *Царев Завет*, Краљево. Дом св. владике Николаја.
- Николај (Свети владика). (2009). *Тумачење Светог Јеванђеља – Омилије*. Београд – Шабац. Глас Цркве – Александрија.

- Николић, М. (2006). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд. Завод за уџбенике.
- Николић Љ. и Милић Б. (2011). *Читанка за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд, Завод за уџбенике.
- Опачић Николић З. и Пантовић Д. *Читанка за четврти разред основне школе*. Београд, Завод за уџбенике.
- Орхановић, С. М. (1932). „Време постанка косовске поезије“, *Српски књижевни гласник*. XXXVII.
- Острогорски, Г. (1970). *Византија и Словени*, Београд. Издавачко предузеће Просвета.
- Павле С. (патријарх) (1998.). *Да нам буду јаснија нека питања наше вере, књига I*, Београд, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.
- Пијановић П. (2008.). *Књижевност и српски језик, за I разред гимназија и средњих школа*, Завод за уџбенике, Београд.
- Поповић, Б. (1936). „О последњим стиховима песме Бановић Страхиња“, *Прилози о проучавању народне поезије, III, I*. Београд. Издавачка књижарница С.Б. Цвијановића.
- Поповић, др Ј. (архимандрит). (1978). *Догматика православне цркве, књ. III*, Ваљево. Манастир Ћелије.
- Поповић Ј. (архимандрит). (1991). *Житија светих*. Ваљево. Манастир Ћелије.
- *Прилози за књижевност, језик и фолклор, књ. 76*, (2010). Београд. Филолошки факултет.
- Пупин, И. М. (1929). *Са пашњака до научењака*. Велики Бечкерек. Матицасрпска.
- Радовић, А. (јеромонах). (1978). „О житијима светих“, *Православни мисионар*, Београд, бр. 4.
- Радовић, А. (митрополит). (1993). *Основи православног васпитања*, Свети Симеон Мироточиви, Врњачка Бања.
- Ракић, Р. (1993). *Библијски речник*. Београд. Савремена администрација.

- Ракић, Р. (2004). *Библијска енциклопедија* I и II, Србиње – Београд. Православни Богословски факултет СПЦ – Духовна академија Св. Василије Острошки.
- Самарџија С. (2002). *Симболи средњовековне књижевности усмене формуле у песми Пропаст царства српског*, Словенско средњовековно наслеђе, Београд. Чигоја.
- Самарџија С. (2008). *Биографије епских јунака*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд. Чигоја.
- Сандо, др Д. (протојереј-ставрофор). (2009). *Богослужење као основа образовања и васпитања у цркви*. Београд. Глобосино – Александрија.
- Сандо, др Д. (протојереј-ставрофор). (2012). *Методика верске наставе, Уџбеник за V разред богословије*, Београд, Свети архијерејски синод.
- *Свето писмо Старога и Новог завјета, Библија*, (2012). Београд, Свети архијерејски синод.
- Симић, В. (2004). *Каталог: Портрет детета у српском сликарству 19. века*. Спомен збирка Павла Бељанског. Нови Сад.
- Симић, П. (протођакон). (1994). *Црквена уметност*. Београд. Свети архијерејски синод СПЦ.
- *Службеник*. (2011). Београд. Свети архијерејски синод СПЦ.
- Стајковски, Б. (2010). *Византијска црква и ропство*. Београд. Православни Богословски факултет.
- Станилоје, Д. (проф др). (2007). *Јеванђељски лик Исуса Христа*. Сремски Карловци. Превео епископ Митрофан (Кодић). Епархија сремска и Источноамеричка.
- Станковић Шошо Н. (2008). *Чаролија речи: Читанка за пети разред основне школе*, Београд, Klett.
- Станковић Шошо Н. (2010). *Ризница речи: Читанка за седми разред основне школе*, Београд, Klett.
- Стефановић Карацић, В. (1985). *Српске народне пјесме*, књ. II, III, IV. Београд, НОЛИТ.

- Стојановић, др. Д. (1936). *Религиозно-филозофски дух у нашој народној књижевности*. Скопље. Хришћанско дело.
- Стојановић, Љ. (проф др). (2003). *Служба речи*. Београд. Православни Богословски факултет СПЦ.
- Стојановић, Љ. (проф др). (2006). *Хришћани у свету*. Београд. Хришћански културни центар.
- Стојановић, Љ. (2012). *Основи хришћанског учења*. Врање. Учитељски факултет.
- Стојановић Љ, (протојереј), (2003). *Пастирско служење*, Београд-Зрењанин, Богословски факултет и Екопрес.
- Столић, Х. (јеромонах Хиландарац). (1988). *Православни светачник, I и II том*. Београд, Каленић. Издавачка установа Српске православне епархије.
- Сувајџић, Б. (2005). *Јунаци и маске*. Друштво за српски језик и књижевност. Београд.
- Сувајџић, Б. (2007). *Иларион Руварац и народна књижевност*. Друштво за српски језик и књижевност Србије. Београд, Институт за књижевност и уметност.
- Тодоровић, Ј. (протојереј-ставрофор), Џомић, В. (протојереј), (2009). *Иринеј (митрополит). Раде Неумар слободног српства – (1914–1999)*. Богословски фонд Светог Саве Митрополије новограчаничке. Треће Језеро.
- Томасовић, Ђ. др М. (2002). *Говори Господ*. Београд – Атина.
- Томасовић, Ђ. др М. (2003). *Нови Адам*. Београд – Атина. Издање аутора.
- Томасовић, Ђ. др М. (2004). *Мелхиседек и тајна свештенства Господа Исуса Христа*. Београд. Са грчког превео С. Јакшић. Православни Богословски факултет СПЦ.
- Томасовић, Ђ. др М. (2006). *Библијска ерминевтика*. Београд – Србиње. Православни Богословски факултет СПЦ.
- Томасовић, Ђ. др М. (2007). *Бог Логос*, Београд. Православни Богословски факултет СПЦ.

- Топаловић, Ж. (2002). *Серби и властела*. Београд. Српска књижевна задруга.
- Цветановић, В., Милатовић В., Јовановић А., (1995). *Методика наставе српског језика*. Београд. Учитељски факултет.
- Цисарж А, Б. и Маринковић, Ж. (1969). *Омилитика*. Београд. Свети архијерејски синод СПЦ.
- Come. (1990). *Holy Spirit Renew the Whole Creation*. Brookline. ed. Gennadios Limouris, Holy Cross. Orthodox Press.
- Чајкановић, В. (1994). *Стара српска религија и митологија*. Београд. Српска књижевна задруга.
- Др Чарнић, Е. (1970). *Увод у Свето писмо Новог завета*. Београд. Патријаршијски управни одбор, СПЦ.
- Др Чарнић, Е. (1979). *Јеванђеље по Матеју*. Београд. Издање аутора.
- Др Чарнић, Е. (1983). *Јеванђеље по Марку*. Београд. Издање аутора.
- Др Чарнић, Е. превод са грчког, *Требник*, (1982). Крагујевац, Каленић.
- Шмеман, А. (2011). *Евхаристијско богословље*, Београд, Отачник.

П р и л о з и

(Народне епске песме у школским програмима – табеларни приказ)

ПРИЛОГА.

Раз-ред	Песме које се уче од I доIV раз. О.Ш.	Песме са јеванђељским мотивима које се уче од I до IV раз. О.Ш.	Песме које би се још требало да уче од I до IVразреда О.Ш.
I	-----	-----	–Јетрвица адамско колена
II	–Марко Краљевић и орао	-----	–Кумовање Грчића Манојла –Како се Крсно име служи
III	–Марко Краљевић и бег Костадин	– Марко Краљевић и бег Костадин	– Турци у Марка на слави – Косовка девојка
IV	–Стари Вујадин	-----	– Наход Симеун –Цар Константин и ђаче самоуче

ПРИЛОГБ.

Раз-Ред	Песме које се уче од V до VIII раз. О.Ш.	Песме са јеванђељским мотивима које се уче од V до VIII раз. О.Ш.	Песме које би се још требало да уче V у VIII разреду О.Ш.
V	<ul style="list-style-type: none"> –Свети Саво –Женидба Душанова –Урош и Мрњавчевићи 	<ul style="list-style-type: none"> –Свети Саво –Женидба Душанова –Урош и Мрњавчевићи 	<ul style="list-style-type: none"> –Ћакон Стефан и два анђела
VI	<ul style="list-style-type: none"> –Комади од различнијех Косовских пјесама –Цар Лазар и Царица Милица –Косовка Девојка –Смрт Мајке Југовића –Марко Краљевић укида свадбарину –Марко Краљевић и вила –Марко Краљевић и Муса Кесеџија –Орање Марка Краљевића 	<ul style="list-style-type: none"> –Комади од различнијех Косовских пјесама –Цар Лазар и Царица Милица –Косовка Девојка –Марко Краљевић укида свадбарину –Марко Краљевић и вила –Марко Краљевић и Муса Кесеџија 	<ul style="list-style-type: none"> –Марко Краљевић и кћи краља арапскога –Смрт Марка Краљевића –Женидба Тодора од Сталаћа
VII	<ul style="list-style-type: none"> –Диоба Јакшића –Смрт војводе Пријезде –Старина Новак и кнез Богосав –Мали Радојица –Иво Сенковић и ага од Рибника –Ропство Јанковић Стојана 	<ul style="list-style-type: none"> – Мали Радојица –Смрт војводе Пријезде –Мали Радојица 	<ul style="list-style-type: none"> –Женидба од Задра Тодора –Смрт Сењанина Иве
VIII	<ul style="list-style-type: none"> –Почетак буне против дахија 	<ul style="list-style-type: none"> –Почетак буне против дахија 	<ul style="list-style-type: none"> –Кнез Иван Кнежевић

ПРИЛОГВ

Раз-Ред	Песме које се уче од I до IV раз. Средње школе	Песме са јеванђељским мотивима које се уче од I до IV раз. Средње школе	Песме које би се још требало да уче од I до IV разреда Средње школе
I	<ul style="list-style-type: none"> –Бановић Страхиња –Урош и Мрњавчевићи –Марко пије уз рамазан вино –Диоба Јакшића –Ропство Јанковић Стојана –Бој на Мишару –Женидба Милића Барјактаревића 	<ul style="list-style-type: none"> –Бановић Страхиња –Урош и Мрњавчевићи –Ропство Јанковић Стојана 	<ul style="list-style-type: none"> – Свети Саво, –Милош у Латинима –Марко Краљевић укида свадбарину –Почетак буне против дахија
II	<p>Садашњим планом и програмом није предвиђено да се у овом разреду обрађују епске песме.</p>	-----	<ul style="list-style-type: none"> –Кајање и исповест Марка Краљевића –Зидање Раванице –Турци у Марка на слави –Свети Никола –Цар Константин и ђаче самоуче
III	<p>Садашњим планом и програмом није предвиђено да се у овом разреду обрађују епске песме.</p>	-----	<ul style="list-style-type: none"> –Бог ником дужан не остаје –Марко Краљевић и Муса Кесеџија
IV	<p>Садашњим планом и програмом није предвиђено да се у овом разреду обрађују епске песме.</p>	-----	<ul style="list-style-type: none"> –Марко Краљевић укида свадбарину – Смрт Војводе Пријезде – Марко Краљевић и Арапин

ПРИЛОГГ.

Песме које је сакупио и објавио Вук Стефановић Караџић	Песме са јеванђељским мотивима које су обрађене у овом раду	Класификација Вука Стефановића Караџића
Вук Стефановић Караџић	<ul style="list-style-type: none"> –Свечи благо дијеле, –Ђакон Стефан и два анђела –Бог ником дужан не остаје –Јетрвица адамско колено –Кумовање Грчића Манојла –Наход Симеун –Опет Наход Симеун –Цар Константин и ђаче самоуче –Како се Крсно име служи –Ко крсно име слави оном и помаже –Свети Никола –Свети Саво –Опет то, али другчије –Душан хоће сестру да узме –Женидба Душанова –Женидба Кнеза Лазара –Урош и Мрњавчевићи –Зидање Раванице –Милош у Латинима –Бановић Страхиња –Цар Лазар и Царица Милица –Пропаст царства српскога –Мусић Стефан –Комади одразличитих косовских пјесама –Косовка Девојка –Обретеније главе кнеза Лазара –Марко Краљевић и Вила –Марко Краљевић и Бег Костадин –Марко Краљевић и Мина од Костура –Марко Краљевић и кћи краља арапскога –Кајање и исповест Марка Краљевића –Марко Краљевић и Арапин 	Песме јуначке најстарије

	<ul style="list-style-type: none"> –Марко Краљевић и Муса Кесеџија –Марко Краљевић и Ђемо Брђанин –Марко Краљевић укида свадбарину –Турци у Марка на слави –Смрт Марка Краљевића –Марко Краљевић иЗмај Огњени Вук –Турци не даду пити у славу Божију –Смрт Војводе Пријезде –Женидба Тодора од Сталаћа –Ропство и женидба Јакшића Шћепана 	
Вук Стефановић Караџић	<ul style="list-style-type: none"> –Женидба Стојана Јанковића –Женидба од Задра Тодора –Смрт Сењанина Иве –Мали Радојица –Сестра Ђурковић-сердара –Беган сердар и 281 Шабан-ага Арнаутин –Дијете Секула и цар Отмановић 	Песме средњих времена
Вук Стефановић Караџић	<ul style="list-style-type: none"> –Почетак буне против дахија –Кнез Иван Кнежевић 	Песме новијих времена

Биографија

Протојереј-ставрофор Саво Јовић, рођен је 28. јануара 1954. године у Милином Селу, општина Лопаре, Босна и Херцеговина, где је завршио основну школу. Потом се уписао у петогодишњу Богословију Светог Арсенија у Сремским Карловцима. У току школске 1973/74. године (када је похађао четврти разред) позван је на одслужење војног рока. По повратку из војске, 1976. године, завршио је школовање у Богословији.

Дипломирао је на Православном богословском факултету „Свети Василије Острошки“ у Фочи са оценом одличан 10, са просечном оценом у току студија 9,33.

Тренутно ради на месту главног секретара Светог архијерејског синода Српске православне црквеи духовник је при цркви Ружици и капели Свете Петке на Калемегдану у Београду.

До сада је објавио осам књига које су имале по више издања, а књиге о *Св. Исповеднику Варнави* и *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији*, су преведене на енглески језик. Објавио је и шест верско-поучних књижица, као и многе чланке како у црквеним, тако и световним часописима. Држао је предавања у Србији и дијаспори и учествовао у радио и тв емисијама.

Већ десет година припрема текст џепног календара, а од ове 2012. године је именован, од стране Светог архијерејског синода, за главног уредника часописа *Црква*, Српске православне патријаршије.

Објављене књиге (наводи се последње издање): *Анђели звериње куће*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Записи из зеничке тамнице*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Кроз босански огањ*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Свитање у предвечерје*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Утамничена црква*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Христов Светосавац Михајло Пупин*, Православна реч, Нови Сад, (2012), Православна реч, Нови Сад, (2012), *Свети Исповедник Варнава Епископ Хвостански*, Православна реч, Нови Сад, (2012), *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији*, Православна реч, Нови Сад, (2012).

Објављене верско-поучне књижице: *Свети Отац Николај*, Издавачки фонд

Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (1998), *Божјић и божјићи обичаји*, Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (1998), *Свети Великомученик Георгије*, Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (1999), *Велики часни пост*, Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (1999), *Васкрсење Господа Исуса Христа-Васкрс*, Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (1999), *Свети Јован Крститељ*, Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, (2000).

Године 2012. Фондација „Младен Селак“, из Београда, доделила му је у Идвору, родном месту Михајла Пупина, медаљу која носи име овог великог научника, за књигу *Христов Светосавац Михајло Пупин*.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а -----

број индекса -----

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

резултат сопственог истраживачког рада,

да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена
за добијање било које дипломе према студијским програмима других
високошколских установа,

да су резултати коректно наведени и

да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину
других лица.

Потпис докторанда

У Београду,-----

Прилог 2.

Изјава о истовестности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора -----

Бројиндекс -----

Студијски програм -----

Наслов рада -----

Ментор -----

Потписани/а -----

Изјављујем да јештампана верзија мога докторског рада и стоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објави моје личне подаци везани за добијање академског звања докторанаука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ово личне подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, -----

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални

репозиторијум Универзитета у Београду унесемо ју докторску дисертацију под
насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ласаму електронском формату погодном
затрајно архивирање.

Мој докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета
у Београду могу да користесви који поштују одредбесадржане у одабраном типу
лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) закојусам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
4. Ауторство - некомерцијално - дели типодистимусловима
5. Ауторство - без прераде
6. Ауторство - дели типодистимусловима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратакопис
лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, -----

1. Ауторство – Дозвољавање умножавање, дистрибуцију јавно саопштавање дела,
и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора
или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију јавно

саопштавања дела, и прераде, а ко сенаведе име аутора начинодређенод стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде. Дозвољава те умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавања дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, а ко сенаведе име аутора начинодређенод стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, ово м лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство – некомерцијално – дели типодистимусловима. Дозвољава те умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавања дела, и прераде, а ко сенаведе име аутора начинодређенод стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољава те умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавања дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, а ко сенаведе име аутора начинодређенод стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство – дели типодистимусловима. Дозвољава те умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавања дела, и прераде, а ко сенаведе име аутора начинодређенод стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.